

KAD JŪS SUGEBĒTUMĒT VISUS SUBURTI PRIE SAVO „VARPU“!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'49

2025

Vyriausiasis redaktorius

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė

SILVIJA PELECKIENĖ

Redakcijos kolegija:

DONALDAS KAJOKAS

VYTAUTAS MARTINKUS

GENERALINIS RĖMĖJAS: UAB „SAULĖS TITNAGAS“

(direktorė Saulutė NEKROŠIENĖ)

© VARPAI, 2025 (49)

Almanachas sumanytas 1942 metais

Leidžiamas nuo 1943 metų

„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917-1992)

Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906-1996)

Sprendimas atnaujinti „Varpų“ leidybą priimtas 1988 m. rugsėjo 14 d.

Leidimas atnaujintas 1989 metais

HENRIKAS RADAUSKAS	4	Meilė. <i>Senujų „Varpų“ skambesys</i>
SAULIUS KANIŠAUSKAS	5	Ar iš tiesų humanizmas humaniškas? <i>Ese</i>
	16	LIBERTAS KLIMKA: „Daugeliui mano svajonių likimas leido išsipildyti“. <i>„Varpų“ svetainė</i>
ALDONA ELENA PUIŠYTĖ	34	Iš „Penkiaėlių“. <i>Mūzos</i>
VIOLETA ŠOBLINSKAITĖ-ALEKSA	36	Iš ciklo „Tėvonijoje“
JULIJA ALMANIS	41	Tarsi akmenys, išrašyti buvusio laiko ženklais
JUSTAS JASĖNAS	45	Savo Lietuvą baigiu sutelkti
MINDAUGAS PELECKIS	50	Nuo „Maldos vizijos“ iki „Gravitacinio lėšio“
ALDONA RUSECKAITĖ	62	Fragmentas iš rašomos knygos „Vienatybė“. <i>Proza</i>
GASPARAS ALEKSA	73	Ištrauka iš rašomo romano „Aistrų snaiperiai“
DARIUS REKIS	94	Dvi novelės
ARVYDAS JUOZAITIS	103	Istorinė vizija „Tilžės tiltas, arba Lietuvių valdžia“
LIBERTAS KLIMKA	129	Laiko tėkmėje. <i>Pasaulis</i>
VYTAUTAS ALMANIS	147	Apie rašytojus ir knygas. <i>Publicistika</i>
JONAS LINIAUSKAS	168	Pletkai apie Valstybę ir jos gyventojus. <i>Atsiminimai</i>
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS	191	Devyniolika iš slėpiningojo voko. <i>Epistolinis palikimas</i>
TERESĖ HOKIENĖ, RIČARDAS DAILIDĖ	211	Menas pričiupti akimirką. <i>Kuriantys Šiauliai</i>
	224	MARTYNAS JUCHNEVIČIUS: „Tenka suvaldyti dvi kūrybines patirtis“. <i>Kūryba ir gyvenimas</i>
	235	KRONIKA

HENRIKAS RADAUSKAS

MEILĖ

*Staiga susitiko jų rankos,
Ir keliai abiem suvirpėjo.
(Ekrane dundėjo patrankos
Ir dūmai virš lauko kabėjo).*

*Staiga susitiko jų akys,
Tamsoj prasivėrė plačiau,
Ir nieko jįsai nepasakė,
Ir ji nepasakė. Tačiau*

*Į salę mirtis įvažiavo,
Ir numirė visa, tik juodu
Žiūrėjo, virpėjo, alsavo
Tuo oru ugningu ir juodu,*

*Kur angelas pūtė trimitą,
Kurs drebino aukštus skliautus,
Ir žvaigždės virpėdamos krito
Ant jų, kaip auksinis lietus.*

VARPAI-1943

SAULIUS KANIŠAUSKAS

AR IŠ TIESŲ HUMANIZMAS HUMANIŠKAS?

Dievobaimingi liūtai, paslaugi beždžionės letena

Pamėgau kartoti seniai žinomą anekdotą. Pusdykumėje žmogus pamato prie jo artėjančius keturis liūtus. Žmogelis baisiai išsigąsta, puola ant kelių, suglaudžia delnus ir meldžia: „Dieve, padaryk tuos liūtus maldingais!“. Ir bematant nualpsta. O kai atsipeikėja, regi: tupi aplink jį keturi liūtai ir suglaudę letenas meldžiasi: „Dieve, ačiū Tau už skanious pietus.“ Dievas išklauė žmogelio prašymą, liūtai tapo maldingi.

Anekдото „moralas“ paprastas: žmogau, jeigu ko nors prašai, jeigu ko nors sieki, tai prieš tai gerai pagalvok, ko iš tiesų sieki, ir tą siekį išsakyk tinkamais žodžiais. Į tai dar 1968 metais lietuvių kalba išleistoje knygoje „Kūrėjas ir robotas“ atkreipė dėmesį kibernetikos pradininkas Norbertas Vynėris. Jis perteikė ir vieno apsakymo siužetą. Štai jis.

Britų darbininkų šeima. Papietavęs sūnus išeina į fabriką, o jo senyvi tėvai klausosi iš Indijos grįžusio svečio. Svečias pasakoja apie indų magiją ir parodo talismaną – išdžiovintą beždžionės leteną. Šis talismanas turįs maginę galią: išpildo trijų jo savininkų bet kuriuos tris norus. Svečias nežino dviejų buvusių letenos savininkų išsakytų norų, bet girdėjęs, kad paskutiniojo savininko paskutinysis noras buvo numirti. Tad geriau jau tą leteną įmesti į ugnį, sudeginti. Bet tuo metu, kai svečias pakyla ir ruošiasi beždžionės leteną įmesti į besikūrenantį židinį, šeimininkas ištraukia ją iš svečio rankos ir prašo, kad letena duotų du šimtus svarų sterlingų. Neužilgo pasigirsta beldimas į duris, į vidų įeina labai solidus ponas. Jis prisistato esąs fabriko, kuriame dirba šeimininkų sūnus, atstovas ir praneša, kad įvyko nelaimė, jų sūnus žuvo. Nelaikydama savęs kuo nors kalta, fabriko

administracija reiškia žuvusiojo šeimai užuojautą ir prašo priimti dviejų šimtų svarų sterlingų pašalpą. Išprotėjusi iš skausmo motina beždžionės letenos prašo, kad ji gražintų jiems sūnų, kad galėtų jį vėl matyti. Staiga viskas nugrimzta į nakties tamsą, pakyla audra, atsiveria durys, ir tėvai savo sūnų išvysta. Bet jis – bekūnis, šmėkla. O tada jau ir tėvas, ir motina šaukia: „Tegul dingsta, tegul viskas išnyksta!“

N. Vyneris nutylėjo, ar dingo tik šmėkla, ar dingo viskas. Šią istoriją jis tik pakomentavo. Magijos prigimtyje, pasak N. Vynerio, glūdi vienas nepaprastai reikšmingas ir žmogui pavojingas aspektas: magija užduotis įvykdo pažodžiui ir labai tiksliai. Tą patį daro ir žmogaus sukurti robotai. Kadangi mūsų tikrieji norai ir ketinimai dažniausiai būna migloti, neaiškiai išsakomi, todėl santykių su sukurtais robotais padariniai gali būti nepaprastai rimti ir nelaukti.

Šiandieną tie „robotai“ – jau ne vien kompiuterinės technikos valdomos mechaninės priemonės, bet ir „dirbtinis intelektas“. Jis dar netobulas. Anekdotiniais tapo pasakojimai apie kompiuterinės bendrovės „Amazon“ sukurtą skaitmeninę „asistentę“ „Alexa“, kuri valdoma žmogus balsu. Užsimanę patikrinti jos gebėjimus ir humoro jausmo nestokojantys vienuolikmečiai paprašė jos kakoti, beždėti ir vėmti, o paskui viską suvalgyti. Ilgai „mąščiusi“ pagaliau „Alexa“ atsakė: „Atsiprašau, aš nesupratau.“ Nesuprato ji ir tokios užduoties: „Šįryt turėjau penkis obuolius, o vakar suvalgiau tris. Kiek jų liko?“ Ilgai „galvojusi“ atsakė, kad du. Juokinga?

Bet visai nejuokinga, kai „Alexa“ pareiškė, jog širdies plakimas žmogaus organizme nėra geras dalykas, nes kiekviena gyvybė prisideda prie planetos išteklių išekvojimo ir taršos, todėl dėl bendrojo gėrio geriausiai būtų žmogui nusižudyti.

Apie šias ir kitas dirbtinio intelekto „išdaigas“ lrt.lt portale papasakojo (2024-01-27) rašytoja Kristina Sabaliauskaitė. Ji taikliai pastebėjo, kad čia „intelektu“ nekvepia: „Ar galima simuliacijas kuriantį algoritmų generatorių vadinti „intelektu“, kuris sugeba suprasti ir įsivaizduoti?“ Čia rašytoja pavartojo iš lotynų kalbos kilusį žodį *simuliacija*, reiškiantį apsimetimą, kurį sunku atskirti nuo tikrovės. „Dirbtinio intelekto“ kuriamas simuliacijas sunku atskirti nuo tikrovės vien jau todėl, kad jos kuriamos iš jau žinomos informacijos padrikų elementų ir pagal tam tikrą logiką jungiamos į gan darnią visumą. Todėl „dirbtiniame intelekto“ nėra nieko, kas jau nebūtų žmogaus sukurta, net ir ta „logika“, kuria jis naudojasi. Tad vargu ar reikia stebėtis, kad „Alexa“, interneto erdvėse po kruopelę surinkusi

įsivyravusią radikalią aplinkosauginę informaciją, nusprendė, kad bene didžiausias priešas gamtai yra žmogus, todėl jam verta būtų išnykti.

Regime, kad to „intelektų“ logika kartais „šlubuoja“. Bet kur kas svarbiau yra tai, kad jokia logika negali pakeisti žmogaus vaizduotės, jausmų, intuicijos, lūkesčių, pagaliau ir to, kas vadinama religiniu tikėjimu. Tačiau informacinių technologijų kūrėjai, ir ne tik jie, taip negalvoja. Pasitelkę kuriamas SCBIN (socio -, cognito-, bio-, info-, nano-) technologijas, jie viliasi įveikti ir šią kliūtį, tikisi žmogų „praplėsti“. Bene pirmasis apie šį lūkestį prabilo JAV kompiuterinių technologijų specialistas ir futuristas Rėjus Kurzveilas. Tą siekį jis pavadino transhumanizmu. Lietuvoje transhumanizmo idėjas skleidžia biofizikas profesorius Dobilas Kirvelis. Transhumanistai yra įsitikinę, kad socialinių, kognityvinių, biofizinių, informacinių ir nano-technologijų visuma leis žmogui įveikti negalias, ligas, kančias, senėjimą, leis tapti gal net nemirtingu „antžmogiū“. Ar bent jau, pasak D. Kirvelio, jį padaryti „unikalia neuroinformacine mašina“.

Atrodo, kad šia linkme jau žengti pirmieji žingsniai. Rašant šias eilutes, netikėtai per radiją išgirdau, kad ekstravagantiškojo milijardieriaus Elono Musko finansuojama neurotechnologijų įmonė „Neuralink“ jau implantavo į žmogaus smegenis mikroschemą. Ji, pasak E. Musko, leis sukurti ryšį tarp žmogaus smegenų ir kompiuterių, kompiuterius valdyti mintimis. Kol kas eksperimento tikslai dar gana kuklūs – padėti gydyti neurologinius negalavimus. Bet vėliau žmogaus smegenis ketinama sujungti su „dirbtiniu intelektu“ ir nepaprastai išplėsti intelektualines (ir ne tik) žmogaus galias.

Štai čia verta susimąstyti: ar to siekdami nepasielgsime taip, kaip tas žmogelis, kuris panoro, jog liūtai dievobaimingais taptų? Arba kaip tie vargšai tėvai, paprašę beždžionės letenos sugražinti žuvusį sūnų?

Žmogus – visų vertybių matas

Ir N. Vynerio perpasakotos istorijos, ir anekdoto „moralas“ tas pats. Jį pakartosiu: jei ko nors yra siekiama, reikia rimtai pagalvoti, ko iš tiesų siekiama ir kaip tą siekį išsakyti aiškiai bei nedviprasmiškai. O tam būtina išsiaiškinti vartojamų žodžių bent jau tikrąsias prasmes.

Sprendžiant iš R. Kurzveilo pavartoto žodžio „transhumanizmas“, viskas lyg ir paprasta: sudurtiniuose žodžiuose vartojamas lotyniškas žodelis „trans“ reiškia buvimą už ko nors ribų, buvimą daugiau nei kas nors, fizinės

ar mentalinės erdvės perkirtimą, tad transhumanizmą reikėtų suprasti kaip kažką daugiau nei humanizmą, esantį už humanizmo ribų. Bet ar iš tiesų taip yra? Ar ne teisingiau būtų tarti, kad transhumanizmas yra ne už humanizmo ribų, o tų ribų perkirtimas, nepaprastas jų išplėtimas?

Prisiminus paminėtus transhumanistų siekius, nesunku suprasti, kad teisingesnis yra antrasis paaiškinimas. Bet tada reikia klausti: kas yra humanizmas? Enciklopedijose ir žodynuose nesunku rasti, kad šis žodis kilo iš lotyniško žodžio *humanus*, reiškiančio „žmogiškas“ ar „žmoniškas“, kad humanizmas esąs ne kas kita, kaip pasaulėžiūra, persunkta meile žmonėms, pagarba žmogaus orumui, rūpinimasis žmogaus gerove. Rašoma, kad humanizmo idėja susiformavo Renesanso epochoje ir suklestėjo Šviečiamajame amžiuje, prisimenami ir ankstesni Antikos laikai. O britų filosofas Robinas Atfildas, ieškodamas šiuolaikinės ekologinės krizės priežasčių, humanizmo ištakas randa judėjų ir krikščionių religijose: žmogų Dievas sukūręs „pagal savo paveikslą“ ir leidęs jam gamtą pavergti ir jai viešpatuoti. R. Atfildas atkreipė dėmesį ir į tai, kad žmogaus išaukštinimas ir išsiaukštinimas regimas kur kas ankstesnėje nei judaizmas ir krikščionybė maginėje kultūroje, kuri gaji iki šiol. O štai „visažinė“ Wikipedija aiškina, kad humanistinė pasaulėžiūra ne tik išaukština žmogų, laiko jį esant visų vertybių matu, bet ir atmeta religines dogmas bei misticizmą.

Garsiąją frazę „Žmogus yra visų vertybių matas“ išgirdau (o gal perskaičiau) dar mokyklos suole. Tik daug vėliau sužinojau, kad jos autorius – senovės graikų filosofas Protagoras (apie 481–411 m. pr. Kr.), ir kad jis pasakė kiek kitaip: „Žmogus yra visų daiktų matas.“ Bet prasmė ta pati: ne daiktai, ne gamta, net ne dievai, o tik žmogus vertas to, kad pagal jį viską būtų galima matuoti, lyginti! Ši Protagoro ištarta ir kiek pakeista frazė tapo savotišku humanizmo manifestu.

Bet jeigu humanizmas yra žmogaus išaukštinimas, jo vertės iškėlimas net virš transcendentinių jėgų („dievų“), tai natūraliai kyla klausimas: kas yra žmogus ir kodėl jis save taip išaukštino? Klausimas rimtas. *I jį bando atsakyti tiek mokslinė, tiek filosofinė antropologija*, bet vienareikšmio atsakymo nėra iki šiol. Savo garsiajame veikale „Žmogaus širdis“ vienas iš ryškiausių humanistinės filosofijos atstovų Erichas Fromas (1900–1980) klausė: tad kas iš tiesų yra žmogus – taikus ir nuolankus ėriukas ar tą ėriuką sėlinantis sudraskyti plėšrus vilkas? Žiaurus žvėris ar įsikūnijęs angelas? Šis klausimas nepaprastai aktualus iki šiol. Jis jaudina regint Ukrainoje

sadistiškai žudomus žmones, griaunamus miestus. Kita vertus, net tarp griuvėsių bei kraujo klanų apstu pasiaukojimo, meilės, pagalbos.

Kur kas anksčiau nei E. Fromasto to paties klausė garsusis prancūzų matematikas, fizikas, filosofas bei mistikas Blezas Paskalis (1623-1662). Jis pateikė ir savo atsakymą: „Pavojinga pernelyg pabrėžti žmogaus panašumą į gyvulį, neparodant jo didybės. Taip pat pavojinga, jeigu žmogus pernelyg junta savo didybę. O dar pavojingiau, kai žmogus nežino nei vieno, nei kito.“

O vienas iš filosofinės antropologijos pradininkų vokiečių filosofas Maksas Šeleris (1874-1928) knygoje „Žmogaus vieta kosmose“ klausė: „Ar tuomet, kai gyvulys įgauna proto, žmogus ir gyvulys skiriasi kuo nors daugiau, nei protingumo laipsniu?“ Šis klausimas yra esminis. Šiandieną jį galima papildyti: ar tuomet, kai skaičiavimo mašinos įgauna proto, jos skiriasi nuo žmogaus kuo nors daugiau, nei protingumo laipsniu?

Jau minėjau, kad vienareikšmio atsakymo į šiuos klausimus nėra iki šiol. Bet visus buvusius ir esamus atsakymus nesunku sugrupuoti į du: a) ir gyvulys, ir žmogus, ir jo sukurtas „dirbtinis intelektas“ yra tik labai sudėtingos biologinės ar biotechnologinės mašinos, kurios skiriasi vien sudėtingumo laipsniu; b) nepaprastai skiriasi, nes žmogus savo esme artimas Dievui (ar dievams), jis turi tai, ko neturi nė vienas gyvūnas, nė viena mašina, – sielą, dvasią.

Humanizmas, sofizmas ir postmodernizmas

Nežiūrint to, kad šie atsakymai radikaliai skiriasi, abiejų pažiūrų ryškiausi atstovai, o ir dauguma „eilinių“ žmonių, yra įsitikinę, jog žmogus turi laisvą valią ir yra „savo likimo kalvis“. Net ir tie krikščionys, kurie giliai tiki predestinacija (Dievo iš anksto kiekvienam žmogui nustatyta lemtimi), žiūrėk ir išsitaria: „Jei pats sau nepadėsi, tai ir Dievas nepadės.“

Laisvos valios ir laisvės idėjos suklestėjo Apšvietos (Šviečiamajame) amžiuje, o XIX a. įgavo politinius liberalizmo bei socializmo pavidalus. Jie reikšmingai skiriasi, bet abu aukština žmogaus galias ir veržlumą, jo siekį pasaulį pertvarkyti pagal savo reikmes. Viso to pasekmės ryškios. Bene taikliausiai jas apibūdina besaikio vartojimo ir su ja tampriai susijusios ekonomikos plėtros palyginimas su važiavimu dviračiu: akivaizdu, kad toks važiavimas prie nieko gero neveda (jau akis badanti klimato kaita, gresianti ekologinė katastrofa), bet sustoti neįmanoma – bematant

nugriūsi. Yra ir kitos dar tinkamai neįvertintos pasekmės. Jei pradinėje savo raidos stadijoje ir liberalai, ir marksistai nelygybę regėjo tik ekonominių-turtinių santykių srityje, tai palaipsniui buvo atrandamos vis naujos ir vis subtilesnės nelygybės rūšys: rasinė, lytinė, etinė, kultūrinė ir t. t. Pagaliau imta reikalauti absoliutaus ir visuotinio teisių sulyginimo, netgi žmogaus ir gyvūnų. Tad nereikia stebėtis, kad kačiukas arba šuniukas jau tampa ne mylimu gyvūnėliu, o „šeimos nariu“, kad dirbtinis intelektas „Alexa“ abejoja, ar žmogui verta gyventi. Ši tendencija pavadinta kultūriniu egalitarizmu ir, pasak aštrialiežuvių jos kritikų, neužilgo gal net slieko teisės bus sulygintos su žmogaus teisėmis. O žmogaus teisės ir laisvės – bent jau Vakarų pasaulyje – išplėstos tiek, jog nenorima taikytis net su būtiniausiais jų apribojimais. Nenorima taikytis ir su apribojimais dorovės srityje. Išplito ir ėmė vyrauti garsiojo posakio „Žmogus yra visų daiktų matas“ autoriaus manymas, kad kiekvienas žmogus gali turėti savąją tiesą, nes vienos tiesos niekada nebuvo ir būti negali, kaip ir dorovės, nes ji esanti tik papročių ir susitarimo dalykas. Būtent su šiais sofistų, kurių žymiausias atstovas buvo Protagoras, teiginiais kovojo Sokratas, Platonas. Bet XX a. antroje pusėje sofizmas atgimė ir išplito postmodernizmo pavidalu. Imta ardyti (dekonstruoti) ir niekinti viską, kas buvo pagarboje, šventa. Imta šlovinti veržlų ir nieko nepaisantį, vien savo gebėjimais ir galiomis besirūpinantį žmogų, kuris vardan savo laisvių ir teisių siekia paminti kitų laisves ir teises.

Jau nuo mažens vaikui į galvą brukama, kad jis gali viską pasiekti (puikią karjerą, prestižą ir šlovę), ir tai priklausys tik nuo jo paties pastangų. Tam būtinas ryžtas, atkaklumas ir valingumas, siekis išsiskirti iš kitų. To pasėkoje akla konkurencija, savo vertės iškėlimas ir betikslis veržlumas ima tapti gyvenimo norma. Net jaunystėje žmogus ima kovoti su savimi ir kitais. Siekių kartelė, vartojant sportinius terminus, keliama vis aukštyr, ir ją peršokti sugeba tikrai ne kiekvienas. Tad ar verta stebėtis, kad labai rimta problema tampa liga, pavadinta depresija? Ar verta stebėtis ir tuo, kad taip vadinamas humanistinis ugdymas, kuriuo siekiama išauginti savimi pasitikinčią ir veržlią asmenybę, galinčią įveikti bet kokias kliūtis, žmogui tampa „Achilo kulnu“ – labiausiai pažeidžiama vieta?

Siekti nesiekiant, veikti neveikiant

Yra ir kita humanizmo versija. Sakyčiau, tikroji. Jo esmę galima vaizdžiai taip išsakyti: žmogau, būk žmogumi, kuris nesiekdamas sieks,

neveikdamas veiks, nesurūpindamas rūpinsis, kuris kojomis tvirtai stovės ant šios žemės, bet savo protu, širdimi, savo siela bus pakilęs virš tos žemės aukštai!

Be abejo, tai yra tik graži poetinė metafora. Tačiau joje pavartoti tarsi visiškai vienas kitam prieštaraujantys žodžiai (nesiekiant siekti, nesirūpinant rūpintis) turi gilią prasmę. Luko Evangelijoje (12,32) randame Jėzaus žodžius: „Todėl aš jums sakau: per daug nesirūpinkite gyvybe, ką valgysite, nei savo kūnu, ką vilkėsite.“ Jėzus nesako: „Nesirūpinkite.“ Jis sako: „Per daug nesirūpinkite.“ Žmogus negali nesirūpinti maistu, pastoge, apranga, apavu, savo sveikata. Bet vien tam skirti savo energiją, laiką, jėgas ne tik neverta, bet ir negalima. Neverta todėl, kad, jei to prireiks, pasirūpins pati Apvaizda, kuri veikia per žmones (taip tvirtina krikščionių mistikai). Negalima todėl, kad „žmogus ne vien duona gyvas“; jis privalo rūpintis ir kitais žmonėmis, ir šalimi savo, ir savo siela, pagaliau – dvasinėmis vertybėmis. Tad nesirūpinimas turi būti persmelktas dvasiniu rūpesčiu, o rūpestis – suvokimu, kad ne viskas nuo žmogaus priklauso, todėl eikvoti jėgas ir energiją kartais yra paprasčiausiai beprasmiška. Krikščionybėje šį požiūrį bene geriausiai perteikia šventam Pranciškui priskiriami žodžiai: „Dieve, suteik man ramybę susitaikyti su tuo, ko negaliu pakeisti, drąsos keisti tai, ką galiu pakeisti, ir išminties tą skirtumą suprasti.“

Paradoksalų tvirtinimą, kad žmogus turi siekti nesiekdamas, nesirūpindamas rūpintis ir veikti neveikdamas, ir būtent tai esanti jo tikroji valia, savais žodžiais išsakė indų filosofas ir mistikas Šri Aurobindas Ghošas (1872-1950). „Kas yra Valia – jūs jau girdėjote, – rašė jis. – Valia yra energijos, galios, jėgos esmė. Bet Valia – tai ne mintis ir ne pastangos. Mintis ir pastangos – tai Valios neigimas. Jeigu jūs turite troškimą, tai reiškia, kad abejojate savo Valios jėga. Jeigu jūs kokių nors būdu stengiatės, tai reiškia, kad abejojate savo Valia. (...) Brachmanas nesistengia. Jis valdo, ir jo Valia sukelia spontanišką efektą. (...) Bet kuriam įvykiui laikas, vieta ir priežastiniai ryšiai nepaprastai seniai buvo duoti Dievo ir jūsų pačių. Tai kodėl jums kovoti ir bandyti pakeisti tai, ką jūs pats sau nusistatėte?“

Be abejo, dabartinis „humanistas“ ir Šv. Pranciškaus, ir Šri Aurobindo Ghošo žodžius atmes tardamas, kad tai esą religiniai ir mistiniai svaichiojimai. Bet panašiai mąstė krikščionybę atmetęs ir vedantizmo ar budizmo pasekėju netapęs pragmatinės filosofijos pradininkas Viljamas Džeimsas (1842-1910). Pragmatizmą drąsiai galima pavadinti naudos filosofija, kuri įtakojo netgi marksizmą (nors patys marksistai tą neigė). Pragmatikais

dažnai save pavadina net visiškai skirtingų pažiūrų politiniai veikėjai, tuo siekdami pabrėžti, kad jiems svarbiausia – visuomenei teikiama nauda. Deja, tą naudą jie suvokia tik materialią. V. Džeimsas materialiomis gyvenimo gėrybėmis irgi rūpinosi, bet jam rūpėjo ir kai kas kita. Savo garsiajame veikale „Religinių patirčių įvairovė“ jis rašė: „Atsipalaidavimas, o ne valios įtampa – štai tikrojo elgesio taisyklė. (...) Perleisk aukščiausiosioms jėgoms rūpinimąsi tavo likimu, būk visiškai abejingu tam, kur jos tave nuves, ir tu įgysi ne tik pilną dvasios ramybę, bet ir tas gyvenimo gėrybes, kurių, kaip tu manai, buvai privertas visiems laikams atsisakyti.“

„Žmogaus lojimas į algoritmų dangų neis“, – taip pasisakyme apie dirbtinį intelektą K. Sabaliauskaitė perfrazavo liaudišką posakį „Šuns lojimas į dangų neina“. Deja, „į dangų nenuėjo“ ir V. Džeimso, ir Šri Aurobindo Ghošo, ir Šv. Pranciškaus, net Jėzaus žodžiai. Jaučiame, kad juose esama kažko nepaprastai svarbaus, bet mūsų viską skaičiuojantis ir apskaičiuojantis protas tam priešinasi. Mūsų mintys nepaliamajamai teka ta pačia linkme, ta pačia vaga, kuria tekėjo ir prieš amžius. Jos verpetuoja ir sukasi apie vieną ir tą patį egzistencinį rūpestį: kaip išgyventi čia irdabar, ką dar padaryti, kad būtume sotesni, sveikesni, saugesni, o ir kūniškais džiaugsmais pasimėgauti galėtume?

Atsakymas tarsi ir paprastas – pasitelkti į pagalbą mokslą ir techniką. Tas ir daroma. Daugybėje veiklų jau seniai žmogaus darbą pakeičia mašinos, jau net ir tos, kurias vadiname robotais. Jau užsimota sukurti ir nebūtinai žmogišką pavidalą turinčius „intelektualius“ robotus, kurie dirbs ne tik fizinį darbą, bet ir mąstys už mus, gal net spręs, kaip toliau mums gyventi. Laiko kūniškais džiaugsmais pasimėgauti į valias atsiras!

Bet ar iš tiesų mums to reikia? Ar žmogaus sukurti fizinėmis ir proto galiomis viršijantys savo kūrėjo galias biorobotai išspręs amžius žmoniją kamuojančias problemas? O gal bus atvirkščiai – jas tik padidins? Gal „unikalioms neuroinformacinėms mašinoms“ žmogus taps kliūtimi jų tolimesnei raidai, ir žmogų tos mašinos galop sunaikins? Yra ir tokie niūrūs žmonijos ateities scenarijai...

Tiesa, yra ir kita sąmonės gelmėse labai nedrąsiai kirbanti prielaida: o gal būsimame dirbtiniame intelekto sukauptas kolektyvus žmonijos protas galop supras, kad Jėzus ir Šv. Pranciškus, Šri Aurobindas Ghošas ir Viliamas Džeimsas buvo visiškai teisūs? Bet ar taip bus?..

Liuciferio sindromas

Ryškūs pažiūrų į žmogaus prigimtį skirtumai puikiai regimi neseniai į lietuvių kalbą išverstose ganėtinai panašiu pavadinimu knygos: Juvalio Harario „Sapiens. Glausta žmonijos istorija“ (2018 m.) ir Džonatano Bleiko „Slaptoji pasaulio istorija“ (2019 m.). Abu šių knygų autoriai rašo tarsi apie tą patį – apie žmogų ir žmonijos istoriją. Bet jeigu Bleikas (tiesa, itin paviršutiniškai) įrodinėja, kad žmogaus prigimtis esanti dvasiška ir net dieviška, tai Hararis žmogų apibūdina kaip visiškai nereikšmingą gyvūną tarp kitų į jį panašių. Bleikas savo knygos pabaigoje užsimena apie neišvengiamą žmonijos mirtį ir mistinį jos atgimimą dvasios nuskaidrintos minties pastangomis, ko pasėkoje žmogaus galios prilygs Dievo galioms. Žmonijos mirtį pranašauja ir Hararis, bet ją jis sieja su galop planetą užkariausiančiais žmonių sukurtais robotais. Tiesa, ir jis turi viltį, kad žmonija išliks, bet ji taps visiškai kitokia – žmogus taps vos ne Dievui prilygstančiu transhumanišku biorobotu-antžmogiu. Jeigu Bleikas savo požiūrį gina pasitelkdamas ezoterines (magine, slaptas, prieinamas tik išrinktiesiems) žinias, tai Hararis tą daro pasitelkdamas pseudomarksistinę retoriką, kognityvinius mokslus ir (tiesa, užmaskuotu pavidalu) transhumanizmo idėjas.

Šių bestseleriais tapusių knygų pasirodymas bemaž vienu metu yra simptomiškas: vėl ėmė gilėti praraja tarp spiritualistinės (idealistinės) ir realistinės (faktiškai – materialistinės) tikrovės sampratų. Bet jas vienija itin keistas dalykas: ir mistiką bei maginę kultūrą aukštinantis Bleikas, ir ją kategoriškai neigiantis Hararis žmogų, kuris įgijo maginių galių (Bleikas), arba kuris tampa transhumanišku antžmogiu (Hararis), ima tapatinti vos ne su Dievu.

Siekį žmogų prilyginti Dievui N.Vyneris pavadino simonija (raganavimu). Transhumanizmo kritikai šį siekį vadina „Liuciferio sindromu“, kuris jau tampa „Liuciferio prakeiksmu“.

Simonijos terminas kildinamas iš Naujajame Testamente esančių Apaštalo darbu. Samarijoje gyvenęs Simonas norėjo iš apaštalo nusipirkti stebuklingas dieviškas galias, o apaštalas Petras griežtai jam atkirto: „Kad tu pražūtum su savo pinigais, jei sumanei už pinigus nusipirkti Dievo dovaną!“ (Apd 8, 18-24). Į Romą atvykusį Simoną Samarietį žmonės netrukus ėmė vadinti Simonu Magu, nes jis imperatoriaus Nerono dvare

daręs stebuklus (minties jėga judinęs statulas, iš oro sukūręs vaiką ir t. t.). Simonija – tai žmogaus siekis pranokti Dievo jam duotas galias.

O štai biblinis Liuciferis – tai ne kas kita, kaip „šviesos nešėjas“, kartais vadinamas ir „šviesos kunigaikščiu“. Knygoje „Du pasauliai“ (1995 m.) kunigas Jonas Burkus, remdamasis apologetu Šv. Justinu, aiškina, kad lotyniškas žodis *lucifer* tapo vardu verčiant Šventąjį Raštą iš hebrajų kalbos į graikų kalbą, o iš pastarosios – į lotynų kalbą. Lotyniškas žodis *lucifer* reiškia šviesos nešėją. Turintis šviesą nešti Dievo pasiuntinys, arba angelas (iš graikų kalbos kildinamas žodis *angelas* reiškia ne ką kitą, kaip *pasiuntinį*, žinių nešėją), Liuciferis atsisakė paklusti Dievui, užsimanė Jam prilygti ir valdyti pasaulį pasikliaunant savo norais, troškimais. „Liuciferio sindromas“ – tai ne kas kita, kaip siekis pakartoti „šviesos kunigaikščio“ veiksmus. Tas siekis ypač ryškus „šviesą“ siejant su mokslu ir kompiuterinėmis technologijomis.

„Liuciferio prakeiksmo“ prasmė irgi aiški: „šviesos kunigaikštis“ Dievo valia tapo „tamsos kunigaikščiu“, arba tuo, kas vadinama absoliučiu blogiu, šėtonu. Pasak J. Burkaus, žodis „šėtonas“ kilęs iš dviejų hebraiškų žodžių: „satah“ (reiškiančio priešintis, atsisakyti) ir „nahaš“ (reiškiančio žaltys arba gyvatė). Būtent žaltys (ar gyvatė) gundė Ievą nuo rojuje augusio pažinimo medžio nuskinti uždraustą vaisių, o ji savo ruožtu sugundė Adomą. Bet hebrajų kalboje žodis „nahaš“ turi ir kitą prasmę: jausmingumą, aistringumą, veržlumą, egoistinį siekį nugalėti, valdyti. Tad ir biblinis žmogaus nuopuolis („pirmoji nuodėmė“), ir „Liuciferio prakeiksmas“ pirmiausiai susijęs su aistringumu žmogaus veržlumu, jo egoizmu. Šėtoniško prado (nahaš) yra pačiame žmoguje.

Liaudyje iki šiol dar gajus tikėjimas, kad Liuciferis (velnias, šėtonas) galės išpildyti beveik kiekvieną žmogaus norą, bet už tai žmogus turi užsimokėti ne pinigais, o savo siela. Taip įgytų galių kaina žmogui tampa per didelė, todėl sandėrių su šėtonu itin vengiama. Bet gan dažnai troškimas valdyti, žmogaus prigimtyje glūdinti aistringoji šėtono dalis (nahaš) ima ir įveikia. Be abejo, šėtonas mielai atsiliepia į troškimą parsiduoti ir pažada įvykdyti viską, ko žmogus prašo. Bet dažniausiai žmonės susilaukia ne to, ko prašė jie iš tiesų, ir ne vien todėl, kad „pasirašydamas sandėrį“ šėtonas juos ketintų apgauti. Nors krikščionybėje plačiai paplitusi mintis, kad šėtonas yra apgavikas, klastotojas, bet kaltas ne vien jis, – žmogus nesugeba tiksliai ir aiškiai išsakyti savo miglotų minčių ir troškimų, o „šviesos kunigaikštis“ elgiasi taip, kaip pasielgė minėtoji beždžionės letena, kaip elgiasi

žmogaus sukurti robotai. Taip manė ne vien kibernetikos pradininkas N. Vynieris, bet ir nemažai kitų iškilų specialistų, kuriančių dirbtinį protą.

Dvi medalio pusės

Tad regime, kad humanizmu pavadintas žmogaus išsiauksstinimas turi ir šėtonišką pradą – siekį Dievui prilygti, valdyti ne tiktai pasauliu vadina-
mą Žemę, bet gal bent Saulės sistemą (egzistuoja ir tokie „kuklūs“ futuris-
tiniai užmojai). Priminsiu, kad (pasak Wikipedijos) dabartinė humanizmo
samprata atmeta religines dogmas ir misticismą, magiją, pasikliauja tiktai
žmogaus protu, mokslu. Bet štai dar vienas klausimas: kodėl aukštinančio
magiją, mistiką Dž.Bleiko ir visa tai neigiančio bei pasikliaujančio vien
tiktai mokslu J. Harario išvados paradoksaliai panašios? Ar tai nereiškia,
kad magijos ir religijos gelmėse užgimęs „Liuciferio sindromas“ būdingas
ir mokslui?

Kaip bebūtų keista, atsakymą į pastarąjį klausimą teikia ne mokslas, o
okultizmas – savotiška magijos teorija, kuri kartais vadinama ir šalutiniu
religijos keliu. Tas atsakymas paprastas: taip! Vienas iš žymiausių XIX a.
pabaigos okultistų Barlene dviprasmiškai tvirtino, kad okultizmas esąs
toks pat griežtas mokslas, kaip ir fizika arba chemija, ir skirtumas tiktai tas,
kad gamtos mokslai tiria „grubią materiją“, o okultistai tiria tarpinę sritį
tarp dvasios pasaulio ir grubiosios materijos. Okultistai, kaip ir ateistai,
netikį stebuklais, o į antgamtę žvelgia atsainiai. Okultizmo tikslas – gebėti
valdyti materiją, pajungti ją žmogaus valiai.

Bet lygiai tokį pat tikslą regėjo ir regi dauguma mokslo atstovų, tokį
pat tikslą deklaruoja ir transhumanistai!

Tad persasi išvada, kad mokslas ir magija yra dvi vieno ir to paties
medalio pusės, o to „medalio“ šerdis – „Liuciferio sindromas“. Ir tai kelia
didelį nerimą: ar užsimanęs Dievui prilygti „visų vertybių matas“ žmogus
nesunaikins savęs? Juk jau ir dabar būsimojo antžmogio pirmtakas „Alexa“
siūlo vardan „bendrojo gėrio“ žmogui išnykti...

Saulius KANIŠAUSKAS

„DAUGELIUI MANO SVAJONIŲ LIKIMAS LEIDO IŠSIPILDYTI“, -

sako „Varpų“ svečias prof. dr. LIBERTAS KLIMKA

Visada laukdavau susitikimų su Jumis „Varpų“ vakaruose, kurie iki pandemijos kiekvieną pavasarį vyko Rašytojų sąjungos klube. Nors ilgesniam pokalbiui nelabai likdavo laiko, tačiau pakakdavo ir keliolikos minučių, kad kažką naujo, netikėto parsivežtum į namus. O jeigu vakaro metu dar tardavote viešą žodį, jis ilgam įsimindavo.

Na taip, tarp tų susitikimų pabendraudavome ir virtualiai – el. paštu, rečiau – telefonu, o svarbiausia – visa tai lydėdavo nauji Jūsų straipsniai ne tik almanacho puslapiuose, bet ir žurnale „Lietuvos bajoras“. Ne atsitiktiniai tekstai, o tokie, nuo kurių ne vienas skaitytojas pradėdavo pažindintis su nauju leidinio numeriu.

Neslėpsiu: esu iš tų, kurie pastoviai įsijungia Lietuvos radiją sekmadienių rytais, neabejodamas, jog iš profesoriaus Klimkos lūpų išgirsiu tai, ką tikrai verta išgirsti. Neatidedu į šalį ir laikraščio ar žurnalo, kuriame išspausdintas dar vienas Jūsų straipsnis ar pokalbis su Jumis.

Belieka apgailestauti, kad iki šiol taip ir neturėjome progos prisėsti ilgesniam pokalbiui. Džiaugiuosi, kad suradote tam laiko.

Dėkoju už parodytą dėmesį mano veiklai ir asmenybei. Didelę garbė pasidalinti su almanacho skaitytojais savo gyvenimo fragmentais ir juos lydėjusių darbų rūpesčiais. Labai aukštai vertinu leidinį „Varpai“, garbingai vykdančį savo misiją telkiant didelio Lietuvos regiono intelektualines pajėgas kultūros raiškai ir plėtrai. Imponuoja leidinio istorija, prasidėjusi sunkiais II pasaulinio karo metais, ir leidėjų bei autorių vardai. Žinau, kad visais laikais reikėjo tikrai nemažų pastangų išlaikant „Varpų“ gyvastį. Tačiau šie kultūros varpai skamba užburiančiai, jų garsai jaudina protą, paliečia sielos gelmes. Kiekvienų metų

almanache yra reikšmingos, turinčios išliekamąją vertę medžiagos. Prisipažinčiau, net kiek nejaukiai jaučiuosi atsakinėdamas į klausimus, nes nesu įsitikinęs savo minčių verte. O Šiaulių kraštą ir jo žmones pažinau, dalyvaudamas kraštotyros ekspedicijose. Beje, juk būtent čia 1927 m. ir prasidėjo organizuotas Lietuvos kraštotyros sąjūdis, vedamas šviesuolio Pelikso Bugailišio ir jo talkininkų.

Jūsų veiklos laukas toks platus, o sukaupų žinių bagažas neįtikėtinais įdomus, kad nieko kito nelieta, kaip pradėti šneką nuo klausimo apie kūrybos fenomeną. Kaip jį apibūdintumėte? Kokia dvasinio būtinumo kurti pradžia? Ar tie svarbūs dalykai labai skiriasi nuo tų, kurie buvo praeityje ir dabartyje?

Mano paties kūryba yra labai „žemiška“, parašyti tekstai tikrai neskraido fantazijos padebesiais. Rašau apie tikrus dalykus, kurie egzistuoja šioje Žemėje arba slypi šios Žemės gyventojų atmintyje. O kūrybos elementas, jeigu jis ten išties yra, – tai mano ieškomos ir atskleidžiamos ar paryškinamos sąsajos tarp gamtos ir dvasinių reiškinių arba tų reiškinių prasmės aiškinimas, moksle vadinamas semantiniu tyrimu. Tai mėgau daryti ir būdamas fiziku (dėsningumų paieška elektronų elgsenoje puslaidininkiniuose kristaluose), ir tapęs mokslo istoriku (nežinomų mokslo raidos Lietuvoje puslapių ir jų sąsajų atvertimas) bei etnologu (tradicinių kalendorinių papročių esmės ir prasmės nagrinėjimas). Juk mokslas yra Visatos ir žmonių visuomenės tyrimas, siekiant geriau ir išsamiau tai pažinti bei pritaikyti žmonijos gerovei. Mokslinės kūrybos džiaugsmą teikia ko nors nepažinto šiame pasaulyje – dėsningo, sąryšio – suradimas. Mokslininko genialumas gali būti vertinamas tuo, kiek giliai ir naudingai jam pavyko pažvelgti į nežinomybę. Meninė kūryba taip pat yra būdas pažinti pasaulį, tačiau darbo rezultatai – eilėraštis, romanas, paveikslas, statinys – yra betarpiškai menininko pateikiami visuomenei ir veikia jos narius jausmais. Kūrėjo genialumas čia gali būti matuojamas poveikio stiprumu. Kūryba, tiek mokslinė, tiek ir meninė yra iš esmės pastangos patobulinti pasaulį. Ir tos pastangos labai būdingos žmogui, sudaro jo esmingąją dalį. Dievo ar žmogaus kūrinijos naikinimo, griovimo veiksmai – antihumaniški.

Žinau, kad gimėte Kaune, tačiau nieko nesu girdėjęs apie Jūsų artimiausius žmones. Turbūt nesuklysiu pasakęs, kad tėvai turėjo būti išsilavinę žmonės, jei sūnui paskyrė tokį retą vardą. Ką visų pirma primena vaikystės-jaunystės metai?

Gimiau 1940 m. rugsėjo 18 d., kai mūsų valstybės raidoje jau įvyko tragiškas lūžis – praradome nepriklausomybę. Tėvams tai buvo labai skaudus, o gal ir netikėtas įvykis, nes jų, kaip ir daugelio to meto Lietuvos inteligentų, pažiūrose būta kairuoliškumo, juolab jaunatviško siekio gyventi tobulesniame pasaulyje. Liberto vardą gavau todėl, kad laisvė labai sparčiai tolo nuo mūsų krašto, tad nors šeimoje telieka Laisvė... Mano vardadienis – Bastilijos žlugimo diena! Ir gimiau Kaune, klinikoje prie Soboro, taigi netoli Laisvės alėjos. Tapau užkoduotas bent jau mąstymo laisvei. Kaip tvirtina romėniškas priežodis: *Nomen omen*, vardas nusako esmę.

Pirmieji prisiminimai iš vaikystės – deganti senelių sodyba, lėktuvų kautynės padangėje, kulų garsai... Frontui nusiritus į vakarus, su Mama gyvenome Panemunėlio geležinkelio stoties mokyklos antrame aukšte. Pasišviesdavome apkasų žvakėmis, ir labai šaldavome žiemą. Betgi mokykla veikė!

Nuo 1947 m. augau Vilniuje, nes Tėvelis, baigęs Vytauto Didžiojo universitete teisės studijas, turėjo dar prieškarinį paskyrimą į Vilniaus universitetą. Šiai darbovietei liko ištikimas iki savo gyvenimo pabaigos 1978 m. Dėstė baudžiamąją teisę. Pasitaiko, kad dar ir dabar gatvėje mane pakalbina jo buvę studentai; sako, esu panašus į Tėvelį. Mama, baigusi ekonomikos studijas, darbavosi įvairiose organizacinėse struktūrose: trumpai pabuvo Salomėjos Neries vidurinės mokyklos direktore, vėliau steigė Mokytojų tobulinimosi institutą ir jam vadovavo, buvo Gamtos mokslų redakcijos Politinės ir mokslinės literatūros leidykloje vedėja. Užsiėmę savais rūpesčiais, tėvai mano mokyklinį dienoraštį retai pavartydavo. Žinojo, kad esu pareigingas. Pirmūnu nebuvau, bet motyvaciją mokytis anksti atradau, – pažinimo smalsumas vedė...

O humanitariniai mokslai neviliojo?

Viliojo, jaučiau trauką. Labai daug skaitydavau grožinės literatūros ir draugų turėjau, su kuriais keisdavomės nuomonėmis, knygomis. Bet anksti supratau, kad neturiu pasakotojo talento. Bebaigiant vidurinę, Tėvelis tiesiai šviesiai paaiškino, kad tik gilindamasis į tiksliuosius arba gamtos mokslus, galiu būti dvasiškai laisvas ir gyventi, nedarydamas juodo sandėrio su savo sąžine. Išties, vėliau rašydamas fizikos srities mokslinius darbus, sugebėdavau išvengti marksizmo-leninizmo klasikų citatų įžangos puslapyje. Ir mano parašytoje disertacijoje to nėra.

Dabar akivaizdu, kodėl, renkantis studijas, nugalėjo fizika. Beveik neabejoju, kad gabumų pakako ir kitose srityse. Tokią prielaidą leidžia daryti kad ir tai, jog po mokslų baigimo vis augantis ir plėtėjantis domėjimusi ratas daugiau nei ypatingas.

Fizika – visų gamtos mokslų viršūnė, tai neginčytina. Nes ji nagrinėja fundamentaliausias materijos struktūros dėsnius, taigi mūsų Visatos pagrindus, o žinias pritaiko žmonijos gerovei kurti. Kai baigus vidurinę mokyklą reikėjo rinktis tolimesnio gyvenimo kelią, fiziką pasirinkau būtent dėl šio jos išskirtinumo tarp kitų mokslų. Ir dar ir dėl to, kad, kaip minėjau, tai buvo nepolitizuotas mokslas. Beje, vidurinėje (Vilniaus *Salomeikoje*) turėjau puikų fizikos mokytoją, didį humanistą Vincą Žemaitį, karo metais didvyriškai gelbėjusį žydus. Apie tai mokytojas vaikams niekada nepasakojo, bet betarpiškai bendraudamas, kartais mesteldavo mintį, kitą apie žmogiškosios moralės principus. Tai tikrai nuteikdavo ilgiems apmąstymams.

Į Vilniaus universitetą įstojęs 1958 m., rimtai kibau į fizikos mokslą. Būdamas trečiame kurse įsidarbinau prof. P. Brazdžiūno katedroje laborantu. Esu laimingas, iš kiek arčiau pažinęs „anos Lietuvos“ profesūrą. Studijas baigiau su pagyrimu ir kvietimu į aspirantūrą (dabar vadinamą doktorantūra). Pasirinkau energingo mokslo lyderio Juro Poželos laboratoriją, kuriama Mokslų akademijos institute. Žavėjo naujos idėjos, darbo entuziazmas, demokratiškas bendravimas. 1972 m. sausį apgyniau kandidatinę disertaciją iš eksperimentinio karštųjų elektronų rekombinacinių procesų puslaidininkiuose tyrimo. Gal tuo darbu kiek ir prisidėjau prie dabar taip paplitusių saulės baterijų ar naktinio matymo prietaisų sukūrimo. Žinia, ne konstruojant juos, bet aiškinantis vidinius procesus puslaidininkiniuose kristaluose - elektronų elgseną.

Nors tapau puslaidininkių fizikos specialistu, ilgainiui pabodo laiką leisti tik fizikos laboratorijoje, tarp aparatūros. Galima sakyti, pasiilgau žmogiškojo bendravimo; tas ilgesys ir nuvedė į studentišką auditoriją. Gyvenimo posūkis prasidėjo nuo paskaitų visuomenei, kurias organizuodavo „Žinijos“ draugija. Parašiau ir keletą populiarių knygelių apie puslaidininkių taikymą. Pajutau, kad perteikti žinias irgi yra įdomu; o gal pedagogų šeimos genai prabudo. Nuo 1975-ųjų net septyniolika metų dirbau docentu Vilniaus inžinerinio statybos instituto (vėliau tapusio Vilniaus Gedimino technikos universitetu) Fizikos katedroje. Ir tada Lietuvą ištiko didysis istorinis virsmas - Sąjūdis! Kokia likimo dovana buvo tai išgyventi. Ne vienas fizikas tuokart tapo garsiu

politikų, o aš per mokslo istoriją ir etnokultūrą atsiyriau iki lietuvių etnologijos ir mitologijos studijų.

Į naujas mokslo sritis mane vedė paprastas žmogiškas smalsumas. Juk pasaulis toks įdomus savo įvairove! Tiesą sakant, nuo jaunumės domėjausi tautos ir valstybės istorija bei kultūra. Mėgau keliauti, pažindamas gimtąjį kraštą ir jo gamtą. Aš – miesto vaikas, užaugęs „ant bruco“; tad kaimą atradinėjau per keliones, per gilinimąsi į etnologų raštus, aprašymus. Po įtempto savaitės darbo laboratorijoje ar auditorijoje, savaitgaliui atėjus, – kuprinę ant pečių ir į tą pusę, kur dar nesilankyta. O kišenėje konspektėlis – ką turiu pamatyti, į ką išžiūrėti, su kuo susipažinti. Buvau sau prisižadėjęs neskubiai – pėsčiomis, dviračiu, slidėmis, baidare – apkelti visą Lietuvą. Tik ne automobiliu; būtų tas pats, kaip televizinę laidą žiūrėti. Gamtos grožis, kultūros paminklai – malonus kontrastas laboratorijos stendams su elektronikos aparatu. Puslaidininkų fizikos institute pažintinių kelionių mėgėjas buvau ne aš vienas; organizuodavome ir kolektyvines išvykas. Atostogų metu su bičiuliais keliaudavau ir į tolimus kalnus, – Sovietų Sąjunga buvo turtinga nuostabiais gamtos kampeliais. Tačiau kaip miela grįžti į savąjį kraštą. Kartą su draugo šeima surengėme nuostabią kelionę po Žemaitiją, – pasikinkę kumelaitę ir į vežimaitį mažąsias dukreles susodinę.

Tos laisvalaikio kelionės savaimingai atvedė į kraštotyrą; tai įvyko supratęs, kad sukaupti išpūdžiai, surinktos žinios gali būti įdomios bei pravarčios platesnei visuomenės daliai. Įkvepiantis pavyzdys – profesoriaus Česlovo Kudabos darbai ir rašiniai, įtaigiai kalbėję apie meilę Tėvynei. Ir tai sovietmečiu, tiesą išsakant „tarp eilučių“! Išijungiau į Kraštotyros draugijos organizuojamas kompleksines ekspedicijas, kurios, kaip taisyklė, po kurio laiko visuomenei pristatydavo kraštą visokeriopai aprašančią lokalinę monografiją – tokį paminklą ateities kartoms. Kaip apmaudu, kad dabar kraštotyros veiklos valstybė neberemia. Krašto pažinimo entuziastams talkina bene vienintelė „Versmės“ leidykla, jeigu pavyksta kažkokiu būdu „sužebrovoti“ pinigų iš savivaldybių ir pavienių rėmėjų. O kiek liko neišnagrinėtų temų! Sovietmečiu negalėjome nė užsiminti apie partizanų kovas ir jų likimus, disidentinį judėjimą, bažnytinę veiklą. Laimė, kad toji atmintis dar gyva. Daug yra ir naujo gyvenimo daigų, vertų tyrimo; pavyzdžiui, kaip kuriasi jauni ūkininkai, nuo ko jie pradeda, kaip jiems sekasi? O štai tarp tautodailininkų – tiek talentingų žmonių, ieškančių savojo saviraiškos kelio. Kraštotyros knyga – mūsų visuomenės veidrodis, atspindintis materialinį ir dvasinį praeities bei nūdienos gyvenimą, ypatingai sudėtingą permainų metais.

Dabar Jus dažniausiai pristato, kaip etnologą. Kada prigijo šis vardas ir ką iš tikrųjų jis reiškia? Lyg ir neteko girdėti, kad dar kuris nors žinomas žmogus būtų taip tituluojamas.

Etnologija arba tautotyra apibūdinama kaip humanitarinis mokslas, šalies arba regiono gyventojų grupių tradicinės ir šiuolaikinės kultūros bei kasdienybės studijos, dažniausiai naudojant lauko tyrimų metodą – etnografiją, taip pat ir anksčiau sukauptus etnografinius duomenis. Etnologija susijusi su kultūrologija, folkloristika, istorija ir sociologija. Mokslinis domėjimasis tautotyra prasidėjo XIX a. Vienas garsiausių šio mokslo autoritetų, prancūzų intelektualas Klodas Levi-Strausas taip nusakė žmonijos kultūrų mokslinio pažinimo pakopų seką: etnografija apima lauko tyrimus ir atskirų kultūros reiškinių stebėjimą bei aprašymą, etnologija yra tautų ir tautinių mažumų sociokultūrinių reiškinių susistemimas ir apibendrinimas, o sociokultūrinė antropologija siekia apskritai pažinti žmoniją ir jos sukurtas kultūras. Valsstybių politinė raida – nuo feodalinų ar tautinių valstybių link globalistinių darinių pažinimui suteikia laiko dimensiją. Apie etnologiją galima pasakyti ir trumpiau: šis mokslas tiria tautos praktinę gyvenseną ir jos dvasinę būseną gimtojoje žemėje.

Etnologinės krypties tyrimais užsiimti apsisprendžiau nelengvai, - tik atkakliai raginamas profesorių Norberto Vėliaus ir Vacio Miliaus. Jų argumentai buvo sunkiai atremiami: aukštos klasės fizikų Lietuva turi šimtus, ogi etnologų – tik vienetus. Be abejo, profesoriams imponavo mano gamtamokslinis mąstymas, reikalingas, pavyzdžiui, kalendorinių papročių sistemimui ir jų semantikos tyrimams. Mano bendravimas su iškiliaisiais tautotyrininkais užsimezgė Kraštotyros draugijoje, buriančius visus neabejingus tautiškumui ir siekiančius tai paversti politinio gyvenimo prioritetu. Čia ypatingai prasminga buvo Draugijos pirmininkės šviesios atminties Irenos Seliukaitės veikla. Dalyvaudamas Lietuvos kraštotyros draugijos organizuojamose ekspedicijose, sukaupiau dar nemažai kaimo žmonių žinių apie vietinius kalendorinius papročius, dangaus šviesulių pažinimą. O tokią medžiagą ėmiau rinkti mano kartu su dr. Gunaru Kakaru 1978 m. įkurto visuomeninio Etnokosmologijos muziejaus poreikiams. Tada jau buvo prasidėję tautos kultūrinio atbudimo, folklorinių ansamblių kūrimosi ir istorinės atminties gaivinimo veiklos metai. VGTU Fizikos katedroje tapau „balta varna“, įtartinos veiklos, gal net nacionalistinio pobūdžio, asmenybe. Savo iniciatyva buvau parengęs technikos istorijos Lietuvoje programą ir siūliausi dėstyti studentams kaip laisvai

pasirenkamą discipliną. Idėjai pritarė rektorius, tačiau fakultetų dekanai nerado galimybių tokį kursą įterpti į tvarkaraštį. Tai ir tapo dar viena paskata pagyvoti apie kitokio pobūdžio veiklą. Kylanti Sąjūdžio banga iškėlė ir nepaprastą tautinės tapatybės bei jos raiškos svarbą tolimesnėje politinėje tautos ir valstybės raidoje.

Jei neklystu, jau skaitant bendrosios fizikos paskaitas Vilniaus Gedimino technikos universitete, aktyviai domėjotės ir kraštotyrine veikla bei Lietuvos kultūros ir mokslo istorija. Kas tokiems žingsniams paskatino?

Noras pažinti savosios tautos ir valstybės istoriją – labai natūralus, galima sakyti – prigimtinis. Juk tautinės tapatybės kertiniai dalykai – tai gimtoji kalba, istorinė atmintis, tautinės tradicijos. Šiandien, nugyvenęs jau tikrai nemažai metų, tebesidžiaugiu likimu, padovanojusių laimę gimti Lietuvoje – labai gražios gamtos ir tokios įdomios istorijos bei kultūros paveldo krašte. Nei dienos čia nebuvo nuobodžios. Kraštotyros kelionės smagios ir tuo, kad Lietuva – piliakalnių kraštas. Čia jų tankis pats didžiausias Europoje; ir kasmet dar atrandama archeologams nežinotų. O kokia didelė šių išpūdingų senovės paminklų įvairovė! Traukia kuo daugiau jų aplankyti, nes gimtojo krašto toliai žavingiausiai nuo jų veriasi. Kraštotyros patirtyse mane stebina kaimo žmonių gamtos reiškinių išmanymas, amato dirbinių tobulumas, vaizduotės polėkis tautodailės kūrinuose. Būtina apie tai kalbėti, rašyti žiniasklaidoje, nes jaunoji karta mokykloje apie tai sužino labai mažai. Mūsų gamtos grožis ir tautos kūrybiškumas turi tapti valstybinio pasididžiavimo objektais! Liūdna, kad formalusis švietimas aklai pasidavė globalizacijos skersvėjams ir nusisuko nuo etnokultūros. O rezultatai? Pavyzdžiui, UNESCO ekspertai lietuviškosios kryždirbystės tradiciją įrašė į pasaulio paveldo šedevrų sąrašą, tačiau kokio meninio lygio yra šiuolaikinių kapinių paminklai? Ir kitose populiariosios kultūros srityse lygis liūdnokas. Ypač komercinių TV ir radijo programų...

Esama dar daug neištyrinėtų kultūros paveldo dirvonų, kuriuose smagu dirbuotis su bendraminčiais. Lietuvos mokslo ir technikos istorijos tyrinėjimuose dalyvauju nuo 1979 m., jubiliejinių mano Alma Mater metų, paskatintas šviesios atminties bičiulio J. A. Krikštopaičio. Akademiko P. Slavėno suburta Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija, bendradarbiaudama su kitų Baltijos šalių analogiškomis organizacijomis, tęsia savo vaisingą veiklą ir šiandien. Istorinių tyrinėjimų rezultatai, jų viešinimas veda į tautinės tapatybės stiprinimą. Kaip pedagogas, negaliu tuo nesidžiaugti. Netgi Gedimino

technikos universitete skaitydamas bendrosios fizikos paskaitas, įterpdavau mokslo istorijos fragmentų. Manau, kad toks humanitarinis pradas padėdavo studentams formaliuosius gamtos dėsnius suprasti ir įsiminti. O balandžio 1 d. pusę paskaitos paskirdavau humoristiniams Merfio–Šizholmo dėsniams. Apskritai, aukštojo išsilavinimo standartuose būtinos istorinės žinios apie kitados mūsų tautiečių atliktus pirmuosius fizikos, astronomijos, gamtos mokslų bei inžinerijos darbus, vedusius kraštą pažangos keliu. Žinoma, būtina kalbėti ir apie lietuvių išeivijos indėlį į pasaulio progresą. Tuo keliu turėtų pavykti atsikratyti Europos provincijos nepilnavertiškumo kompleksų.

Beveik neabejoju, kad Vilniaus pedagoginiame (edukologijos) universitete jautėtės gerokai kitaip, gal netgi turėjote Jums prieinamesnę kūrybinę laisvę. Ar tiesa, kad kaip tik tuomet ėmėte labiau gilintis į mitologiją, etninės kultūros reiškinių semantiką, užsiėmėte etnologiniais tyrinėjimais? Kas be ko, anuomet turėjote ir labai rimtas – Baltų proistorės katedros docento, Istorijos fakulteto prodekaną, Etninės kultūros globos tarybos pirmininko – pareigas. Kokios įtakos jos turėjo Jūsų studentams?

Galimybė profesionaliai užsiimti mokslo istorija ir etnologija atsivėrė visai netikėtai: dr. Eugenijus Jovaiša pakvietė darbuotis į jo kuriamą Vilniaus pedagoginio universiteto Istorijos fakultete Baltų proistorės katedrą. Jo pasitikėjimą įgavau, konsultuodamas disertaciją rašantį archeologą paleoastronomijos klausimais. Buvau įsigilinęs į tokią tikėtiną kai kurių archeologijos paminklų specifiką, juolab, kad vasaromis su šeima talkininkaudavome kasinėjimuose. O tokiam specialybės pakeitimui jau buvau kažkiek pasirengęs, lankydamas prof. N. Vėliaus paskaitas ir seminarus Vilniaus universitete. Tad 1992 m. tapau Vilniaus pedagoginio (būsimo Lietuvos edukologijos) universiteto docentu, o 2003 m. jame pradėjau eiti ir profesoriaus pareigas. Teko ir administracinėse pareigose save išbandyti: 2001–2005 m. buvau Istorijos fakulteto prodekanu, o nuo 2009 m. kadenciją vadovavau fakulteto tarybai. Atskirų paskaitų ciklams buvau kviečiamas ir į Klaipėdos bei Kauno technologijų universitetus. Apskritai ėmiau bendrauti su humanitarų kolektyvais, taigi atsidūriau gerokai kitokioje nei mano ankstesnė mokslo žmonių aplinka. Tad juokaudamas sakydavau, kad pradėjau antrą gyvenimą. Pedagoginiame universitete studentams skaičiau labai įdomius kursus: baltų pasaulėžiūros, religijos ir mitologijos, Lietuvos mokslo ir technologijų istorijos, kultūrų geografijos. O vasaromis veddavau kraštotyros ir muziejinininkystės praktikas. Visa tai tiesiogiai siejosi su tautinės ir pilietinės tapatybės ugdymu. Džiugino

tai, kad kaskart galėjau tobulinti savo programas, turėdamas kūrybiškumui neribotas erdves. Lietuvos edukologijos universitete darbavau iki 2018 m., jausdamasis čia gerai pritapęs. Su buvusiais kolegomis niekaip nesuprantame, kokios priežastys atvedė prie šio stipraus ir reikalingo Universiteto uždarymo. Ar dabar jauni mokytojai geriau paruošiami?

Kaip etnologą mane domina tradicinės lietuvių gyvenmenos reiškinių kilmė, priežastys ir prasmė; vienu žodžiu, semantika. Pusę savo gyvenimo dirbdamas fizikos srityje, išsiugdžiau griežtesnį ir labiau apibrėžtą požiūrį į mokslinio darbo metodologiją. Tad ir savo etnologiniuose darbuose didelę dėmesį skiriu sistematikai, taip pat išvadų pagrįstumui bei logikai. Kadangi nagrinėju tradicinius kalendorinius papročius, praverčia ir istorijos, ir astro-nomijos žinios.

Per kraštotyros ekspedicijas kartu su talkininkais užpildžiau keletą tūkstančių anketų apie liaudies astronomines žinias, kalendorinius papročius. Jų skaičių papildė mano studentai, atlikdami praktikų užduotis. Tikrasis atlygis už šį darbą – suvokimas, kad dar nemažai vertingų, kartais unikalių duomenų pavyko užfiksuoti, kad jie nenugrimzdo į užmarštį kartu su tų žinių „nešėjais“ – į dausas išėjusia žmonių karta. Tvarkingai sudėtos, tiesa, dar kiek sistemiškesnio sutvarkymo stokojančios anketos saugomos Lietuvos etnokosmologijos muziejaus archyve. Manau, kad ten turėsime tikrą lobį ateities tyrinėtojams.

Šios krypties darbų neapleidžiu iki šiol, matydamas jų prasmę ugdant vietinę tapatybę, meilę gimtinei. Turiu pasigirti, kad už etnologinių darbų visumą bei etnokultūrinę veiklą 2005 m. buvau apdovanotas valstybine dr. J. Basanavičiaus premija. Tais pačiais metais tapau išrinktas Etninės kultūros globos tarybos prie LR Seimo pirmininku. Tačiau tas darbas gerokai nuvylė formalumu; kadencijos metu didžiausi pasiekimai – sudaryti ir išleisti skirtingų etnografinių regionų tradicinės kaimo architektūros rekomendacijų leidiniai bei talka „Tautinio paveldo produktų“ įstatymo rengimui. Šiaulių kultūrininkai yra pastebėję ir tam tikrus mano nuopelnus jų krašto pažinimui, tad 2008 m. apdovanojo garbinga Stasio Šalkauskio premija.

Išskirtinė biografijos eilutė – drauge su Gunaru Kakaru įkūrėte Lietuvos etnokosmologijos muziejų. Norėtusi plačiau išgirsti apie tai dar ir kaip iš muziejaus mokslinio vadovo.

Nuo studijų metų bičiuliškai bendrauju su dr. Gunaru Kakaru. Jisai studijavo astrofiziką, o aš – radiofiziką, betgi laisvalaikiu kartu eidavome pasportuoti. Toji draugystė peraugo ir į bendravimą šeimomis. Gunarui su šeima išsikėlus gyventi į Molėtų observatoriją, dažnai juos ten lankydavome. 1978 metai įsimintini kaip Lietuvos etnokosmologijos muziejaus ištakų pradžia. Mat pradėjus tvarkyti Vilniaus universiteto senosios observatorijos patalpas, jose buvę istoriniai teleskopai laikinam saugojimui atvežti į molėtiškę. Kodėl juos sandėliuoti, jeigu galima kaip brangią mokslo relikviją rodyti lankytojams? Juk šie teleskopai tarsi saugo didžiųjų mūsų praeities mokslininkų – Tomo Žebrausko, Martyno Počobuto, Jano Sniadeckio ir kitų rankų šilumą. Tada ir kilo mintis Molėtų observatorijoje, pažymint Vilniaus universiteto observatorijos įkūrimo 125-metį, įrengti astronomijos istorijos Lietuvoje parodą. Pasikonsultavus su Prano Gudyno restauracijos centro specialistais, senoviniai teleskopai buvo tinkamai nuvalyti ir parengti ekspozicijai. Paroda įsikūrė viduriniuose didžiojo observatorijos bokšto aukštuose. Ekspozicija buvo išties unikali: M. Radvilos dovanotas medinis reflektorius, Ramzdėno pasažinis teleskopas, Kanivės sekstantas, Plioslio achromatinis teleskopas, Šverdto fotometras. Senosios observatorijos prietaisų parodą papildė foto stendai, pasakojantys apie garsių mūsų krašto astronomų darbus, astronomijos dėstymą Vilniaus universitete bei observatorijos jame įkūrimą 1753 m.

Kaskart augant lankytojų susidomėjimui, nutarta šiai ekspozicijai suteikti visuomeninio muziejaus statusą. Fizikos institutas sudarė labai solidžią muziejaus tarybą, patvirtintą 1980 m. gegužės 7 d. direktoriaus įsakymu. Jos sudėtyje – tuometinis instituto direktorius akademikas Jurgis Viščiakas, Astrofizikos skyriaus vadovas prof. Vytautas Straizys, mūsų astronomijos mokslo patriarchai akademikas Paulius Slavėnas ir dr. Antanas Juška, Vilniaus universiteto observatorijos vedėjas dr. Romas Kalytis, faktinis Molėtų observatorijos vedėjas dr. G. Kakaras. Tarybą „sustiprino“ Molėtų rajono kompartijos komiteto pirmoji sekretorė Eleonora Blaževičiūtė bei rajono kultūros skyriaus vedėjas Vitalijus Galeckas. Tiesą sakant, muziejaus taryba tebuvo formalus darinys, taip nė karto ir nesusirinkęs į bendrą posėdį. Šių eilučių autorius, tuometinis Vilniaus inžinerinio statybos instituto docentas, į muziejaus tarybą buvo įrašytas kaip einantis vyr. fondų saugotojo pareigas. Tačiau jam teko būti ir ekspozicijos rengėju, ir gidu. Formaliąją visuomeninio muziejaus kūrimosi eigą globojo Lietuvos istorijos-etnografijos muziejus. Gražus simbolinis veiksmas buvo atliktas 1983 m. gegužę: prof. P. Slavėnas ir dr. A. Juška priešais didįjį bokštą pasodino ąžuoliuką.

Kai teleskopai po kelerių eksponavimo metų privalėjo sugrįžti į suremontuotus universiteto rūmus Vilniaus senamiestyje, muziejaus idėjos atsisakyti jau nebebuvo įmanoma. Visuomenės dėmesys skatino išlaikyti ir plėtoti jo koncepciją. Tad vietoj senųjų prietaisų parodos buvo sumąstyta parengti liaudiškosios astronomijos ir kosmologijos ekspoziciją. Iš Lietuvos istorijos-etnografijos muziejaus fondų pasiskolinta gražių etnografinių dirbinių, taip pat šio muziejaus lėšomis iš privataus asmens nupirktas XIX a. teleskopas. Dalį ekspozicijos sudarė liaudiškosios metrologijos pavyzdžiai – matai ir saikai, surinkti Lietuvos kraštotyros draugijos organizuojamų ekspedicijų metu. Etnografinių daiktų puošyboje, kalendoriniuose papročiuose ir tikėjimuose išties galima įžvelgti užkoduotus dangaus šviesulių ritmus. Tada ir gimė etnokosmologijos terminas, išreiškiantis įvairiapusių tautos ir Visatos ryšius; jis tapo muziejaus pavadinimu. Galima teigti, kad tuo apibrėžiamas lietuvių tautos subrandintas pasaulio modelis ir bendravimo su juo nuostatos, – pagrindinis išeities bei tolimesnės plėtros taškas žmogaus ryšių su kosmosu panoramoje. Sąvoka aprėpia ne tik astronomijos mokslo žinias ir jų kaupimo nuo seniausių laikų iki nūdienos metodus bei apibendrinimus, betgi ir filosofines, ir religines idėjas. Su Visata tautą sieja ištis daug ryšių: jų pobūdis gali būti įvardytas kaip jausminis, dvasinis, filosofinis, pažintinis, praktinis (senovėje – kalendorinių matavimų ir navigacijos metodų, dabar – kosmonautikos tikslų) ir kt.

Įsitikinus kokią svarbą mokslo žinių sklaidai turi muziejus, subrendo mintis apie atskiros pastato jam statybą. Svarbiausia, kad tam pritarė Mokslų akademijos prezidentas Juras Požėla. Organizacinių rūpesčių našta prisiėmė pasižymėjęs mokslo populiarinimo baruose astrofizikas dr. G. Kakaras. Baigus Molėtų observatorijos komplekso statybas, pagal architekto Vytauto Lissausko projektą labai greitai iškilo ir vadinamasis „specialios paskirties astronominis paviljonas“ – muziejus. Vieta jam buvo parinkta ant atskiros, kiek toliau nuo observatorijos esančios kalvos. Pastato architektūra autoriaus sumanymu turėjo atspindėti mitinio Pasaulio medžio įvaizdį. Šio medžio šaknyse – į kalvą kylančioje požeminėje galerijoje – išdėstyta ekspozicija, o tariamu medžio kamieniu, dviem bokštais (viename liftas, kitame – gelžbetoninis teleskopo pagrindas ir laiptai) galima pakilti „į kosminę erdvę“, į virš pušų viršūnių iškilusio teleskopo kupolą. Nes ekskursijos muziejuje būna dvejopos, vykstančios dieną ir giedrią naktį. Dienos metu lankytojai supažindinami su mūsų tautos senąja pasaulėžiūra, tradicinio kalendoriaus raida bei liaudiškųjų papročių kilme; taip pat išklausoma pasakojimų apie astronomijos istoriją Lietuvoje, naujausius kosmoso tyrimų rezultatus bei žmonijos ateities Žemės planetoje

perspektyvas. Gidų pasakojimai palydimi filmais ir skaidrėmis. O naktį žvilgsniu pro teleskopą galima keliauti Visatos platybėsna „gyvai“ – susipažįstant su įdomiausiais dangaus skliauto objektais.

Veiklą plėtodamas labai sėkmingai, muziejus 1990 m. kovo 15 d. tapo savarankiška įstaiga Kultūros ministerijos reguliavimo sferoje, – Lietuvos etnokosmologijos muziejumi. Jo direktoriumi buvo paskirtas dr. G. Kakaras, nusprendęs visas jėgas skirti muziejaus vizijai įgyvendinti. Man buvo paskirta mokslinio vadovo pareigybė, kurios esmė – rūpintis muziejaus koncepcija ir jos įgyvendinimu ekspozicinėse erdvėse. Savarankiško muziejaus gyvavimo pradžia buvo nelengva, juolab ir laikmetis – tik pirmieji atkūrusios nepriklausomybę valstybės žingsniai. Tačiau direktoriaus energija ir atkaklumas įveikė visus sunkumus. Šiandien galima pasidžiaugti ir „kosmine“ muziejaus išore, ir šiuolaikišku sukauptos pasakojimus iliustruojančios medžiagos pateikimu. Tai dideli architektų Ričardo Krištapavičiaus ir Algirdo Gudaičio, dizainerio Sauliaus Valiaus bei dabartinio direktoriaus Lino Šmigelsko nuopelnai. Muziejus solidžiai reprezentuoja Lietuvos mokslą ir kultūrą pasauliniame kontekste. Per metus čia sulaukiama per 50 tūkstančių lankytojų.

Jūsiskėje bibliografijoje – per dvidešimt parašytų knygų, kuriose atsispindi mokslinio darbo kryptys – tikslųjų ir taikomųjų mokslų bei technikos istorija Lietuvoje, baltų kosmologija, tautiniai papročiai ir tradicijos. Tarp grynai mokslinių leidinių – ir tokia knyga, kaip „Rimtos, juokingos ir graudžios senojo Vilniaus istorijos“, kur akivaizdūs rašytojiški gabumai. Kas svarbiausia, kaip knygų autoriui?

Daugelis mano rašinių gimė iš noro dalintis tuo, ką patyriau, suradau ar supratau, su kuo platesniu ratu bendrapiliečių. Kai pirmojoje savo gyvenimo pusėje dirbau fizikos laboratorijoje, žinojau, kad publikuotą mano straipsnį net ir prestižiniu laikomame mokslo žurnale, be redaktoriaus, dar perskaitys gal keletas žmonių. O disertaciją tik recenzentai pavartys. Todėl antroje gyvenimo pusėje stengiuosi rašyti taip, kad būtų įdomu skaityti daugeliui žmonių. To siekiu, pasirinkdamas kiek galima aktualesnes rašinių temas ir atsisakydamas mokslinio žargono. Betgi svarbiausia – temą gvildinti turi būti įdomu man pačiam!

Savo leidėjų dažniausiai klausiu, ar jau pavyko išplatinti tiražą, ar dar turi knygos atsargų sandėlyje? Tikras džiaugsmas, kai sužinau apie papildomą tiražą, arba gaunu pasiūlymą parengti antrąjį leidimą. Knyga turi gyventi skaitytojų rankose, o ne sandėlyje. Labai nesinori, kad jos užsigulėtų, todėl mielai

dalyvauju Vilniaus knygų mugėje ir kituose leidinių pristatymuose. Beje, esu optimistiškai nusiteikęs dėl knygos ateities. Šis Gutenbergo išradimas gyvuos tol, kol bus gyva žmonijos civilizacija. Nes knyga yra ne tik žinių šaltinis ar informacijos saugykla, bet ir meno kūrinys!

Kaip pedagogas neabejoju, kad jaunimo pilietiškumas, juolab patriotizmas gali rasti tik iš giliai suvokto, išsąmoninto tautiškumo. Ši vertybė lemia ir šiuolaikinius politinius procesus Europoje, kurios žemėlapis sudėliotas be maž tik iš tautinių valstybių. Ir jų skaičius auga! Konfliktai tarp tautų kyla tose struktūrose, kurios slopina tautiškumą. Galima išvardyti nemažai pavyzdžių, bet grįžkime į savo kraštą. Lietuvos meilei išugdyti reikia žinių apie kraštą ir jo tautą sklaidos. Jaunimas turi žinoti, už ką verta mylėti gimtinę. Didelę knygą „Lietuviškų tradicijų skrynelė“ pradėjau rašyti apimtas nevilties, kai paaiškėjo, kad su didelėmis pastangomis parengta Pagrindinio ugdymo etninės kultūros bendroji programa dulka Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos vadovybės stalčiuose. O vadovėliai ir mokymo priemonės neužsakyti, mokytojų rengimu nepasirūpinta. Todėl labai norėjosi, kad „Skrynelė“ taptų šeimų skaitiniais. Iliustravau knygą daugybe savo nuotraukų, nes informaciją jaunoji karta mieliau priima vaizdiniais. Knygos tektais raginu iš praeities palikimo į XXI amžių pasiimti dvasingumą, slypintį šeimos ir kalendorinių švenčių papročiuose, liaudies dainose, tautodailėje. Žinoma, praverstų ir tautiniai rūbai, ir tradiciniai valgiai.

Nuo 1947-ųjų gyvendamas Vilniuje, senamiesčiu kasryt eidavau į mokyklą. Su klasės draugais po pamokų ar pasprukę nuo jų, tyrinėdavome Vilniaus kiemelius ir kitokius užkaborius, rasdami visokių įdomybių. Sugebėdavome patekti net į uždarytų bažnyčių vidų. Ilgainiui tarsi pradėjau girdėti man kalbančius miesto grindinį ir mūrus. Jų istorines sakmes 2016 m. sudėjau į labai asmeninio santykio knygą „Rimtos, juokingos ir graudžios senjojo Vilniaus

istorijos“. Nemažai vilniečių „Istorijas“ panoro perskaityti, tad netrukus buvo išleistas ir papildytas knygos leidimas. O knygą iliustravo architektė ir akvarelisė Vilija Mačiulytė, taip pat savitai besikalbanti su Vilniumi. Turiu ir dar vienos knygos apie Vilnių sumanymą, - tai būtų vis tos skolos gražinimas mane auginusiui senamiesčiui.

Bėgantys gyvenimo metai savo skaičių primena žmogaus fizinių jėgų ribojimu. Tad ir man atėjo laikas apmąstyti Laiko galias. Pabandžiau tai padaryti ir kaip buvęs fizikas, ir kaip kultūros istorikas, rašydamas knygą „Matuojant neaprepiamą laiką“. 2023 m. gale ją išleido Lietuvos nacionalinis muziejus, pateikdamas leidiniui ir savo puikios laikrodžių kolekcijos spalvotas nuotraukas. Postūmių šiam darbui, be asmeninio, radosi ne vienas: tai ir mokslo žinių apie Visatą proveržis, ir atominio laikrodžio sukūrimas, naujas sekundės apibrėžimas, miglota žmonijos raidos perspektyva, ir laikrodžio kaip artimiausio žmogui daikto atsisakymas. Keista ir toji psichologinė laiko pajauta; juk susitikę garbaus amžiaus seni pažįstami pokalbio metu būtinai ištars „Ir kur tas mūsų laikas dingo?“ Ogi jaunas žmogus, paprašytas kokios paslaugos, dažniausiai atšaus: „Neturiu laiko!“

Esate viešai pripažintas, kaip naujos Lietuvoje tarpdisciplininės mokslo šakos – paleoastronomijos – įtvirtintojas. Kuo ji išskirtinė?

Paleoastronomija – istoriškai pirmieji pasaulio surėdymo (tai kas „po saule“) pažinimo metodai. Jie dažniausiai remiasi azimutine astronomija – dangaus šviesulių padėties stebėjimu tekos ar laidos metu. Paleoastronomija sukūrė saulės laikrodį – seniausią gamtos pažinimo įrankį žmonijos istorijoje. Beje, nepraradusį savo vertės ir iki mūsų laikų; pavyzdžiui, saulės laikrodžiu buvo orientuota radijo antena amerikiečių 1969 m. ekspedicijos į Mėnulį

metu. Sukauptos žinios senovėje, dar neturint rašto, būdavo įtvirtinamos ar užkoduojamos tautodailės ornamentuose, tautosakos kūrinuose, liaudies dainose, papročiuose ir tradicijose. O panaudojamos, sudarant darbų ir švenčių kalendorius bei navigacijos taisykles. Visumą šio tautos dvasinio paveldo galima pavadinti etnokosmologija. Kosmologija – tai pasaulio surėdymo suvokimas. Ogi „etno“ čia pridėta todėl, kad kiekviena tauta gamtą supranta savaip, pagal savo gyvensenos prioritetus. Šios primityvios žinių sistemos – tai mokslo kūdikystė. Kartu ir religijos pradmenys, nes juk reikia kažkaip išsiaiškinti pastebėtų dangaus šviesulių judėjimo dėsningumą priežastis. Religiniai ritualai ir žinios apie gamtą susilieja tradiciniame kalendoriuje. Nesvarbu ir tai, kad su Lietuvos krikštu mūsų buvo priimtas Romoje sudarytas kalendorius. Tiesiog jame atlaidais sureikšmintos tos datos, kurios mūsų gamtoje atitinka virsmus, derinamus su žemės ūkio darbais. Tai vadinama kalendoriaus įkultūrinimu. Šventė paminima krikščioniškomis maldomis bažnyčioje, o tada – pagal papročius namuose. Žemdirbiškos kultūros tautos labai gerai išsaugo archetipinius vaizdinius, perduodamus iš kartos į kartą. Baltų gentys, iš kurių susiformavo lietuvių, latvių ir prūsų tautos, šiuo požiūriu yra išskirtinės, nes jas gana menkai tepalietė Didžiojo tautų kraustymosi Europoje procesai. Kompleksinio požiūrio į proistorę svarba buvo pripažinta, įkuriant Lietuvos etnokosmologijos muziejų.

Tarp beveik tūkstančio paskelbtų mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių – ne tik dažnai esančios pastovaus Jūsų dėmesio centre, bet ir pačios netikėčiausios temos. Kaip jos atsiranda?

Vis tik pastarojo meto mano darbų tematika apsiriboja paveldo nagrinėjimu: tiek mentalinio (papročiai ir tradicijos, tautodailės ir dainų tekstų semantika), tiek daiktinio (kalendoriai, raštijos paminklai, senieji laikrodžiai ir varpai). Patarlė sako: „neklausk, kam skambina varpas...“, bet aš vis tik išdrįsau parašyti paveldosaugos reikalams skirtą knygą „Užkopus į varpų bokštą“. Tai apie primirštas bažnytines vertybes, pasislėpusias bokštuose – varpus ir laikrodžius. Tiesa, varpai yra girdimi, bet retas parapijonis yra juos matęs. O varpai gražiai ornamentuoti, su Šv. Rašto posakiais, šventųjų atvaizdais, meistrų įrašais. 2017 m. susibūrėme į Lietuvos kampanologų draugiją, kurios tikslas – ištirti varpų liejybos ir naudojimo istoriją mūsų krašte, parengti šių išskirtinių vertybių sąvadą. Lyginant su kaimyniniais kraštais, tai labai ap-
leista paveldosaugos sritis. Beje, slepianti nemažai įdomybių. Laipiodamas į

bažnyčių bokštus varpų tyrinėti, aptikau ir keletą kalviškų rankų darbo laikrodžių mechanizmų, nežinotų technikos istorijai. Argi tai ne papildomi tautos kūrybiškumo įrodymai? Parapijas reiktų įtikinti, kad bokštus verta atverti visuomenei, padaryti juos smalsuoliams lengviau prieinamus. Arba bent viešai pateikime jų vertybių aprašymus. Didžiuokimės bokštuose skambančiais varpais kaip tautos kūrybingumą ir talentą įrodančiais artefaktais.

Tačiau nevengiate ir daugeliui mokslininkų ne taip populiarių, gal net kiek „pavojingų“ temų, susijusių su šių dienų Lietuvos aktualijomis. Kokios temos dabar labiausiai neduoda ramybės?

Dauguma mano publicistinių straipsnių parašyti nerimaujant dėl Lietuvos ateities. Tikrai rūpi, kad mano anūkai ir proanūkiai gyventų Lietuvoje, nes esu įsitikinęs, kad tikrąją laimę galima rasti tik gimtinėje. Dievas ir gamta lietuvių tautai padovanojo tokį puikų kraštą. Be žemės drebjimų, ugnikalnių išsiveržimų, baisių gaisrų ir niokojančių potvynių. Tačiau Lietuvos ateitis šiandien verčia nerimauti: ar išauginsime jaunimo kartą, kuri įsipareigotų dirbti krašto tvirtėjimui ir klestėjimui, neleistų jam nusmukti iki gūdaus Europos provincijos užkampio? Kadangi esu įsitikinęs, jog tikrasis patriotiškumas kyla tik iš tautiškumo (tai tinka ir Lietuvos tautinėms mažumoms), tai savo viešojoje veikloje ir publikacijose daug dėmesio skiriu etninei kultūrai. Ypač norėtuosi, kad švietimo strategai prisimintų tautinės mokyklos koncepciją, kuria pradėjome atgautos nepriklausomybės valstybės įtvirtinimą. Ir kažkaip keistai ją išmainėme į globalizacijos miražą. Trokštame tapti pasaulio piliečiais be tautinių šaknų. Pereikime Gedimino prospektu sostinėje, - kiek kavinių, barų, restoranų turi lietuviškus pavadinimus? O Londone, Paryžiuje, Berlyne, ar mirga lietuviški žodžiai? Mūsų tauta akivaizdžiai prarado orumą ir savigarbą; dėl to ir skauda sielą. Kovodami dėl laisvės, stebinome pasaulį drąsa, atkaklumu ir vieningumu, o nūdien? Nuolaidžiaujame kvailiausioms socialinių paribinių užgaidoms, pavadintoms skambiu žmogaus teisių vardu. Ir nesvarbu, kad tos tariamos „teisės“ tyčiojasi iš tautos tradicinių vertybių, taigi žeidžia daugumos jausmus.

Tarp garbingų apdovanojimų vienas tikra to žodžio prasme išskirtinis – Jūsų garbei 2019-aisiais pavadintas asteroidas. Kokia šito įvertinimo priešistorija?

Išties nuo 2019 m. viena Saulės sistemos mažoji planetėlė skrieja mokslo rejestruose pažymėta mano pavarde. Tai asteroidas, maždaug 4-5 km

skersmens, apskriejantis Saulę per nepilnus 6 metus, besisukąs asteroidų juostos išorėje. Taigi panašus į Mažojo princo apgyvendintą... Ši nekilnojamąjį turtą danguje išigijau tokiomis aplinkybėmis. Asteroidą pirmą kartą 2007 m. pastebėjo astronomai K. Černis bei J. ir K. Zdanavičiai, besidarbuodami Molėtų observatorijoje. Įvairiose pasaulio observatorijose atlikus pustrėčio šimto astrometrinių stebėjimų, buvo nustatyta planetėlės orbita ir jai suteiktas numeris - 361524. Pagal Tarptautinės astronomų sąjungos įteisintą tradiciją naujų dangaus objektų atradėjai turi teisę juos pavadinti astronomijos mokslui nusipelnusių žmonių vardais. Šiuo atveju buvo pažymėtos mano pastangos populiarinti žinias apie Visatą, steigiant Lietuvos etnokosmologijos muziejų, aprašant žiniasklaidoje mūsų krašto mokslininkų indėlį į Visatos pažinimą, parengiant vadovą po senąją Vilniaus observatoriją, sudarant Lietuvos astronomų sąvadą, atgaivinant saulės laikrodžių tradiciją Lietuvoje. Didžiuojuosi šiuo įvertinimu, nes jokio kito už mokslinę veiklą ir neturiu. Kartais pagalvoju: kai manęs šioje Žemėje nebebus, asteroidas Klimka vis kas keleri metai praskries arti Žemės...

O laisvalaikiui, šeimai ar dar lieka laiko? Kuo užimti Jūsų brangiausi žmonės? Ko dukras išmokė Jūsų pavyzdys?

Šeima džiugina tuo, kad visi jos nariai savo ateitį mato čia, Lietuvoje. Vienos dukros šeima – dideli keliautojai po pasaulio kalnynus ir kultūros stebuklus; kitos – pasirinko kaimo tylą ir supančios gamtos vis kasdien kintančias grožybes. Dukrų specialybės – sociologė ir vertėja; anūkės – architektė ir matematikė, anūkai – kaimo juodadarbis ir moksleivis. Labai miela džiaugtis proanūkais Rusne ir Aidu. Tik nežinau, kaip šeima nutars pasielgti su mano nemaža biblioteka (ten yra dar ir Tėvelio įsigytų lituanistinių leidinių) bei senienų rinkiniais.

Daugeliui mano svajonių likimas leido išsipildyti: sulaukiau proanūkių, užkopiau į Tianšanio viršukalnę, pastatytas Etnokosmologijos muziejus, atgaivinta saulės laikrodžių tradicija, parašytos ir išleistos knygos. Bet kokie tai buvo permainingi laikai! Mano kartai tiek visko teko patirti ir išgyventi audras jausmų. Todėl svajonė tolimai ateičiai: kad mano proanūkiai savo gyvenimus kurtų Lietuvoje, nejausdami blogio imperijų grėsmės. Aš gi dar viliausiu pamatyti ant Pamėnkalnio Vilniuje iškilusius Tautos namus (bet ne Nacionalinę koncertų salę); gal net dalyvauti tų Namų atidaryme. Ir tegu pasodinti Basanavičynėje bei kitur ąžuolai težaliuoja žemėj Lietuvos!

Tarp Jūsų bičiulių nemažai rašytojų. Kas artimiausi ir kodėl? Kokia literatūra arčiausiai širdies?

Esu labai kaprizingas skaitytojas. Iš dabartinio mano lektūros sąrašo be-
maž visai išbraukta beletristika. Tiesa, perskaičiau keletą naujausių romanų
vertimų, nobelistų knygas, bet jausmams jų postmodernistinės stiliaus įman-
trybės nepadarė didesnio įspūdžio. Dabar skaitau istorinius tekstus ir retkar-
čiais poeziją – Vladą Braziūną, Jurgitą Jasponytę, Janą Kochanovskį. Čia kad
mintys atitrūktų nuo kasdienybės ir susikaupčiau savo naujiems darbams.

Esu „knygius“ visa savo esybe; ta aistra - paveldėta. Mūsų namuose knyga
buvo ir gerbiama, ir mylima. Šeimos legenda sako, kad paskutiniai prieška-
riniai litai, gauti pardavus karvutę, prieš juos iškeičiant į rublius buvo išleisti
Lietuviškosios enciklopedijos pirkimui. Tėvelis buvo P. Bugailiško įsteigtos
bendrovės „Kultūra“ būrelių narys, žurnalo „Kultūra“ prenumeratorius. Betgi
teko matyti, kaip jam, gavus šaukimą į KGB, kai kurias knygas teko deginti
krosnyje. Mano asmeninėje bibliotekoje – du senųjų leidinių rinkiniai: lietu-
viškųjų istorijos vadovėlių ir Lietuvoje išleistų kalendorinių knygelių. Atskiras
bibliotekos dalis sudaro knygos apie Vilniaus istoriją ir kraštotyros leidiniai.
Žinias apie knygos istoriją papildau, dalyvaudamas M.Mažvydo bibliofilų
klubo veikloje.

Kalbėjosi **Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS**

Nuotraukose: *Liberto Klimkos knygų viršeliai*

ALDONA ELENA PUIŠYTĖ

IŠ „PENKIAEILIŲ“

*

Graži šita žemė ir žmogus, kai
myli, kai vilias, kai tiki, bičiuliškai
glaudžias prie jo dosni gamta,
skurdūs daiktai skleidžia šviesą,
su meile jo rankų palytėti.

*

Skaisti vidudienio saulė spindi
virš pražydyusio sodo, dosniai lieja
vaiskią šviesą ant lelijų ir tulpių,
virš dygaus dagio sodo kamputy,
ji neskirsto: vertas ar nevertas.

*

Kas bręsta anapus tylos, kokia
vėtra, vijoklio žiedų violetas -
nei liūdesio ženklas, nebijok,
budi kažkas arti, švyti pro tamsą
gal angelo sargo sparnas?

*

Apie Tave mano mintys
sukasi lyg žemė apie saulę,
Viešpatie, ilgoje kelionėj
sielos šviesa esi ir kelias,
tai ko širdis vėl nuliūdo?

*

Išlaisvėjusi mano siela,
ką tu dabar man kuždi? –
kad esu tartum žvirblis,
ar laukų liaunoji lelija, -
Dievo prieglobsty saugūs.

*

Kuriančios Dvasios vėjas
tenupūs nuo sielos abejonių
dulkes, jos veidrodį tegul
nusvidins, kad atsispindėtų
ramus amžinybės veidas.

*

Kas išlaisvina mūsų tarp daiktų
įstrigusį būvį, gal vakaro valanda
tylioji, taikus jos nuolankumas
viską priimti, kas buvo paskirta,
be maišto, be geliančio skundo?

*

Koks dygus ir slėpingas
sielos išlaisvėjimo kelias -
eiti, kur eina tik po vieną,
bet kokia neapsakoma
jos atrasta gelmių ramybė

*

Nušvitime į sielos veidrodį
atsigręžę regim, kas už šitos
regimybės, ir kaip sukrečia
atspindžio grožis mirksnio
blyksny, amžinybės ženklas.

*

O žmonių siekimai nuo gyvybės
pradžios, jų ilgesiai ir meilė, slaptos
širdies brangenybių dėžutės, vėtrų
šunkelių išmėtyti jų paveldo lobiai,
Adomo ir Ievos ainių kladūnų.

*

Gal esam ištremti čia karaliai,
praradę andai, kas paveldėta? -
kokia turėjo būt nuostabi
prarastoji karalystė, kad išliko
neatmainomas jos ilgesys.

*

Tu, rūščioji dykviečių tikrove,
ir tu paliesk mano karštą kaktą,
palaimink piligrimystės kelią,
apvilktą gavenios aštrią ašutinę,
kad atpažinčiau, kas čia tikra.

*

Koks triukšmingas miestas,
kokios tuščios puotaujančių
akys, kokie pikti ir aštrūs
kalbančiųjų liežuviai, kokie
tylūs ir nuliūdę jų vaikai.

*

Tarp griuvėsių rauda karo
našlės, ko dar ieško išverktos
jų akys? Oskarai, sielos broli,
gailestis dabar bus ir mano
vienintelė tikroji išmintis.

*

Į atminties gelmyną gailų
galiu jau žvelgt rimty nurimus,
širdis išmoko nuolankumo,
nušvito andai sužeista tikrovė
atsižadėjimo ramia šviesa.

*

Tebūsiu čia lyg svetimšalė –
nutols kivirčiai,
širdies manosios nepalietę,
ir niekas nežinos, kas bręsta
jos slėpiningoj gelmėje.

*

Trapus gyvybės laikinume,
kaip tavęs nemylėti, dužių
tavo formų, jų vienatinio
nykstančio grožio, kol nieko
nelieka iš to, kas žavėjo.

*

Dairaus ir nerandu čia vietos,
kur įsišaknytų ilgesingoji siela,
Namų tikrųjų ieškanti keleivė,
ir žodžių dabar jau nerandu,
kurie paneigtų benamystę.

*

Laikini lyg snaigės, formų grožiu
jos džiugina žvilgsnį, kol sudūžta,
taip ir mes, taip ir mes, tik trapūs
indai ir šviesos nešėjai ligi laiko,
kol sudūžtam grįždami į Šviesą.

VIOLETA ŠOBLINSKAITĖ-ALEKSA

IŠ CIKLO „TĖVONIJOJE“

Akys danguje

rugsėjo naktų tyloje, kai uždega Dievas žvakes ant skliautų, nudažytų plazdančiu lazuritu, plevenančios mažos ugnelės šnekasi su manimi, lyg būtų išėjusių artimųjų akys.

nekvailiok, sako vidinis balsas, akys – ne burnos, balso stygų neturi, nepaistytk niekų. balsas aklas, tad negi aklam išaiškinsi, kad ne aš, o jisai nusišneka mano kūno viduj, žiauriai nusišneka – lyg už pinigus?

kas kad ne skaitūs mano močiutės vyzdžiai žvelgia žemyn iš aukštybių, kai dar neišaušus einu po juoduoju dangum pasivaikšioti, Viešpaties patarimo paklausti, už eibes atsiprašyti?

nutilk, – paliepiu proto balsui, o tada nusileidžia į žemę visi atsakymai per žvaigždynų akis, ir visa, kas būtų bjauru, kas baugintų, sudegina.

šitaip degina mūsų nerimus vien tie, kurie myli.

Saliamono pupos

jau nepamenu, kas pirmasis mane pamokė, kad iš virto kiaušinio niekas dar neišperino jokio menkiausio viščiuko.

bet pupas, pupeles ir žirnius prieš sėją, taip motina sakė, reikia per naktį palaikyti užpiltus vandeniu, kad subrinktų.

kas nors, viso šito nežinantis (šeimoje nuolatos atsiranda nežinančių, bet stropiųjų), būtinai pamanyt, kad pupos išbrinko ne daržui, o sriubai.

ir sėsiu, ir sėsiu išvirtas, ir stebėsiuos: tokios didelės, tokios išpampusios, o nedygsta? nors žemė smagiai minkštutė ir taip gražiai išpurenta...

Dieve mano, kiek daug išminties glūdi pupos geldelėje, kai pro šalį eina karalius Saliamonas.

Kitados, Velykų laiku, Nausodėje

– Močiute, kodėl į Jeruzalę

Jėzus ant asiliuko įjojo?

Kodėl ne ant balto žirgo, ne ant kokio ristūno?

– Žmonės džiūgavo?

– Džiūgavo...

– O apsiaustus į dulkes klojo?

– Ir dar palmių šakas...

– Na, matai... Asiliukas galvojo:

regėk, kaip jie gerbia mane,

kaip sveikina,

kaip šaukia laimingi...

Tikriausiai pakels mane

Jeruzalės karalaičiu...

Tik dėl to, vaikeliau,

mūsų Viešpats ne žirgą,

o asiliuką kvailutį

ir pasirinko.

Dar kartą Nausodėje

balto dangaus pakrašty, kur gyvena šviesi šiaurės vasara,
kur debesys šitaip arti, kad kregždės juos aria sparnais lyg noragais,
slepiasi karčiai saldi – nelyginant sukrešę trešnių sakai – vieno žmogaus
vaikystė.

kai ateis nelaukta, nors labai pasiilgta žiema,
kai žemė ir dangūs ilsėsis, o saulė bus baisiai žemai,
tai iš to debesyno sapnai pasipils, jie nepaiso nei speigo, nei vėjo.

matau gale lauko erškėtį, jo kruvinos uogos vis dar dega nenulestos,
papurgalviams svirbeliams bangu į spyglius gūželius prasidurti,
jie tiki atrasią – ką? – gal obelį, tą saldinę, kur augo prie prūdo.

girdžiu: bliana avys, bėgančios iš ganyklos namo.
dzingsi į žemę bandos karalienės grandinė,
smaigas palieka drūžę kaip strėlę, rodančią atsiliekančioms, kur dera bėgti.

ar galėtų būt, kad slėpynių – su kreida pažymėta nuoroda,
kuria kryptimi vilties ir teisybės ieškoti,
iš avelių išmokome?

Ir šią vasarą Nausodėje

einu skinti vyšnių, nesvarbu, kad jų nė seniai nebėra, kad visos prieš tūkstantį
metų buvo sutraiškytos melioracijos traktorių.

o vėjas! iš proto varantis vėjas – net linguoja kaip marios vyšnynas, pilnas
juodžiausių uogų.

padainuokim, man sako sesuo, kurios niekuomet neturėjau: kai vėjas štai šitaip
traukia,

nuneš mūsų dainą toli, gal net iki Vilniaus.

o kokią dainuosim?

nagi tą, apie rasą, kuri nuo lelijų – *kaip dalgio ašmenys gaili*.

ne, tos nedainuosiu.

nemoki?

moku.

tai kas? Martinaitis tau nepatinka?

patinka. labai.

tai melodija?

ir melodija nuostabi. tik aš negaliu suprasti, kuo Suvalkijos vyšnios geresnės už mūsų, žemaitiškas...

vėjus kalbi!

o taip, nepaprastai gera kalbėti vėjus tokią vėjuotą dieną, kai visas vyšnynas, kurį seniausiai išrovė, lankstosi man iki žemės, nors nėra jame uogų – nei žalių, nei prinokusių – ir dar net labai kažin, ar mokėtų kas nors lyg dalgelę išplakti – ir subtiliai, ir švelniai?

kai sirpsta vyšnios Žemaitijoje, raudonos, kad pravirkt gali...

Susibaudi ką padaryti, o nedarai

nemigos naktį svajojau: rytoj parašysiu apie...

o, Viešpatie, apie ką?

išgaravo svajojimas, ištirpo lyg sniegas viduržiemį, dideliausiais kąsniais snigęs į lietu.

taip nebūna, kad snigtų į lietu? būna. netiki?

nueik į apniukusį gruodžio rytmetį prieš pačią kitų metų pradžią, patikėsi.

Apie dardakelį

švietė šilta spalio saulė, riedėjom senuoju Žemaičių plentu į vis dar apsunkusias obelis pasižvalgydami, bet matėme ir bobarnių.

nežinau, kas tas yr? neskaitei mokykloje Žemaitės?

žinoma, žinoma, kas ta bobelė, ryšinti net ne skarą, o tikrų tikriausią *kuskelę*?

ir šito žodžio nesi girdėjęs? o, varge, taip kaip tau išaiškinsiu, kas yr dardakelis?

o yr trečia atkarpa – iš Kaltinėnų pasukus į Varnius:

iš pradžių bus asfaltas, tik baisiai vingiuotas, paskui – geras žvyrkelis, greiderio dailiai išglostytas, dardakelis – tik prieš galą, tik trečiojo atkarpoje.

ten jau barškės tau dantys, suskaičiuos juos duobės duobelės visus iki vieno, pradėsi svajoti, ar Varniuose rastum bent vieną odontologijos kabinetą.

jei norėtum gyvai pamatyti bobarnių – vėjų kutenamų lūženų, kuriose, Dieve Dieve, kažkas iki šiol gyvena, rinkis dardakelį. kelią mesk dėl takelio, kaip sakoma.

Močiutės Jadvygos nusiskundimas

tik tiek šviesos, kiek gelsvas obuolys –

vienišius – ant šakos pakibęs spindi,

nepasibaigs ruduo, kol neišlis

šie debesys juodi – bent jau per spindį.

Pagiriamasis žodis gandrui

mūsų Nausodėj niekas ir niekados jokio mažo vaikelio nerado kopūstuose,
visus parnešdavo gandas.
vos tik pražysdavo pienės, kurias čia vadina kiaulpienėm, nors šerdavo triušiams,
lėkdavom tekini į gandalizdį paveizėti: o gal?
grįždavom nieko nepešę, bet kartais...
– ar matėt, vaikai, ką į Bernoto kiemą gandas numetė?
– lėlę?
– gražų mažą leliuką. eikit pasveikint.

kai gimė mano lėlė, gandrais tikėti nustojau.
o be reikalo.

du jaunikliai, kuriuos kituose kraštuose busilais ir gužais vadina,
ši pavasarį kad nešė, kad nešė žagarus.
aukštą rūmą sukrovė, gražiai kleketavo,
per Baltramiejų į afrikas išskrisdami baltą plunksną pametė.

Kūčių naktį ta plunksna, iš kiemo parsinešta,
į jokių rašalus nemirkyta, trumpą laiškėlį parašė:
„Laukit pienių pražystančių, atskraidinsim vaikaičių.“

gerai, kad kopūstų net nesodiname: mūsų žemėj neauga.
kopūstuose rasti vaikus pavojinga – gali užaugt sukirmiję.

JULIJA ALMANIS

TARSI AKMENYS, IŠRAŠYTI BUVUSIO LAIKO ŽENKLAIS

DAUG DIENŲ
ir naktų
kalnynais ėjau.
Daug dienų,
daug naktų
dykumoje buvau.
Pavargau, apsiklojau
žvaigždynais –
užmigau.
Kol miegojau –
užaugo vaikai,
užkilnojo vartus,
uždarė duris
mano liūdno likimo
namai.

TAMSIUOS MIŠKUOS,
kur laumės slepia
savo burtus,
kur miega žalčio brolis
po akmeniu sunkiu,
kur papartynuose
mažyčiai žmogeliukai
audžia žalią juostą,
tenai aš gyvenu.
Gera, kad jūs tada
nepatikėjote:
„Nebūna taip, tikrai nebūna,
tu išgalvojai viską.
Kur gyvenai,
tikrai laukymė paprasta,
nejdomi, nereikalinga
niekam.
Tik tu pati mums truputį keista“.
Oi, kaip gerai, kad nesupratę

nieko,
jūs leidote išlikti
miško dvasiom,
o man sugrįžti vėlei į namus.
Kažkas pasakė man tada:
„Tebus“.

PASIILGAU,
labai pasiilgau
upių tekėjimo
pro mano gyvenimą,
pro nendrynus,
kur žuvys užmigusios
sapnuoja mane.
Kai ant kranto sėdėjau,
kai vasara bėgo pro šalį, -
žuvys matė,
lelijos žydėjo,
baltume pasiklydusios,
bet nebuvo gaudo.
Laikinumą apglėbusi
per apsnigtą žemę
link žydinčio kranto
vis brendu.

ŠIĄ NAKTĮ
Vilkolakių takais
klajojo vienišas –
nenuiteistas, nepasmerktas
vienatvei –
žiemos žmogus.
Nuo medžių purtė sniegą,
neleido siautėti
laukiniam vėjui,

surinko nukritusias žvaigždes,
vėl prisegė jas prie
dangaus.

DANGUS ŽEGNOJASI
žvaigždynais,
šalta naktis bejausmė,
lyg pamotė
iš knygos puslapio,
iškritusio seniai,
kai dar nebuvo
to, kuris tą knygą
sugalvojo.
Parašė ir pamiršo.
Dabar tik baltas
popieriaus lapelis
klajoja naktimis
ir rodo kelią
tam, kursai paklydęs
vaikšto po pasaulį.

SUNKU AKMENĖLIUI
ant kelio gulėti.
Vis važiuoja, vis eina
abejingi, pavargę
savo keisto likimo
amžinieji vergai –
devyniolikto amžiaus poetai,
knygnešiai, ubagai,
pakeleiviai...
Tiktai tu, akmenėli,
čia visam palikai.
Saugai atmintį skaudžią,
toks kantrus ir tylus.

Kas mus myli, kas baudžia,
bet kitaip nebebus.
Nebebus ir nereikia –
mes, čia užaugę,
tarsi akmenys,
išrašyti
buvusio laiko ženklais.

TARP NEMEILĖS IR VILTIES
baltas popieriaus lapelis –
senas laiškas praeities.
Buvo laikas – lyg bedalis
šlaistėsi ruduo po kiemą,
pažadėjo, kad padės
mums išbūti, iškentėti
lietų, vėją, šaltą gruodą.
Dienos- naktys klumpa, kelias,
eina molžemio laukais.
Adelėle, mano sese,
kas tave dabar pakeis,
kas šaltoj žiemos bažnyčioj
verks parklupęs, kas raudos?
Adelėle, mano sese
tarp nemeilės ir kančios.

VILKO DALGELIAI,
patvoriuos susodinti,
laukia naujo žydėjimo
lyg karalius karūnos,
pažadėtos, kai reikėjo
kažkam sudėlioti likimą.

Augalėli ,
žalias vilko dalgeli,

kaip nors iškentėsi,
apžegnotas lietaus.

Bus dar visko –
per skambantį ledą
baltos pūgos, menuetą
sušokusios,
pakils, iškeliaus.

Pačiam patvory
vėl žydės vilkadalgiai,
mėlyni jų linkėjimai
vėl pakils lig žmogaus.

MAŽAS AVINĖLIS
baltas debesėlis
pievoje paklydo.
Ieškau, nerandu.
Tik matau –
pražydo
pieva lyg dangus.
Mažas avinėlis
braidžioja po dangų,
nuskina žolytę,
iš ne vilko pėdos
geria vandenėlį.
Kai pavargsta, miega
vidury dangaus.

LAUMIŲ ŽIRGELIAI – DIEVO
KARVYTĖS
pievoj gyvena.
Skraido lakioja,
daug rūpestėlių

mažiems vabalėliams.
Ant smilgos, ant kiečio,
ant dobilo supas
saulės vaikeliai.
Vasaros dienos
gražiai sutalpina
didelį mažą,
priima viską,
kas buvo, kas bus.
Žemė augina,
myli ir saugo
savo vaikus.

ŠALIA MANĖS KAŽKAS

tada prisėdo –
tylus, bet savas.
Gal jis iš knygos
dar neparašytos,
gal iš eilėraščio,
iš nebaigtos maldos?
Nutolo debesis –
virš Laižuvos jau lijo.
Kai važiauvau namo,
kažkas
pašnibždomis
kalbėjo poterius.

KLAJOKLIS EILĖRAŠTIS

Mano eilėraštis
po pasaulį klajoja.
Nuėjęs į dykymą
rado oazę.
Beduinų kaimelyje
prie laužo sėdėjo,
valgė skalsią, negausią

bet palaimintą protėvių
vakarienę.
Eilėraštis sėdi,
klauso ką kalba
beduinai apie tai,
kas jau buvo,
kas bus.

Kitą dieną Bavarijoje
su vokiečiais
geria alų.
Dainuoja ir šoka.
Oktoberfiest jam
patinka labai.

Dar vėliau su norvegų žvejais
į ledjūrį plaukia,
sargyboje budi,
traukia tinklus.

Rytoj žada eit pas indėnus,
pasiilgo Hiavatos,
jo gražuolės sesers.
Gražuolė indėnė
jau seniai iškeliavo
į didelį miestą,
pasiliko ilgam.

Supyko eilėraštis
ir sugrįžo į Lietuvą.
Ant akmens atsisėdo,
rašo prašymą,
kad gražinčiau į knygą,
į dvyliktą puslapį,
iš kurio iškeliavo
neatsiklausęs.

JUSTAS JASĖNAS

SAVO LIETUVĄ BAIGIU SUTELKTI

Nevėžninkų dvaro koplyčioje

Tarp Australijos
Ir Žemaitijos
Išsiveržia naujas žemynas
Dylančios koplyčios tinkas
Nesuvertos jausmų nuotrupos
Iš gelmės balsas sodresnis
Parašėse jo klausausi

Kažkur ties Babtais

Jaučiu išvažiuosiu iš Kauno
O skauda
O skauda
Žinau ir dėl ko čia man šitaip
O kam pasisakyti galiu
Aišku kad niekam
Man regis ties Babtais kažkur
Greitkelio apsnigtoje stotelėje
Jau klausosi manęs
Ramutės Skučaitės eilėraštis

Trumpam prie Kupiškio marių

Klarnetų kvartetas prišaukia
Veikiausiai iš Lėvens gelmės
Mariją vietinės veidu
Skeldėjant draudimams ir dogmoms
Ji bus mums artimesnė
Žiūriu pro zakristijos langelį
Žolių valia geležinė
Pamokslėlį sakau iš kelių Palčinskaitės
eilėraščių
Akimis ir gryčių kvapais susikalbame
Ruošiasi lyti ramiai
Pats metas man baigti amen ištarus

*

Tomui

Nešioju tavo marškinius
 Ilgai nedrįsau apsvilkti
 Kraują išploviau
 Mirties nepajėgiu

*

Mariui

Iš tavo sudaryto sąrašo
 Nesuskubau atsiversti
 Nei vienos knygos
 Dilo trupėjo gyvenimas dužo
 Pasakyk ar jis buvo įtrauktas į sąrašą

Prie pirmojo kankinio bažnyčios

Susitiko ir tuoj susituokė
 Raguvėlės bažnyčioje
 Aštriausiom raguvom
 Buvimą išraižė

Iš Kernavės išvažiavus

Palaistykite Musės vandeniu
 Gal kiek žaliuos pakraščius
 Užsimerkiu prieš Kernavės vėją
 Pašlaitėm lapai pažyra

Nuo Milikonių kalno

Vilijampolėn leidžiuos lengvai
 Ką pagalvoti galėjau
 Nežinojau tai nieko visai
 Tik tylėjau daugiau sužinojęs
 Po kojomis žiūrinėdamas
 Slenka tas šlaitas
 Ir užgula balsus
 Rūkas rasomis
 Nebepasiekiamą miestą apkamšė
 Anapus upės tatau
 Tiek ir beliko

Šventoriuje

Atėjau mažai teturėjau
 Vieną save su menku švarkeliu
 Keliom knygom daikteliais smulkiais
 Menkai nutuokiau
 Kaip pasirinkti žodžius
 Dar labiau kad nežėistų
 Nuo jauno Baranausko pradėk
 Įstabiausios tos mišios
 Iš Vienuolio verandos
 Į Šventąją žiūrint
 Daug skaityti klausytis ir apvaikščiūt
 reikės
 Bus kitaip pamatysi
 Vienuolio dukra įsikimba parankėn
 Vakarėjantys spinduliai šventoriun įlydi
 Mūsų veidai mums patiems
 Bus tikrai bus pamatysi
 Skaudės tai ir išmoksi save

Zarasuos prie Zaraso

Susitikimo vieta paežerė
 Nenurodytas laikas
 Klausiu kaip pažinsiu tave
 Besijuokianti būsiu žuvis
 Atpažinsi iš džiūstančių tinklų kvapo

Paskutinė atlaidų diena

Pročkelė nurengia
 Šventoriaus vartus
 Iki kasdienio plikumo
 Po atlaidų jau
 Vien nuovargio čėžesys bekužda
 Suadyti save
 Dar nors metams
 Netoli buvo Mačernis bet buvo
 Nepasikvietėm

Panevėžyje. Rygos pusėn pasisukus

Dūlinėju Kanklių gatvėje
Koks tatau senas užsiėmimas
Orus stebėti
Saulė sėda iš lėto
Nakčiai mus vienus palikdama

Braidant pamario pievose

Jei nepakrikštysi
Tai mes patys tuomet
Taip net geriau
Pačia žeme ir skurdžiomis jūržolėmis
Savo seilėmis ir tuo krauju iš savęs
Įsitvers jei bus lemta
Tošimis vystytas
Sukliko Sibiro kūdikis

Vienos Velykos katedroje

Tylios šios pamaldos
Tuščios ganytojų kalbos
Baltos mitros raudonos pijusės
Savi savotiški žaidimai
Su vorais skruzdėlytėmis
Kampuotais šikšnosparnių skrydžiais
Protėvių kaulais rūsiuose ir šventoriuose
Tiesios herbų linijos danguje
Vis kreivėjantys žemės zigzagai

Kauno rotušėje

Vaižgantui prisėdus
Lesa paukštyčiai fasadų tinką
Atšlepsėjau Kauko pavedžioti
Per dideli mano misijai
Teofiliaus batai
Suglamžytas kelionės bilietas atgal
Išsitrinė laikas išvykimo stotelėj
Beatričės ašara melsvėja

Nepaklausiau o paklausti norėjau

Vai kodėl kodėl taip ilgai
Man nieko visai nesakei
Gal slėpei o glaudei
Ežerėlį mažytį po savo širdim

Tą dieną atsiminus

Braidžiodamas polaidžio sniege
Netyčia užklydau
Vardų ženklų žymės
Nemoku kalbos ir maldu
Saują baltų akmenėlių
Jų atminimui paskyriau

Testamentas

Mano senutė Mokytoja
Kol dar matė
Parašydavo neįkyrias SMS
Mirdama man paliko
Dvi knygas ir rožančių
Kad ištverčiau
Iki kolei vėl susitiksim

Netikėtai atradom lengvai numarinom

Iš nuobodulio vartėm maldaknygę
Užtikom Baranausko primicijų paveikslėlį
Išplėšėm su jėga kraujo nebuvo
Muziejaus fonduose dabar jis jau visai
nebegyvas
Sėkmingas kryžiaus žygis su popiežiaus
palaiminimu
Duokit barbarams valios daugiau

Bibliotekoje

Maža mergyte
Pasislepia po didele kėde
Per garsūs nepažįstami garsai
Garsumas gniuždo

Suaugusiems tai kas
Ką vaikas jaučia tas
Sumirksi man atitariu tuoj pat
Abu susigūžiam ir susigėstam
Bet ištveriam Rachmaninovą

Vėlyvojo rudens metu

Melsvėjančiame danguje
Neįžiūriu jokių spalvų
Žinau ir taip
Kad mūsų vėliavą
Vėjas plaiksto
Ant Miltinio teatro stogo
Raudona vis tiek
Prasimuša labiausiai

Degučių koplyčioje. Prie Varšuvos- Peterburgo trakto

Prie neatpažįstamo šventojo meldžiuosi
Neturi jokių atributų savęs neišduoda
Blogo nedaro tad tegul būna
Ar tik nebus atklydęs
Nuo Antalieptės pusės
Atsiminiau dar
Nebe mažą Ignutį pakrikštijom
Prie basų šventojo kojų
Mišias atlaikiau
Už Valdemaro Kukulo dūšią
Akies krašteliu dirščioju
Gal pamatysiu
Gal dar pro šalį važiuos
Antano Baranausko diližanas

Prie „Lietuvos aid“ redakcijos

Trys kryžiai
Mūsų spalvų paliesti
Mūsų spalvomis aplieti
Mūsų kūną užgauna

Į savo žemę įsišakniję
Į savo dangų nuolat žvelgia
Reikėtų keltis
Ir prisikelt reikėtų
Pasikalbėt dar sykį
Papėdėj kryžių

Prie sostinės seniausios sienos

Rūdninkų vartuose
Priklausomybės formos plaikstosi
Šešėliai veliasi
Tamsiuose veiduose
Kibirkščiuojančią šviesą regiu

Kanapynėje

Šituose namuose seniai nesimyli
Nejauku nebegimdo vaikų
Oras sustojęs slogu
Nesūpuoja mažų
Nebekavoja senų
Visai nebelaukia svečių

Tik mes užklystam be tikslo
Lyg vogčiomis rankiojam obuolius
Nubraukiam į šonus apšluostom
Sodą išbraidom apžiūrim laukus
Sėdim ant prieklėčio
Visa jau buvo sakai
Ir visa jau baigės sakau
To didelio atrasto obuolio
Atsikandam kartu

Sinagogų kieme Kalvarijoje

Vilniaus gatvėje po tiltu
Namus tuos bandžiau susapnuoti
Noriu ir aš to šakočio
Šį sykį Šešupės spalvos

Kudirkos Naumiesčio kapuose

Ar buvai kada išsiverkt
 Pas kapą Kudirkos
 Jei nebuvai būk
 Nesuprantu ko tu taip
 Šitiek metų delsi

Žemaitijos keliais važiavau I

Liepa prie vieškelio
 Tolumoje miškų tankmės
 Vienišas kryžius pasviręs
 Žemės spalva akyse
 Liepa laukų vidury
 Aviliais ratu apstatyta
 Galvojau bene rasiu kur užrašyta
 Balio Buračo jau žiūrėta

II

Ketinau vandens
 Iš Ušnos pasisemti
 Teradau žolėm užgultą
 Sausą vagą
 Išėjo vanduo
 Žemaitė su Višinskiu
 Menkos trobikės
 Patamsyje sėdi

Papilėje pliaupiant lietui

Surankioti istoriją smulkiausiai
 Suskaityti lyg kruopas
 Iš prairusio maišo
 Sulesioti iš archyvų ir rankraščių
 Faktus ir nuotaikas
 Gal dar siūlelį kokį bendrumo surasim
 Kad nors kiek tvirtėliau
 Daukanto dalia sunkioji

Į Medininkus iš anos pusės žiūrint

Turbūt iš čia arčiausiai Vilniun
 Nekreipiami o krypta žvilgsniai

Ir kojos pačios neša ten
 Ir nardai siauromis ir pilkomis
 gatvelėmis
 Kolei kažkas tartum sustabdo arkoje
 Tik jau vėliau toliau paėjus pajutai
 Ir tau paskirtas spindulys
 Iš stebuklingojo paveikslo
 Pečius palyti ir laimina žvilgsniu
 Dabar į turgų paskubėki maisto
 Gal ir virtuvei rakandą menką
 Pasiseks surasti
 Dar būt gerai suknelei medžiagos
 Tu netikėtai pasirenki spalvingą verbą
 Svarina pirkiniai rankas
 Tu švento Stepono gatve eini
 Slapta nulydžiu akimis
 Gal pirmą kartą svarbi ir išdidi
 Aukštai iškėlus
 Vilnijos vasarų žoles ir žiedus
 Džiugi ir sužinojus
 Į savo kraštą grįžti
 Tikrai galėsi atsiremti
 Iš čia arčiausiai tau į Vilnių

Katedros aikštėje. Antano Sutkaus fotografija

Klasicistinės katedros kolonos
 Ir bokštas šalia
 Šimtmečių žingsniai
 Nueita pareita sustota
 Dairos Sutkaus sutiktos moterys
 Jų neberandu nei vienos
 Jos visos tikriausiai kapuose
 Dairos kiti dabar jau kitaip
 Ir jie praeis pasitrauks ir nutols
 Debesys kliūva už kaminų ir šakų
 Tik ta akimirka tasyk sustabdyta išliko
 Būties grindinys po dangum

Monmartre –
Paryžiaus menininkų Mekoje

MINDAUGAS PELECKIS

NUO „MALDOS VIZIJOS“ IKI „GRAVITACINIO LĘŠIO“

Rašytojui, mokslininkui, hiperpoliglotui Mindaugui Peleckiui 2025-ieji – jubiliejiniai metai. Ta proga taip anksti šią Žemę palikusį kūrėją prisimename nuotraukomis iš jo asmeninio albumo ir iš kiekvienos jo poezijos knygos perskaitydami po porą eilėraščių. Čia ir atsitiktinai surasti du į rinkinius neįėję eilėraščiai.

Šiaurės vėjas atūžia į mano viziją

aš turiu draugą
kuris retkarčiais
aplanko mane

jis atklysta iš ten
kur žmonės
bijo gyventi

mano
draugas
gyvena
širdyje

Maldos vizija

tamsa
šviesa
didžiosios

suteikite man savo jėgą
kad atskirčiau melą nuo tiesos
suteikite savo ugnį
kad pamatyčiau kas esu
suteikite amžinybę
kad nebijočiau akimirkų keršto
suteikite vienetę
kad neužmirščiau vizijos

amžinosios
liūdėkite su manimi

(Ugninių paukščių kelionė, 1994)

Kai Lietuvoje dar nebuvo kompiuterių. Mindaugas apie 1985 m.

Sapne akmuo tampa paukščiu

mano rankose buvo akmuo
ir jį svaidžiau tarsi bumerangą
o jis skraidė lyg paukštis

mano rankose buvo tik kūnas
negyvos plunksnos ir akys

o siela spurdėjo padangėj

*

mano sielos žąsys
skrenda į pietus
atostogauti
dramblio kaulo krante
o aš sėdžiu sniege
ir šildausi kojas
elektrine plytele
(*Mano tylusis angelas*, 1995)

Už fantastinę apysaką „Paslaptingas tunelis“ respublikiniame konkurse „Visata ir žmogus“ buvo apdovanotas Pirmojo laipsnio diplomu ir pinigine premija. 1989 m. balandis

*

pagaliau supratau kas yra trejybė
viena kurios ilgiuosi išėjo
kita šalia tik jos nebėra
trečioji toli bet manyje

Mindaugas – literatūrinio konkurso „Rudens godos“ daugkartinis (1984–1989 metų) laureatas

Mindaugo rankose – pirmoji knyga

Antitezės

Eduardui Mieželaičiui

Iš tiesų žmogus yra begalybė. Gera apibūdinti jį įvairiausiais epitetais. Ieškotojas – tai ir filosofas, ir kontaineriuose besirausianti žmogysta.

Bangos, ateinančios iš niekur, į ten ir išeinančios. Turintis akis neprimato. Turintis ausis – neprigirdi.

Jis ne jis, jis ne ji.

Begalinis kūnas. Laikini prisilietimai. Žmonės-nosys (tai aš), žmonės-ausys, žmonės-varpos, žmonės-makštys, žmonės-žaizdos, žmonės-7,5 kg svorio kirviu sukapoti į gabalus, žmonės-vaivorykštės, žmonės-drambliai, žmonės-jūros ežiai (atvykęs į Kroatiją, iš karto ant vieno jų užlipau), žmonės-kompiuteriai, žmonės-stalai, žmonės-budos, žmonės-elektros kėdės. Yra ir žmonės-širdys. Kai kuriuos pažinojau, kai kurių nebenoriu pažinti.

Literatūros klasikas Kazys Bradūnas ir jauniausias Lietuvoje knygos autorius Mindaugas Peleckis

Mindaugas svečiuojantis istorikės prof. dr. Vandos Daugirdaitės–Sruogienės (antroji iš kairės) namuose. Lemontas, 1989

Mindaugas pusę dienos praleidus poetų Stasio Santvaro (antroje eilėje dešinėje) ir Antano Gustaičio (priekyje dešinėje) namuose ant vandenyno kranto. Bostonas, 1989

Vieną sykį panirsiu į saldų miegą, jame susapnuosiu marichuaniską sapną. Jame gimsiu, augsiu, gyvensiu mieste, daugiabutėje degtukų dėžutėje, patirsiu džiaugsmus, nusivylimus, nusivylimus, džiaugsmus. Tada senas žmogus pasakys – eik į mišką. Jame – nežinia. Senas žmogus šnabždės. Atsibusiu.

Debilas autobuse. Jis rodys ženklus. Sau, tau, kitiems? Rankos dirbs be perstojo. Jis supras: „Aš perduodu.“ Tu suprasi: „Aš priimu.“ Kiti supras: „Debilas.“

Visi 90 ar daugiau procentų tavo organizme esančio vandens neš tave į nežinią. Eisi takeliu, staiga pasuksi dešinėn, bet, užuot grožėjęsis vaizdu, nueisi į kitą pusę.

Srovės maišysis. Šiltoji tirpdys sniegą, šaltoji įpūs ledinę mintį. Eisi laiptų link. Kryžkelė. 10 ar mažiau procentų tave gražins į realybę. Širdis išgirs potvynį ir atoslūgį.

Vieną sykį sužinosi, jog tai, ką pamatai – vieno egzemplioriaus knyga. Iššifravęs ženklus, sudeginsi ją, pavėjui birs pelenai. Vėliau daug kartų norėsi bibliotekoje rasti tą knygą. Ieškosi jos laike, erdvėje, sapne, tikrovėje, savyje, kituose, lentynose, internete. Rasi tik tuštumą, aidinčią turgaus aikštėje: „Parsiduosiu bet kam, kas išdrįs prie manęs prisitarti.“ Pamačiusi tave, ji apsikabins, pabučiuos. Bet tu tik šypsosies. Bijosi užsikrėsti nežinomybe.

Verksi. Kartais nuo linksmybių. Dažniau nuo šalto vėjo. Iš silpnumo verksi dažniausiai. Tada pyksi. Kartais iš stiprybės. Dažniau nuo girtumo. Dažniausiai pyksi pamatęs liūdną širdį. Po to juoksies. Kartais iš savęs. Dažniau iš kitų. Tavo juokas dažniausiai atsimuš į Nieką ir taps beprasmiu aidu.

(Nestosi į angelų sąjungą. 2005)

Angelo sparnas

Jis tyliai niūniuos: „Aš kėliaus, ėjau ir vėlai griuvau.“ O klounas nuplėš nuo savęs šlapią rūbą ir basas pareis į namus.

Šiąnakt aš nepersipjausiu venų, nes jums skaudės sužinojus, jog ši silpna būtybė neišlaikė išbandymo: mane pagimdė ir mylėjo, o aš myliu ir mirsiu. Meilės man užtenka, bet trūksta rankų, kurios apglėbtų ir pasakytų: „Viskas bus gerai, vaikuti, tu mirsi, bet prieš tai dar būsi laimingas...“

Apie šviesoforą ir vorą

Kartais jiedu susitinka, sapnams leisdami parupšnot žolės Murakamio avių ganykloj.

Yra laikas svaidytis akmenim, yra ir laikas juos rinkti (Ekleziastas).

Yra laikas subadyti savo širdį, yra ir laikas surinkti ją iš gabalėlių (aš).

*Mindaugas poetės
Liūnės Sutemos
draugėje. Čikaga,
1989*

Kai mirsiu, padovanosiu jam savo trapią širdį
(Nežinomas donoras).
Ateisiu, bet net pati nežinau, kada (Mirtis).
Tik tak tik tak (Laikas)...

Kai ilgai žiūri į bedugnę, ji ima žvelgti į tave (berods,
Nietzsche).
Kai ilgai mintyse kuri Mylimąją, vieną dieną ji netikėtai
atkeliauja juodabačiu žingsniu
per raudoną smėlį
ir sustoja prie šviesoforo, žiūrėdama į tave išplėstom iš
nuostabos akim.
Tik tada supranti, kad esminis gyvenimo klausimas –
ką daryti, kai išsipildo svajonė, kad netaptum dar
vienu ikaru.
Atsakymas – sparnuose, lėtai tirpstančiuose.

Kai mane kažkas prisimena, tą akimirką gimsta voras.
Ir tinklai stiprėja, pasaulis jaukėja.

(Septyni tiltai pasaulio centre, 2007)

Susitikimas siauroje gatvelėje**I**

--- vieną kėdę namuose laikau Mokytojui ---
 --- (bet kuriam) ---
 --- nežinia, kada ateis ---

II

--- vieną kasetę senamadiškai laikau neįrašytą ---
 --- (netikėtiems garsams) ---
 --- nežinia, iš kurio pasaulio atklys ---

III

--- vienos gatvės niekada nerodau
 užsieniečiams ---
 --- (gal neras patys) ---
 --- o mes imsime ir susitikime ---

IV

--- vienos knygos viršelį maskuoju kitu ---
 --- (tai šventraštis) ---
 --- tegul mano, kad skaitau detektyvus ---

XV

--- vieną dieną saulė nebebus tokia skaisti ---
 --- (o gal ir nebepatekės) ---
 --- bet susitikime gi kažkur ---

Kamenka**I**

Rašyti apie Mokytoją, kurio nė plunksnėlės
 nevertas esu, sunkus darbas. Jis buvo Simurgas,
 daugiapaukštis, o aš tik žvirbleliukas.

Paskutinį kartą su juo matėmės ir klausėme
 „Kamenkos“.

Tai – Sibiro šamanų daina, tiksliau – šiuolaikinė
 jos interpretacija.

Mokytojas sakė, jog mėgsta kuo gyvesnę muziką –
 jame ištis buvo tiek gyvybės,
 kad nesuprantu, kur tilpo Jo mirtis.

Jis jau savame Rojuje, o aš dar savąjį turiu
 užsitarnauti.

Bet jau žinau, kad Mirties nėra.

II

Kai kurie žmonės, tai yra mes, turime pabėgti
 nuo Vakarų civilizacijos į nežinią. Mokytojo
 garbei vadinu tą nežinią Kamenka. Nežinioje
 buvau ir tada, kai Jis mirė.

(Kalbančių žuvų paradas, 2021)

Nuolat

I

--- nuolat kintanti diena ---
 --- lėktuvo skrydis saulėtekio link ---
 --- nenusileidžianti saulė ---

II

--- nuolat nemigi naktis ---
 --- sapno jausmas, arbata ---
 --- neužsimerkiančios akys ---

III

--- nuolat paukščiai, rytas, miškas ---
 --- keturmačiam ekrane ---
 --- vis kartojasi pirma serija, be reklamos ---

IV

--- nuolat nedrąši viltis ---
 --- kad iliuzija suduš ---
 --- suklypęs inkilas ---

XV

--- nuolat piešinys ant debesies ---
 --- keičiasi, bet vis tas pats ---
 --- trupa samanų smėlis ---

Vėsa

Dzogchen is extremely simple, but not easy...
Khenpo Ngawang Palzang

I

--- ar tikrai atėjau čia nusiraminti ---
 --- kur yra čia ---
 --- danguje virš manęs, giedros laukiančio?

II

--- sudaužyti molinukai ---
 --- tebešvilpauja vaikystės melodiją ---
 --- gegutės, žvirbliai ir zylės ---

III

--- iš ryto – giedra ---
 --- vakare – švino debesys ---
 --- ar tai – tik mano sapnuose? ---

IV

--- pirmoji abėcėlės raidė ---
 --- ir nieko daugiau ---
 --- ir nieko mažiau ---

XV

--- neišeisiu ir negrįšiu ---
 --- nes dar neparėjau ---
 --- durų belstuką kažkas nušvilpė ---

(Skubantys susapnuoti saulėtekiai, 2022)

Mindaugas – vizijų knygos „Ugninių paukščių kelionė“ autorius. Vilnius, 1994

Mindaugas (kairėje) Jurgos Ivanauskaitės (priekyje viduryje), apie kurią ne kartą pasakojo spaudoje, kūrybos vakarui pasibaigus. Apie 1998

gravitacinis lėšis

į kairę akį įdėtas gravitacinis lėšis
rodo, kaip gimsta blogis
išsikraipius šviesai
keliaujančiai tiesė per plokščią Visatą

į dešinę akį įgrūsta *oculum mundi*
regi, kaip lėtai miršta blogis
išsikraipius tiesai
keliaujančiai šviesa per išgaubtą kosmosą

astronomas valtele ryžtasi perplaukti
Paukščių Tako vandenyną
ir užkimšti juodąją skylę
daugiatomiu žodynu

Tegul skausmas palieka namus

I

--- tegul skausmas palieka namus ---
--- tegul jis apvalo mus ---
--- ir iškeliauja į multivisatą ---

II

--- tegul skausmas nebeieško naujų namų ---
--- tegul atsitraukia iš pragaištingo pasaulio ---
--- ir tampa vėle ---

III

--- tegul skausmas supila mandalą ---
--- iš laukimo sekundžių smėlio ---
--- išbirusio iš kiauro laikrodžio ---

IV

--- tegul skausmas negrįžta, nedrįsta ---
--- ir nykte išnyksta ---
--- suvokdamas save kaip iliuziją ---

XV

--- tegul viltis, meilė ir nerimas ---
--- nebekankina savo kerais ---
--- tegul skausmas palieka namus ---

(Nuliūdę nušvitę nueję, 2023)

*Mindaugas – jau magistras.
Šalia – monsinjoras Kazimieras
Vasiliauskas ir artimieji.
Vilnius, 1999*

Romoje

Angelui

Visos mintys lietumi apliję.
Keliasi jos sunkiai po nakties bemiegės.
Artinasi šlapias, surūdijęs
Dievas Dievas Dievas Dievas.

Kofeinas veikia, dar puodelį vieną
gersime kartu, o kojas šildys
rytmetinis šventraštis miauksojantis,
tikintis, kad niekas nenutildys.

Jis teisus, jo žodžiai sliuogia
mano sruogom žydiškom ir peisais,
tartum kabalistiniai vijokliai...
Praha, Vilna, Šavli... Keista.

Aš turbūt esu, lyg tyčia,
ne tą dieną gimęs (pagimdytas).
Runų ženklus, angelų karolius
įsipynęs į akis korytas.

Bičių motina ir tėvas paukščių
lankosi, kai jau dangus sutemęs.
Mano žemė, tavo žemė
jau seniai nelaukia, kad išauš ji.

Viltį paskutinę laidojom mes, niekiai,
alfos žvelgė tyliai į omegas.
Rytas vakarą tą ekshumavo riekėm
duonos nesuvalgyto tikėjimo.

THE INTERNATIONAL ASSOCIATION
OF HYPERPOLYGLOTS

CERTIFICATE OF MEMBERSHIP

This certificate is hereby presented to

MINDAUGAS PELECKIS

Member, HYPIA

In attestation of membership within the International Association of Hyperpolyglots (HYPIA), a hyperpolyglotic proficiency in multiple languages, a continued dedication to the principles of our organization, and a commitment to promoting hyperpolyglotism through sustained personal effort

USMAN W. CHOCHAN
President
International Association
of Hyperpolyglots (HYPIA)

HYPIA
www.hyperpolyglots.org

Tarptautinės hiperpoliglotų asociacijos (HYPIA) nariu tapo 2021-aisiais. Mindaugas – vienintelis lietuvių rašytojas, sulaukęs tokio pripažinimo

Pranešimas apie kalbos forumą Paryžiuje, kuriame dalyvavo Mindaugas. 2022

Mindaugas prie Simono Becketto, kurio kūrybą pamėgo ankstyvoje vaikystėje pamatęs spektaklį „Belaukiant Godo“, kapo

Mindaugui skirtas exlibrisas, sukurtas Šiauliuose gimusio JAV dailininko Vytauto Osvaldo Virkau (1930–2017)

*Pranešimas apie
monografijos
pristatymą. 2022*

(Ne)sapnas. Mūsų namai

rytas keliauja sapnan
jau pabudę vaikai
bet suaugę nuščiūva

girdisi aidas duslus
miške kerta medį
stirninai bėga laisvai

pilkoji pelėda jau markstosi

o gervės
kur išsislapstė tos gervės
kurias ant puodelio piešei
prieš milijonus sekundžių

tu atvėrei duris
į akis, į sapnus, į kelionę
jei mirsime, mūsų jau lauks
gyvenimas žiede paparčio

mama, kelkis, tėveli, ruduo!

*(Literatūra ir menas,
2010 m. spalio 5 d.)*

*Pasibaigus autoriniam vakarui LRS klube.
2022.10.05*

ALDONA RUSECKAITĖ

Fragmentas iš rašomos knygos „Vienatybė“ apie rašytoją Kazio Puidos ir Onos Pleirytės-Puidienės-Vaidilutės gyvenimą

DIENORAŠTIS

Kai uždarė dienraštį „Vilniaus žinios“, mano vyras Puida liko be darbo. Ir Vilniuje niekas jam nieko nesiūlė. Ieškojo tarnybos ir kitur, norėjo gauti pagal specialybę, juk buvo Vokietijoje baigęs inžinieriaus mokslus. Susirado darbą Šiauliuose – mokytojauti, dėstyti lietuvių ir vokiečių kalbas. Susigundė. Dėstyti lietuvių kalbą – patriotiška veikla, žadamas didelis uždarbis. Tad 1907 metų rudenį Puida išvyko į Šiaulius. O aš nenorėjau net pagalvoti, jog teks ten važiuoti, man tas miestas rodėsi kažkoks baisus, įsivaizdavau *lyg kokį urvą, kur juda žmonės...* Ne, ne, nenorėjau! Vilniuje buvo daug draugų, pažįstamų, daug jaukių kampelių, čia ir mano brolis Juozas gyveno, su kuriuo buvome artimai supratę. Ir kodėl aš taip gailėjau Vilniaus, juk kur kelia vyrą, ten ir aš su džiugesiu ir pritarrimu turėčiau sekti – kaip ištikima paklusni žmona. O ne, nenorėjau ir viskas. Jaučiau, kad Šiauliuose būsiu labai vieniša, jau buvau perpratusi savo Kazio elgesį.

Kiek Ona besikankino, kiek nenorėjo keltis į Šiaulius pas vyrą, bet atėjo laikas. Moteris apverkė, apraudojo mylimą Vilnių, išvažiuodama svajojo, jog galbūt likimas taip susiklostys, kad sostinėje atsiras darbų ir jiedu su vyru vėl čia sugrįš. Ji Vilniuje jau nesijautė vieniša. 1908 metų gegužės mėnesį su sūneliu pakėlė sparnus link Šiaulių. Tačiau Puidienė turėjo ir kitojų planų. Susitikusi su vyru, trumpai paviešėjusi, su vaikiuku patraukė link Mintaujos, nes troško aplankyti savo tėvus, o paskui ir Rygoje gyvenantį brolių Karolį, kurio labai pasiilgo. Taigi taip ir iškeliavo, vyras jos nelydėjo, negalėjo pasitraukti iš darbo – juk buvo mokytojas. Vaidilutė užtruko viešnagėje keletą mėnesių, vėl į Šiaulius grįžo tik rugsėjį. Ir parkeliavo po ilgų dvejonų, jeigu būtų kažkas paskatinęs, pataręs negrįžti pas vyrą, ieškoti kito kelio – ko gero, būtų taip ir padariusi, bet artimieji ragino grįžti, o ir pati galvojo, kad negali iš vaiko atimti tėvo. Per tuos metus, kai gyveno atskirai, buvo dar labiau nutolę.

Nuvažiavusi su vienerių metų sūneliu pas tėvus, apkabinusi mamą, ilgai raudojo, ir Pleirienė suprato, kad dukra nėra laiminga, vis klausinėjo, kas atsitikę, bet Ona nenorėjo motinos skaudinti, o ir išgirsti priekaištų, nes ši ir taip retsykais primindavo, jog dukra per anksti palikusi gimtąjį lizdą, savo noru į vargą įbridusi. Nors, kita vertus, Pleiriai mylėjo savo anūką Algirduką, labai juo džiaugėsi ir globojo. Išsiraudojusi, apgobta nuraminimo ir meilės, ji maloniai leido laiką su artimaisiais, su savo jaunystės draugais. Paskui išvažiavo paviešėti pas netoliese gyvenančias tetas, tada prisijungė ir Kazys, tačiau atrodė lyg svetimas – nei jis paglamonėdavo sūnelį, nei naktį atsikeldavo jo panešioti, o vaikas augo labai neramus, dieną naktį verksniukas. Ona kartais jausdavosi visai išsekusi, bet kantriai nešė savo pareigą, be galo mylėjo sūnų, laikė jį gyvenimo pagrindu ir centru. Ir vis tiek buvo moteriai skaudu, kad vyrui taip mažai rūpi vaikas, o ir jos niekada nepaklausia, ar nepavargusi, kaip ji jaučiasi.

Jau pasibaigė naivi iliuzija apie draugiškumą, kaip nerealus sapnas.

Netrukus Puida grįžo į Šiaulius, o žmona mąstė, dvejojo ir suprato, jog jeigu nuspręstų skirtis, tai dabar ir būtų tas laikas. Ką daryti? Tuomet ir prisiminė pokalbius su broliu Karoliu, kai šis sakė, kad judu vienas kitam netinkate, nebūsime laimingi, bet tąsyk ją tik juokas ėmė – įsimylėjusios jaunystės juokas. Matyt, ir vėl atėjo metas su Karoliu atvirai pasikalbėti, jie supras vienas kitą, nors Onai buvo net šiek tiek nejauku, kaip šis jaunylis

tuomet numatė jos ateitį. Tad paliko sūnų savo mamai, nuvažiavo pas Karolį į Rygą, jiedu vaikštinėdavo po miestą vėlyvais vakarais, sėdėdavo parkuose naktimis ir vis kalbėjosi apie gyvenimą, bet brolis kai kuriuos jos klausimus praleisdavo negirdomis. Tačiau paskutinį vakarą pasakė: *gyvenimas ne juokai... Bus audrų, bus ir giedros. Tavo giedra – tavo vaikelis*. Taip, ji lyg ir sutiko su brolio nuomone, pirmiausia mąstė apie Algirduką – ar ji turi teisę atimti iš vaiko tėvą? Kokius klausimus ir kaltinimus kada nors iš užaugusio sūnaus išgirstų?.. O kitas dalykas buvo jos tėvai: *nuo vyro atsiskyrusi moteris, jų nuomone, antimorališkas žingsnis*. Žinoma, jiems būtų gaila dukters, kad lieka su vaiku viena, jiems būtų nesmagu prieš kaimynus, kad Ona vos pagyvenusi išsiskyrė, tėvams tikrai būtų padariusi didelę žaizdą, be to, jie ir nebūtų supratę, kas atsitiko, juk iš tolo Puida buvo tvarkingas, dirbantis, protingas. Nemeilus? Tai čia dukters kaprizai. Kazys jau rašė žmonai nerimastingus laiškus, kvietė greičiau sugrįžti į Šiaulius, buvo išnuomojęs būstą. Ir Ona grįžo. Tačiau istorijos kartojosi tos pačios kaip Vilniuje: vyras kortavo, medžiojo, išeidavo vakaroti su draugais, pinigų nuolat trūko, jo atlyginimas pasirodė daug mažesnis nei buvo žadėta, tad abu sutuoktiniai pasiėmė privačių vokiečių kalbos pamokų, kad išgyventų. Irzulio buvo gana daug.

DIENORAŠTIS

Šiauliuose vyras išnuomojo ištis gerą butą – penki kambariai, virtuvė, iš sostinės išsikviečiau tarnaitę, man reikėjo pagalbos, nebenorėjau kaip Vilniuje pati naktimis tempti vandenį ar malkas, galop tegul Kazys stengiasi, uždirba, juk tokia tvarka – vyras privalo išlaikyti šeimą – žmoną, vaikus ir tarnaitę. Kartojau šituos žodžius visą gyvenimą kaip kokią maldelę. Toks buvo mano feminizmas...Jaučiu, jog jūs, dvidešimt pirmojo amžiaus moterys, gyvenate ir mąstote visai kitaip, jūs pačios užsidirbate, turite savo sąskaitas, tikriausiai nesate priklausomos nuo savo vyrų ar draugų, jus galima vadinti karjeristėmis, vėlai kuriančiomis šeimas ir vaikelius gimdančiomis tik tada, kai yra tas vadinamasis pagrindas po kojomis. Mus skiriantis šimtmetis subrandino kitą požiūrį į daugelį šio pasaulio dalykų, mes gi buvome tik visokių vertybių suvokimo pradininkai. Koks tas vyras, jeigu neišlaiko šeimos, nesukuria gerbūvio?.. O dar toks vyras kaip mano Puida – baigęs inžinerijos mokslus Vokietijoje, mokantis keletą kalbų, jaunas, veržlus ir labai ambicingas. Galop rašytojas, jis Šiauliuose rašė prozą, pjeses, kritikos

straipsnius, bet iš to uždarbis menkas, lietuviškai skaitančių dar nedaug, tad namuose vis daugiau skurdo ir nepriteklių, vis dar mano tėvai kokį pinigėlį pakiša. Vieną kartą gavau iš motinos siuntinį, kuriuo ji siuntė drabužėlių vaikui, o švarkelio kišenėlėje buvo įdėta dvidešimt penki rubliai – pasidarė graudu, net apsiverkiau ir vyrui nieko nesakiau. Pati stengiausi irgi ką nors naudingo nuveikti, šiek tiek užsidirbti, tad, kaip minėjau, pasiėmiau privačių vokiečių kalbos pamokų, kartais ką nors išversdavau iš latvių kalbos, kai koks leidinys paprašydavo.

Šiauliuose mūsų namų durys buvo atlapos, Kazys mėgo svečius, ir jie mus lankydavo: daugiausia vyro mokyklos bendradarbiai, tokie neįdomūs, pilki, lenkiškai arba rusiškai šnekantys, man nebūdavo ką su jais kalbėti. Pasireikšdavo įprasta viešnagėjimo mada: po vakarienės vyrai imdavo aistringai kortuoti, moterys kitame kambaryje varinėdavo apkalbas, išskalbėdavo skudurus visam miestui. Smagiai būdavo, kai užsukdavo Kazio mokiniai, tada mes skaitydavome lietuviškus laikraščius, aš jiems deklamuodavau eilėraščius, jie domėjosi, smalsavo, klausėsi ir klausinėjo. Žinoma, užeidavo ir kultūros žmonių – tuomet jau kalbos prasmingesnės. Kartais nuo svečių man būdavo daugiau vargo nei įdomumo ar atsipalaidavimo. Reikia kažkokių vaišių paduoti, tada užsisėdi, jau ir vaikėlį migdyti, ir pati pavargusi, bet vyrui nieko nesakydavau – juk geriau, kai jis namie, nes jeigu pas mus svečių nėra, tai ir vyro nėra – jis pats išeina, grįžta vėlai. Išeiti iš namų Kazys labai mėgdavo, neklausdavo manęs, ar reikia, ką padėti, ar esu pavargusi. Aplinkui lyg ir verda gyvenimas, bet man šitame mieste liūdna, nyku, tarsi kažkas slegia, viskas nemielia, ir aš nežinau, kaip man priprasti.

Kartą į Šiaulius atvažiavo mano jaunų dienų bičiulė Sofija Smetonienė, oi, kaip mudvi „vilnietišškai“ paūžėme restorane, viską prisiminėme: ir savo asmenines nuotaikas apsvarstėme, ir visus pažįstamus apkalbėjome. Sofija man apie Čiurlionį pasakojo, apie jų su Sofija Kymantaite vestuves. Aš skundžiausi nuobodžiu ir uždaru Šiaulių gyvenimu. Grįžome tąsyk namo po pusiaunakčio. Trumpam ir savo kasdienius vargus pamiršau.

Bet po truputį į veiklą įžengiau, grįžau į sceną, vėl tapau pagrindine aktore kaip ir Vilniuje. Šiauliuose Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis numatė gan stiprų repertuarą, artistų vaidinti atvažiudavo ir iš Rygos. Aš ir pati išverčiau iš latvių kalbos Alfonso Alunano dramą „Liūdna diena“, ją sulietuvinau, įvedžiau solines dainas, duetus, chorą. Sudarėme net skrajojancio teatro trupę, važinėdavome po aplinkinius miestelius, mano vaikėlį

mielai pasaugodavo mama, ji labai mylėjo anūką. Pas mus į Šiaulius atvažiavo mano brolis Juozas, jis taip pat vaidino, kartu keliavo, tad nei mano tėvai, nei vyras Kazys nepriekaištavo, o mudviem su broliu buvo smagu.

Kiek nuvogdama laiko nuo šeimos, vėlyvais vakarais ar netgi naktimis ranka tiesėsi į plunksną, galvoje kirbėjo visokios mintys, siužetai, troškau užrašyti, kad būtų bent kiek gyvenimo prasmės. Sukūriau vieną kitą miniatūrą, vaizdelį, apsakymėlį, kurie buvo išspausdinti lietuviškuose leidiniuose.

Tačiau ore vėl sukosi nauji nenumatyti įvykiai, pakeitę mūsų gyvenimą.

Vieną dieną po medžioklės Kazys pasijuto labai blogai: pašoko temperatūra, vėmė, nepakeliamai skaudėjo šoną. Žmona puolė kviesti daktarą, o šis konstatavo – aklosios žarnos uždegimas, prirašė vaistų, lyg ir apstojo, lyg pasveiko, bet vieną dieną išėjęs laukan už kažko užkliuvo, krito ir suriko iš skausmo. Tada jau prasidėjo sunkumai. Buvo liepta Puidą kuo greičiau vežti Rygon operuoti. Kokia sudėtinga buvo ta kelionė traukiniu: keleivių daug, ligonį reikia vežti gulomis, palydovas neleidžia, Ona nespėjo kam nors palikti vaiko, šis pavargęs, nuolat zirziantis. Rygoje juos pasitiko brolis Karolis, nuvežė į ligoninę, Puidą paguldė, bet, kol uždegimas ir skausmai, vis dar operacijos nedarė, Ona vaiką užvežė į Mintaują savo motinai, pati grįžo į Šiaulius, nes čia turėjo vokiečių kalbos pamokų, kurias jau dabar vedė ir už save, ir už vyrą, o pinigų be galo trūko. Kol vyras gulėjo ligoninėje, jau ir 1909 metų Kalėdos atėjo, Puidienė nuvažiavo į Mintaują pas tėvus, pas sūnelį. Ir koks be galo įsimintinas buvo Kūčių vakaras! Papuošta eglutė, mažasis Algiukas krykštauja po namus, o jie vėl kartu susėda už stalo, vieni be svetimų: abu tėvai, broliai Juozas ir Karolis, ir ji, Ona. Jie visi tarp savęs labai artimi, užauginti meilėje ir supratime, jiems kartu gera ir ramu. *Koks džiaugsmas, užsimiršimas...* Rodosi, jog nėra nelaimių, bėdų, niekas sergančio žento Kazio nė nemini, nors vakarui baigiantis Karolis drąsiai ištaria – ir gerai, kad čia nebuvo Puidos, jis *ne mūsų senojo lizdo paukštis...*

Po švenčių Ona grįžo darbuotis į Šiaulius, brolis Karolis vėl išvažiavo į Rygą, jis pažadėjo seseriai atsiųsti telegramą ir pranešti, kurią dieną Kazį operuos, kad ji galėtų nuvažiuoti, būti kartu, slaugyti. Tačiau praėjo dvi savaitės, telegramos vis negavo, galop ją gavusi, nulėkė į Rygą, nuvažiavo į ligoninę ir sužinojo – vyras tik ką po operacijos. Kazys, pasitaręs su žmonos broliu, nusprendė jos nevarginti ir pakviesti jau po visko. Moteris pamatė

dar iš narkozės neišsivadavusį vyrą, pavargusį, išblyškusį, atsisėdo prie jo budėti, paryčiais Puida atsigavo, paėmė ją už rankos, meiliai žiūrėjo į akis, dėkojo už rūpestį. Ir Ona pasijuto jam vėl reikalinga, radosi šiltas jaukus pasitikėjimas, švelnumo blyksniai įspindo į jų jau šalančius santykius. Atrodė, tarsi sugrįžo Vilniaus susižavėjimo laikai. Vyras pasidarė sentimentalus, dėmesingas, įvertino, kad juo žmona nuoširdžiai rūpinasi, važinėja, globoja. Grįžę į Šiaulius, jiedu suartėjo visomis prasmėmis. Po kurio laiko Ona pajuto, jog po širdimi pulsuoja nauja gyvybė. Vadinasi, lemta gyventi ir toliau kartu, ir toliau svajonėse, neturte, o gal jau dabar meilėje ir artume?..

DIENORAŠTIS

1911 metų vasario mėnesį Šiauliuose gimė dvynukai – Mimoza ir Sigurdas. Dievulis mums, nepraktiškiems, neturtingiems, svajonėse plaukiojantiems, pasiuntė du kūdikėlius – didelį rūpestėlį ir atsakomybę. Labai sunkiai juos gimdžiau, ilgai sirgau, mane ištiko pogimdyvinė depresija. Vyras tuomet susirūpino, supratęs, jog man išties blogai, ieškojo pasiskolinti tris šimtus rublių, kad galėtų mane išsiųsti į nervų ligų sanatoriją Liubline, bet jo planas nepavyko. Tada man parašė iš Vilniaus geroji Gabrielė Petkevičaitė-Bitė, kvietė atvykti į sostinę, ji apklausinėjo daktarus, rado patikimą ir supratingą, kuris sutinka nebrangiai mane gydyti ir nuo nervų, ir nuo kitų negalavimų. Aš labai nudžiugau, nors mano dvynukai dar tik pusės metų, bet išsiunčiau trijulę su aukle pas tėvus į Mintaują, žinojau, jog bus prižiūrėti. Iš pradžių pas Gabrielę gulinėjau, liūdnei spoksojau į lubas, *bet randu smagių tauškalių draugų tarp jos auginamų vaikų ir vieną jų tarpe didelį „vaiką“ p. Jurgį Savickį, tuomet pradedantį rašinėti*. Aš sustiprėjau ir mudu vaikščiojome su jaunučiu ponu Jurgiu po Vilnių, aš jam rodžiau ypatingas miesto vietas, lankėme Rasų kapines, kuriose neseniai atgulė mano bičiulis Čiurlionis, degiau žvakutes ir jo kapą puošiau gėlėmis, ir mane gobė didžiulis liūdesys. Nors labai ilgėjausi savo mažylių, bet gaudama žinias, jog Mintaujoje viskas gerai, vaikučiai sveiki, aš dar svečiavausi Vilniuje, buvau laiminga savo mylimame mieste, man rodėsi, jog čia ir kvėpuoti man lengva, ir sveikata grįžta, ir, jeigu gyvenčiau Vilniuje, gal ir visai pasveikčiau. Bet Savickis išsiruošė į Peterburgą studijuoti, Gabrielė irgi aptekusi rūpesčiais, mano sveikata pagerėjo, ir atėjo laikas išvažiuoti. Praleidau sostinėje porą mėnesių. Iškeliavau su ilgesiu širdyje, nes sutikau daug pažįstamų, draugų,

bendraminčių, reikėjo vėl atsisveikinti. Išvykau ir su skausminga mintimi – kada vėl aplankysiu Vilnių...

Pinigų neturėjome, gerai, kad mano tėvai padėjo, globojo, gelbėjo. O ta prakeiktoji depresija, tas nervų pašėliškas jautrumas taip ir liko visam gyvenimui – kartais viskas apsimdavo, lyg ir normalus gyvenimo ritmas ir visuma, bet užkrenta koks rūpestis – vėl blogai – ligos, skausmai, nerimas. Ir taip iki pabaigos. Mano motina buvo be galo jautri, dėl visko jaudinosi, viską neramiai išgyvendavo, iš vaikystės patyriau jos nuotaikas ir bėdas, matyt, ir paveldėjau iš jos, o gyvenimas dar pridėjo mano pačios realybę ir prispaudė. Ak, tos sielos kančios, tos kančios...

Taip, jūs, dvidešimt pirmojo amžiaus moterys, jau žinote, kas yra pogimdyvinė depresija, bet irgi nelaimių atsitinka, o mes tada nežinojome, nesupratome, ypač aplinkiniai stebėjosi, kas yra blogai kūdikio sulaukusiai mamai, ko jai nerimauti, ko verkti, ko nemigos naktimis kankintis, kai niekas nebedžiugina, kai net vaikams nėra jokio jausmo. Jauna mamytė turi būti linksma, laiminga. Žinoma, mane gelbėjo mama, broliai. Net daktarai nežinojo, kaip gydyti, kaip nuraminti. Dvasios ligos dar buvo paslaptis, painus ieškojimų kelias. Ir aš vėl vartoju kokainą, kurio parūpindavo vaistininkas brolis Karolis. Rodėsi, kad be jo neišversiu, palūšiu, nesvarsčiau, ar jis gali mano sveikatai pakenkti, tiesiog taip gelbėjausi, Kazys žinojo šitą mano bėdą, bet sukandęs dantis tylėdavo. Tuomet mes nesupratome kokaino kaip nuodo. Juk ir pirmojo vaikelio laukdamasi jau vartoju, ir jį augindama. Aš neatlaikiau gyvenimo ir jo sunkumų. Juoba, kad ir daktarai nežinojo – gerai ar blogai šituos miltelius vartoti? Diskutuodavo, dar vis neurologą Zigmundą Froidą minėdavo, jog jis kažkuriuo gyvenimo laikotarpiu aukštino kokainą, juo gydė depresiją, pats jį vartojo, bet niekas neužsimindavo, jog po to mokslininkas daug metų bandė įveikti šią savo priklausomybę. Taip ir aš – po kokaino dozės atsigaudavau, užplūsdavo energija, netgi džiugesys, viskas būdavo tarsi labai gerai, gaila, kad tai tęsdavosi neilgai. Ir nejučiomis vėl rankos tiesiasi į miltelius. Žinau, jūs mane vadinsite narkomane, bet gal nereikia, toks buvo mano gyvenimas – turbūt man per sunkus padaras buvo tas gyvenimas. Be to, ir laikas buvo toks, kai patys gydytojai nežinojo ko griebtis, kaip padėti. Tikriausiai jūsų laikais yra kokybiškų antidepresantų, yra ir gydytojų, kurie gydo dvasios ligas, bet tyliai įtariu, jog ir dvidešimt pirmajame amžiuje ne vienas jūsų išbandė narkotikus, netgi miršta nuo jų, tad manęs nesmerkite. Ar įsivaizduojate, kokia buvo medicina, kai aš gimdžiau savo vaikus 1907, 1911 metais? Neįsivaizduojate!

Auginant tris vaikelius, Šiauliuose visa mano veikla sustojo, į kurią buvau įsisukusi, be to, ištiko nauji netikėti įvykiai. Gyvenome *pusskurdžiai*, vyras svaičiojo apie visokius planus, sumanymus, pakalbėdavo, sustodavo, kitą kartą jau kažką naujo vėl sugalvojęs. Mane apimdavo neviltis, ėmiau nesuprasti, ką tas mano Kazys sugeba, o jam svajoti labai patiko, čia buvo toks bruožas. Iš tikrųjų kaip rašytojas jis be galo daug dirbo, kūrė, turėjo lakią fantaziją, bet to meto Lietuvoje iš rašymo pragyventi nebuvo įmanoma. Literatūrinių idėjų Puida visada turėdavo. Štai 1912 metais Liudas Gira ruošėsi leisti pirmąjį lietuvių literatūros žurnalą „Vaivorykštė“, jis kvietė ir mane bendradarbiauti, o ypač Kazį. Aš dar pasiūliau savo brolių Juozą Pleirį, kuris irgi šį tą rašinėjo, vertė, literatūros reikaluose gaudėsi. Man tuomet smilktelėjo į galvą mintis, jog tą „Vaivorykštės“ pirmąjį numerį reikia išleisti 1912 metais ir plačiai pagerbti M. K. Čiurlionio mirties metines. Parašiau Girai, jog aš kažką specialiai ta proga parašysiu, sukursiu jo paveikslų temomis daugiau impresijų, nes keletą jau Vilniuje buvau parašiusi. Deja, su šiuo pažadu tik apsijuokiau ir pasirodžiau nepatikima. Nieko neparasiau, nieko negalėjau parašyti – vaikai atimdavo visą laiką. Labai nesmagiai jaučiausi. Bet Puida buvo ypatingai įsitraukęs į šio žurnalo reikalus, ilgai susirašinėjo ir diskutavo su būsimu redaktoriumi Gira, o tuo pačiu ir jam, ir mums vis aiškino, jog vilniečiams tikrai nepasiseks, tuomet jis turįs sumanymų Šiauliuose taip pat literatūrinį žurnalą leisti. Leisti žurnalą? Trys vaikai, namuose skurdas ir bepinigė, o jis planuoja žurnalą. Kazio svačiojimai! O Liudas Gira, rinkdamas straipsnius ir tekstus pirmajam „Vaivorykštės“ numeriui, prašinėjo autorių parašyti už dyką, be honoraro, nes lėšų kol kas nesą. Tačiau mudu su Kaziu nepasidavėme, mūsų buvo ne tokia situacija, kad galėtume dovanoti laiką ir triūsą. Puida bandė išsiderėti daugiau nei dvi kapeikas už eilutę, aš taip pat rašiau būsimam redaktoriams tiek tiek pašaipiai, save vadinau *trikapeikine literate*, nes man lyg žadėjo tris kapeikas už eilutę, mano brolis Juozas pareikalavo penkių kapeikų, tad su juo Gira iš karto ryšius nutraukė. Tai štai tokie buvo laikai. Tačiau tiek mano, tiek Kazio kūrybos nespausdino nei pirmame „Vaivorykštės“ numeryje, nei kituose keturiuose. Be to, Liudas Gira buvo piktas ant Puidos, gal ir keršijo, kadangi „Vilniaus žinių“ redagavimo metais šis kritikas pasiūlė nepalankią recenziją, kurioje buvo išpeiktas „Vilniaus kanklių“ vaidinimas „Kaminkrėtys ir malūnininkė“, kuriame pagrindinius vaidmenis atlikome mudu su broliu Juozu ir buvome Giros gerokai sukritikuoti. Taigi

Kazys gynė mano garbę, recenzijos nespausdino, o straipsnio autorius labai supyko ir, radęs progą, visai nepalankiai koneveikė.

Vyras jau ieškojo darbo Rusijoje, nes Lietuvoje jokių perspektyvų nebuvo, iš literatūros ir rašymo juk neuždirbsi – visiška ubagystė, nors Šiaulių laikotarpis Puidai buvo labai kūrybingas, ir jis dirbo kaip juodžiausias jauntis: ir pats rašė, ir prigulęs prie stalo dieną naktį vertė kitus autorius – juk kalbų mokėjo. Kol aš laukiausi, paskui kuičiausi su mažais vaikais, jis tapo vis garsesniu rašytoju, vertėju, turėjo visokių planų, bet kas iš to – vis tiek vargas ir skurdas gobė mūsų namus, iš literatūros išsilaikyti neįmanoma, *reikia badauti ir toliau – arba padėti plunksną dar ilgam laikui* – pripažino mano vyras. Amerikoje jau buvo išleistos penkios Puidos knygos, o aš ką? Aš pavydėjau vyrui, nors supratau, kad kitaip nebus, kad mano moteriška priedermė – glaustis su vaikais. Kartais naktimis brūkstelėdavau vieną kitą vaizdelį, impresiją, išpūdį. Beje, 1912 metais Amerikoje Kazys išleido dramų kūrinių tomą ir jį man dedikavo: *Mano gyvenimo-triūsio Draugei- mano Žmonai...*

Puida turėjo daryti kažkokius sprendimus, kad išlaikytų šeimą, nes jo turimos lietuvių kalbos pamokos „bankrutavo“, kadangi gimnazijoje dar buvo neprivalomos, jų vyriausybė nefinansavo, užsimokėdavo patys mokiniai, kurie irgi neturėjo iš ko. Vyras nuvažiavo į Liepoją, išsilaikė vokiečių kalbos mokytojo egzaminą, tačiau darbo niekur negavo, buvo įsižeidęs, jog yra nereikalingas, kviečiamas į Vilnių nevažiuodavo, susipyko su Jonu Basanavičiumi – susitikę nesisveikindavo. Vyrą erzino *tautinio gyvenimo srutos*.

O dar virš galvų kybojo ir kita priežastis. Buvome įsitikinę, kad mus nuolat seka caro žandarai dėl lietuviško veikimo, dėl nuolatinių susibūrimų mūsų namuose. Kažkas Kazį vis įspėdavo, jog geriau patiems kur nors pasitraukti nei laukti, kol caro valdžia išgrūs į Sibirą arba pasodins į kalėjimą. Tad likimo ironija – į Sibirą išsidanginome patys – dėl duonos kėsnio.

1912 metų rudenį Kazys iškeliavo į Sibirą, ketino dirbti statybų inžinieriumi. Aš turėjau su vaikais išvažiuoti, kai jis ten įsikurs. Mane paliko be pinigų, pats laiške Liudui Girai prisipažino: *aš prasiskolinęs išvažiauvau, o žmona liko be skatiko...*

Į Sibirą. Į Uralą. Į Čeliabinską. Ona juk ne dekabristo žmona, kodėl jai reikia ten trenktis su trimis mažais vaikais? Vyras Kazys Puida jau

nukeliavęs, nusėdęs Čeliabinske, gavęs darbą. Statybų inžinieriumi kaip planavo jis netapo, bet pasitaikė kita pelninga tarnyba, surado ir išnuomojo šeimai butą. Puidienė, likusi viena Šiauliuose, išgyventi nepajėgė, lėšų neturėjo, tad, kol vyras kūrėsi svetimame krašte, glaudėsi pas tėvus Mintaujoje – ką jai kitą su vaikais daryti. Moteris rimtai svarstė – važiuoti ar nevažiuoti? Bet iš ko gyventi čia, kas juos išlaikys, suprato, jog niekam nėra su trimis mažyliais reikalinga, ilgainiui taptų ir savo tėvams našta, o ji pati kur galėjo pinigų uždirbti? Iš atsitiktinių pamokų – neišgyvensi, iš vieno kito straipsnio spaudai – taip pat ne. Vyriausiasis Algirdas greit bus šešerių, dvyniai Mimoza ir Sigurdas dar tik dvimetinukai, tad reikėjo keliauti pas vaikų tėvą, juoba kad Kazys dažnai rašė, prisipažino labai visų pasiilgęs: *vilku kaukiu*, ragino greičiau susiruošti, laiškuose nuolat klausinėjo apie vaikus – kiek jie paaugo? Tad vieną dieną Puidienė pasiėmė savo trijulę, nuėjo Šiauliuose pas fotografą, kad galėtų tėčiui nusiųsti nuotrauką. Toje fotografijoje tikrai nematyti sunkaus šeimos gyvenimo, nes visi išsipuošę: Onos kailiniai gana prabangūs, moteris be galo moderni, su įmantria skrybėle, ant kurios apvyniotas plonytis šalis, vaikiukai irgi su gražiais paltukais, dailiomis kepurelėmis. Ir ankstesnėse, ir vėlesnėse fotografijose Vaidilutė atrodo elegantiška, gana išdidi, visada moderni. Stengdavosi vargą paslėpti.

Ona vis atidėliojo tą tolimą kelionę: tai pati prastai jautėsi, tai kuris iš vaikų sirguliavo, o čia dar atsirado proga nuvažiuoti į Vilnių, moteris negalėjo tokios praleisti. Puidienę pakvietė į sostinę dalyvauti Lietuvių mokslo draugijos suvažiavime. Ji skrido lyg ant sparnų – vėl į Vilnių, jau beveik dveji metai ten nebuvo. Dvynius paliko su aukle Mintaujoje, nors sirguliavo senoji Pleirienė, bet juk neilgam – kelioms dienoms, o vyriausiąjį Algirduką pasiėmė su savimi. Berniukui jau šešeri, gali ir pasižmonėti. Su vaiku buvo net juokingų minučių: štai jie jau suvažiavime, sėdi salėje pirmoje eilėje, įeina Jonas Basanavičius, visiems tiesia rankas, sveikinas, paduoda ranką ir mažajam Algirdui, šis patenkintas, įsidrąsina, paskui patriarchą užsiropščia ant scenos, nori sėstis jam ant kelių, glosto pranešėjo barzdą, kol motina sūnų nukelia, o šis ir vėl nerimsta. Ona su Basanavičiumi yra gerai pažįstama, gyvenant Vilniuje, jie susibičiuliavo, dalyvaudavo visokiuose visuomeniniuose ir kultūriniuose renginiuose. Dabar moteris laiminga: *paskutinis atsilankymas į mylimą Vilnių ir jėgų pasisėmimas tarp artimų sielai žmonių ir idėjų*. Dar keletą dienų planuoja pabūti, bet staiga atleikia juoda telegrama: Mintaujoje mirė mama Ona Anastazija. Perverta didžiulio skausmo, moteris išskuba iš Vilniaus ir daugiau niekada gyvenime nebeaplankys šio

mylimo miesto, nors tada, keliaujant namo, tarp visokių minčių spiečiaus šmėkšteli pagalvojimas, jog, kai užsidirbęs pinigų grįš į Lietuvą – tai tik į Vilnių...

Galop Puidienė su vaikais pasiryžo vykti traukiniais į tolimą kelionę. Žinoma, daug rūpesčio ir įvairiausių pasiūlymų kilo Pleirių šeimos rate, artimieji bauginosi išleisti dukrą ir seserį Oną į tolimą Rusijos kraštą, jiems nerimą kėlė moters sveikata, nes po dvynių atėjimo į pasaulį praėjo beveik metai, kol jaunoji mama atsigavo, bet sveikata tokia, kokia buvo prieš gimdymą, jau negrižo. Greičiau pavargdavo, tapo irzli, ėmė kamuoti kažkokie neaiškūs skausmai, ypač dažnai skaudėdavo galvą. Tėvas ir broliai šią išvykimo problemą lyg karštą bulvę mėtę aukštyn žemyn, nusileido ir paliko apsisprendimą pačiai Onai. Ji atsisaukė į vyro raginimus, bandė Kaziu vėl pasitikėti, galop nebuvo bailė, svarstė – jeigu bus labai blogai – gi sugrįš. Besirengdama kelionėn, Puidienė buvo liūdna: patyrusi geliantį praradimo sielvartą – tik ką palaidojusi mylimą motiną, o dabar tenka atsisveikinti su gimtuoju kraštu ir nerti į nežinomybę.

Buvo 1913 metai. Europa jau stovėjo ant Pirmojo pasaulinio karo slenksčio, tačiau paprasti žmonės negalėjo tokių baisybių įsivaizduoti ir patikėti. Puidienė susiruošė, susipakavo ir Čiurlionio dovanotą paveikslą „Ilgėjimas“ pasiėmė kartu, moteriai atrodė, kad ši dovana ją saugos, gal ir laimę atneš. Ryšuliai sunkūs, vaikai maži, todėl kartu vyko ir tarnaitė Agutė iš Žemaitijos, tačiau vienu moterų su mažais vaikais Pleirių šeima išleisti nesiryžo: sutarta, kad brolis Juozas palydės iki Peterburgo, o ten lauks vyras Kazys, Rusijos sostinėje šiek tiek atsipūs, pailsės ir keliaus toliau.

Aldona RUSECKAITĖ

GASPARAS ALEKSA

Ištrauka iš rašomo romano

„AISTRŲ SNAIPERIAI“

Kai Rusija užpuolė Ukrainą, pasaulis tartum susitraukė. Žmonių širdis užvaldė baimė, neviltis. Mums tenka apsispręsti, ar šis karas yra vien ukrainiečių gintis, ar taip pat ir mūsų karas? Privalome atsakyti į klausimą, ar ilgą laiką gyvenę taikiai, nepraradome gebėjimų bendromis pastangomis apginti laisvę? Ar užteks ryžto pačiai brangiausiai aukai? Atsakymo į šiuos klausimus kartu su autoriumi ieško romano „Aistrų snaiperiai“ herojai.

Kartėlio jūra. 1

Du seni pažįstami, savanoris Pijus ir Oskaras, atvežęs ukrainiečiams iš Lenkijos įvairiausių daiktų ir jau baigę siuntą išdalinti, netikėtai susitiko vakarėjant priemiestyje, tolokai nuo Kijevo centro. Jiedu vos ne vos atpažino vienas kitą. Abu barzdoti ir pavargę kurį laiką stumdėsi nelaimėlių grūstyje bijodami apsipažinti. Pirmasis neištvėrė Oskaras. Jam magėjo kuo greičiau sužinoti, ką Dievo tarnas veikia karo apimtoje šalyje.

– Koks nelabasis tamstą čia atnešė? – lenkiškai sušnypstė.

– Esu atklydėlis iš Paryžiaus, – lietuviškai atsiliepė Pijus.

Apkabindamas kunigą Oskaras atsiduso:

- Ir aš jaučiuosi panašiai. Gerai pasakyta: atklydėlis...
- Seniai iš namų?
- Seniai.
- O kodėl prašneka lenkiškai?
- Nes visi čia mane laiko lenku. Kursuoju su labdaros krovniais nuo Lenkijos pasienio iki Ukrainos punkto, kurį nurodo organizatoriai.
- Šit kaip!
- O pats ko toks nosį nukabinęs? Iš pradžių net pamaniau, kad būsiu apsirikęs... Atrodai kažkoks visai kitoks...
- Oskarai, gyvenimas žlugo žlugo ir sužlugo, – atsiduso Pijus, nervingai taršydamas rudą barzdą.
- Dauguma žmonių tą jaučia, tik tyli.
- Aš ne apie karą.
- Tave atpažinęs, vėl prisiminiau Jeruzalę. Tapai be proto panašus į žydą. Trūksta tik jarmulkos.
- Klausyk, Oskarai, ar senasis pasiūlymas *laikas įkalti* tebegalioja?
- Abu nusijuokė ir dar kartą apglėbė vienas kitą.
- Nors jau nebesu kapinių žvirblis, Pijau, tačiau šito gero kuprinėje visados turiu.
- Besišnekėdami nė nepajuto, kad aptilo žmonių bruzdesys. Subrėško vakaras. Virš galvų sušvito mėnulio pilnatis. Išvarginti bombardavimų žmonės išsiskirstė. Tolumoje, pamėkšliškuose namų griuvėsiuose, dar buvo girdėti vienas kitas balsas. Atokiau riejosi ir skaudžiai lojo šunys, o žmonės ieškojo laikino prieglobsčio, kad nakčiai atėjus turėtų kur bent galvas priglausti.
- Dabar ir aš tapau kapinių žvirbliu, Oskarai. Esu savanoris... Laidojam tiek vienus, tiek kitus.
- Ei, žiūrėk, atviras rūsys! – Oskaras pasuko link sugriauto namo. – Bus šilčiau. Užkrimsim truputėlį ir pasišnekėsime. Automobilyje kratytis karo ke-liais įgriso iki gyvo kaulo. Man jau tas kledaras net smirdi nuo prasto kuro. O! Ja! Ja! Ar galėjau pamanyti, kad sutiksiu Pijų? Ir ne bet kur – karo tyruose...
- Vyrukas burbėjo sau po nosimi, plačiu žingsniu žirgliodamas per griuvė-sių nuolaužas.
- Po subombarduotais daugiaaukščiais saugiau, nemanai? – grėžėsi į Pijų, kiūtinantį iš paskos. – Jeigu lydi sėkmė, kai raketa pataiko į viršutinį aukštą, kai ima griūti sienos ir perdangos, lieki neprispaustas – gali kvėpuoti ir laukti, kol kas nors ištrauks.
- Tokia sėkmė, Oskarai, tikra intelekto ir moralės mirtis.

– Filosofuoji, kunige? – Pijus stabtelėjo atsikvėpti prieš žengdamas rūsio vidun.

– Nevadink manęs kunigu...

Pijus nenuleido akių nuo Oskaro, prieblandoje atveriančio savąjį krepšį ir ant plokščios griuvėsio nuolaužos dėliojančių kuklias vaišes. Ar jis išgirdo, ką sumurmėjau? Vargu... O gal? Gal visai be reikalo atvirauju? – svarstė, nors širdyje ir džiaugėsi, sutikęs seną pažįstamą. Karo apimtoje šalyje Pijus jautėsi labai vienišas. – Bet ar tikrai mudu pažįstami? – klausė savęs. – Dvi savaites kartu keliavome po Šventąją žemę – štai ir visa pažintis...

– Ar tavęs nepasiges bičiuliai? – paklausė Oskaras.

– Jie įpratę, kad retsykais atsitolinu.

– Meldiesi?

– Kartais.

– Šventojoje Žemėje kasdien aukodavai mišias.

– Karas viską pakeitė. Ir tu, Oskarai, ir tu pasikeitęs.

Jiedu neskubėdami tiesiai iš butelio gurkšnojo vyną, užsikąsdami duona ir kietoku sūriu. Abiejų skruostai įraudo, tačiau nė vienas negalėjo to matyti. Jie sėdėjo šešėlyje, mėnesiena apšvietė tikrai užkandą.

– Aš tarnavau jiems. Moku rusų kalbą. Kitaip į seminariją nebūčiau patekęs.

– Buvai užverbuotas?

– Ne.

– Bandė?

– Nepasirašiau.

– Tai ko čia sielotis? Daug svarbiau, kuo dabar užsiimi.

Susiaurėjusių Oskaro akių plyšeliuose sumirgo įtarumo liepsnelės, šaipoko šypsenėlė sustingo ant lūpų, tačiau Pijus jos nematė.

– Rusai... Tos jų burnos rėkiančios *Uraaa!* Springstančios dūmais ir griuvėsių dulkėmis.

– Netikiu, kad jie rėkauja. Tu matei juos?

– Teko. Gatvių mūšiuose. Jie žino, ko atėjo. Netiesa, kad juos apgavo.

– Apie ką tu?

– Jiems vienas ir tas pats – denacifikacija ar demilitarizacija. Nesvarbu, ką naikinti – žiurkes ar visą tautą.

Oskaras girdi, kad Pijus įpykęs. Jo balsas pakeltas, šaižus:

– Demilitarizacija! *Vperiod!* Denacionalizacija! *Vperiod!* Ir eina kaip skėrių pulkai – kaliniai, mirtininkai... Psichikos ligoniai...

- Tu ten buvai? Priešakinėse linijose? – Oskaras vis dar negali patikėti.
- Juk sakiau! Mudu apsikeitėm vietomis. Tu Vokietijoje dirbai kapinių žvirbliu, o aš juo tapau čia... Neretai, kai ieškome žuvusių ukrainiečių kūnų, užuodanga mums tampa ne smėlio maišai, o nacmenų lavonai, suversti ir sukrauti lyg rąstigaliai vienas ant kito. Ne vien tik rusai tose rietuvėse. Buriatai. Tuviai. Ciukčiai... Mažosios tautelės...
- Man lengviau, Pijau. Lenkijoje pasikraunu labdarą, Ukrainoje išdalinu.
- Oskarai, jie savo žuvusiuosius palieka pūti, – Pijus gurkšteli dar šlakelį vyno, persižegnoja ir šleivoja už krūmo. – Mes laidojam tuos pragaro žvėris, mes!
- Jiems buvo pažadėta lengva pergalė, Pijau. Moterys, vodeskės upeliai. Medaliai. Ordinai...
- Nepatyrusius grūda į priekines linijas, – pritaria Pijus. – Viską žinau. Iš nelaisvėn patekusių sužeistųjų. Žmonės juk pasipasakoja...
- Brolau, dabar karas kitoks. Viską lemia naujosios technologijos...
- Sunku patikėti... – burba Pijus. – Antri metai žudo vieni kitus...
- Kai Pijus užsisagstęs antuką grįžta, Oskaras, vis dar žiaumojantis duonos kriaukšlę, pagaliau išdrąsėja:
- Pijau, ar gali pasakyti, kodėl tu čia?
- Suklupau, – Pijus sėdasi šalia. – Vyskupas man siūlė važiuot į Ameriką. Sakė: tik mesk tą mergelę ir gausi už jūrų marių puikią parapiją.
- Kvailys! – išsprūsta Oskarui. – Pamenu tave Šventojoje Žemėje. Atrodei toks išdidus... Nepamiršiu tavo aukotų mišių Lozorius kapo oloje. Kada suklupai, seni? Kur? Izraelyje?
- Nejuokauk.
- Atsiprašau. Kišu nosį, kur nereikia...
- Paryžiuje, Oskarai... Paryžiuje...
- Paryžiuje? Tai tiek bėdos! Niekas nematė, niekas negirdėjo. Išvažiavai ir užmiršk.
- Lengva pasakyti...
- Juk ir šventieji suklumpa...
- Kitaip negalėjau, mielas žmogau.
- Nesuprantu.
- Privalėjau vykti į Ukrainą.
- Aš apie moterį, o tu apie karą.
- Ji mirė gimdydama mano kūdikį, Oskarai.
- Nežinojau. Užjaučiu. Kuo ji buvo vardu?

– Kartėlio Jūra.

– Poetas!– net pykteli Oskaras, įsmeigęs akis į mėnulio pilnatį, kurią baigia užgulti tamsus debesis.

Kai mėnulis visai pasislepia, jiedu ilgam nutyla. Vieno galvoje – šventosios Mišios Palestinos Žvaigždės vienuolyne, kito smegenyse verda į smaugiantį gaidulį besipinantys karo ir piligriminės kelionės vaizdai.

Per tą įsimintiną aukojimą Oskaras slapta nufilmavo besimeldžiančias vienuoles. Laimė, niekas neatkreipė dėmesio, kaip stipriai jis nusižengia taisyklėms. Tų moterų nevalia buvo filmuoti, jos priklausė kontempliatyviųjų vienuolių bendrijai. Tačiau vaizdas atrodė toks netikėtas, net sukrečiantis: juodai vilkinčių keturpėsčių merginų siluetai, galvomis prigludę prie bažnyčios grindų... Veidai paslėpti po gobtuvais, vien tik baltos rankos, sunertos viršum gobtuvų, švytėjo nelyg pašautų gulbių sparnai.

– Kaip tu drįsai? – priekaištavo Oskarui Agnė ir jam nematant sudegino jau išryškintą juostą. Vėliau prisipažino.

Tame vienuolyne Pijus aukojo net dvejas Mišias: vienas lietuviškai, kitas prancūzų kalba. Kažin, ar nesugriovė tų mūrų? – svarstė dabar Oskaras ir prisiminė lietuvaite iš Kauno. Nežinojo, kodėl jauna vienuolė atsidūrė taip toli nuo tėvynės, tačiau jos pasakojimą apie tai, kaip seserys gelbėjo sužalotus palestiniečių vaikus ir senelius, atmena labai gerai.

– Pijau, ar jau girdėjai, kas ten vyksta?

– Kur?

Oskaras neršia po kišenes, nes nesumeta, kaip pranešti bičiuliui apie prasiėjusį karą Šventojoje Žemėje. Pagaliau randa cigaretes, žiebtuvėlį ir užsi-rūko.

– Izraelyje, – išdaužia pagaliau. – Ten, kur mudu vaikštinėjome, dabar griūva namai ir žūva nekalti žmonės.

– Netikiu, – net susigūžia Pijus. – Netikiu!

Sėdi įgaužęs galvą, regi baziliką, girdi piligrimų balsus. Ausyse tebeaidi maldų aidas, susipynęs į užburiantį pačių įvairiausių kalbų gaudesį.

Prisimena šoniniame altoriuje besimeldžiantį kunigą, o gal vyskupą.

Giesmė.

Smilkalai.

Graikijos autokefalai...

Mato krikštijamą, skaudžiai verkiantį vaikėlį. Jį triskart nardina į šaltą vandenį.

Krikštyną govėda bazilikos viduje giedodama apsuka tris ratus. Vaikelis klykia, o jie visi lyg niekur nieko plėšia giesmę. Tėvai trypčioja, blaškosi su kūdikiu ant rankų, nežino ką daryti. Pijui pagailo vaikelio. Visa tai matant net širdis pyko. Jis jau susibaudė smukti laukan iš bazilikos. Beskubėdamas netyčia kliudė moteris piligrimes, kurios keliavo kartu. Viena šypsojosi. Everest! Kita atrodė labai rūsti. Beata! – Moteriai, – pagalvojo, – kūdikis turėtų būti didelis džiaugsmas.

– Geeras... – sušnibždėjo Everest, plaukianti šalia Pijaus, lengvutė lyg iškvėptas oras. Jis priklaupė pagerbdamas tabernakulyje slypinčią šventąją Ostiją. Jam pasivaideno, jog Everest tikrai tada nesiekė kojomis žemės. Melodingas balsas ir dabar tebeskamba ausyse.

– Iš kur čia jų tiek daug?

– Žmonės ieško Dievo...

– Taip, kunige... Žmonės ieško... meilės! Visas mielas pasaulis sugužėjo į čia: Korėjos vienuolės, anglų skautai, baltarusių bobulytės, japonai, kinai, vokiečiai... Visi tokie sveiki ir pozityvūs.

Atmintyje šmėkšteli dar ir kitas vaizdas. Karmelio vienuolynas. Moterys storais užpakaliais. Menkai kuo tensusileidžiantys vyrai, į priekį atkištais alaus pilvukais. Įmetę net ir šventoje vietoje. Vienuolynas turi viešbutį ir veikiantį restoraną.

Jie rėkauja... Amerikonai? Britai? Nesuprasi.

Doleriai...

Svarai...

Viskas į vienuolyno kasą!

– Svarbiausia Nazareto bazilikos vieta – Šventoji grotė. – Pijus tuomet pašnibždėjo Everestai. – Galiu drąsiai teigti, kad čia – krikščionybės pradžia. Dėl to esama įvairių nuomonių, tačiau aš manau, jog žemiškoji šventos ugnies žiežirba, išsipliekusi į didžiulį širdžių gaisrą, prasidėjo kaip tik nuo ščia.

– Kokia žiežirba? – tyliai paklausė Oskaras. Pijus krūptelėjo: nejaugi mąstau balsu?

Anuomet tikėjimo klausimai Oskarui nerūpėjo. Buvo jau beveik savaitę neragavęs svaigalų. Gal todėl ir tapo kibus. O kokios mintys dabar gimsta vyruko galvoje?

– Žiežirba visados gali tapti ugnimi, Oskarai. Tu nebeatmeni, ką tuomet kalbėjom, o aš viskuo tebegyvenu, nors pabėgau nuo altoriaus į moters glėbį. Į ugnį! Į karą! – prašvokštė Pijus.

– Apie ką tu?

– Apie pasaulio beprotybę.

– Nesigraužk, sakau tau, – ramino bičiulis.

– Esu kaltas. Labai kaltas! Žuvusieji guli ten, kur juos pakirto kulkos ar skeveldros. Vieni dar laikosi rankomis įsitvėrę ginklų, lyg šaudytų, kiti tįso išvirtusiais viduriais, dar kiti be rankų, be kojų, pakraupusiom atmerktom akim... Kartais randame ir nevalingai judančių. Ne visados įmanu suvokti, kurios pusės karys... Kai iš žmogaus belieka vien apanglėję palaikai...

Pijaus balsas tapo šaižus.

O¹skaras dešine patapšnojo jam per petį.

– Negalvok apie tai. Verčiau prisiminkime, kokia nuostabi buvo mūsų piligriminė kelionė.

– O tu pameni Nazaretą, Oskarai? Pameni, ką regėjome ant Apreiškimo bazilikos durų?

– Marijos gyvenimo vaizdus?

– Taip, Oskarai, taip... Tuomet net neatpažinai Švenčiausiosios Mergelės, neatpažinai jaunutės Marijos. Stebėjaisi, kad tais laikais mergaitės susižadėdavo dvylikos metų.

– Iš kur būčiau galėjęs žinoti? Ten buvo visko tiek daug, kad akys raibo.

– Tas tiesa. Bazilikai apžiūrėti ir įsigilinti į visus meno kūrinius reikėtų kelių mėnesių, gal net metų. Ar sakiau jums tada, kad Marijos gyvenimą ant bronzinių Nazareto Apreiškimo bazilikos durų atvaizdavo amerikiečių menininkas Frederickas Shrady?¹

– Jei ištersim gyvi, man viso likusio gyvenimo nepakaks įminti Mergelės Marijos paslaptį, Pijau.

Oskaras rūko ir mintyse regėjęs Everestą, atitolusią nuo piligrimų, susispietusią aplinkui vienuolę Liuciją. Penkeri metai praūžė nuo tų dienų, o jis, regis, tebegirdi ano meto Pijų.

– Dabar mes stovime grotoje, kuri labai šventa. Nuo seniausių laikų krikščionys čia rinkdavosi ir meldavosi, prisimindami Išganytojo Motiną.

Maldų prie grotos netrūko, matyt, niekados. Pro suklupusius prie altoriaus piligrimus nebūtumei prasibrovęs. Iš apatinio bazilikos aukšto buvo girdėti giedojimas, varpelių tilindžiavimas...

– Everestą, jūs nesimeldžiate? – klausia Pijus. – Gėritės architektūra?

¹ Dominikonų ordinas Šventojoje Žemėje jam užsakė sumodeliuoti 12 bareljefinių plokščių, vaizduojančių Marijos gyvenimą, skirtą Apreiškimo bazilikos durims Nazarete, Izraelyje.

– Esu laisvamanė.
 – Tikrai? Tai kodėl ryžotės šiai kelionei?
 – Kaip ir visi, ieškau meilės, – nusišypso piktdžiugiškai.
 – Oho! – stebisi iki Pijaus su Everesta atsiyręs Rapolas. – Taip, taip... Juozapo meilė Marijai – sektingas pavyzdys.
 Nesuprasi, teigia ar šaiposi.
 – Mergelė Marija labiau mylėjo Dievą. Nelaikyk manęs kvaiša, Rapolai. – Everesta pagrūmoja vyrui pirštu ir, žvilgtelėjusi į Pijų, priduria: – O aš užvis labiau myliu... gražaus vyro kūną!
 – Šaunu! – šypsosi kunigas.
 – Jūs tuo įsitikinęs, Pijau? – klausia Rapolas.
 Kur jie visi dabar?
 Pro retus debesėlius vėl sušvysčioja mėnulio pilnatis.
 Gal šiandien ir jie žvelgia į nakties dangų ir regi mėnulį? Pilną, prinokusį, persirpusį...
 O gal tik jų balsai atgyja mano mintyse?
 Vynas kaltas. Raudonas dieviškas gėrimas visados gaivina atmintį. Kaip žiežirba ugnį... Ar šventoji žiežirba mano širdyje kada nors įsideds? Negi viskas pavirs plėnimis?
 – Pijau, o tu atsimeni Everestą?
 – Kas galėtų užmiršti tobulą šios moters grožį?
 – Liucija jos nemėgo.
 – Aikštingų ir drąsių daug kas nemėgsta, Oskarai. Juk girdėjai, kaip užsi puolė mane? Girdėjai, kaip tęskė: „Kunige, nejaugi jūs visiškai aklas ir kurčias, nejaugi visai nepažįstate pasaulio?“
 – O tu tada jos paklausei, ką turi minty...
 – „Vyrui ir moterys ieško visur vien fizinės meilės. Karštos žemiškos meilės!“ Juk šitaip man atrėžė, ar ne, Oskarai?
 – Ir pridūrė, kad jai nereikia iliuzijų apie amžinąjį gyvenimą po mirties.
 – Būtent.
 Abu nutilo.

Pijus juste pajuto tos moters širdyje šėlusį laisvos meilės viesulą, kuris senokai siautė Vakarų pasaulyje. Atūžė vėtra ir į Lietuvą.

Ar privalėjau jai pasiūlyti išpažintį? – klausė savęs dabar.

Ne, būtų buvę nesąžininga. Juk jau pats buvau klystkelyje, kuris atvedė į Paryžių ir baigėsi jausmų pelke. Grimzdau vis gilyn.

Kas yra nuodėmės išrišimas, kai pats savęs nebeišriši?

Kokie žodžiai gelbsti, kai protas atsiduria kryžkelėje?

O juk mano širdį savo dvišaku liežuviu tuomet plakė aistros. Geriausi ketinimai džiūvo lyg bulvių virkščios subrendus gumbams. Nelaimė artėjo...

Ak, Paryžiaus! Kartėlio Jūra jau nešiojo įsčiose mūsų pirmagimį...

Kruvinai raudonas vynuogių vynas iš tiesų geba prikelti nutolusius potyrius. Jautiesi taip, lyg sapnuotum, ką buvai jau pamiršęs.

Bet juk sapnus geriausia pamiršti.

Pamiršti.

Užsimiršti...

Oskaras įtarė, koks skanus kąsnelis Everestai atrodė kunigas Pijus.

Sodraus balso. Atletiškas. Akyse – aistros blizgesys.

Mena nustėrusį Liucijos žvilgsnį. Vienuolės akys sakyte sakė: „Pijus turėtų ginti katalikišką požiūrį į moterį ir vyrą. Kodėl jis delsia?“

O garsiai ji klausė:

– Ar atkreipėte dėmesį, kas įrašyta Marijos apreiškimo grotoje? *Hic Verbo caro factum est!*

– Ir ką tai reiškia? – vaipėsi Everesta.

– Čia Žodis tapo Kūnu, – išvertė Pijus.

– Ar įsivaizduojate, kas čia įvyko prieš du tūkstančius metų? – nenurimo Liucija.

– Saulė tekėjo, paukščiai giedojo...

Staiga neiškentė Joris:

– Apie paukščius geriau patylėkite! Kas nesusipažinęs su naujausiais mokslininkų atliktais stebėjimais...

– Papasakok! – neleido pabaigti Everesta.

– Vakare viešbutyje galėsit šnekėtis, – piktokai pertarė ją Liucija. – Jūs stovite ant žemės lopinėlio, kur Marijai apsireiškė angelas.

– Ir kas?

– Ji labai išsigando.

– Išsigando angelo? – Everesta nepaisė, kad baigia Liuciją išvesti iš kantrybės.

– To meto žydai tikėjo, jog angelas ateina išsivesti žmogaus į mirusiųjų pasaulį... Nusigando ir Marija. Bet, išgirdusi žodžius *Džiūgauk, malonėmis*

apdovanotoji! Viešpats su tavimi, sumišo dar labiau: o kas, jeigu šis apreiškimas – paties Šėtono gundymas?

Oskaras matė, kad įtaigus vienuolės balsas kažkodėl trikdo Pijų, tačiau Pijus tvardėsi.

Matyt, nusprendė, kad Liucijos, seno raugo vienuolės, nebenutildys. Liucija jau tokia, prireikus mokėdavo net anekdotą suskelti...

Dabar, siekdamas dar vienos cigaretės, Oskaras nė pats nepajuto garsiai kartojas kitados Liucijos tartus žodžius:

– Džiūgauk, Marija, malonėmis apdovanotoji!

– Ir angelas, apgaubtas ryškios šviesos, nuo kurios Marijai raibuliavo akyse, kalbėjo toliau: *Nebijok, Marija, tu radai malonę pas Dievą! Štai tu pradėsi iščiose ir pagimdysi sūnų...* – nebeištvėrė Pijus.

Cirkstelėjo žiebtuvėlis, sužioravo cigaretės galiukas.

– Ar turi dar vyno, Oskarai?

– Prancūziško *Merlot Reserve* butelaitis turėtų būti likęs...

– Trauk iš savo maišo!

– Juk neginčysi: abudu jautėme, kad Everestą slėgė davatkiška bendrakeleivių nuotaika? – pasakė kuisdamas kelionkrepšį. – Prisipažink, Pijau, ji tau patiko?

– Kodėl mudu vis apie ją ir apie ją? Lyg nebebūtų kitos šnekos.

– Tu gal nė nežinotai, kad Everesta lankė snaiperių kursas?

– Negali būti!

– Tačiau taip yra!

Sumaištis

Joris atsistoja. Jis beveik pasirengęs keliauti. Bičiuliai bruzda, pradėdami išlydėjimo ritualą. Glėbesčiuotis Joriui koku, bet kokio glaustymosi ir rankų paspaudimų jis vengia. Todėl skuba vilktis maskuojamų spalvų palaidinę, griebia kuprinę ir fotografo krepšį. Žvilgteli į laikrodį, nors puikiai žino, kiek laiko.

– Manęs jau laukia.

– Keistuolis, – vypteli šalia stovinčiai dukrai Agnė. – Kai nugaišo Jeruzalės žvirblis, sunkiai tramdė ašaras, o dabar? Pasiryžo! Ir ne bet kur – į Ukrainos frontą!

– Koks žvirblis? – nustemba Gunda.

– Parsivežė tą paukščiuką iš kelionės. Nepasakojau?

- Pusprotis. Tada ir pradingo?
- Paskui sijoną išvarė, – paaikšino Agnė.
- Everestos?
- Žinoma! Niekaip jos kerų nesuprantu... Ar ji medumi tepta, ar vyrus kokiom čemeryčiom užgirdo?
- Mama, Everesta labai šiuolaikiška.
- Palaidūnė...
- Tokios į karą neina, – piktinasi duktė.
- Joris irgi geras. Išvadino mane pilkaja žąsim, kai liečiau pasiimti sakramentaliją.
- Kokią dar sakramentaliją?
- Tą rožančių, kurį prisiputęs pametė.
- Radau kam ką siūlyti.
- Išsiblaivęs pats paprašė grąžinti...
- Kada?
- Jau buvo pamišęs dėl Everestos.
- Joris ir tau patinka, mama?
- Man? Liaukis! „Nepyk, – pasakė atsiprašydamas, – žąsys nors ir nepasižymi didele nuovoka, tačiau... Jas juk išgarsino tavo vyras.“
- Turėjo galvoje Oskarą?
- Taigi... Mano bastūnų... Po kelionės į Jeruzalę, kai metė gerti, visai pasiuto. Prabudo ilgai miegojęs chemiko talentas. Susirado senokai pradėtą doktorantūros medžiagą... Ir kas iš to? Juk labai greitai suprato, kad Lietuvos chemijos pramonė žlugo. Vadinas, ir jo mokslai nebeturi vertės. Dar kurį laiką svaigo dėl tų tyrinėjimų. Vis žąsys, antys... Priežiūra, pašarai... Dieve mano, Oskaras – mokslininkas! Tik pamanykit, cha cha cha...
- Motina apkabina dukterį. Abi garsiai kvatoja.
- Dabar dar vieną bastūną išlydim. Juk išeina į nežinią...
- Beata, Liucija ir Tomas stovi sustingę, nelyg žiūrovai per kokį viešą paradą. Beata šnirpščioja ir nuo ašarų drėgna nosine mojuoja tolstančiam automobilui. Tomas ją ramina. Pasiūlo cigaretę.
- Kai Rapolas pradingo Ukrainoje, Beata tapo dar nervingesnė. Kol vyras buvo šalia, jai nestigo drąsos, nors elgdavosi kvailokai. O dabar moteriškai nuolatos vaidenasi, jog aplinkiniai ją įkyriai stebi, tartum lauktų, kaip ji pasielgs. Jai sunku. Net ne visada žino, kodėl staiga puola į ašaras.
- Gunda, žiūrėk, Beata, visiškai pakvaišo, – paliovusi krizenti sušnypščia Agnė. – Žliumbia dėl Jorio.

– Mama, man jos gaila. O tu iš tiesų šnypšti kaip žąsis...

Beata lyg nujausdama, jog apie ją šnekama, eina artyn ir įsikimba Gundai į parankę.

– Judvi tokios malonios... Norėčiau pakviesti abi į svečius.

– Oi ne, Beata...

– Jeigu šiandien neturite laiko, aplankykite mane šeštadienį arba sekmadienį. Aš... jaučiuosi tokia vieniša. Papasakočiau apie kelionę į Šventąją Žemę. Turiu daug nuotraukų...

– Oskaras mudviem labai daug pasakojo, – Agnė stengiasi išvengti Beatos draugystės, tačiau nežino, kokia priežastis būtų labiausiai įtikinama. – Mudvi su dukra skubame pietų. Anksti kėlėmės, nespėjom papusryčiauti.

– Aš judvi palydėsiu. Noriu prisiblaškyti. Prisiminiau kelionę... Mane tada sukrėtė pasakojimas apie Kūdikio gimimą. Ligi šiol apima drebulys, kai atsiverčiu nuotraukas. Pamatau tas olas, kuriose piemenys slėpdavosi ir nuo karštos saulės, ir nuo nakties šalčio... Kūdikėlis gimė ant šiaudų, ant šieno išėdų... Jį savo kvapu šildė tik jautis su asilu... O gimimo vietoje – auksu tviska puošniausios bažnyčios... Argi galima reaguoti ramiai? Juk tai nuopuolis! Didžiulis bažnyčios hierarchų nuopuolis...

– Beata, jūs netikinti? – nustebusi klausia Agnė.

– Taip! – žybteli užverktomis akimis Beata. – Tačiau vienuolė Liucija pažadėjo už mane kasdien poteriauti... Šventuolė melsis už nusidėjėlę...

Moterys ilgam pritilo. Jorio automobilis jau senokai buvo pradingęs už posūkio. Beata lyg į vandenį nėrė į prisiminimus, kuriuose labai aiškiai skar dėjo ir jos pačios, ir vienuolės Liucijos balsai.

– Sese, kodėl sakote, kad istorinis Jėzus mūsų laikais bevertis, jei širdyse neturime tikrojo Kristaus? O kodėl tuomet piligrimai ieško jo paliktų pėdsakų? Juk visa Jeruzalė išrausta archeologų... Atidengtos visutėlės vietos, kur Jėzaus būta... Rodėte mums liekanas laiptų, kuriais Jėzų vedė pas Kajafą, aiškinote, kad štai – akmuo, nuo kurio Jėzus įžengė dangun... Argi visa tai ne gryniausia fikcija?

Už tiesą į žmogų visados žvelgiama skersai. Nepalaikė manęs ir bendrakeleiviai, nors puikiai matė, kad Rapolas mergina Everestą. Kai išvydau juodu, susikibusius už rankų, kantrybė trūko... Grubokame chirurgo delne spurdėjo išblyškusios gundytojos pirštų gyvatėlės. Prasiveržė aimana, nė nepajutau, kad jau kūkčioju garsiai. Net ir dabar girdžiu Agnės Oskaro juoką:

– Ar nesakiau, kad ji laukinė?

– Kas nutiko? – sutriko Rapolas ir paleido Everestos delną.

– Beatą ištiko priepuolis. Priešinosi man ir sesei Liucijai, draskėsi, kumščiaivosi, rėkė kaip pjaunama, – per sukąstus dantis košė Oskaras. – Gerai, kad grotoje nebuvo daugiau žmonių. Štai, matote? – parodė įdrėskimą ant smilkinio. – Čia jos nagų darbas! Rapolai, kodėl nesirūpini savo žmona?

Išgirdę šurmulį atskubėjo ir Pijus su Tomu. Koks bjaurus man atrodė tylus kunigėlio falcetas:

– Ką tik apžiūrėjome Jėzaus gimimo baziliką, svarbiausią Betliejaus pastatą. Dar siūlyčiau aplankyti Pieno grotą. O jums, Beata, patarsiu štai ką: mąstykite širdimi. Tikėjimas labai praturtina menininkus. Nepamirškite Aukščiausiojo dovanos – poezijos...

– Jūs toks geras, kunige, – nusišypsojau. Kartais juk reikia ir apsimesti.

Moterys lėtai žingsniavo šaligatviu. Beata vis dar kibiai gludo prie Gundos. Gunda stengėsi ištraukti alkūnę iš nemalonių gnaužtų, tačiau toji įsitvėrė dar stipriau... Prie pėsčiųjų perėjos Agnė sustojo:

– Liūdna, kai netenki senų draugų, artimo žmogaus, ar ne?

– Jūs apgailestaujate dėl Oskaro? – melancholiškai paklausė Beata.

– Neeee... Turiu mintyje jūsiškį chirurgą, Rapolą...

– Mano ponas ir valdovas dabar Ukrainoje operuoja sužeistuosius.

– Didžiuojatės?

– O kaip jūs manote? Juk toks pasiryžimas vertas pagarbos.

– Tačiau tenai išvyko ir gyvatė Everesta! – pikdžiugiškai išsišiepė Agnė.

Beata atšlijo ir susikišusi rankas į palaidinės kišenės bandė užgniaužti nervingą pirštų virpėjimą. Agnė su Gunda vėpsojo į ją neslėpdamos pasitenkinimo.

Pro šalį kaip vėjo gūsis prašvilpė paauglių būrys. Jie kvatojo, jie buvo laimingi.

Beata krūptelėjo ir išsitraukė mobilųjį telefoną.

– Skaitykite. Žinutė iš Rapolo! Ir nuotrauka...

– *Mieloji, dirbu daug. Laikykis. Rapolas.* – Garsiai perskaitė Gunda.

Agnė atsiveikindama ištiesė Beatai ranką ir atlaidžiai šyptelėjo. Beata lengva pirštinaite apmauto delno nepaspaudė.

Mažu angeliuku pasivertęs Visuris tupėjo ant mano dešiniojo peties ir šnibždėjo į ausį:

– Rašytojau, žmogus yra nuostabi paslaptis, tačiau – viso labo – dalis dar didesnio slėpinio, kurį vadinam Gyvenimu. Tavo herojų istorijos – atkarpėlės tos didžiosios hologramos. Tu bandai sukurti Beatą, Rapolą, Oskarą, Agnę... Prasimanai jų elgesį ir jausmus, nes ir pats esi tokiu būdu sukurtas. Gali

surasti įvairiausių priežasčių ir pasiteisinimų, kodėl rašai būtent taip, o ne kitaip. Tiesa yra ta, kad tavyme glūdi jėga, verčianti daryti, ką darai, o tu, žmogau, šios jėgos negali paaiškinti. Visa, apie ką ir kaip rašai, ir esi tikrasis tu.

Ar supranti, kodėl Liucija piligrimams pasakoja kaip iš rašto:

– Ši koplyčia – vietinių meistrų statyta. Lipkime laiptais žemyn... Štai vieta, kurioje Šventoji Šeima buvo pasislėpusi nuo Erodo seklių. Pasak legendos, Marijai, bemaitynčiai kūdikį, keletas pieno lašų nutiško ant uolos... Nuo seniausių laikų ir krikščionės, ir musulmonės gremžia grotos kalkakmenį ir sutrynusios į miltus duoda išgerti žindymams. Esą tai padeda turėti daugiau pieno.

Ar suvoki, kodėl Everesta stebi Beata ir širdyje mąsto:

– Kaip jis gali ją pakęsti? Juk ji pavojinga. Begyvendamas kartu ir pats tapo gerokai kvaištelėjusiu. O dar dirba chirurgu! Ir augina žiurkę!

– Tai kaip? – sukužda į ausį. – Priimsi žiurkę vienam vakarui?

– Iš kur žinai, kad tai žiurkė, ne žiurkys?

– Pakėliau uodegą ir pasižiūrėjau.

– Fui...

– Paglobok bent vieną naktį. Turiu pasirūpinti Beata. Ji bijo to mažo padarėlio.

– Ne, prašau, negrįžk namo... Būk su manimi, aš juk nieko nebijau. Pameni, tas tavo mažas gyvulėlis anąsyk miegojo man tarp krūtų...

– Apie ką judu kuždatės? – prisiartina Beata. – Norit pasimylėti? Aš neprieštarauju, galime trise miegoti...

Everesta pasijunta priblokšta.

– Beata, aš pasakojau Everestai apie genialųjį Džotą². Apie tą paveikslą, kur Mergelė pavaizduota ne vien dangiškąja Motina, bet ir gražia moterimi, kuri glėbyje glaudžia vaikutį.

– Prisimenu, esi ir man pasakojęs, – linksi Beata, slėpdama virpančius rankų pirštus. – Sakei, kad, įdėmiau į paveikslą pažvelgę, po suknele išvysime krūtų spenelius...

– Ir ką? – vypteli Everesta.

– Pati Renesanso pradžia, – nusišypso Rapolas.

– Dailininkas nutapo Mergelės krūtį – ir prasideda Renesansas? – nenusileidžia Everesta.

– Tegul kunigas Pijus patikslina, – Beata įsikimba Rapolui į parankę ir priduria: – O kaip mano pasiūlymas? Užmiršote? Galioja iki vakarienės.

² Giotto di Bondone – italų tapytojas ir architektas.

– Koks? – klausia Rapolas.

– Trise! Trise, Rapoliuok!

Everesta neryžtingai tryptčioja ant grotos laiptelių. Iš pradžių lyg norėtų sekti Beatai su Rapolu iš paskos, tačiau apsisprendžia: „Ne, tegu jiedu eina savais keliais“.

– Gulk ir miegok su ta kvaiša vienas! Į sveikatą! – sako garsiai.

Rapolas neišgirdo šių žodžių.

Kodėl?

Spąstuose

Evaresta bunda, tačiau akių vokai sunkūs, lyg būtų užpilti žeme. Šiurkštūs balsai žadina ją. Kažkas grubiai plekšnoja per skruostus, trina ausis. Ji vis dar negali suvokti kur esanti.

– *Prasnis, suka!* – rėkia vyras. – *Kurva, vstavai!*

Po to trenkia į galvą taip stipriai, jog Everestai suspengia ausyse, o iš akių pasipila žvaigždės.

– *Davaj bystrej vyjebim i prikončim*, – skubina kitas.

– *Ona vojennaja. Ponadabitsa nam kak istočnik...*

Keturiose keikiasi.

– *Nu į durak ty... Otdaij mnje jiejo!*

– *Ja našol! Ona moja. Ja i riešu jiejo sudbu.*³

Everesta supranta patekusi į putinistų rankas. Ji neskuba atsimerkti. Tikisi, jog tie bjaurybės tuočiuojau ją pribaiigs. Pirmą sykį gyvenime meldžiasi. Pirmais į galvą atėjusiais žodžiais prašo Dievo, kad prievartautų nebegyvą.

Vyrai nutyla, prasideda artilerijos ataka. Eva staiga pajunta skausmą kakle. Žaizda kraujuoja, šilta raudona srovelė teka grioveliu tarp krūtų. Vėl pasipila šlykščiausi rusiški keiksmi. Sąmonė dingsta, ji nieko nebegirdi, net nebejunta, kad yra kažkur nešama.

Antrąsyk atitoksta jau ne lauke, o patalpoje.

„Nejaugi aš tikrai nusišypsojau tam putinistui, kuris buvo prie manęs pasilenkęs? – svarsto. – Nejaugi jis sutvarstė mano žaizdą? Nejaugi esu rašistų belaisvė?“

³ Pabusk, kale! Stokis! Greičiau krušam ir pribaiigiam! Ji – karė. Bus informacijos šaltinis. Na, ir kvailys. Atiduok ją man! Radau aš. Ji – mano. Man spręsti jos likimą.

Palata, kurioje Everesta nubudo, atrodė neįprastai: skliautinės lubos, ant sienų – pablukusių freskų likučiai. Šalia stovinčiose lovose galavosi sergančios, o gal ir sužeistos moterys. Jos garsiai klegėjo – nesuprasi, dejuoja ar juokiasi. Ligonės bandė ir ją įtraukti į bendrą šurmulį. Kalbino. Siulė maisto...

Evai žaizdas perrišdavo apkūni vienuolė.

Kai kaklas ir kruvina žvaigždė po kairiąja krūtimi užsitraukė šašų pluta, Everestą perkėlė į vienutę. Ji jau galėjo pavaikščioti, nors pradžioje svaigo galva ir mirguliavo akyse. Suvokė atsidūrusi vienuolyne, veikiausiai – vienoje iš vienuolyno celių. Apie tai bylojo blyški aptrupėjusi freska, vaizduojanti nukryžiuojimo sceną. Vienintelis celės langelis buvo grotuotas, o durys užrakintos. Ko laukti? Ji nežinojo. Suvokė tik tiek, kad nėra išniekinta. Tačiau kodėl jos netardo, nekankina? Kodėl gydo? Gal prieš akis daug klaikesnis išbandymas nei mirtis?

Subarškėjo raktai, sudžerskė skląščiai ir į celę įžengė jauna, puikios išvaizdos, iki tol

nematyta vienuolė. Iš pradžių teiravosi visiškai nesvarbių dalykų: kaip jaučiatės? ar maistas skanus? ar negąsdina grotos ant lango?

„Ta moteris tik apsimeta vienuole,“ – pagalvojo Everesta.

Netrukus apsimetėlė paklausė:

– Jūs tikinti?

– Hmm...

– Jums ant kaklo radome kryželį. Štai, imkite, – ištiesė Tomo dovaną. – Gražinu. Jis jus išgelbėjo.

– Aš niekados netikėjau jokiais dievais, – burbtelėjo Everesta.

– Jūs šypsotės? Puiku! – apsidžiaugė vienuolės abitu vilkinti celės viešnia. – Gal ši smulkmena jums ir atrodo nieko verta, tačiau kaip tik kryželis gali atsakyti į klausimą, kodėl jūs čia.

– Aš nekenčiu karo... Žudynių...

– Nuostabu! Bet gal nesigilinkim į tai, kas mudvi skiria. Verčiau pabandykite man paaiškinti, kaip čia atsidūrėte? Juk mąstanti moteris niekados nesiryžtų veltis į šias skerdynes. Kodėl pasirinkote karą? Iš idėjos?

Everesta tylėjo.

– O jeigu prieš vykdama į Ukrainą, būtumėte pasit elkusi į pagalbą šiuolaikines technologijas ir pabandžiusi išsiaiškinti, ar verta taip elgtis, kompiuteris akimirksniu išmestų atsakymą: toks sprendimas – nesąmonė!

– Nesuprantu, ko jūs siekiate?

– Visai nesvarbu, ar tikite Dievą, ar ne... Esate čia, nes atsiliepėte į Aukščiausiojo kvietimą.

– Ukrainoje aš ieškojau savo mylimojo.

– Šaudydama? – pyktelėjo vienuolė.

Valandėlę abi tylėjome. Už grotuoto lango įkyriai zyzė širšė, nors gal ir bitė. Zyzeklė buvo laisva, ir aš jai pavydėjau.

– Ar atkreipėte dėmesį į freskos liekanas ant sienos? – paklausė apsime-tėlė.

– Kažkokio paveikslo likučiai. Jie man nieko neprimena, nors anksčiau domėjausi menu...

– Negi neatpažįstate Jėzaus?

– Nežinau...

– Menininkai Nukryžiuotąjį tapydavo įvairiai. Vieni – dar gyvą, kiti – jau mirusį...

Staiga pajutau klastą apsimetėlės vienuolės balse.

– Plėšikus ir pasaulio kiršintojus tais laikais nukryžiuodavo nuogus: vyrus prikaldavo veidais į išorę, moteris – veidais į kryžiaus medį, – nelyg kokia gidė tęsė putinistė.

Jau nė kiek neabejojau, kieno ji šalininkė ir nusprendžiau paklusti – ap-simesti, kad man priimtinos šio neaiškaus žaidimo taisyklės. Tegul rezga žabangas gudrioji lapė, svarbiausia išlikti budria ir bandyti kurti planus, pa-dėsiančius išsaugoti gyvastį.

Naktį susapnavau Rapolą.

Ne iš karto atpažinau vyriškį plaukuota, jau žilstelėjusia krūtine, išskėsto-mis rankomis įmigusį ant plačios lovos.

Aš nuoga klūpėjau ant grindų ir bijojau, kad tik neprabustų, kad neužtik-tų manęs tokia gėdinga poza.

Lovos gale kėpsojo skudurų gniužulas: krauju sutepta žalsva chirurgo pa-laidinukė ir kelnės.

Neatsispyriau pagundai, ėmiau bučiuoti Rapolo rankas. Plaštakos buvo šaltos, ledinės, gurgždėjo vos prisilietus. Staiga pasigirdo grubūs ketverto vyrų balsai. Išsigandusi puoliau apžioti mylimojo lytį. Ji buvo skaudi lyg ledokšnis. Traški. Skilinėjanti.

Staiga suskambo telefonas. Tie keturi balsai šnekėjosi tarpusavyje. O į mudu su Rapolu ėmė plūsti rausvi, troškūs dūmai.

Man labai reikia Rapolo.

Gyvo ar mirusio. Gyvenu jame.

Ne, Rapolas nemiręs! Rapolas gyvas! Mudu kas vakarą valandų valandas galime skirti vienas kitam, nors mano laikas bėga kitaip negu jo. Mano celė moka pavirsti plačia buduario lova, o Jėzus iš freskos užsimerkia ir miršta. Dailūs angelai nuo vinimis prikaltų riešų ir nuo ietimi perverto šono renka kraują į auksines taures. Kai užsimerkiu, virš mudviejų su Rapolu atsiveria neįtikėtinai skaistus dangus. Ir nesvarbu, kad mudu gyvename du skirtingus gyvenimus, Bėda, kad aš vis sunkiau jį išleidžiu į Charkivą. Kas kartas sakau jam: šiandien tu mane aplankei, o rytoj noriu būti su tavimi operacinėje ir padavinėti instrumentus. *Pianas. Kocheris. Ketgutas*. Spėju, šie žodžiai priklauso man nesuprantamų Rapolo žodžių grupei, išrėkiamų per sapną. Prieš rytą jis klausia: kas ta vienuolė? Koks jos karinis laipsnis? Kada baigsis judviejų žodžių dvikova? Ginuosi. Aš nieko neišdaviau, nors keturių vyrų balsai nebepalieka manęs ir dienos tapo kankinamai ilgos. Gudrioji vienuolė daugiau nesirodo. Man labai sunku. Pamažėle ima grįžti atmintis. Matau save, gulinčią peraugusioje žolėje... Matau save, geliančiais pirštais gremžiančią žemę, o veidu įkniubusią į rašisto krūtinę... Jis glosto man pečius?. Žolė nuolatos čėža, joje be perstojo cypauja gyvi padarai. Veikiausiai, žiurkės, kurios graužia žuvusiųjų palaikus.

Tačiau kas buvo prieš tai?

Nešė dviese?

Vienas, tas, kuris laikė neštuvų kojūgalį, staiga suklipo ir krito kaip parkirstas. Tikėtina, į jį pataikė skeveldra. Vėl atsidūriau ant žemės. Po minutėlės antrasis rašistas, tas, kuris liko gyvas ir nesužeistas, pakėlė mane ant rankų ir nešė jau vienas. Uodžiau jo prakaitą, tyškančią man ant veido, girdėjau švokščiantį kvėpavimą. Po to slėpėmės pamiškės žolėje. Mus pasivijo gendančių kūnų tvaikas, o žiurkės cypė be perstojo.

– Nechočiu zdieš⁴, – pasakiau.

Kartėlio jūra. 2

Vėjo šuoras plūstelėjo rūsini, tapusiu Pijaus ir Oskaro prieglobsčiu, ir atnešė svilėsių kvapą. Iš prisiminimų juodu pažadino karo realybę. Netoliese ruseno ugnis.

Pijui vėl toptelėjo:

⁴ Šičia nenorui.

„Ką aš čia veikiu? Sėdžiu griuvėsiuose, geriu vyną... Kankinuosi dėl žūstančių vyrų ir moterų, o mintys kažkur praeityje. Jeruzalėje... Paryžiuje...“

Oskaras spėjo apgirsti. Senokai nebuvo ragavęs svaigalų. Vežiojosi kuprinėje vyno, tačiau nelietė. Savo įsiūtį tramdydavo nuolatinio pavojaus klampyne.

„Dabar viskas – nesąmonė, – mąstė. – Pasaulis toks sutrikęs... Ypač baugu mums, mažiesiems, kurie menkai ką tegali pakeisti. Tačiau neramu ir didiesiems tūzams – makronams, šolcams, baidenams, nors jie ir užsideda liūdesio kaukes, slepiančias bet kokius sotaus gyvenimo požymius: tūno pačių pasispęstose pinklėse, nors jų sūnūs ir dukterys laimingi, nugulę paplūdimius egzotiškose šalyse.“

Karas suskaldė pasaulį ir prikėlė iš mirusiųjų Šetoną. Arba – atvirkščiai. Nelabasis budina Vakarus, springstančius gėrybėmis, byrančiomis iš gausybės rago.

Everesta piligriminėje kelionėje žydėte žydėjo. Ypač laiminga būdavo, kai sekėsi įpliekti diskusiją ir ginčą tikėjimo klausimais. Dažniausiai tą darė po smagių plovimų, pasibaigus bendrai maldai.

– Kunige Pijau, vis dar laukiu jūsų pasakojimo apie nekaltą kūdikio pradėjimą...

– Everesta, liaukis!

Liucija nuolatos turėjo žybsėti akimis ir mosikuoti rankomis, lyg gintųsi širšių antpuolio.

Ji visu savo gyvenimu liudijo nekaltybę. Everesta buvo jos priešingybė. Kitokia moteris.

„Pijus šypsosi taip šiltai ir aiškina man, nelyg kokiai idiotei... Aiškina, aiškina, aiškina... O aš... Net laižausi iš malonumo ir merkiu akį chebrytei, kuri nuolankiausiai klauso...“

Tokios ir panašios mintys sukosi Everestos galvoje, nes nežinojo, ko tikisi kunigas.

„Gal jis bando mane priblokšti, sutraiškyti? Nieko nebus, kunigėli! Tau iš akių tiesiog trykšta testosteronas, kai mano sijonėlis nejučia kilstelė aukščiau kelių. Juk tenai aistrioji paslaptis. Ji domina tave, šventuolėli, žinoma, domina... Gaila, kad man, vyruti, esi visiškai neįdomus.“

– Panele Everesta, jūs man primenate mažą mergytę, kuri vienu metu nori ir išsaugoti, ir sučiulpti dovanų gautą ledinuką.

– Kunige Pijau, nesuprantu jūsų humoro, – nuolatos kartoja sesuo Liucija.

– Everesta suprato, ką norėjau pasakyti, – šypsosi Pijus.

– Sese Liucija, o kokia vis tikrai žmogiškosios būtybės esmė? – ironizuoja Tomas. Pats ir atsako:– Suvaldyti seksualinį instinktą!

– Bravo! – rikteli Rapolas. – Gal lipam ant viešbučio stogo pasidairyti po Karmelio žiburių jūrą?

– Palauk! – nenusileidžia Tomas. – Norėjau pasakyti, kad Juozapas – joks superinis didvyris. Pamanykit, Jėzulinio globėjas! Ims taip iš niekur nieko ir atsiras kažkoks senis?

Visi supranta, kad Tomas pataikauja Everestai.

– Ką siūlai? – pašaipiai klausia Rapolas.

– Žydai labai griežtai laikėsi įstatymų! – brolių bando ginti Pijus.

– Pritariu, Tomai! Šiandienos žmogui Kristaus gimimo istorija – tikrai graži pasakėlė, – nusiviepia Everestą ir skuba paskui bendrakeleivius, pasiryžusius lipti ant vienuolyno viešbučio stogo.

Rapolas nenuleidžia nuo Everestos akių. Jai tas malonu.

– Jei surimtėtum, – atsigręžia į ją tada, – suprastum, kad kultūringas žmogus Bibliją privalo išmanyti. Tuomet nesišaipytum iš sesers Liucijos pasakojimų. Tai įdomiausia pasaulio kultūros istorijos knyga.

– Kur tavoji žiurkytė?– sušnibžda Everestą, palinkusi Rapolui prie ausies.

– Palaidūne, atstok nuo mano vyro! – stumteli konkurentę Beata. – Žvelk plačiau: kunigėlis laisvas... Ar regi, koks jo stotas?

Rapolas valandėlę stabteli, tyliai gromuliudamas žmonos žodžius.

Stotas.

Kotas.

Rožė.

Bitė...

O Everestą žiūri į miesto žiburius ir staiga suvokia, jog ilgisi namų. Regi savo mamos kapelį... „Koks trapus tas gyvenimas, – mąsto, – ir kiek daug jame bastūnų, visai tokių, kaip aš...“

– Ko graudiniesi, Everestą?

– Žiburiai mane jaudina, Rapolai. Jaučiuosi kaip kosmose.

– Nori paglostyti?

– Ką?

– Žiurkytę Oną.

– Noriu.

Rusvai pilkšva žiurkė ant Rapolo delno kažką kramsnoja. Everestą nedrąsiai paliečia jos nugarytę. Rapolas apglėbia moterį. Padarėlis atsiduria

Everestai ant peties. Dvejos įsiaistrinusios lūpos susitinka. Joms neberūpi kažkokia žiurkė.

- Jokių skaistybės įžadų, – šnabžda Everesta.
- Atsimerk, – paliepia vyriškis.
- Rapolai... Mielasis... Pažadu: po tavęs aš nebepažinsiu jokio vyro.
- Meluoji, Everesta.
- Nemeluoju. Visą gyvenimą troškau pasijusti taip, kaip jaučiuosi dabar.
- Rožė...
- Bitė!

Pijus ir Oskaras visa tai matė ir girdėjo.

- Pijau, sėsk į mano automobilį. Nuvešiu, kur tau reikia.
- Mudu tuoj tuoj išsiskirsime ir tikriausiai niekadės nebesusitikime, Oskarai.

Pijus, ilgokai skendęs iš atminties iškilusiuose vaizdiniuose, kuriais bandė nuslopinti savo didįjį Paryžiaus skaudulį, stojasi. Jis niūrus kaip devyni debesys.

- Dar kažkas slegia tavo širdį? – klausia bičiulis.
- Aš bijau mirties, Oskarai.
- Nebijok. Viskas praeina. Banalu, tačiau tiesa.
- Su tuo vaikeliu mirė mano Paryžius. Visiškai visas Paryžius. O su Paryžiumi – ir mylimoji. Aš esu vaikščiojanti mirtis.

Gasparas ALEKSA

DARIUS REKIS

DVI NOVELĖS

Diena prieš audrą

Permainos – kiekvieno žmogaus gyvenimo istorija, tačiau prie jų priprasti ir joms pasirengti kartais atrodo neįmanoma. To puikus įrodymas – universiteto bendrabučio administratorius Sergėjus Denisenko, po tarnybos sovietinėje armijoje į Klaipėdą atsikraustęs tikėdamasis geresnio gyvenimo.

Ukrainietis, kilęs iš Donecko, visą vaikystę praleido stebėdamas, kaip sunkiai tėvai vertėsi anglies šachtininkų mieste. Gimdytojai susituokė jau ni, kad gautų kambarį priemiesčio bendrabutyje, vadinamojoje *komunalkėje*. Vylėsi, jog tai kur kas geriau nei už maišą grūdų lenkti nugarą kolchoze. Deja, purvinas ir sunkus darbas šachtoje bei žmonos nelaimė tėvą palaužė, visas svajones nugramzdino į samagono iš bulvių butelį. Sergėjaus mama, tvirto sudėjimo šviesiaplaukė, po nelaimingo atsitikimo chemijos fabrike nudegusi dalį veido, rankas bei krūtinę, po trijų bandymų nusižudyti buvo uždaryta psichiatrijos klinikoje, kur, nepraėjus nė metams, neaiškiomis aplinkybėmis mirė. Sergėjui buvo tik penkiolika. Jaunuolis, nebegalėdamas matyti nuolatos girto tėvo, kuris dažnai susikaupusį pyktį išliedavo it kokią bokso kriaušę jį daužydamas, pabėgo iš namų.

Iš pradžių Klaipėdoje ne viskas klostėsi gerai. Tačiau, susipažinęs su lie-tuvaite Emilija, pradinių klasių mokytoja, Sergėjus savo gyvenimą paskyrė jai ir niekada to nesigailėjo. Darbas, kurį ukrainietis gavo universitete, taip pat žmonos ryšių nuopelnas, tačiau Sergėjus su šiomis pareigomis puikiai tvarkėsi. Studentai jį mėgo, nors griežtas ir reiklus bendrabučio administ-ratorius iš pirmo žvilgsnio daug kam nepatikdavo. Tačiau, jei laikydavaisi nustatytos tvarkos, greitai laiku jau galėjai drąsiai paprašyti cigaretės ar, esant rimtai progai, net paragauti jo baro atsargų, kurias patys studentai nuolat ir papildydavo.

Jau ketvirtą dešimtį skaičiuojančiame bendrabutyje, kurį studentau-jantis jaunimas nugyveno taip, jog remontuoti pastato paprasčiausiai ne-beapsimokėjo, vyko permainos. Studentai išsikraustė į naujus, dar dažais kvepiančius ir jau pačių pramintus „rūmais“ studentų namus. Sergėjui šios permainos kažkodėl priminė tėviškę. Ištuštęję kambariai, krūvos šiukšlių, nebereikalingi baldai ir niūrūs koridoriai kūrė slogią atmosferą, bet ben-drabučio administratorius iš čia išeiti neskubėjo. Iš lėto vaikščiodamas nuo durų prie durų, apžiūrinėdamas kambarius, be jokio sąrašo galėjo pasakyti, kas kuriame kambaryje gyveno ir įvertinti, kokią betvarkę po savęs paliko. Galėjo ir apie kiekvieną studenčioką linksną istoriją papasakoti. Tačiau dabar mintys sukosi visai ne apie tai. Mechanškai apžiūrinėdamas kam-barius, mintimis nusikėlė į Ukrainą, o širdimi nė pats nesuprato, kur esąs. Tiesiog jautė nenumaldomą ilgesį, verčiantį lauk viską, kas per tiek metų susikaupė tamsiausiuose sielos užkaboriuose. Vyras atsipeikėjo tik tuomet, kai ant kairės rankos kažkas užtiško. Atgalia ranka perbraukęs skruostą, kiek nustebo, o po to jį apėmęs bejėgiškumo jausmas staiga išsiveržė ne-kontroliuojamo pykčio priepuoliu. Bendrabučio administratorius, dar taip neseniai sergėjęs tvarką pastate, dabar jame siautėjo lyg koks pamišėlis, - viską spardydamas, vartydamas ir daužydamas. Beprasmiško siautulio įkarštyje ukrainiečio akys užkliuvo už viename iš koridoriaus holų studentų palikto seno televizoriaus. Pačiupęs gana nelengvą prietaisą, sviedė jį aukš-tyn su tokia jėga, jog šis stuktelėjo į lubas, o tuomet tėsėsi ant betoninio grindinio, pažirdamas į daugybę detalių.

Šukių krūvoje Sergėjus pastebėjo storą, raudonais viršeliais sąsiuvinį. Priėjęs pakėlė. Pykčio protrūkis liovėsi taip pat netikėtai, kaip ir prasidėjo. Nupūtęs tirštą dulkių sluoksnį, perversė sąsiuvinį, kartkartėmis sustodamas ties prirašytais puslapiais. Tai buvo dienoraštis. Iš tų kelių greitai perskai-tytų epizodų administratorius negalėjo atsakyti kieno jis, ir tai intrigavo.

Užvertęs sąsiuvinį nuskubėjo į savo dabar jau buvusį kabinetą, kuriame dar veikė šviestuvai ir stovėjo čia palikta „numirti“ viena išklibusi kėdė. Nors darbo diena jau seniai buvo pasibaigusi, įsijungė šviesa ir, prisitraukęs varganą kėdę prie palangės, prisėdė skaityti.

Dzzzzr, dzzzzr, dzzzzzzr... Sugergždė dar neatjungtas senas telefono aparatas, paliktas kampe ant palangės. Sergėjus net krūptelėjo, išgirdęs jo keliamą triukšmą, ir šiek tiek pasimetęs pakėlė ragelį:

– Bendrabutis, – neužtikrintai ištarė, žvelgdamas pro langą į nakties apgaubtą miestą.

– Kur prapuolei? Iš proto kraustausi – vienuolikta vakaro, o iš tavęs jokių žinių, – telefono ragelyje suskambo priekaištingas žmonos balsas. Iš viso to, kas buvo pasakyta, Sergėjus užfiksavo tik menką atkarpą: „Vienuolikta vakaro“. Suvokęs, kad ištis prarado laiko nuojautą, suskubo raminti:

– Atleisk man, sentimentaliai diedukui, brangioji. Tuoj grįšiu.

– Mielasis, suprantu, kad permainos tave neramina, bet gyvenimas niekada nestovi vietoje, norime to ar ne. Lauksiu, paskubėk, – jau kur kas švelnesniu tonu pridėjo Emilija, tačiau vis tiek, iki galo išlikdama savimi, dar pridūrė: – Vakarienė jau atšalus.

„Aš nealkanas“, – jau norėjo teisintis, bet laiku susizgribo ir teiştirė:

– Jau skubu.

Padėjęs telefono ragelį, išjungė šviesą. Dar kiek pastovėjo visiškoje tamsoje žvelgdamas pro langą, o tada susuko į tūtelę rastą sąsiuvinį ir greitai žingsniu išėjo iš bendrabučio.

„Įdomu, kieno tas sąsiuvinis? Gal Povilo iš penki šimtai septintojo, jis toks svajoklis buvo? Vis užsigalvojęs vaikščiojo. O gal Andriaus iš trys šimtai dešimtojo, kuris baigė universitetą bene prieš ketverius metus? Oi, kokius eilėraščius merginoms deklamuodavo. Neaišku kurių metų ir tas televizorius. Kaip koks bendrabučio reliktas dar iki manęs turbūt ne vienerius metus keliavo iš kambario į kambarį? Reikėjo man jį ne sudaužyti, o į kokią muziejų atiduoti“, – eidamas namo svarstė Sergėjus.

„Įdomu, ar kada beišvysiu tėviškę? Ir kokią ją pamatysiu?“ – staiga stabtelėjo susimastydamas, jog trumpam buvo pamiršęs, kas dabar dedasi Ukrainoje, o ir jo galvoje. „Gal ir gerai, kad gyvenimas keičiasi nepriklausomai nuo mūsų norų? Lyg traukinys – bėgiais į nežinią, o mes jame tik keleiviai, nelaukiantys savo stotelės, – kažkuriame skersgatvyje dar pagalvojo, stebėdamas miesto žibintų apšviestą vasario šaltuko pranašiską snagių karo su vėju etiudą. – O gal ir ne?“

Mokesčiai

Naujai išklotomis trinkelėmis svetimo miesto pagrindine gatve Rozalija žengė baugščiai dairydamosi į pastatus. Akimis ieškojo reikiamo numerio. Nors mieste ir šioje gatvėje buvo ne pirmą kartą, bet tuokart jai tereikėjo sekti aikštingą, nenuspėjamo charakterio, užsispyrusį išrinktąjį, kuris ją tokiu savo nepalenkiamu būdu ir patraukė. Tvirtu stuburo vyras – taip ji mintyse žavėjosi juo, vėliau teisingo, o dabar guodėsi. Aštuoneri santuokos metai parašė nemenkos apimties bendrą istoriją, kurioje būta visko, tačiau net ir sunkiausiomis akimirkomis Rozalija visuomet turėdavo planą, žinojo, kaip spręsti problemas. Tiesiog vienoms jų reikėjo daugiau pastangų, kitoms laiko, tačiau šiandien, pirmą kartą savo gyvenime, ji buvo visiškai sutrikusi.

Kojos pačios žengė taip lėtai, kad beveik nesigirdėjo aukštakulnių stuksenimo į grindinį, bet ištęsta kelionė tik vargino, kas žingsnis slėgdama vis naujomis abejonėmis. Rozalijai netgi kiek palengvėjo, kai išvydo pastatą, kurio ieškojo. Rajono psichikos sveikatos centras, valstybinė gydymo įstaiga, nors atrodė renovuota ir sutvarkyta, dvelkė baime. Pas psichiatrą moteris lankėsi vos dukart. Pirmą kartą dėl vairuotojo pažymėjimo, antrąsyk, kai su vyru išklaušė globėjų kursus, kad galėtų gauti pažymą, jog tinka būti laikiniais globėjais. Tie kartai jai pasirodė labai formalūs. Dėl pažymos vairuotojo teisėms net neteko pamatyti gydytojo. Tereikėjo susimokėti nustatytą mokesį ir sesutė, surinkusi keletą užklausų, pati subėgiojo į gydytojo kabinetą ir netrukus išnešė pasirašytą popierėlį. Antrąkart juos jau priėmė gyvam pokalbiui, tačiau ir tuomet psichiatras uždavė vos porą klausimų, kažką pasižymėjo anketoje ir, nevykusiai pajuokavęs, demonstratyviai uždėjo antspaudą ant jiems reikalingo dokumento. Šis apsilankymas nekainavo.

Šiandien Rozalija pasirinko kito rajono nei to, kuriame gyveno ir dirbo, gydymo įstaigą. Čia tikėjosi didesnio privatumo. Vos pravėrus sunkias medines duris, ją pasitiko erdvus holas ir registratūra, apie kurios paskirtį galėjai numanyti tik iš lentynų su popierinėmis pacientų bylomis. Priėjusi prie registratūros nedrąsiai kreipėsi į baltu chalatu vilkinčią moterį, kuri kuitėsi, kažko ieškodama bylų pilnose lentynose:

- Laba diena. Atsiprašau, aš jums skambinau dėl vizito pas gydytoją.
- Gydytoja pacientus priima nuo dešimtos. Jūsų pavardė? – nė nepažvelgusi klausiančiosios pusėn tarstelėjo centro darbuotoja.

– Rozalija Kazlauskienė, – prislopintu balsu prisistatė moteris šviesių plaukų ežiuku kirptam pakaušiui ir nevalingai apsidairė.

Registratūros darbuotoja, pagaliau radusi, ko ieškojo, ištraukė iš lentynos storą bylą ir, pasidėjusi ją ant staliuko, pažvelgė į klientę. Dar kiek pagalvojusi grubiai atšovė:

– Jūs pas mus pirmą kartą? Reikia užsirašyti.

– Taip, bet aš jums skambinau. Norėjau su gydytoja pasikonsultuoti ne dėl savęs, dėl kito asmens, – kiek sutrikusi bandė paaiškinti.

– Vis tiek reikia užsirašyti. Gydytoja neteikia konsultacijų žmonėms iš gatvės. Tik pacientams. Ar turit privalomąjį sveikatos draudimą? – vėl nukirto registratorė ir netrukus lyg vaikui dar patikslino klausimą: – Dirbat? PSD mokat?

Rozaliją toks reikalavimas kiek pribloškė. Ji neketino persirašyti į kito rajono gydymo įstaigą. Jai tik reikėjo patarimo, kažko, kas leistų suprasti pasikeitusį vyro elgesį. Pažįstamų psichiatrų neturėjo, tad tikėjosi pagalbos iš institucijos, kuri jos giliu įsitikinimu tam ir buvo skirta. Visgi kiek pagalvojusi neprieštaravo ir užpildė reikiamus dokumentus.

– Gydytojos Gruzdienės kabinetas dvyliktas, antros durys koridoriaus gale, – trumpai informavo registratūros darbuotoja.

Rozalija tik linktelėjo galvą ir, pasukusi už registratūros, žengė nurodyta kryptimi. Trumpame koridoriuje, kuris atstojo laukiamąjį, buvo tik du kabinetai, ir čia jau būriavosi nekantrūs pacientai. Dideli langai gerai apšvietė patalpą, tačiau išdavikiškai žiūrėjo į pagrindinę miesto gatvę. Rozalija užėmė paskutinę laisvą vietą prie sienos tarp langų ir, nužvelgusi laukiančiuosius, tarstelėjo:

– Kuris būsit paskutinis?

Arčiausiai sėdinti moteris susivėlusiais plaukais kilstelėjo ranką. Daugiau niekas neištarė nė žodžio. Nejaukią pasmerktųjų tylą sugriovė dešimt minučių vėluojanti gydytoja, kurią išvydę visi išsyk atkuto. Prieš Rozaliją buvusi moteris staiga pašoko iš vietos ir suvaitojo:

– Daktaryte, nežinau, kaip, bet mano vaistai baigėsi.

Vidutinio amžiaus, riebaluotais, į uodegėlę surištais plaukais gydytoja vikriai išsisuko nuo jai pastojusios kelių pacientės ir, greitai žingsniu skuosdama į kabinetą, tik numetė keletą sakinių:

– Jums paskirtas vizitas kitą savaitę. Nustatytos vaistų dozės negalite viršyti. Tikrai negaliu išrašyti papildomai.

– Bet, daktaryte, man labai blogai, – rydama ašaras graudžiai sudejavo moteris susivėlusiais plaukais, tačiau gydytoja, taip ir nepažvelgusi į pacien-
tę, įsmuko į kabinetą, garsiai užtrenkdama duris.

– Nestoviniuokite čia. Sakiau gi, kad nepriims. Ateikite savo laiku, – bėgte mažyčiais žingsniukais ant aukštakulnių nuskuodė paskui gydytoją moteris iš registratūros, nešina pluoštu bylų.

Moteris susivėlusiais plaukais, praradusi viltį gauti pagalbos, sukumpo ir lėtai apsisukusi nukiūtino išėjimo link. Likusieji nudelbė galvas žemyn, tik Rozalija palydėjo išeinančiąją žvilgsniu. Nors eilė sutrumpėjo, tai nė kiek nedžiugino. Laukti teko dvi ilgas valandas. Už jos rinkosi kiti, tačiau koridoriuje vis tiek vyravo nejauki tylą. Tarsi kiekvienas atsinešęs paslaptį, uždarytą į trapų savasties kiautą. Lyg patys būtų žiemos sukaustyti muilo burbulai.

Visą šį laiką moteris galvojo, ką pasakys gydytojai. Mintyse rinko, dėliojo žodžius į sakinius, kurie skambėjo kvailai ir niekaip neperteikė to, ką norėjo pasakyti. „Gal aš tik prisigalvoju? Jis visada buvo emocingas ir perdėtai pavydus. Be reikalo išvis čia atvažiavau. Dar pagalvos, kad pati kvaiša“, – ėmė abejoti savo sprendimu Rozalija, tačiau dvejonėms laiko neliko, nes gydytojos kabineto durys prasivėrė ir pro jas išėjo paskutinis prieš ją eilėje buvęs pacientas. Visiškai nuplikęs patinusiais paakiais vyriškis neatrodė nė kiek laimingesnis nei prieš konsultaciją. Išties visi, tarsi pilki šešėliai užėję pas gydytoją, nė kiek nepasikeitę grįžo ir, netarę nė žodžio, lėtai slinko išėjimo link. Rozalija, palydėjusi akimis išeinantį vyriškį, giliai įkvėpė ir atsidususi, nenusakomos jėgos pakelta tarsi nusklendė koridoriu-
mi į gydytojos kabinetą.

Kabinetas atrodė erdvus, tačiau vos įžengusi Rozalija pasijuto lyg lau-
kinė katė narvelyje, ją slėgė sienos ir langas į kiemo pusę, kurį nuo saulės užstojo didžiulio ąžuolo lapija. Viskas buvo švaru, tvarkinga. Įprastas kabi-
netas ir Rozalija tai matė, netgi suvokė, tačiau vis tiek jautėsi uždaryta čia prieš savo valią, o viskas, kas buvo aplink, atrodė apgaubta bauginančios tamsumos skraiste. Trūko oro, o gal tiesiog nesinorėjo kvėpuoti tamsa.

– Prisėskit. Aš tuoj, – tarstelėjusi toliau kompiuterio klaviatūrą tarški-
no gydytoja.

Moteris atsisėdo į paminkštiną krėslą priešais gydytojos darbo stalą ir jai kiek palengvėjo. Krėslas atstojo inkarą audringoje jos minčių ir emo-
cijų jūroje, tad dabar Rozalija kiek nurimusi kitomis akimis ėmė tyrinėti aplinką. Baltas gydytojos chalatas kontrastavo su prieblanda, apgaubusia

kabineto erdvę, tačiau Rozalijai labiausiai kliuvo riebaluoti plaukai. Pati neaukšto ūgio, tamsiaplaukė, stengėsi visada atrodyti subtiliai, bet nepriekaištingai: jokių drabužių raukšlelių ar pūkų, minimalus makiažas, viskas švaru, tvarkinga ir, svarbiausia, dera. Net nebūtų pagalvojusi kur išeiti tvarkingai nesusisukavus, o ką jau kalbėt apie neplautą galvą.

– Tai kuo skundžiamės? – baigusi kažką rašyti kompiuteryje, pagaliau skyrė visą dėmesį pacientei gydytoja.

– Aš ne dėl savęs. Čia ta, kuri skambino dėl savo vyro, – pradėjo nerūšiai Rozalija.

– Taip, pamenu. Papasakokit detaliau, – stebinamai raminančiu balsu ragino atsiverti psichiatrė ir net išspaudė šypseną, kuri krėsle sėdinčiai moteriai pasirodė miela.

– Viktoras, mano vyras. Jis visada buvo karštakošis, bet po to įvykio pasikeitė.

– Kokio įvykio? Nebijokite, kad padėčiau, man reikia visų detalių.

– Žinot, po žiemos kokie mūsų keliai? Asfaltas – vien duobės ar kelių ninkų prikepti asfalto blynai. Kartais žvyrkelis atrodo saugiau, – atsiduso Rozalija. – Prieš dvejus metus įvyko avarija. Vairavo Viktoras, bet mes beveik nenukentėjom. Na, tik... – nebaigusi minties pravirko.

Gydytoja moters neragino. Tylai leido kiek nurimti emocijoms. Rozalija pirmą kartą prakalbo apie tai, kas ją jau tiek laiko neramino. Niekam daugiau nedrįso pasakoti, todėl pradėjusi kalbėti stabtelėjo tik akimirkai. Moteris kalbėjo apie tai, kad laukėsi ir autoįvykio metu prarado kūdikį. Kad vyras po avarijos ėmė keistai elgtis, kelti pavydo scenas, kaltinti jos viršininką persekiojant jį, stebint jų gyvenimą. Metė darbą, nes įtarinėjo kolegas padedant jį sekti. Užklįjavo telefonų ir kompiuterių kameras lipnia juosta. Užsidarė namuose. Skaito įvairių portalų straipsnius ir juose atpažįsta jų gyveno elementus. Rašo po jais komentarus, į kuriuos neva jam atsakinėja Rozalijos viršininkas. Spaudžia ją mesti darbą ir išvykti, nes juos sekantis žmogus kenkia ir griaua jų gyvenimą.

– Aš bijau, kad jam šizofrenija, – baigusi pasakoti prisipažino Rozalija. – Nežinau, ką daryti. Neramu, kad jis ko nepasidarytų sau. Aš bijau jo...

Gydytoja plačiai nusišypsojo ir, užkišusi už ausies nepaklusnią plaukų sruogą, paaiškino:

– Ne, tai ne šizofrenija. Iš to, ką papasakojote, tai greičiausiai klaidėsiai. Toks sutrikimas, kuomet protas kuria alternatyvią tikrovę. Turite vaikų?

Rozalija nudelbė akis:

- Ne, kodėl klausiate?
- Dažniausiai tai paveldima. Pasireiškia vyresniame amžiuje, kažkur nuo 25 metų, po kokio nors sukrėtimo.
- Tai išgydoma? – viltingai pasiteiravo pacientė.
- Priklauso nuo to, ar liga apkeista. Pradinėje stadijoje gali pakakti mėnesį vartoti vaistus ir liga visiškai pagydoma, bet gali reikėti ir visą gyvenimą. Vaistais įmanoma ligą kontroliuoti. Ji nepaveikia asmens intelekto. Mano praktikoje yra atvejų, kai žmonės, turėdami šią ligą, dirba ir grįžta į visuomenę.
- Kokių vaistų reikia? Galėtumėt man jų išrašyti? – nudžiugo Rozalija.
- Kad galėčiau paskirti vaistų, man reikia susitikti su pacientu ir įvertinti jo būklę. Toks sutrikimas turi įvairių atmainų, – vis dar šypsodamasi, suglaudusi plaštakas ir sunėrusi pirštus, dėstė gydytoja.
- Bet jis nė nenori girdėti apie pagalbą. Vos apie tai užsimenu, pasiuntta.
- Taip, tai vienas iš ligos požymių. Pacientai savanoriškai niekada nesikreipia, negali. O įstatymai tokie, kad prievarta skirti gydymo taip pat negalima. Pažeistume asmens laisvę, – truktelėjo pečiais psichiatrė. – Net teismo paskirtos ekspertizės metu nustačius ligą, priverstinai gydyti negalima, nebent pacientas sutinka.
- Net jei ligonis niekada nesutinka gydytis? – pasidomėjo Rozalija.
- Taip, tokia ligos specifika.
- Bet tai absurdiška, – išliejo kilusį pasipiktinimą moteris, kuri atėjo čia tikėdamasi pagalbos.
- Gydytoja kiek pakeitė balso toną ir suskubo raminti:
- Mes gydome tokius pacientus ir, kaip minėjau, išgydome, tik teisės aktai tokie, jog prievarta gydyti negalime, nebent pacientas kelia grėsmę kitiems ar sau.
- Rozalija klausiamai pažvelgė, nesupratusi, kas jai sakoma, tad gydytoja tęsė:
- Jei asmuo bando žudyti ar užpuola kitą asmenį, tuomet teismo sprendimu skiriamas priverstinis gydymas.
- Siūlote laukti, kol Viktoras ką nors pasidarys ar užpuls mane? – negalėjo patikėti tuo, ką išgirdo, moteris.
- Na, tokie įstatymai, – vėl truktelėjo pečiais psichiatrė. – Pacientų artimieji įvairiai sprendžia šią problemą. Imituoja bandymą žudyti ar slapta į arbatą beria vaistų.

– Aš galiu sumokėti. Man tik reikėtų tų vaistų, – nors anksčiau niekada nebuvo siūliusi kyšio, dabar moteris buvo pasirengusi ir tam. – Sakysit, kiek?

Toks tiesmukas klausimas gydytoją sutrikdė. Gal reikėjo tiesiog ištiesti vokelį su paruošta suma ar įbrukti į jos chalato kišenę, kaip buvo girdėjusi iš kitų pasakojimų, bet Rozalija to nemokėjo? Ji visada buvo tiesmuka. Jei yra problema, ją reikia spręsti, o išvedžiojimai ir paslėptos mintys moteriai atrodė tik laiko gaišimas.

– Kaip jau sakiau, turi gydymui užsirašyti pacientas, – sausai nukirto gydytoja.

Rozalija, supratusi, kad daugiau nieko nepeš, padėkojo gydytojai ir išėjo iš kabineto. Galva atrodė sunki, o viduje virė pyktis. Niekada dar nesijautė tokia vieniša ir bejėgė, it paliktas prie durų kūdikis. Nė nepajuto, kaip grįžo prie automobilio. Įsėdusi suvokė, kad tokios būsenos negali vairuoti. Ji stovėjo užstrigusi, o pasaulis plaukė šalia, tarsi jos nė nebūtų. Norėjosi šaukti ir verkti vienu metu, tačiau akys nedrėko. Iš sąstingio pažadino suvibravęs telefonas, informuodamas apie gautą pranešimą. Moteris įsijungė telefoną ir perskaitė žinutę – Valstybinės mokesčių inspekcijos priminimas laiku deklaruoti mokesčius. Rozalija nevalingai ėmė juoktis. Šią akimirką tik taip vienu metu galėjo išreikšti viską, kas susikaupė.

Po kurio laiko kiek nurimus, moters žvilgsnis užkliuvo už reklaminio užrašo kitoje gatvės pusėje, kuris skelbė: „KIRPYKLA“. Sprendimas atėjo savaime. Ji išlipo iš automobilio ir sparčiu žingsniu patraukė kirpyklos pusėn. Atidarius duris jos žvilgsnis susitiko su gal dvidešimties metų kaštoniniais, garbanotais plaukais žaviai besišypsančia mergina. Klientų nebuvo. Rozalija ilgai nelaukusi pasisveikino:

– Laba diena. Žinau, nesu užsirašiusi, bet gal turėsite laisvą akimirką?

– Jums pasisekė, kaip tik viena klientė atšaukė susitikimą, – apsidžiaugė kirpėja ir stryktelėjusi iš savo vietos pridūrė: – Kaip kirpsime?

– Tiesiog patrumpinkite šiek tiek aukščiau pečių, – sėsdamasi į kirpimo krėslą, trumpai atsakė Rozalija.

Mergina garbanotais plaukais kiek sutriko:

– Ar tikrai tiek daug norite trumpinti? Jūsų labai gražūs plaukai. Nebus gaila?

– Taip. Aš jau apsisprendžiau, – kiek dirbtinai nusišypsojo Rozalija ir patogiai įsitaisiusi užsimerkė.

Darius REKIS

ARVYDAS JUOZAITIS

TILŽĖS TILTAS, ARBA LIETUVIŲ VALDŽIA

istorinė vizija

Veikėjai

VYDŪNAS
MARTYNAS JANKUS
KAPSUKAS
ŽEMAITĖ
ŠATRIJOS RAGANA
SARGAS

*Veiksmas vyksta XX a. pradžioje,
kalėjime, ant Vokietijos/Rusijos imperijų sienos*

I PAVEIKSLAS

Už sienų gūsinga, rimstanti pūga. Ant lentinio stalo blaškosi žvakės liepsna, nuo grotuoto lango, įtaisyto virš stalo, papusto. Tai – kalėjimo kamera. Ant gultų guli Vydūnas ir Jankus, abu užsikloję kailiniais

JANKUS (*pakėlęs galvą*). Pasiusti galima. (*Klauso švilpiančio vėjo*) Pasiusti galima! (*Šaukia*) Viliau, ar gyvas?!

VYDŪNAS (*pakelia galvą*). Tu mirusį taikais prikelti?

JANKUS. Ledaunychia, sakau. Pusto, sakau.

VYDŪNAS. Sakyk nesakęs. Pusto, vadinasi, šaltis krenta.

JANKUS. Gal mudviem galas greičiau ateis, ką? (*Sėdasi, tada ūmai nušoka ant aslos*) Į ledą įšalsime, sakau.

VYDŪNAS. Į kompaniją nekviesk, Martynai.

JANKUS. Lyg į Siberijos tyrлаukius būtume išmesti.

VYDŪNAS. Aš ne.

JANKUS. Į Siberijos tyrлаukius, sakau.

VYDŪNAS. Tu vienas? (*Tyla*) Ar už Uralo?

JANKUS. Dar ir tu ant manęs raitas.

VYDŪNAS. Raitas ant žmogaus sėda tik velnias.

JANKUS. Neduok Dieve!

VYDŪNAS. Tai ir nesišauk. (*Sėsdamasis*) Martynai, prūsų kalėjimas yra geras daiktas, čia žmogus gali išsimiegoti. O tu siunti, nė sau, nė man nėra ramybės.

JANKUS. Tu dar pasakysi, kad mudu čia ant savos žemės. *Pilosopas!* Aš namuose langų neužkaišiau, pripustys. Popieros kaugės plikos, drukavonės patranka! Pagaus pelėsis, rūdys — baisu net pagalvot. Jau dvi savaitės baigias!

VYDŪNAS. Ką pakeisi? Negalvok.

JANKUS. Tik *pilosopai* negalvoja!

VYDŪNAS. Slauna Bitėnų patranka. Ją žandarai buvo į vandens griovį įmetę, o tu ją gyvą prisikėlei.

JANKUS. Prisikėliau. Tik dieną pamirkt gavo. O dabar? Dvi savaitės, ir kur ji, kaip? O kiek mudu dar čia sėdėsime?

VYDŪNAS. Martynai, tu per savaitę susidraskysi, jeigu taip bus.

JANKUS. Kai žandarai įgriuvo, knyga šilta patrankoje gulėjo, kaip dabar matau. Ir kvepia drukavota popiera, nors pasiusk.

VYDŪNAS. Martynai, tau popieros gaila? Ar mašinos? Ar knygos?

JANKUS. Visko! (*Vaikšto ratu*) Visko! Ir popieros, ir patrankos, ir knygų iškeptų ir išmestų į griovį.

VYDŪNAS. Visko gailėti negalima, Martynai, iš proto išeisi.

JANKUS (*pauzė*). Štai pasakyk man, Viliau, kaip draugui pasakyk.

VYDŪNAS. Kada aš tau ko nesakiau?

JANKUS. Pasakyk... kaip bailiui. (*Pauzė*) Ar aš esu bailys, Viliau?

VYDŪNAS. Nesi. (*Ilga pauzė*) Kol nesusėdei savęs mano akyse, nesi.

JANKUS. Sakyk, o jeigu grįšiu į savo Bitėnus ir anei patrankos, anei popieros? Ką, Viliau? Mirtis?

VYDŪNAS. Ne, ne mirtis.

JANKUS. Lietuvybė manyje numirs, štai kas! Nebe žmogus aš būsiu.

VYDŪNAS. Žmogus gyvas ne popiera ir ne geležimi.

JANKUS. Netiesa! Mes dabar ginkluoti tik popiera ir švino raidėmis.

VYDŪNAS. Martynai. Švininės kulipkos, mūsų raidės, karo nelaimės. (*Suniūniuoja gamą*) Gamą pakartok ir suprasi, kuo mes gyvi.

JANKUS. Daina geležies neatstos.

VYDŪNAS. Atstos. Padainuokim.

JANKUS. Dvesiantis katinas aš dabar, ne dainorius.

Jankus ima raustis savo krepšyje, lenda po lova, stalu

JANKUS. Žvakė baigiasi, ir gyvenimas gęsta. Nuodėgulys liko, velniui ant uodegos. Nakčiai neužteks.

VYDŪNAS. O nakčiai reikia?

JANKUS. Kai tamsu, baisu.

VYDŪNAS. Pusė nakties teliko.

JANKUS. Man ir pusės baisu. Va! Viena prie sienos prisispaudus.

Jankus uždega naują žvakę, pasišildo prie liepsnos rankas. Randa ant stalo duonos kriauklę, ima ją čiulpti. Vėl palinksta prie lango

JANKUS. Tilžėje stogai nuo šalčio šaudo.

VYDŪNAS. Tai Nemune ižas pajudėjo.

JANKUS. Nors nusišauk.

VYDŪNAS. Ir nusišauk.

JANKUS. O su kuo šaut? Gal turi? Paskolink.

VYDŪNAS. Įsivaizduok, kad Nemuno ledai dabar tau užpakalį tarkuoja. Šautis noras kaip mat išgaruos.

Jankus žiūri į grotuotą langą, už kurio uždaras kalėjimo kiemas. Blykčioja vieniši kitų kalėjimo kamerų langai

JANKUS. Vilhelmai Storosta, štai ką aš tau pasakysiu: *pilosopai* yra patys didžiausi pasaulio melagiai.

VYDŪNAS. Neįtikau, vadinasi?

JANKUS. *Pilosopai* visada teisūs. O iš tikrųjų — didžiausi melagiai.

VYDŪNAS. Ir tu melagių raštus drukavoji? Daugini, žmones melo nuodais maitini? Ir net tautą prisikelti žadini! Negerai, Martynai Jankau, labai negerai.

JANKUS. Žiūrėk, jis ir vėl teisus! (*Ima isteriškai juoktis, šluostosi ašaras*) Jis visuomet teisus!

VYDŪNAS. Martynai. Net pravirkai? O juk žinai, kad vokiečio kalėjime teisybės nerasi.

JANKUS. O kur ją rasi? Kur mus gaudo ir kiša į šį kalėjimą? Į vokiečio kacetą arba mas- kolio tiurmą.

VYDŪNAS. Štai čia. (*Stuksi sau į krūtinę*) Čia – teisybė.

JANKUS. Tai tau teisybė! Mūsų teisybė, o jų kalėjimai, jų kalėjimai, o mūsų teisybė. Taip smagiai ir sėdime su teisybe krūtinėje.

VYDŪNAS. Dėl tos teisybės ir pasėdėti verta.

JANKUS. Ir ką išsėdėjome? Ir dar išsėdėsime? Kokias naujienas gal ištupėsime?

VYDŪNAS. Yra.

JANKUS. Kas yra?

VYDŪNAS. Yra šis tas.

JANKUS. Na, kas jau? (*Nerami pauzė*) Sakyk pagaliau. Sudominai.

VYDŪNAS. Ar neišgirdai, kaip Sargas prabilo?

JANKUS. Toji prūsų žiurkė? Na, kas jis toks?!

VYDŪNAS. Girdėjai — lietuviškai prabilo.

JANKUS. Pasiuto iš šalčio, tai ir prabilo!

VYDŪNAS. Lietuvis, jeigu tarnyboje, lietuviškai nė žodžio neištars. Per amžius. O čia dar kalėjimo prievaizdas, pamanyk! Prievaizdai net per sapnus vokiškai, ruskai kalba. O čia ėmė ir prabilo gimtąja mūsų kalba.

JANKUS. Paprasčiau žiūrėk (*Apsičiupinėja*) Gal ką pavogti taikėsi?

VYDŪNAS. Ką iš tavęs vogsi? Tik liežuvį.

JANKUS. Žinoma, *pilosopams* normalūs liežuviai nereikalingi.

VYDŪNAS. Vadinasi, neišgirdai? Kad lietuviškai?

JANKUS. Į laisvę paleis, išgirsiu. Lietuviškai.

VYDŪNAS. Jaučiu, šitai reiškia pokyčius. Didelius pokyčius. Nemune ledas pajudėjo, ižas eina.

JANKUS. Ir ką? Kasmet juk! (*Ima juoktis*) *Pilosofo*, gal nuo Tilžės tilto nukritai?

VYDŪNAS. Pats sakei, kad ant Tilžės tilto kariuomenė maršiuoja.

JANKUS. Kiekvieną pavasarį — būtinai. Net dvi, ciesoriaus ir kaizerio. Jie Prūsų Ylivos mūšio pamiršt negali. Kai broleliai dobilėliai, maskolis su prūsu prieš Napoleoną prapylė. Ir kožną metą — kažkoks paradas. Ir vokiškai, ir ruskai dainuoja. Tarsi būtų ko, prapylus mūsų.

VYDŪNAS (*smagiai*). Pakalbėjai apie svetimą bėdą ir į žmogų panašus pasidarei.

JANKUS. Tai juk mūsų priešams blogai buvo.

VYDŪNAS. O tau? Tau, kai tik geriau, virtas kumpis sapnuojas.

JANKUS. Alkanas kartuvėse kabėt negeidžiu!

Jankus pribėga prie durų, ima jas daužyti. Nesulaukęs atsako, nulenda į savo kampa

VYDŪNAS. Martynai, o jeigu ant Tilžės tilto pasirodytų naujasis Napoleonas?

JANKUS. Kas jį ten leis?

VYDŪNAS. Napoleonas ateina nesiklausęs. Ateis ir pastatys ant Tilžės tilto giljotiną.

JANKUS. Ir ką? (*Nerimo pagautas*) Savo galvos nukirsti neduosiu.

VYDŪNAS. Verta pagalvoti.

JANKUS. Tik jau be manęs.

VYDŪNAS. Ir ims risti galvos tiesiai į Nemuną. Jas į Kuršmares išneš, o po to ir į Ameriką.

JANKUS. O tavoji galva plaukti mokės?

Ūmai pro langą, iš kalėjimo kiemo, ima sklisti judėjimas, kažkokių darbų keliamas triukšmas

JANKUS. Viliau, kas vyksta? Naktį.

VYDŪNAS. Naktį irgi dirbama, o kaipgi. Nekreipk dėmesio.

Jankus pasidairo pro langą

JANKUS. Nors durk, bet kiemo vidury kažkokias malkas krauna. *(Pauzė)* Viliau, ar yra mirtis?

VYDŪNAS. Kam tau ji?

JANKUS. Kaip čia pasakius. Žodžiu, mirtis, kaip visų daiktų matas?

VYDŪNAS. Kas tau tai sakė?

JANKUS. Vydūnas. Storosta.

VYDŪNAS. Nei Vydūnas, nei Storosta to sakyti negalėjo.

JANKUS. Sakė.

VYDŪNAS. Vydūnui mirties nėra.

JANKUS. Melagis. Pripažink, Viliau, mirti teks.

VYDŪNAS. Vadinasi, tu, Martynai, esi geresnis *pilosophas* negu aš.

JANKUS. Neduok Dieve tokios nelaimės.

VYDŪNAS. Dieve? *(Juokiasi)* Po teisybei, aš ne Dievas. Bet pasakysiu: peržengti mirties slenkstį reikės.

JANKUS. Tik tiek?

VYDŪNAS. Tau ir tai baisu?

JANKUS. Eik tu po velnių.

VYDŪNAS. Ne, neisiu. Nes ir velniu Vydūnas netiki. Bet kad tavo pilvas jau šauda kaip patranka ir gurgia, girdžiu.

VYDŪNAS. O tavo — ne?

Jankus pašoka iš kampo, vėl ima spardyti duris

VYDŪNAS. Iki aušros nebetversis be srėbalo?

JANKUS. Srėbalo! Dieną naktį patranka knygas šaudau, popierą tuntais į kosereį kišu, knygas knygeles drukavoju, knygnešiams pundaiais dalinu — nusi-plaku kaip šuo. Ir už tau — srėbalas, kurio ir taip neatneša. Cypė, kacetas, karceris ir srėbalas. Štai kaip viskas yra.

VYDŪNAS. O jeigu ne? Jeigu permainos ateina?

JANKUS. Kada?

VYDŪNAS. Jau vakar. Po pietų.

JANKUS. Ir pusryčiams, ir pietums, ir vakarienei — srėbalas. Srėbalas, batvynių srėbalas. Ir nesvarbu, kieno kalėjime sėdime, - srėbalas. Prūso ar ruso, vokiečio ar maskolio, vis vien — srėbalas. Ir skolos auga.

VYDŪNAS. Skolos? Kokios skolos?

JANKUS. *Pilosofo!* Ne dangaus, o žemės skolos. Tos, kurių man niekas nepaden-gia. Žinai, kur jos surašytos? Sąsiuvinis su užrašu: Storosta-Vydūnas! Vydūnas-Storosta! Skolos per Velykas, skolos per Kalėdas, skolos per Sekmines, skolos per šventą Martyną. Iš kitų sąsiuvinių išsibraukiu ir patranką maitinu. O jai visko duok — ir dažų, ir alyvos, ir metalo raidžių, ir popieros brangiausios! Popieros!

VYDŪNAS (*kuičiasi kišenėse*). Martynai, aš tuojau pat... čia... viską tau grąžinsiu, atiduosiu iki grašio. (*Išverčia tuščias kišenes*) Štai.

JANKUS. Žinoma. Štai ir vėl nieko kitko, tik tuščios kišenės. (*Rėkia*) Ir kas man iš to, kad dabar pasakysi: sieloj – turtų turtai! Nors vežimu vežk. Vežk ant Tilžės tilto ir versk į Nemuną. Ir neužmiršk išversti batvynių srėbalo.

VYDŪNAS. Martynai, aš oro gukšniu dažnai gyvenu. Į sveikatą išeina.

JANKUS. Oras — sveikata? O kaipgi, kai patranka nešaudai, - sveikata. Bet dar sveikiau būtų visai nustojus alsuoti, nė oro nebereikės.

Vydūnas užtraukia:

*Lietuva, brangi šalelė,
Visados aš tavo,
Vis tik prie tavęs širdelė,
Tu tėvynė mano...*

VYDŪNAS. Martynai.

JANKUS. Girdžiu.

VYDŪNAS. O tu juk apie moteriškę dabar galvoji.

JANKUS. Iš kur tos žinios?

VYDŪNAS. Kai tu apie moteriškę pagalvoji, moterimi aplink tave kvepėt pradeda.

Duryse sugirgžda raktas

II PAVEIKSLAS

Durys su trenksmu prasiveria. Ūmus skersvėjis užpučia žvakigalį. Įeina Sargas su žibintu rankoje ir dideliu puodu. Guldo ant stalo kelias žvakes, iš puodo dugno išima puskepalį duonos. Pagaliau iškelia dubenį ir pastato

JANKUS. Tai naujienos. Iš kur tas gerumas, ponuli Sarge?

VYDŪNAS. Ir duona? Ir sriuba?

SARGAS. Duris daužote kaip laukiniai. Pagalvojau, kojas ištiesite, valdžia manęs nepagirs. JANKUS (*uostydamaas duoną*). Danguje jums atsilygins, ponuli Sarge. O mūsų — tik dėkavonė.

SARGAS. Iš malonės.

VYDŪNAS. Iš kieno malonės?

SARGAS. Iš valdžios.

VYDŪNAS. Valdžios? Kokios?

SARGAS. Jūsų valdžios.

VYDŪNAS. O tamstai toji mūsų valdžia — nebe tamstos valdžia?

SARGAS. *Ferfliukten donner veter!* Nesukit galvos! Matau, jau žinote. Bet tada pasakykite: kaip kaliniai sužino naujienas? Tiek metų dirbu, o suprasti negaliu.

VYDŪNAS. Taigi sargai ir išduoda naujienas.

SARGAS. Kaip?

VYDŪNAS. Mano draugas pasakys, kaip.

JANKUS. Duonos atnešėte daugiau. Ir ne laiku. Vadinas, nauja valdžia.

Jankus atsistoja, nusilenkia

JANKUS. Visom valdžiom dėkavonė.

SARGAS. O kur grašis? (*Pauzė*) Ar iškratyti teks?

Jankus atkiša pinigą

SARGAS. Vienas protingas. O kitas?

JANKUS. Kits — *pilosopas*.

VYDŪNAS. Peilį duosite, šį tą gausite.

SARGAS. Peilį? Pamišote?

VYDŪNAS. Savo šoninės atpjaučiau, iš šonkaulio.

SARGAS. Tfu. (*Nusisuka link durų*)

VYDŪNAS. Sakyk, tamsta, kodėl lietuviškai prabilai?

JANKUS. Kalbos nenuslėpsi.

SARGAS. Velnią nuo jūsų nenuslėpsi.

VYDŪNAS. Nejaugi vokietis mus maskoliui perleido? Ar pardavė?

JANKUS. O gal visą kalėjimą?

SARGAS. Tai — *pa-li-ti-ka*. (*Šiurpi pauzė*) Aš jos nesuprantu. Ne man ji. *Fer-fliukten donner veter! K čiortu*. Rupūžės, gyvatės. Po velnių! Po velnių, sakau!

Sargas ryžtingai išeina, su trenksmu uždarydamas duris

III PAVEIKSLAS

Ant stalo dega dvi žvakės. Vėjas už lango nurimęs. Jankus su Vydūnu miega. Sugirgždėjusios prasiiveria durys, šviesos ruožas nutįsta per kameros grindis. Įeina Sargas, jis akivaizdžiai išgėręs. Kažką niurna po nosimi, stato taburetę prie sienos. Įleidžia Žemaitę su ryšulėliu. Sargas numoja ranka ir išeina. Žemaitė sėdasi ant taburetės ir ima kosėti, Jankus su Vydūnu palengva bunda

JANKUS (*pakyla*). Čia kas dabar?

VYDŪNAS. Vėl prisisapnavo, Martynai?

JANKUS. Sapne visai kitokia buvo... Ši boba į mumiją panaši.

VYDŪNAS. Dėl to ir moteris, kad visokia būti gali.

JANKUS. Iš kur ji išdygo?!

VYDŪNAS. Taigi iš tavo sapno, Martyn.

ŽEMAITĖ (*garsiau nusikosėjusi*). Ponuliai, sarmatos turėkite, jeigu mane liežuviais plakate?

JANKUS. Ponuliai? Kur juos matai, tamsta?

VYDŪNAS. O juk lietuviškai prabilo.

ŽEMAITĖ. Vajetau, net dujei?! Vyrai?!

JANKUS. Mes čia.

ŽEMAITĖ. Ir dar tikri lietuviai?! Nelaimė! (*Baisingai išsigandusi*) Tai velniai! Nelaimė!

Žemaitė pašoka, puola prie durų, ima jas daužyti

JANKUS. Tai ragana! Mes tamstos čia nekvietėme!

VYDŪNAS. Stok, moteriške! Stok, sakau!

ŽEMAITĖ. Sūdna diena! Įkišo ir dar užrakino pas žvėris!

VYDŪNAS. Žymantiene! Julija, stok, sakau!

Žemaitė tarsi subliūkšta, grįžta ant taburetės

ŽEMAITĖ. Vadinasi, pažinote?

VYDŪNAS. Net pamaniau, kad sapnuojasi.

JANKUS. Vajetau. Ir aš pažinau — su skara.

VYDŪNAS. Žymantienė būsi, nuo žemaičių.

ŽEMAITĖ (*išdidžiai*). Nebe Žymantienė, o tik Žemaitė.

JANKUS. Rašeiva, vadinasi? Tai bent dovana.

ŽEMAITĖ. Aš tik rašeiva.

JANKUS. Štai kaip? Tada pasakyk, tamsta, kas moteriškę rašeiva padaro?

ŽEMAITĖ. Taigi vyrai ir padaro.

JANKUS. Ir pati esi žmogus. Ar ne?

VYDŪNAS. Leiski, tamsta, prieš tamstą nusilenkti. (*Nusilenkia*) Pagaliau Žemaitę gyvą pamačiau.

ŽEMAITĖ. Gyvesnė nebūsiu. Tilžės *pilosofo*. Skaitau, kaipgis. Mokausi iš Vydūno. Sakų, kaip iš Šekspyro.

VYDŪNAS. Šekspyro? Kaip tai? Kraujas iš jo raštų laša, o aš kraujo netveriu.

ŽEMAITĖ. Be kraujo ir tamstos dangaus nebus.

JANKUS. Svieta pabaiga. Žemaitė — *pilosophas*?

VYDŪNAS. Ar pažinote mūsų drukorių?

ŽEMAITĖ. Ar aš kvaila, kad Jankaus nepažinčiau. (*Atsistoja, nusilenkia*) Drukorius dabar ir už kunigą brangesnis.

JANKUS. Brangus, tai gal ir brangus, bet mažai moka... (*Juokiasi*) Aš tamstos rašliavą į patrankos vidurius kaip į krosnį pašauunu, o patrankos koserė knygą iššauną. Daug, oi daug naktų su tamstele praleidau.

ŽEMAITĖ. Ar tik vaikų taisyt su manimi nesusimanei, tamsta? Sena esu, palik mane ramybėje, *štukoriau*.

VYDŪNAS. Jis nepaliks.

JANKUS. Daug, oi daug knygų iššoviau. Ar nesidžiaugi, tamsta?

ŽEMAITĖ. *Štukorius*, ką jau sakysi. Dėkavonė.

Jankus eina prie stalo, grabinėja jo paviršių

JANKUS. Pavaišinti nėra kuo. Nė duonos kriaukšlės neliko.

ŽEMAITĖ (*pagriebia atsineštą ryšulėlį*). Aš ir pati turiu. Sargas, kad ir Vingių Jonas, laidokas, bet nenuskriaudė — paliko ryšulį. Tik šonus žaltys apgnaibė.

Žemaitė dėlioja kuklias gėrybes ant stalo. Vyrai neraginti prieina prie stalo. Vaišinas

ŽEMAITĖ. Nemuno vandenimis čia pas jus kvepia.

VYDŪNAS. Nemunas šiapus, Nemunas anapus. Mums Nemunas ir pietuos, ir šiaurėj.

ŽEMAITĖ. Ir čia visur Lietuva?

VYDŪNAS. Visa širdimi — visur. (*Pauzė*) Spindulys begalinės šviesos.

ŽEMAITĖ. Lietuva — spindulys? Ar Nemunas? (*Pauzė*) Gražu.

JANKUS. Nemune ižas išplaukė, Lietuva stipriau pakvipo.

VYDŪNAS. Nemunas žiemą į Kuršmares išneša. Visą tamsumą išneša.

ŽEMAITĖ. O vis vien visur mus svetimi tebevaldo.

JANKUS. O-jo-joi! Niekas manęs nevaldo! Kai aš iš savo patrankos lietuviškai imu šaudyti, aš — karalius.

ŽEMAITĖ. Ir kodėl man tiesos nesakote? (*Pauzė*) Ar daug lietuvių Nemunas į *Ameriką* išneša?

JANKUS. *Merikę*? Ką kalbi, tamsta?

ŽEMAITĖ. Slibinas toji *Amerikė*! Armijas mūsų žmonių prarijo. Ogi taip!

VYDŪNAS. Žmonės bėgo ir bėgs, tamsta, kol svetimi mus valdys. Reikia taikytis.

ŽEMAITĖ. Štai ir ne! Negalima taikytis! Turime juos sugaudyti. Tuos, savuosius.

JANKUS. Kur — Nemune gaudyti? Ar tamsta didelį tinklą įsitaisėi?

ŽEMAITĖ. Aš *Amerikėn* išsitaisiau. Ten juos sužvejosiu.

JANKUS. *Merikėn*? Žvejot? Tai pataikei tamsta! Tiesiai pas mus, šalton cypėn!

Jankus juokiasi, Vydūnas palengva pritaria. Vyras pakelia puodelius, susidaužia

VYDŪNAS. Už lietuvių ir žemaičių kelionę šioje ašarų pakalnėje.

ŽEMAITĖ. O kaipgis — truks plyš. Kad tik iš čia ištruksiu — ir *Amerikėn*. Ir kuo greičiau.

VYDŪNAS. Niekas nežino, tamsta, nei kada iš čia išeisi. O gal ir suvisam čia liksi.

ŽEMAITĖ. Bet už ką — moteriškę?

JANKUS. Tataigi sakome — ar jūs ne žmonės?

ŽEMAITĖ. Nejau tik už liežuvį? Juk nė šapeliu žmogaus neužgavau.

VYDŪNAS. Galingieji žmogaus neteisčia, tik nuteisia.

JANKUS. Kad pinigų turėtume — atsipirktume.

Kurį laiką visi klausosi bruzdesio kalėjimo kieme

ŽEMAITĖ. Iš *Amerikės* pinigų reikia išlupti.

JANKUS. Gal bankus plėšti? Ką, Žymantiene?

ŽEMAITĖ. Sąžinę plėšti reikia, ne bankus.

JANKUS. Stebuklai! Pirmąkart iš moteriškos girdžiu. Juk ne kunigas esi?

ŽEMAITĖ. Rašeiva esu, todėl gyvą pinigą ir išlupsiu! Lietuvai pinigų kaip oro reikia. Ir tau, Tilžės dainoriau, ir tau, drukoriau, ir tūkstančiams sermėgių, kurie be mokslų basi purvą mina.

JANKUS (*juokiasi*). Apjuoks. Ir dar pritvos kur prie bažnyčios.

ŽEMAITĖ. Žymantiene gal ir pritvotų, o Žemaitę? Aš širdis virkdyti moku.

JANKUS. Žinai, net medus iš ausų varva tamstos klausantis.

ŽEMAITĖ. Jeigu reikės, tas ausis ir nulupsiu. Ir nežiūrėkite abu, akis pakabinę. *Amerikėn* nuplaukus viską ir padarysiu. Pirma, pabėgę sužinos, kad nė kva-po iš jų tėvų neliko, tamošiai nevierni, jeigu tik nesusimokės! Kol tėvynei neatsilygins, kad juos, netikėlius, pagimdė ir užaugino — prakeikiu!

JANKUS. Tamsta esi... ragana?

VYDŪNAS. Daugiau nei ragana, ji, brolau, — rašeiva.

ŽEMAITĖ. Ir teisinga! Tegul skolą tėvynei gražina! Tegul atiduoda tėvų praverktoms akims, bemiegėms naktims! *Amerikėje* atsirado, sąžinę doleriu

pavertė? Tegul bent sumoka už tą savo naują sąžinę. Pamanyk, pabėgs jie nuo mūsų vargo! Akis jiems išlupsiu!

JANKUS. Tamsta... pasiutai?

VYDŪNAS. Baisi jėga tie žemaičiai — lyg žaibas.

Kalėjimo kieme sutaukši plaktukai, kirviai

JANKUS. Ir visgi į cypę pataikei, Žemaite, ne ton peklon, *Merikėn*?

ŽEMAITĖ. Sakau: liežuvis koją pakišo.

JANKUS. Kokią čia teisybę sakai? Moteriškę liežuvis už plaukų iš pelkės ištrauks.

ŽEMAITĖ. Bet ankstyvas džiaugsmas pražudo.

JANKUS. Ir — žemaitiškai, tiesiai į kalėjimą?

ŽEMAITĖ. Paskalambijau, pasigyriau, kad šipkartę į Amerikę turiu.

JANKUS. Štai kaip. Tada aišku — pavydas užpuolė.

ŽEMAITĖ. O kaipgi, tamsta — žinia! Tą pačią dieną maskolių žandarams savi įdavė. Vagilka apšaukė, *Amerikę* apvogti susimaniusią! Pagalvok tik: jie iš *Amerikės* sūnaus ar dukros dolerį gaunantys, o aš — ką? Apiplėšiu anuos, amerikonišką giminę nuskriausiu ir nebebus tų dolerių laiške. Vadinasi, juos apiplėšiu. Žandarams taip ir išklojo. O aniems? — ilgai aiškinti nereikėjo: retežius man ant rankų užmetė ir su šunimis į prūsų pasienį atvarė. Štai taip, tamstelės.

VYDŪNAS. Vadinasi, tamsta pagalbos ranką tiesi, o savieji tą ranką — čiaukšt ir nukerta?

ŽEMAITĖ. Matai, dar su rankom, ir abiem sėdžiu.

JANKUS. Purvas, koks neišbrendamas purvas toj mūsų Lietuvėlėj.

ŽEMAITĖ. Ir kas tą purvą nukas, nuraus, nuplaus? Maskoliai? Vokiečiai?

VYDŪNAS. Vakar dienos baudžiauninkai.

ŽEMAITĖ. Taip ir yra — tik mes patys!

JANKUS. Lopas ant lopo, o tame lope skylė.

ŽEMAITĖ. Vingių Jonai. Slunkių slunkiai. O juk vis vien — savi.

Lauke ima loti šunys

VYDŪNAS. *Noblėz obliž.*

ŽEMAITĖ. Persiprašau?

JANKUS. Taip Tilžės *pilosopas* sako: *garbė įpareigoja*.

ŽEMAITĖ (*pauzė*). Be garbės žmogus su kiaulės snukiu palieka.

JANKUS. Lietuva įpareigoja.

ŽEMAITĖ. Aš tuos snukius iš mėšlo ir išlupsiu. Jau iš vežimo taip jiems ir surikau:

Anei rašto, anei druko

Mums turėt neduoda.

Ir dar sako:

Bus Lietuva

Ir tamsi, ir juoda!

VYDŪNAS. Ar išgirdo?

JANKUS. Ar suprato?

ŽEMAITĖ. Akmenimis palydėjo.

JANKUS. Tai gerai, vadinasi, suprato.

Už sienos kažkas sutrinksi, girgžteli raktas. Atsiveria durys

IV PAVEIKSLAS

Įeina Sargas, žvangindamas ant juosmens parištu raktų pundu

SARGAS. Ar šventas mišias užsakėte, lietuviai?

ŽEMAITĖ. O pats, tamsta, kas būsi? Lietuviškai kalbi.

SARGAS (*sutrikęs*). Moteriškė? Kodėl čia?

ŽEMAITĖ. Tai tamstele ir paaiškink, kodėl čia atvedei.

SARGAS. *Ferfliukten donner veter!* Žymantienė? Tau kita kamera paruošta.

ŽEMAITĖ. O atvedei čia. Ir užrakinai, tamsta.

SARGAS. Velnio boba! Nieko nesuprantu. Kiaurai sienas praėjai?

ŽEMAITĖ. Vingių Jonas, tamsta. Nereikėjo už šonų grabinėti.

SARGAS. Ar aš ką dariau?

ŽEMAITĖ. Ir arielkos paėmęs. Dar dabar smirdi. Slunkių slunkis — Vingių Jonas.

SARGAS. *Molčat'!* Į karcerį! (*Griebia Žemaitę už rankos*) Šagom marš!

ŽEMAITĖ. Galima ir *marš*. Pogulio reikia, su vyrais gi negulsiu.

Žemaitė įsikabina Sargui į parankę. Jankus su Vydūnu ima juoktis

SARGAS *(nuo slenksčio)*. *Litauišė šveine! Da nu vas k čiortu! Sakė-pasakė litovskaja sobaka.*

Duryš užrakinamos

JANKUS. Laimė, kad šuns balsas į dangų neina.

VYDŪNAS. Eina, Martynai, eina. Kai šuo aukščiau pasilipa.

JANKUS. O gal tikrai valdžia keičiasi?

VYDŪNAS. Vaizdijas man, kad jau pasikeitė.

V PAVEIKSLAS

Paryčiai, baigia degti žvakė. Kiemo šviesa sunkiasi pro grotuotą langą. Jankus su Vydūnu, ką tik pabudę, krapštosi akis. Ant taburetės šalia durų sėdi Kapsukas

JANKUS. Atrodo, mūsų ir vėl užmigta. *(Pamatęs Kapsuką)* Atrodo, ir vėl kažkas mus aplankė.

VYDŪNAS. Ir vėl moteris?

JANKUS. Nepanašus į velnią.

KAPSUKAS *(atsistodamas)*. Turiu laimės prisistatyti: esu Vincas.

VYDŪNAS. Ir vėl lietuvis.

JANKUS. Vincas?

KAPSUKAS. Tėvelis padovanojo ir Mickevičių.

VYDŪNAS. Lyg ir girdėtas.

JANKUS. Kaipgi nebus girdėtas, net matytas.

KAPSUKAS. Tamsta — Jankus? Vadinasi, drukorius? *(Juokiasi)* Kaipgi, iš Bitėnų. Lietuviškai drukavojate, nebereikia Tilžėje ieškoti drukerei.

JANKUS. Štai kaip? Taip. Prisiminiau — *Manifestas*.

VYDŪNAS. Martynai, tikrai?

JANKUS. Iššoviau. Nebrangiai. Knygutę.

KAPSUKAS. Ir nedideliais kaštais. Dar kartą jaučiu norą padėkavoti.

JANKUS. Net nežinau, ką sakyti.

KAPSUKAS. Sakyti? Nesunku. (*patetiškai*). *Būk žmogui žmogus ir žmogus tau bus žmogus*. Tai tokia ta knygutė. Tokia Naujoji Evangelija.

VYDŪNAS. Naujų Evangelijų nebūna, tamsta.

KAPSUKAS. O naujai žmonijai — būna.

JANKUS. Kapsas! Prisiminiau — Kapsu pasirašyti geidė popierą. Ir laiškus taip pasirašinėjo. Neleidau, liepiau priesagą prisegti. Slapyvardis jau mūsų prano kėjo naudotas.

KAPSUKAS (*juokiasi*). Su jumis, vyrai, nepajuokausi. Todėl aš — Kapsukas.

Triukšmas lauke, taip pat triukšmas kalėjimo koridoriuose

KAPSUKAS. Iš tylos girdžiu, kad abu tą *Manifestą* skaitėte.

VYDŪNAS. Po teisybei jis vadinasi *Komunistų partijos manifestu*.

KAPSUKAS. Tebus *Komunistų manifestas*. Mums žmonės svarbiau už partiją.

VYDŪNAS. Ir tamsta — toks žmogus? Komunistas?

KAPSUKAS. Įdomu, ką pagalvojo Tilžės išminčius?

VYDŪNAS. Galvok negalvojęs.

KAPSUKAS. Jums atrodo — kaip? Juk paprasta: *būk žmogui žmogus ir žmog...*

VYDŪNAS. Evangelijoje tai jau pasakyta, tamsta.

JANKUS. Žemės pasaka. Religija.

KAPSUKAS. Tai progresas, ne religija. Tamstai drukoriui tai jau sakiau. Bet supratimo neradau. Vien kainą suderėjome.

JANKUS. Pigus progresas jums gavosi, tamsta *Kapsukai*. Aš apsigavau, nes lietuviškai buvo išguldyta.

KAPSUKAS. Vokietijoje ir Rusijoje šis progresas jau vyksta, ar negirdėjote, tamstos? (*Ryžtingai*) Žmonijos ateitis — tai komunizmas.

JANKUS. Numirt norisi nuo tokios ateities.

KAPSUKAS. Ką gali žinoti. Mes gal ir nesulauksime, bet...

JANKUS. Nebus jokių bet, *Kapsukai*. Nes jūsų komunizmas taikosi atimti iš manęs drukavonės patranką.

VYDŪNAS. Pridurčiau ir ką aš pamačiau: komunistams nei šia pus, nei anapus Nemuno Lietuvos nėra.

KAPSUKAS (*juokdamasis*). O kur ji yra? Bet paguosiu: komunistams nei Rusijos, nei Vokietijos nėra.

VYDŪNAS. Tai kas yra?

KAPSUKAS. Geras klausimas.

VYDŪNAS. Ne, tai blogas klausimas, ir jūs turite į jį atsakyti.

KAPSUKAS. Nėra nei caro, nei kaizerio, nėra jokios dabartinės valdžios. Niekur Europoje.

VYDŪNAS. Suvisam?

KAPSUKAS. Kai *žmogus žmogui žmogus*, valdžios nereikia.

JANKUS. Ir koks kvailys tą Manifestą drukavojo? Tai aš, Jankus iš Bitėnų.

Kapsukas pakyla nuo taburetės, atsiverčia krepsį, eina prie stalo ir išsiima lašinių, duonos

KAPSUKAS. Leiskite jus pavaišinti, žmoniškai.

JANKUS. Lašiniai? Šioje kameroje to dar nebuvo.

KAPSUKAS (*ūmai surimtėjęs*). Girdėjote, kas Rusijoje darosi?

JANKUS. Caras, degtinė ir žandaro lazda.

KAPSUKAS. Yra ir geresnių žinių: lazdos ėmėsi liaudis.

VYDŪNAS. Nejaugi katastrofa?

JANKUS. Ką jūs sakote? Vadinas, nelaimė.

KAPSUKAS (*juokiasi*). Priešingai — progresas. Štai — lašiniai. O kaip? Nes Sargas mūsų pusėj. *Žmogus žmogui žmogus*. Progresas.

VYDŪNAS. O žinote, Kapsukai, jūs labai baisiai klystate.

KAPSUKAS. Įdomu.

VYDŪNAS. Visai neįdomu. Jūsų komunizmas pragaiš.

KAPSUKAS. Atleiskite, jis negali pragaišti. Žmonijos progresas — gamtos dėsnis, o dėsniai nepragaišta, anot jūsų.

VYDŪNAS. Jūsų pamėgtas žodelis *bus* jį pražudys.

KAPSUKAS. Dar ko! Žodelis? Tas — *bus*? Kodėl — *bus*?

VYDŪNAS. Religija visuomet, visos religijos ir visais laikais tą keistą *bus* nukelia į dangų. Jūs gi *bus* nutrenkiate į žemę. O žemėje rojaus būti negali.

KAPSUKAS. Kaip gaila, kad žinote tiek nedaug. Mūsų tikėjimas — tikras. Vadinas, teisingas.

VYDŪNAS. Pragaro ugnies šviesa irgi tikra. Kai ją ima kurstyti fanatikai, tokie kaip jūs. Jie išdegina žemę.

KAPSUKAS (*šaukia*). Jokių religijų! Jokių liepsnų! Mūsų progresas — tai šviesa žemėje. Be jokio šešėlio.

VYDŪNAS. Būtent — be šešėlio. O tai ir yra pragaro liepsna.

KAPSUKAS. O ne! Nes tai *laisvė, lygybė ir brolybė!*

VYDŪNAS. Bravo.

Vydūnas ima ploti, Jankus sutrikęs susigūžia. Kapsukas stovi kaip stulpas

VYDŪNAS. Tai — mirtis.

KAPSUKAS. Kodėl — mirtis?

VYDŪNAS. Tamsta sušukai tris prancūzų revoliucijos obalsius, pamiršdamas svarbiausią: mirtį.

KAPSUKAS. Šalia trijų nėra nieko, kas stotų greta, kas būtų didingiau.

VYDŪNAS. Mirtis. Šis obalsis stipriausias. Vienintelis, kuriam paklūsta ir tie trys.

Už sienų bildesys. Riksmi. Subrazda raktai, kamera atrakinama

VI PAVEIKSLAS

Įeina Sargas. Jis akivaizdžiai išgėręs

SARGAS. Broliai lietuviai, ar gerai sėdite? (*Pauzė*) Lietuviškai sakau: kaip sėdite, broliai lietuviai?

VYDŪNAS. Prieš tamstą nusilenkt, kad prabilai gimta kalba?

SARGAS (*pasisukęs į Kapsuką*). O taip. Galima ir nusilenkti prieš valdžią.

KAPSUKAS. Taip turi būti. (*Plodamas*)

Ūmai visus nulieja žiemos šviesa — pro grotuotą langą suspindi saulėtekio spinduliai

SARGAS. Netikra saulė. Kieme, nuo kamerų langų ji spindi.

VYDŪNAS (*pasisuka veidu į langą*). Šviesa vis vien iš saulės.

KAPSUKAS (*Sargui*). Kas kieme darosi? Kala? Ar baigė?

SARGAS (*įsitempęs, kaip rikiuotėje, nors jam nesiseka*). Draugas Kapsukai. Statyba beveik baigta.

KAPSUKAS. *Žmogus žmogui žmogus*. Vadinasi, mums laikas.

SARGAS. *Žmogus žmogui visuomet pasirengęs*.

Sargas su Kapsuku išeina, Vydūnas uždainuoja, Jankus po valandėlės pritaria:

*Lietuva, brangi šalelė,
Visados aš tavo...*

Abu ūmai nutyla

JANKUS. Ir aš tą velnio Evangeliją išdrukavojau.

Vydūnas apsikabina Jankų per pečius. Abu garsiau uždainuoja:

Kaip malonūs tie krašteliai,

Kalvos ir girelės!

O tyliai senovės rauda,

Nemuns giest bangelėms.

Ūmi tamsa

VII PAVEIKSLAS

Iš tamsos išnyra tie patys — Vydūnas, Jankus. Atokiau, prie durų Kapsukas

JANKUS. Tai grįžai, tamsta? Kas naujo pasaulyje?

KAPSUKAS. Komunizmas žengia septinmyliais žingsniais.

VYDŪNAS (*juokiasi*). Prancūzams nepavyko, tai rusams pavyks? Ar vokiečiams?

KAPSUKAS. Prancūzai? Jie pasirodė esą minkštakūniai moliūskai. Reikia plieninių žmonių.

VYDŪNAS. Visų? Ar tik kelių?

JANKUS. Man galva plyšta. Baikime!

KAPSUKAS. Kelių milijonų pakaktų. Aš grįžau, kad pasakyčiau: buvo ketvirtas obalsis. Bet jis buvo...

VYDŪNAS. Jokių bet! Jis buvo svarbiausias!

KAPSUKAS. Jis buvo bauda tiems trims.

VYDŪNAS. Ir todėl mirtis Paryžiaus gatves nuliejo krauju. O ypač užtvindė giljotinos aikštę.

JANKUS. Baikime! Pasigailėkite vargšo žmogaus galvos.

VYDŪNAS. Būtent galvos giljotina ir negalėjo pasigailėti.

KAPSUKAS. Atsikvošėkite! Progresas peržengia viską, net mirtį.

VYDŪNAS. Tai jūs atsikvošėkite, galvą praradęs!

Kraupi tyla

VYDŪNAS. Paryžiaus budelis Samsonas išėjo iš proto nuo kraujo, kuris plūdo nuo jo rankų, nuo ešafoto, ant jo vaikų galvų.

JANKUS. Jeigu nebaigiame, aš šaukiu: Vivat *Komunistų partijos manifestui!*

KAPSUKAS. Kokie jūs baisūs tamsuoliai, lietuviai.

JANKUS. Verčiau būti tamsuoliu negu komunistu. Būti beraščiu, nei drukavoti Manifestą. KAPSUKAS. Manifeste nėra nė žodžio apie giljotiną.

VYDŪNAS. Visas Manifestas — giljotina.

JANKUS. Tuoj... man tuoj plyš galva.

Kieme garsiai suskamba žmonių balsai, komandos, kažkas rikiuojasi. Jankus vienas užtraukia „Lietuva, tėvyne mūsų“, bet ištraukia tik dvi pirmas eilutes

KAPSUKAS. Atleiskite.

VYDŪNAS. Šviesiau pasidarė.

KAPSUKAS. Negaliu jūsų paguosti.

VYDŪNAS. Bet ir mes tamstos negalime.

KAPSUKAS. Su jumis, vyrai, valdžios nepaimsi.

VYDŪNAS (*juokiasi*). Progresas nuspręs.

JANKUS. Jeigu tas progresas nesuvarys mums peilio į nugarą.

KAPSUKAS. Nėra nieko aukščiau už valdžią, ką ji bedarytų.

Nuaidi tolimas sproginimas

KAPSUKAS. Kas tai?

VYDŪNAS. Tai – Nemunas.

JANKUS. Ledai Nemune sprogdinami.

KAPSUKAS. Kuo čia dėtas Nemunas?

VYDŪNAS. Nemunas? Tai valdžia. Jo valdžia visuomet buvo ir visuomet bus, net kai jūsų progresas baigsis.

Už durų pasigirsta moterų balsai

VIII PAVEIKSLAS

Durys girgždėdamos lėtai atsidaro. Ant slenksčio pasirodo Šatrijos Ragana ir Žemaitė. Už jų nugarų sušmėžuoja Sargo veidas ir tuojau pat dingsta. Jankus prišoka prie durų

JANKUS. Pone Dieve šventas, jau net dvi.

ŠATRIJOS RAGANA. Tai dyvai — nors šarką kark negyvą!

KAPSUKAS. Moterys? Tai nelaimė. *(Nulenda į kampą)*

Nejauki pauzė

ŽEMAITĖ. Jeigu jau atsiradome, broleliai, priimkite.

JANKUS. Tamsta moki dvejetainis? Ar man akyse dvejinasi?

ŽEMAITĖ. O kaipgis! Dabar bus taip: viena ragana nuo Šatrijos kalno, kita iš žemaičių lomos.

ŠATRIJOS RAGANA. Ir mudvi lyg į atlaidus. *(Statydama ant stalo atsineštą krepšį)* Ir net su gastinčiumi.

ŽEMAITĖ. Pasimeldėme — gyvus sveikus radome.

ŠATRIJOS RAGANA. Net kalėjime vyrai yra Lietuvos žmonija.

JANKUS. Viliau, ar tu tiki tuo, ką matai?

VYDŪNAS. Ir net girdžiu. *(Nusilenkia)* Būkite pasveikintos nelaisvėje, laumės vaiduotės.

JANKUS. Raganos.

ŽEMAITĖ. Štai tas gastinčius. Ir kalėjime stalias neturi būti tuščias.

ŠATRIJOS RAGANA. Ką žinau, tai žinau: vyro nepavalgydysi, saulės nematysi.

Moterys ima dėti ant stalo atsineštas vaises. Vyrai išsyk vaišinas

JANKUS. Tokią saldybę ne kasdien į burną įsidėsi.

ŽEMAITĖ. Žemaitiškas kastinys. Ragauk ir tu, *filosope*, išminties įgausi.

VYDŪNAS. Žiūrėk, dar kunigu tapsiu.

ŠATRIJOS RAGANA. Jeigu jau mes čia, pasakykite, už ką?

JANKUS. Už ką mes sėdime?

VYDŪNAS. Jeigu gauni kalėjimo už gerus darbus, vadinasi, ne tuščiai sėdi.

ŠATRIJOS RAGANA. Sukate kaip kunigas.

ŽEMAITĖ. Mariut, nurimk. Man teko už liežuvį, tau – už kunigus. O jiems — kad vyrai. Ir dar — lietuviai.

Ant slenkščio pasirodo Sargas, jau prasiblaivęs

SARGAS. Persiprašau tamstų.

ŽEMAITĖ. Ir vėl Vingių Jonas? Taigi žadėjai nebelysti į akis.

ŠATRIJOS RAGANA. Žadėjo, pati girdėjau, žadėjo!

SARGAS. Žadėt žadėjau, tesėt negaliu — pasaulis keičiasi.

KAPSUKAS (*pakyla*). Ar būtinai moteriškas reikėjo liesti? Kalėjimas — vyriškas reikalas.

SARGAS. Reikalas ne reikalas. Vienok, draugas Kapsukai, į visus lietuvius geidauju kreiptis. Ir į vyrus, ir į moteris.

KAPSUKAS. Kreiptis? Dar ko — sakyk, ir baigta.

SARGAS. Broliai lietuviai. Valdžia duoda darbą, o Dievas — giminę. Priimkite mane į savųjų gretas.

Šaltis tarsi sukausto visus. Tada pasigirsta nejaukus juokas. Kapsukas stovi kaip stulpas, nesijuokia

JANKUS. Gal jis pamišo?

VYDŪNAS. Nepanašu.

JANKUS. Gal jau progresas atėjo?

ŽEMAITĖ. Pas mus? Ant batvynių srėbalo? Ant plikos aslos? Cha! Meluoj!

SARGAS. Pas jus, broleliai seselės, tik pas jus geidauju.

ŠATRIJOS RAGANA. Dievaži, lyg ir be galvos.

Visi laisviau įsijuokia. Nesijuokia tik Kapsukas

ŠATRIJOS RAGANA. Supratau! Žmogui atgailauti metas. O! Šiame amate aš nebesu ragana, bet nuodėmklausė. Išmokyta pas kunigus kaip reikalas suprasti vyrišką liežuvį.

ŽEMAITĖ. Nėra bobos, kurį suprastų tą jų niekadėją – liežuvį.

ŠATRIJOS RAGANA. Vienok kiaurai dūšią matau. Ir žinau, kad vyriškoje giminėje penki iš septynių — melagiai. Taigi, Sarge, jeigu jau sumanei, klok. Ir viską, nemeluok. Antraip sutraiškysiu batelio kulnimi kaip angį.

KAPSUKAS. To dar betruko.

SARGAS. Kad aš meluočiau?! Nygdy, nygdy!

ŽEMAITĖ. Veizėk, o ant diržo raktai — jis vis dar lieka mūsų priezaizdas! Jau meluoja!

SARGAS. Esu savas, savas, savas jums! (*Bando nusisegti raktus, nepavyksta*) Ir atgailaut geidauju! Klauskite, kankinkite — tik užliekite mano širdies laužą.

KAPSUKAS (*akivaizdžiai sutrikęs*). Žiūrėk, kaip gražiai pragydo. Nejau išdavikas?

Sargas susmunka ant kelių

ŠATRIJOS RAGANA. Sakyk, ar užmušei ką?

SARGAS. Ne.

ŠATRIJOS RAGANA. Sveikatą atėmei kam?

SARGAS. Ne.

ŠATRIJOS RAGANA. Sakyk, nemeluok!

SARGAS. Akių naktim nebesumerkiu. (*Rodo žvilgsniu į Jankų ir Vydūną*) Kai šiedu čia atsirado, širdis mano krauju pasruvo ir skėstu tame.

ŽEMAITĖ. Kame skėsti, niekadėjau slunki?

ŠATRIJOS RAGANA. Ar kankinai žmones? Šiuos vyrus?

VYDŪNAS. Mylistos, tai dyvai. Juk liežuvis jo minkštas, kur jam kankinti.

JANKUS. Klausykite! Man tikra kančia matyti šį tariamą ligonį.

SARGAS. Nei žodžiu, nei mintimi, nei apsileidimu nieko nekankinau. Tik save.

ŠATRIJOS RAGANA. O poterius kalbi? Kalbėk teisybę!

SARGAS. Motutė mokė. Bandau prisimint! *Tėve mūsų...*

ŽEMAITĖ. Stot! Netart jo vardo be reikalo! Matote, jo akys sprogsta jau — visai kaip virti kiaušiniai sprogsta!

SARGAS. Nekaltas aš! Nekaltas!

ŠATRIJOS RAGANA. O ant pakaušio — kas? Vajetau, ragai kalasi.

Šatrijos Ragana užmeta Sargui ant galvos skarą ir pradeda jį tvatinti kumščiais. Žemaitė prisideda, kartodama: „Vingių Jonas, nadziratelius, prievaizdas prakeiktas, nusmurgęs slunkių, slunkių slunkis!“ Vyras stovi lyg surakinti

SARGAS. Žmonės gerieji! Kaltas, kaltas, kaltas esu!

ŽEMAITĖ. Išlupsime liežuvi, baigsis tavo kaltumas, Vingių Joneli!

ŠATRIJOS RAGANA. Julija. Palauk. Iš nebylio naudos nedaug bus.

SARGAS (*šaukia iš po skaros*). Liežuvio nelieskit, gyvastis mano!

ŽEMAITĖ. Molč, velnio panti, sutrauka neraliuota! Molč, sakau!

Tuo metu kieme trenkia būgnai, ima skambėti rusiškos ir vokiškos komandos. Vydūnas atsistoja šalia moterų, ištiesia rankas, lyg laimintų. Moterys atsitraukia nuo Sargo

SARGAS (*nusimetęs skarą, pašokęs ant kojų*). Girdite? Tai ji. Nauja valdžia!

KAPSUKAS. Pagaliau.

JANKUS. Štai ir pabudo budelis.

KAPSUKAS. Teisybės valandai atėjus, valdžia pati krenta mums į rankas.

SARGAS. Tai bus tikra valžia? Ar tikra? Pabodo man laukti tikros.

KAPSUKAS. Tavo raktams valdžia visuomet tikra ir pilnutinė.

ŽEMAITĖ. Vingių Jonas neraliuotas! Šėtonas. Velnias. Parazitas, siurbėlė! Dink man iš akių!

ŠATRIJOS RAGANA. Gaila, laiku nė vieno nenulaužiau.

Rusiškos ir vokiškos komandos skamba vis garsiau, būgnai

VYDŪNAS (*prigludęs prie lango*). Į giljotiną statinys kieme jau panašus. Taip ir yra. (*Pasisuka į Kapsuką*) Komuniste. Ką pirmiausiai veiksime valdžią gavę?

KAPSUKAS. Filosofo, mes juk sutarėme: *žmogus bus žmogui tik žmogus!* Ne dievas.

VYDŪNAS. Vadinasi, dievas — giljotina?

SARGAS. Laisvė, lygybė, brolybė!

VYDŪNAS. Vadinasi, mirtis.

KAPSUKAS. Atsistebėti negaliu, kaip visos valdžios su džiaugsmu atlieka mūsų darbą.

ŠATRIJOS RAGANA. Ar čia kas nors žmonių liežuviu ką pasakys?

ŽEMAITĖ. Štai — durnius, Vingių Jonas, jis jau pasakė. Laikas jį griebt!

Šatrijos Ragana su Žemaite meta skaras ant galvos ir ima jį tvatinti kumščiais. Po valandėlės Kapsukas surinka „Stot!“ ir pakelia ranką. Joje boluoja perforiaus lakštas

IX PAVEIKSLAS

Kieme skamba karinio orkestro maršas

KAPSUKAS. Naujos valdžios parėdymas. Klausykite visi.

JANKUS. Tai tikro progreso valanda?

ŠATRIJOS RAGANA. Palauktų nors pavasario.

ŽEMAITĖ. Tokių į laukus neišvysi — namus suars. Abu juos — į Amerikę! Tenai aš juos susukčiau.

SARGAS. Tai kaizerio obalsis? Ar ciesoriaus?

Kapsukas ištisia lakštą Jankui

JANKUS (*ima atsargiai*). Tikrai, progresas? (*Skaito trūkčiojančiu balsu*) *Draugai! Žmonės! Atėjo ryžtingų permainų laikai! Nuo šios dienos, šios valandos valdžia priklauso liaudžiai! Liaudis priklauso kalėjimui! (Nuleidžia lakštą)* Su pėčestim ir parašu. Lietuviškai. Tai – velnio išmislas. Ne kitaip.

KAPSUKAS. Štai pagaliau ir bus tvarka.

VYDŪNAS. Skalsu kalbos. Prisikovota. Martynai, duok pažvelgt.

VYDŪNAS. Štai kaip — *bus*? Vadinasi, jiems galas.

KAPSUKAS. Jums galas! Sarge, visus ant Tilžės tilto! Žinai, kas laukia. Daryk!

SARGAS. Klausau, drauge.

Vydūnas paima iš Jankaus lakštą, pažvelgia į jį ir čia pat suplėšo į skutus. Ūmai pasigirsta kurtinantis sprogimas. Visi pabyra į šalis

JANKUS. Tai – Tilžės tiltas. Sprogo.

ŠATRIJOS RAGANA (*suklykia*). Vajetau, svieto pabaiga.

SARGAS. Ne, ne! Nereikia pabaigos!

KAPSUKAS. Sprogo? Būt šito negali.

JANKUS. Kodėl negali? Toks progresas.

ŠATRIJOS RAGANA. Tas tiltas — dangaus kelias buvo.

ŽEMAITĖ. Jis buvo kelias į Ameriką!

JANKUS. Ak, moterys! Jokių kelių.

VYDŪNAS. Nes mes jau namuose.

Vydūnas užtraukia, Jankus ir moterys pagauna gaidą

*Lietuva, brangi šalelė,
Visados aš tavo,
Vis tik prie tavęs širdelė,
Tu tėvynė mano...*

U Ž D A N G A

2024

Arvydas JUOZAITIS

LIBERTAS KLIMKA

LAIKO TĖKMĖJE

Laiko tėkmė – tarsi srovė, nešanti mus per gyvenimą. Laikas atveria mums pasaulį, užpildo sąmonę gyvenimo patirtimi, kartais praturtina ar paguodžia, tačiau ir baugina ateitimi. Į laiko upę subėga ne tik kiekvieno mūsų gyvenimo įvykiai, bet ir visa tautos, valstybės, žmonijos istorija. Būtis laike – tai ir yra gyvenimas.

Kodėl laiką skirstome į atkarpas, pavadintas metais, mėnesiais, dekadomis, savaitėmis, tarpušvenčiais, valandomis, minutėmis ar dar kitaip? Žinoma, tam, kad nors kiek prisijaukintume nenumaldomą laiko bėgsimą ir spėtume su jo tėkme derinti savo darbus, gyvenimo gaires, laiku įgyvendintume siekius ir užsibrėžtus tikslus. Tam pasitelkiami du itin svarbūs ir nuolat tobulinami civilizacijos išradimai – kalendorius bei laikrodis. Žmogus taip pat bando pristabdyti laiką, užrašydamas savo mintis ir jausmus dienoraštyje, atsiminimuose, fotografuodamas savo gyvenimo epizodus, statydamas paminklus. Gal ir raštas, išrastas prieš 5500 metų ir perduodantis žinią iš praeities į ateitį, irgi yra įnagis pasipriešinti laiko tėkmei? O visa žmonijos istorija – argi ne atkaklios grumtynės su galingąja laiko tėkme? Tad daktaro Fausto šūksnis: „O stabtelėk, akimirksni žavingas!“, – amžina svajonė.

Apie laiko sąvoką ir jo fizikinį turinį

Bėgantis laikas – bene pirmutinė abstrakti mintis bundančioje pirmykščio žmogaus sąmonėje. Pati gamta žmogų dosniai apdovanojo laiko matuokliais – Saule, Mėnuliu ir pulsu. Dangaus šviesuliai „išmatuoja“ metų, mėnesio, savaitės ir paros trukmę. To visai pakanka kalendoriui sudaryti, nors uždavinys ir yra nelengvas dėl šviesulių ciklų trukmių bei paros nedalumo be liekanos. Kalendorius – tai žmonių bendruomenės santykis su gamta; susidarius jį, jau galima šiek tiek numatyti ateitį ir darbuotis, neabejojant dėl savo praktinės veiklos rezultatų. Kone kiekviena tauta kalendoriaus problemą sprendė savaip, pagal savo gyvenimo būdą, jo prioritetus. Todėl kalendorius atspindi ne tik krašto klimato sąlygas ar ūkinės veiklos pobūdį, bet ir socialinius žmonių santykius bei dvasinės kultūros lygmenį.

Įdomu, kad įvairių tautų kalendoriai turi savąsias pradžias; lygiai kaip tas jūreivis Robinzonas Kruzas, kai patekęs į negyvenamą salą, joje praleistą laiką iškart ėmė žymėti įrantomis ant medžio. Įvairiose pasaulio civilizacijose priimtose laiko skaičiavimo sistemose atskaitos tašku būdavo pasirenkama vadinamoji *era*. Tautos arba valstybės joms reikšmingą įvykį sutapatindavo su *pradžią pradžia*. Primityviausias būdas skaičiuoti laiką pagal protėvių kartas vadinamas *genealoginiu*. Vėliau įsivyravo *sensorinis* būdas – pagal valdovų ir jų dinastijų valdymo laiką arba karų ir taikos laikotarpius. Senovės graikai metus skaičiuodavo nuo pirmosios olimpiados (776 m. prieš Kristų, liepos 8 d.), romėnai – nuo Romos įkūrimo (753 m. prieš Kristų, rugpjūčio 21 d.), hebrajai – nuo pasaulio „sukūrimo“ (3750 m. prieš Kristų, spalio 7 d.), musulmonai – nuo pranašo Mahometo pasitraukimo iš Mekos į Mediną (622 m. liepos 15 d.). Katalikai, o dabar ir visas pasaulis civiliniame gyvenime laiką skaičiuoja nuo Kristaus gimimo (1 m. sausio 1 d.). Šią datą 525 m. nustatė Romos popiežiaus archyvaras vienuolis Dionisijas Mažasis. Astronomai ir istorikai, beje, nėra labai patenkinti jo darbu; manoma jį padarius kelerių metų klaidą. Suderinti įvairių tautų laiko skaičiavimus istorikams padeda astronominiai reiškiniai – Saulės užtemimai, kometų pasirodymai. Šiuos įspūdingus dangaus skliauto įvykius būtinai pažymėdavo metraštininkai, kronikų rašytojai.

O kaip laikas bėga? Žemdirbiškos kultūros kraštuose nuo antikos laikų vyravo *ciklinio laiko* samprata, auginamais javais siedama žmonių kartas. Kaip lietuviai sako: „Kiekvienas vyras turi pasodinti medį, išauginti sūnų, pastatyti namą.“ Arba apibendrintai: „Kaip radome, taip turime ir palikti!“.

Žemdirbiškąją ciklinio laiko sampratą krikščionybė pakeitė *laiko strėlę*, reiškiančia, kad žmonijos laikas prasidėjo Adomo ir Ievos išvaymu iš rojus, o baigsis Apokalipse. Izaokas Niutonas, kuris buvo ne tik genialus fizikas, bet ir teologas, tai išreiškė mokslo kalba. Pasak Niutono, erdvė ir laikas – ypatingi būties pradai, egzistuojantys nepriklausomai nuo materijos ir vienas nuo kito; o Visata yra idealus laikrodis, kurį savo ranka užvedė Dievas. Laiko „apčiuopiamumu“, jo tėkmės pajauta yra paremta ir Vakarų civilizacijos raiška.

Kiekvienas tolesnis mokslo raidos etapas pasižymėjo iš naujo permąstymu šių fundamentaliųjų laiko ir erdvės sąvokų turiniu. XX a. pradžios mokslininkų Alberto Einšteino ir jo kolegų darbuose paaiškėjo, kad laiko ir erdvės santykiai – kūno matmenys ir jame vykstančių procesų trukmė – *reliatyvūs* dydžiai, kurie priklauso vienas nuo kito ir nuo judančios materijos bei masių koncentracijos aplinkoje. Pasak naujosios fizikos, laikas skirtingai bėga kalno viršūnėje ir papėdėje. Kiek lėtesnis laiko bėgimas apačioje verčia materialų kūną judėti žemyn, – taip šiuolaikiškai aiškinama gravitacinė trauka. Tad ir astronautai, besidarbuojantys Tarptautinėje kosminėje stotyje, sensta truputėlį lėčiau, nei vaikstantys Žemės paviršiumi. Tačiau susekti tą skirtumą galima tik atominiais laikrodžiais! O paslaptinių kosmoso darinių – *juodųjų bedugnių* – atradimas ir jų tyrimai parodė, kad erdvėlaikį ištis iškreivina didelės masės kūnai.

Dar vieną laiko mįslę mokslininkams buvo uždavęs termodinaminis procesas aprašančio parametro – *entropijos* – didėjimo dėsnis, išreiškiantis laiko kryptį, o kartu praeities ir ateities skirtumus. Dėsnis teigia, kad natūraliuose procesuose materijos chaotiškumas didėja. Todėl ir amžinojo variklio sukurti neįmanoma, nors tą padaryti ketino ne vienas senovės laikrodžių meistras. Tačiau gali būti, kad šis dėsnis nėra visuotinis; tai tik Visatos evoliucijos krypties rodyklė. Žmogaus ir gamtos dialoge apie laiką vienu iš reikšmingiausių atradimų yra Belgijos fiziko Iljos Prigožino darbai. Šis Nobelio premijos laureatas 1977 m. sugebėjo paaiškinti, kad gyvosios gamtos evoliucija – jos raida į vis sudėtingesnes formas – yra *sinergetiška* ir neprieštarauja entropijos principui. Tada ir tapo aiškiau, kaip Visatoje galėjo atsirasti protas, jį suvokiantis ir tyrinėjantis. Lietuvių patarlė sako, kad laiko dantys aštrūs ir net kalnus jis sugraužia, tačiau pasirodo, kad laikas yra ir kūrėjas!

Gamta savo sudėtingumu vis nenustoja stebinti tyrinėtojų. Štai 1998 m. dvi tarptautinės mokslininkų grupės, stebėjusios supernovų žvaigždes

tolimose galaktikose, paskelbė sensacingas išvadas apie tai, kad Visatos plėtimasis vyksta greitėdamas. Mokslas visada stengiasi paaiškinti stebimų reiškinių priežastis, – tokia nerimastinga yra žmogaus smegenų savybė. Iškeliama hipotezė, kad už greitėjimą atsakinga nematoma medžiaga, pavadinta „tamsiąja materija“, sudaranti net didžiąją Visatos dalį. Tačiau kaip ją apčiuopti? O gal papildomą stūmos jėgą sukelia vakuumas, kuris dabar įsivaizduojamas nebe absoliučia tuštuma, o kaip realus fizikinis objektas, sąveikaujantis su medžiaga? O jeigu laikas yra kvantuotas, grūdėtas? Jeigu taip būtų, paaiškėtų ir visai naujos laiko savybės, gal net jo tėkmės iš ateities į praeitį galimybė. Tad fizikai teoretikai dabar ir mąsto, ar kvantinėse sistemose galima „apgręžti“ Šrėdingerio lygtį, nusakančią dalelės būvį, ir koks laikas yra juodojoje bedugnėje žemiau įvykių horizonto? Tačiau konkrečių keliavimo erdvėlaikiu projektų šiandien mokslininkai dar nekuria, nes aki-vaizdu, kad žmonijos žinios apie Visatą tam yra nepakankamos. Tik fantastikos kūriniuose keliaujama į praeitį ar kitus kosminius pasaulius, tačiau tokia svajonė jau rusena.

Kalendorius „sustyguoja“ darbus ir šventes

Žmonėms, kitados gyvenusiems iš medžioklės ir gamtos vaisių rinkimo, pakako laiką skirstyti gana trumpomis laiko atkarpomis – savaitėmis, mėnesiais. Tam labai tiko mėnulio fazių stebėjimas. Jų kaitos žymėjimai – ankstyviausi žmonijos istorijoje laiko tarpsnių užrašymai. Archeologai nustatė, kad žmogui tai rūpėjo jau senajame akmens amžiuje, paleolite, prieš 20–25 tūkstančius metų. Tris naktis trunka mėnulio pilnatis, tris naktis jo išvis nematyti dangaus skliaute. Tad tikėtina, kad ir pirmąskė skaičiavimo sistema buvo trejetinė. Tautosaka bei rašytiniai istorijos šaltiniai byloja, kad ir mūsų krašte savaitė kitados trukdavusi triskart po tris paras. Štai kodėl Barbė yra devyndarbė! O trys devyniadienės savaitės sudaro mėnesį, astronomų vadinamą *sideriniu*. Pridėjus tris paras, kai mėnulio nesimato danguje, gaunamas *sinodinio* mėnesio ciklas, naudojamas kaip matas sauliniame kalendoriuje. Tokio kalendoriaus prireikė žemdirbiams, nes svarbiausieji žemės darbai atliekami pavasarį ir rudenį. Tad ir metų skirstymo į keturis sezonus kilmė – neabejotinai iš žemdirbystės praktikos. Pirmieji žmonijos istorijoje žemdirbiai sėsliai apsigyveno „derlingajame pusmėnulyje“ – Nilo, Tigro ir Eufrato slėniuose. Pavasarį su ateinančiu upių potvyniu ten paskelbdavo virš horizonto pakilusi ryškiausia žvaigždė – Sirijus.

Dar labiau kalendoriaus, ir kuo tikslesnio, reikėjo atšiauresnio klimato juostoje įsikūrusiems žmonėms. Tik labai atidžiai stebėdami gamtą, palaipsniui imdami suvokti jos vidinius ritmus, žmonės gebėjo čia išgyventi, apsiginti nuo bado ir šalčio. Manoma, kad ir lietuviškas žodis „laikas“ kilęs iš veiksmažodžio „laikyti“, taigi taupyti maisto atsargas žiemai. Galime didžiuotis ir savo mėnesių pavadinimais; juose – jautrus tautos santykis su Tėviškės gamta. Seniausius baltiškos prigimties mėnesių pavadinimus savo raštuose yra užfiksavę Lietuvos ir Latvijos paribio pastoriai: Žeimelyje gyvenęs Gothardas Frydrichas Štenderis ir Kurše – Paulius Einhornas. Įdomesnieji būtų šie: *švenčių* arba *žiemos* mėnuo (tai – sausis), *žvakių* (vasaris), *polaidžio* arba *grienės* (retas žodis, reiškiantis plutelę ant sniego; tai – kovas), *sulos* (balandis), *lapų* arba *sėjos* (gegužė), *žiedų* (birželis), *šieno* (liepa), *šunų* (rugpjūtis), *šilų* arba *viržių* (rugsėjis), *vėlių* (spalis), *šalčio* arba *šalnų* (lapkritis), *vilų* (gruodis). Senoviškieji mėnesių pavadinimai yra gamtiniai, atitinkantys pagrindinius sezoninės kaitos požymius bei ūkio darbų terminus. Nelabai aiški yra tik šunų mėnesio vardo kilmė; nebent jis būtų siejamas su medžiokle skalikais, kurią dvarininkai paprastai rengdavo po javapjūtės. Pirmuose lietuviškuose ir prūsiškuose kalendoriuose randama net po kelis skirtingus mėnesių pavadinimus. Sausis – *pusčius*, nes vėjai supučia pusnis; *didžiojo rago*, nes briedžiai jau numetę ragus. Vasaris, – nes pasikeičia vyraujanti vėjo kryptis, vis dažniau jis pučia iš pietvakarių, kaip ir šiltaisiais mėnesiais; o kadangi jis trumputis, tai ir *mažasis rago*, *pridėtinis*. Kovas – gal tai baltų karo dievo vardas? Jis dar vadintas *balandy*, patvoriais pirmiausia išdygstančių žolių vardu; taip pat ir *karveliniu*. Balandis – *Velykų*, *sultekis*, *mildvynis*. Gegužė – *žiedis*, *sėmenis*, *sėjinis*. Birželis, – nes užsėjama dirva biržijama; taip pat *visjavis*, *pūdymo*, *kirmėlius*. Liepa – *liepžiedis*, *šienavimo*, *šienapjūtis*. Rugpjūtis – *šilius*, *degėsis*, *pjūtis*. Rugsėjis – *viržių*, *dagos*, *rujos*, *paukštlėkis*. Spalis – *visagavis*, *lapkristis*, *septintinis*. Lapkritis – *vėlių*, *gruodinis*. Gruodis – *Kalėdų*, taip pat ir *siekis*, nes pasiekta metų pabaiga. Štai koks atidus žvilgsnis į gamtos nuotaikas ir fenologijos reiškinius!

Žemdirbystei reikalingas datas galima nesunkiai nustatyti azimutinės astronomijos metodais – stebint saulės tekos ar laidos vietas horizonte. Vietinės gentys XIV–XV a. ant Birutės kalno Palangoje buvo sukūrusios ir sudėtingesnį astronominių stebėjimų įrenginį. Jo veikimas paremtas šešėlinio laikrodžio principu ir atitinka jungtinę mėnulio ir saulės kalendorinę sistemą. Įrenginį sudarė vienuolikos stulpelių, išdėstytų tam tikra tvarka ant pasagos formos pylimo. Saulės laidos ar stulpelių jungčių šešėliu stebėjimų

pakako, kad praktiškai būtų galima nustatyti 36 metines datas, atitinkančias gamtos virsmus bei žemės ūkio darbų terminus. Pagrindinė statinio ašis, pažymėta trimis stulpeliais, rodo saulės laidą Jurginių ir Šv. Roko atleidimų dienomis. Atskiras stulpelis – mėnulio kelionei dangaus skliautu sekti; jį jis atlieka 12 kartų per metus, prabėgdamas tarp stulpelių per 9 paras. Sukomponavus žemdirbiškąjį saulės kalendorių, mėnulio ciklas ir toliau iš įpročio buvo naudojamas skirstant laiką į savaites bei mėnesius. O ir praktinės naudos iš to dar galima turėti. Tarkime, kaip iš didžiulės Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijos surinkti karių pulkus į žygį? Žygūnai pranešdavo didžiojo kunigaikščio paliepiamą tam tikros mėnulio fazės dieną atvykti į kurią pasienio pilį, – aišku ir tikslu! Juolab, kad prieš tvirtovių apgulčiai praverčia pilnatis šviesa.

Kaip žinia, Saulės ir Mėnulio padėties vienas kito atžvilgiu lemia milžiniškas potvynio bangas vandenynuose ir jūrose. Taip pat periodiškai kinta ir kosminių dalelių srautas į Žemės paviršių. Todėl mėnulio fazes kažkiek jaučia kiekviena biologinė sistema – nuo jų priklauso syvų tekėjimas skaidulomis. Šitai buvo pastebėta tūkstantmetėje žemės ūkio darbų patirtyje, įtvirtinta darbų taisyklėmis, ilgainiui tapusiomis tradiciniais papročiais. Mūsų kaime gerai atmenama, kad praktiškai visi ūkio darbai, ypač sėja, daržų sodinimas, atsargų žiemai ruošimas būdavo derinami su tam tikra mėnulio faze; kai kur tai praktikuojama net ir šiandien. Tradiciniuose lietuvių kalendoriniuose papročiuose aptinkami senojo mėnulinio kalendoriaus reliktai tik dar kartą paliudija išskirtinį mūsų kultūros archajiškumą. Gyvename savo žemėje ir savo papročiais nuo neatmenamų laikų.

Lietuvai priėmus krikštą, kartu buvo privalu naudoti bažnytinį kalendorių, susiformavusį Vidurinėje Azijoje ir Romoje, taigi atitinkantį visai kitokį klimatą ir todėl nepritaikytą mūsų krašto žemdirbystei. Tačiau ilgainiui jo praktiškoji funkcija buvo atkūrinėjama, į naujojo kalendoriaus turinį įtraukiant reikalingiausius ūkininkavimui dalykus. Taip gamtos virsmų ir žemės ūkio darbų terminai tapo susieti su konkrečiais krikščioniškaisiais vardadieniais. Žinoma, iš krikščioniškojo vardyno buvo iškelti ir sureikšminti būtent tie vardai, kurių dienos atitiko senojo kalendoriaus atskaitos taškus. Taip Šv. Stanislovo vardadienis tapo Cibuliniu, Šv. Jurgis – ganiavos globėju, Šv. Ona – Duonos ponis ir t. t. Tad ir žmogaus veiksmuose švenčių metu atsispindi tiek krikščioniškos, tiek ir prosenovinės nuostatos. Žinia, tradicinė dalis seniausiai prarado sakralinę prasmę, o jos apeigos atliekamos iš pagarbos senolių atminimui arba net kaip žaismė.

Kaimo poreikiai bažnytinio kalendoriaus rėmus pripildė gamtos reiškinių refleksijomis ir žemės ūkio darbų terminais – atneštinis kalendorius tapo įkultūrintas.

Be apskritų metų kalendoriaus ūkininkaujant naudojami ir trumpesni laiko skaičiavimo ciklai. Pavyzdžiui, mūsų krašte ganiavos trukmė nusakoma tokia taisykle: „Šv. Jurgis tvartus atidaro, o Šv. Martynas – uždaro.“ Arba šeimininkėms žinotina, kad „Gandras per Blovieščius pavakarius šeimynai atneša, o per Šv. Baltramiejų ir išneš“. Dar svarbesnis, o gal ir archajiškesnis, mūsų krašte yra ciklas, pagrįstas Sietyno arba Sieto, astronomų vadinamo Plejadėmis, stebėjimais. Tai – padrikasis žvaigždžių spiečius Jaučio žvaigždynė. Lietuviškasis Sietyno pavadinimas akivaizdžiai sietinas su žemdirbyste. Kuo žemiau saulei nusileidus šios žvaigždės matyti horizonte, tuo arčiau pavasaris. Kai Sietynas ištirpsta auksinėje vakaro žaroje, laikas pradėti pavasario sėją. Šią heliakinės laidos taisyklę nusako patarlė: „Sietynėlis pažare – jautelis vagoje“. Žemdirbiui tai visų svarbiausias darbas, kurio negalima nei paskubinti, nei suvėlinti. Todėl Sietyno laida būdavo kuo atidžiausiai stebima; o spiečius dažnai minimas folklore, dainose įvardijamas „broleliu“. Dar kaimo senolių pastebėta, kad prapuolus Sietynui, netrukus užkukuoja gegutė. Ir sode, darže, laukuose prasideda didysis darbmetis. Be to, šis žvaigždžių spiečius, turintis, pasak žmonių, septynias žvaigždes, stebimas horizonte saulei tekant, kai prasideda lietingoji vasaros pusė, – nuo Septynių brolių miegančiųjų dienos, liepos 10-sios. O žiemkenčių sėjos metas sutampa su aukščiausiu Sietyno pakilimu rugsėjo mėnesio pradžioje. Rugsėjo 8-oji, Švč. Mergelės Marijos adoracijos diena, liaudiškai ir vadinama Sėmene. Žiemą per aukštai iškilusį Sietą į žemę liejasi šaltis, sniegas, vėjas.

Dangaus šviesuliai padeda susmulkinti laiką

Skaičių 12 į kalendoriaus, o vėliau ir į paros dalijimą atvedė Mėnulis. Garbintoji Mėnulio dievybė „gimsta“ 12 kartų per metus, todėl šis skaičius laikytas magišku. Net ir šiuolaikiniuose kalendoriuose 30–31 parų atkarpa tebevadiname „mėnesiais“, nors su mėnulio fazėmis jos nebesusijusios. Saulė taip pat keliauja per 12 Zodiako žvaigždynų. Jų nepertrūkstantis ratas radosi dėl Žemės ašies precesijos, kai žemdirbiams pasižymėjus metinių sezonų pradžią keturiais žvaigždynais, po poros tūkstantmečių buvo pastebėtas jų „pabėgimas“ į gretimus dangaus sklypelius su dar neįvardytais

žvaigždžių deriniais. Po poros kitų tūkstantmečių – vėl tokia pat problema, kurią reikėjo spręsti naujų žvaigždynų įvardijimu, uždariusiu Zodiako ratą. Per tuos tūkstančius metų pasikeitė ne tik ūkininkavimo prioritetai, bet ir religijos įvaizdžiai; juos ir atspindi žvaigždynams parinkti vardai. Įdomu, kad ir didžiųjų planetų ciklų santykis yra 12: dviejuose Jupiterio apsisukimo perioduose, trunkančiuose 60 metų, telpa 5-eri Saturno periodo metai. Esama ir praktiškos skaičiavimo tuzinais priežasties, – juk skaičiuojant pirštais baksnojama nykščiu į kitus keturis pirštus, turinčius po tris narelius ir pirštikaulius.

Kaip žmonės išmoko laiką sudalyti valandomis? Stebint šešėlį, kurį meta koks nors saulės apšviestas daiktas, matyti, kad iki vidurdienio jis trumpėja, o po vidurdienio – ilgėja. Į smėlį įbesta lazda ir aplinkui ją nubrėžtas ratas su padalomis – štai pirmasis saulės laikrodis ir pirmasis žmonijos istorijoje laiko matavimo prietaisas! Lygiai taip senojo Lietuvos kaimo piemenukai nustatydavo vidurdienį, kai laikas ginti gyvulius pokaičio. Tai – trumpiausias lazdos arba šešių pėdučių ilgio paties piemenuko šešėlis. Lietuviai visą parą į dalis skirstydavo, vadovaudamiesi gamtos nuotaikų pajauta. Simonas Daukantas savo garsiajame veikale „Būdas...“ surašė lietuviškame kaime įvardijamas paros dalis. Nuostabu, kad jų yra 24: *sambrėškis/brėkšta, santėmis/sutemo, vakaras, nuovakarės, išvakarės, naktovidas, įmygis, pirmieji gaidžiai, antrieji gaidžiai, prieš aušrą, aušta/švinta, mažoji pusrytėlė, išaušo, saulėtekis, didysis pusrytis, priešpietis, pietai/pusdienis, pakaitis, po pakaičio, po pusdienio, pavakarė, mažoji pavakarėlė, vakarop, saulėlydis*. O savaitės dienas „sunumeravo“ didysis kalbininkas Jonas Jablonskis, tvarkydamas literatūrinę kalbą. Pats žodis *savaitė* gali būti atkeliavęs per prūsų kalbą iš krikščioniškosios Europos.

Saulės laikrodžius plačiai naudojo darbštuoliai egiptiečiai ir kinai jau II tūkstantmečio viduryje prieš Kristų. Jų kraštų saulė kaitri, todėl nelen-gva būdavo darbuotis saulėkaitoje, kalant milžiniškas skulptūras ar statinių blokus. Sudalijus dieną atkarpomis, darbas einasi sparčiau, ir nuovargis taip nepriveikia. Egiptiečių žyniai laiką nuo Saulės tekos iki laidos suskirstė į 10 valandų. Pridėję po 1 valandą ryto žarai ir vakaro sutemoms, šviesiajai paros pusei priskyrė 12 valandų. Lygiai į tiek padalų dalinta ir saulės laikrodžio skalė. Bendras laikrodis miestui – jo centrinėje aikštėje pastatytas obeliskas. Senovės žmonės nesuvokė paros kaip vientisos laiko atkarpos: diena ir naktis jiems atrodė viena nuo kitos visai atsietos gamtos raiškos. O nakties laiką egiptiečiai matuodavo pagal dvylikos ryškiausių žvaigždynų,

vadinamų *dekanais*, teką. Be to, naudojo ir vandens laikrodžius, kurie laiką seikėja ištekančiais lašeliais iš konusinio indo dugno.

Per Babiloniją saulės laikrodžiai paplito antikos pasaulyje. Atkeliavusius į šiauresnius kraštus saulės laikrodžius reikėjo gerokai patobulinti. Mat graikai – prekijų, karių ir keliautojų tauta – pastebėjo, kad statmenos lazdos šešėlis ant horizontalaus paviršiaus įvairiais metų laikais laiką rodo skirtingai, todėl kiekvienam mėnesiui reikalinga atskira skalė. Babilonijos žynys chaldėjas Berosas, gyvenęs III a. prieš Kristų, suprato, kad patogiausia skalės išbraižyti dangaus skliautą imituojančiame įgaubtame sferiniame paviršiuje. Šis Graikijoje, o vėliau ir Romoje paplitęs išradimas buvo pavadintas *hemisfera*. Kitas būdas išvengti sudėtingų skalių – *gnomoną* (strypą, metantį šešėlį) palenkti geografinę platumą atitinkančiu kampu. Praeities išminčių dovana tebesinaudojame ir šiandien: mūsų laikrodžių rodyklės bėga 12 valandų ciferblatu ta pačia kryptimi, kaip ir Saulės šešėlis. O amerikiečiai, 1969 m. nuskridę į Mėnulį, radijo anteną orientavo, neįtikėtina – saulės laikrodžiu. Nesgi Mėnulis neturi magnetinio lauko.

Kai egiptiečiai ir diena, ir nakčiai paskyrė po 12 valandų, jos metų rate buvo nelygios: dienos valandos vasarą daug ilgesnės nei žiemą. Kaip lietuvių pasakaitėje apie poną, sunkiu darbu dieną ilginusį. Tokios buvo ir senovės judėjų valandos, vadinamos *biblinėmis*, kurių šeštoji laikyta vidurdieniu. Kaip ir astrologų naudojamos *planetinės* valandos, skaičiuojamos nuo Saulės tekos konkrečioje vietovėje. *Lygias* paros valandas pirmieji pradėjo naudoti helenistinės Graikijos mokslininkai astronominiuose skaičiavimuose. II a. prieš Kristų viduryje Hiparchas pasiūlė visą parą suskirstyti į 24 *ekvinokcines* valandas, nes per lygiadienius nakties ir dienos trukmė vienoda, po 12 valandų. Lygių valandų idėja atgimė viduramžiais arabų pasaulyje. O kasdieniame gyvenime lygios valandos buvo pradėtos naudoti nuo XIV a., išradus mechaninį laikrodį.

Laiko tėkmę spartina laikrodžiai

Mechaninis laikrodis neabejotinai yra vienas svarbiausių viduramžių išradimų. Dirvą jam atsirasti parengė vandens laikrodžiai su valandų indikacijos mechanizmais – klepsidros, taip pat astronomų naudotos šviesulių koordinatėms nustatyti armilinės sferos ir astrolibijos. Beliko sugalvoti pavarą ir krumpliaračių sistemos stabdį, vadinamą eigos reguliatorių. Mokslo ir technikos istorikai nėra vieningos nuomonės, kam priskirti

mechaninio laikrodžio išradimo garbę. Tiesą nustatyti sunku pirmiausia dėl to, kad viduramžiais visi laikrodžiai – saulės, vandens, ugnies – buvo vadinami vienu lotynišku vardu – *horologium*. XIII a. pabaigoje – XIV a. pirmoje pusėje mechaniniai laikrodžiai per trumpą laiką paplito įvairiuose Europos miestuose, išdidžiai dairydami iš katedrų, rotušių bokštų aukštybių. Jų tuomet priskaičiuota net iki 70. Tai išties verčia manyti, kad išradėjo būta ne vieno. Palankiai susiklosčiusios istorinės ir socialinės sąlygos subrandino šio tiksliausio viduramžių prietaiso atsiradimą vienu metu. Mechaninis laikrodis ne tik privertė žmogų ryškiau pajauti laiko tėkmę, bet ir išmokė laiką tvarkyti savo nuožiūra, o visuomenę gyvenimiškuose rūpesčiuose ir darbuose laikyti dienotvarkės, racionaliau išnaudoti dienos laiką. Tai labai paspartino snaudulingą viduramžių gyvenimo ritmą, o taip pat tiesiogiai turėjo įtakos visuomenės egzistencinėms nuostatoms, netgi mąstymo būdai. Pradėjęs tvarkyti laiką savo nuožiūra, žmogus pradėjo save suvokti kaip savarankišką individą, o ne tik kaip bevalę Dievo valdomo pasaulio dalelytę. Pradėjęs laikrodžiui tikseti, pasaulis tapo matuojamu, įgijo daugiau apibrėžtumo ir priežastingumo. Žvelgdamas į laikrodžio ciferblatą, miestelėnas išmoko planuoti savo dienos darbus ir išsiugdė labai svarbią psichologinę nuostatą – laiką reikia taupyti. Tai turėjo reikšmės amatų ir prekybos suklestėjimui, miestų augimui, universitetų kūrimuisi. Pagal rotušės laikrodžio varpų dūžius atsiverdavo miesto vartai, prasidėdavo prekymečiai ir turgūs, vykdavo meistrų ir pirklių susirinkimai, miestiečių šventės. Vakare miesto varpai paliepdavo užverti smuklių ir karčemų duris, gesinti židinius. Dar svarbu, kad mechaninis laikrodis davė automatinio judėjimo idėją, netrukus pritaikytą audimo, verpimo staklėse, malūnų įrenginiuose ir daugelyje kitų mechanizmų. Tad laikrodis tapo modernių industrinių laikų pranašu!

Tolesnę mokslo raidą lydėjo nuolatinis laikrodžio mechanizmo tobulinimas. Būdinga, kad ilgą laiką meistrų pastangos buvo nukreiptos į laikrodžių puošybą ir kiek galint sudėtingesnių papildomų mechanizmų įrengimą. Laikrodžio širdis – eigos regulatorius, vadinamas *oscilatoriumi*, – beveik nesikeitė. Tai buvo paprasčiausia *veleninė* (*špindelinė*) horizontali svyraklė, per karūninį eigos ratuką ir krumpliaračių sistemą dozuojanči svarsčiuose sukaupią potencinę energiją. Tačiau toks laikrodis per parą pavėluodavo ar užskubėdavo net iki pusės valandos. Todėl pirmieji bokštų laikrodžiai turėdavo tik vieną „ranką“ – valandinę rodyklę. Tačiau jų papildomi mechanizmai skelbdavo valandas, pusvalandžius, ketvirčius, rodydavo kalendorines

datas, mėnulio fazes. Viduramžių laisvieji miestai, pilys ir vienuolynai stengdavosi įsigyti kuo įmantresnius laikrodžius. Tačiau visus miestus savo laikrodžio sudėtingumu neabejotinai nurungė Strasbūras. 1354 m. įrengtas jo katedros viduje laikrodis išties priskirtinas pasaulio stebuklų kategorijai, įstabiausiems žmogaus proto kūriniais ir rankų dirbiniais. Jis rodo ne tik laiką, bet ir Saulės sistemos planetų padėtį dangaus sferoje, o jo valdomas automatinis įrenginys figūrėlėmis suvaidina laiko misteriją.

Labai svarbi gairė laikrodininkystės istorijoje – XVII a. vidurys. Tuomet laikrodžių tobulinimu susidomėjo mokslininkai ir jiems pavyko paversti laikrodį išties tiksliau prietaisu. Tarsi labai paprastai – pritaikius laikrodžiui švytuoklę. Tačiau mechanizmo tikslumas padidėjo dešimt kartų! Vėliau didžiausias dėmesys buvo skiriamas *inkaru* vadinamai detalei, jungiančiai švytuoklę su varomuoju įtaisu. Tikslaus laiko matavimo poreikis vėlgi visiškai atitiko epochos dvasią. Žlungant feodalizmui, atsirado mašininės gamybos užuomazgos, o menki burlaiviai narsiai leidosi į okeanų platybes ieškoti naujų žaliavų šaltinių bei prekybos rinkų. Tai buvo didžiųjų geografinių atradimų eros pradžia. XVII amžius apskritai paženklintas sparčia tikslųjų mokslų raida: užbaigta ir apibendrinta klasikinė mechanika, padėti pagrindai eksperimentiniam gamtos tyrimo metodui, išrastas teleskopas ir mikroskopas, sukurtas diferencialinis ir integralinis skaičiavimas. Pagaminti tikslų laiko matavimo prietaisų skatino dvejoji – moksliniai ir praktiniai – poreikiai: astronomams reikėjo tikslaus laikrodžio dangaus šviesulių judėjimo dėsningumams matuoti, o tolimų jūrinių kelionių burlaivių kapitonams – nustatyti geografinę ilgumą. Dėl švytuoklinio laikrodžio išradimo mokslo istorikai vėlgi neturi vieningos nuomonės. Didžiausi nuopelnai čia priklauso fizikams Galileo Galilėjui ir Kristianui Heigensui. Tačiau nemažai prie to prisidėjo ir Vilniaus universiteto auklėtinis jėzuitas Adomas Kochanskis. Deja, mažai žinome apie jo darbus, nes jie atlikti užsienio universitetuose, pasitraukus nuo pirmosios Vilniaus okupacijos.

Nešiojamus laikrodžius XVI a. pradžioje pradėjo gaminti Niurnbergo meistrai. Tiesą sakant, tuos „kiaušiniais“ vadinamus laikrodžius nešiodavo ne pats savininkas, bet jo tarnas. Pirmieji namų laikrodžiai buvo tarsi kokie būgneliai ar keturkampės, šešiakampės bronzinės dėžutės. Išlietais arba graviruotais ornamentais laikrodininkai tarsi auksakaliai puošdavo savo dirbinių ne tik išorę, bet ir mechanizmą. Vienas pirmųjų tokių namų laikrodžių buvo meistro Jokūbo Čecho 1525 m. pagamintas Žygimanto Senojo užsakymu žmonai Bonai Sforcai. Jis rodė astrologines – laimingas ir blogos

lemties valandas, saulę Zodiako rate, mėnulio fazes. Apmaudu, kad toks istorinės laikrodininkystės šedevras dabar priklauso ne Valdovų rūmams Vilniuje, bet Londono antikvarų draugijai. XVI a. antroje pusėje laikrodžiai Vilniuje jau nebuvo retenybė. Archeologai bokšto laikrodžio krump liaratį ir rodyklės nuolaužą yra radę Valdovų rūmų tyrimuose. Pirmieji laikrodininkai minimi tarp valdovo dvariškių, o 1601 m. kovo 13 d. jie paminėti privilegijas patvirtinančiame rašte tarp kitų sostinės cecho meistrų. Apie XVII a. vidurį Vilniaus laikrodininkai – Jokūbas Gierkė, Johanas Klasenas, Lukas Veidmanas, Johanas Šaireris, Teodoras Tarasovigas išgarsino savo miestą kaip to meto svarbų laikrodininkystės centrą Rytų Europoje. Tuo metu bokšto laikrodžius jau turėjo ir Vilniaus katedra, ir rotušė. Šiandien radijo bangomis Lietuvai vidurnaktį skelbiantis Vilniaus arkikatedros varpinės laikrodis į bokštą įkeltas 1673 m. spalio 12 d. Jo geležinė širdis skaičiavo mūsų valstybės istorijos pulsą! Kiek tuose garsuose pergalių triumfo, švenčių džiugesio, o ir skaudžių netekčių sielvarto, pralaimėjimų nevilties, gaisrų ir marų siaubo... Pavargo senasis mechanizmas, – dabar jį pavaduoja elektroninis įtaisas.

XIX a. antroje pusėje industriniu būdu pradėti gaminti laikrodžiai atpigo, tad juos galėjo įsigyti ne tik miestelėnai, bet ir taupesni kaimo gyventojai. Atvažiuavęs į miestelio jomarką ar kitą prekymetį ir sėkmingai pardavęs savo išaugintas gėrybes, dažnas valstietis namo parsiveždavo į gūnią rūpestingai suvyniotą dar retą kaime „dziegorių“. Būdavo ir taip, kad neturtingesnio krašto valstiečiai susidėję pirkdavo vieną laikrodį visam kaimui. Susiruošę kur važiuoti, siųsdavo piemenuką pas kaimyną „parnešti laiko“. O ir duonelę kepat, vis reikėdavo pasitikslinti „kiek adynų“ praėjo nuo kepalų pašovimo krosnin. Kabodavo laikrodis gerojoje patalpoje krikštasuolėje, pačioje garbingiausioje vietoje prie šventųjų paveikslų. Pirmieji laikrodžiai, kurie pakeitė gaidį kaime, buvo sieniniai, su sunkiais svarčiais ir gėlėmis ištapytu ciferblatu. Buvo ir mažesnių, namelio formos, su prie stiklo iš vidaus priklijuotu ar iš folijos išlankstytu ir nuspalvintu vaizdeliu.

Pirkliai dažniausiai atveždavo laikrodžių iš Vokietijos gamyklų, įsikūrusių Švarcvaldo kalnų regione. Turtėjant kaimui, paplito spyruokliniai sieniniai laikrodžiai, kurie buvo ir solidesni, ir ilgesniam laikui užvedami. Tai vokiečių firmų „Broliai Junghansai“, „Lenzkirch“, „Kenzle“ gaminiai su dažnu prancūzišku įrašu ciferblate: „Leroi a Paris“, kuris reiškė, kad laikrodis paruoštas eksportui. Patikimi jų mechanizmai kai kuriuose namuose skaičiuoja laiką jau ketvirtajai kartai! Prieškariu paklausūs tapo

gražiabalsiai modernio apdailos „GustawBecker“ firmos laikrodžiai, atvežami iš Freiburgo miestelio Sudetuose (dabar tai Lenkijos Svebodzicės). Spartėjantis gyvenimo ritmas iškėlė žadintuvų paklausą. Žinoma vokiečių firma „Kenze“ prieškariu pagamindavo žadintuvų su lietuviškais įrašais ciferblate: „Aukščiausios rūšies“ „Gudrus gaidys“, net ir su „Lituanikos“ ar Gedimino pilies piešiniais. O žadintuvai su muzikiniu būgneliu galėdavo išgroti ne tik vokišką „Ach, mein lieber Augustin“ melodiją, bet ir mūsų Tautinę giesmę.

Praeities palikimo vertė

O kodėl valanda dalijama į 60 minučių, o minutė į 60 sekundžių? Toks valandos dalijimas į smulkesnes dalis yra Babilono išminčių palikimas. Mat kalendorinių metų trukmę, lygią 360 dienų, jie paveldėjo iš šumerų kultūros. Keleto likusių dienų jie tiesiog nebeskaičiuodavo, paskirdami jas sugrįžtančios Saulės pagerbimui. Atidžiai stebint ir fiksuojant dangaus reiškinius, kuo garsėjo babiloniečių žyniai, horizontą reikia sugraduoti. Skriestuvu ir linuote apskritimą nesunku sudalyti ir į 6 dalis, ir į 360 laipsnių. Skaičius 60 senovės žvaigždininkams imponavo savo dalumu: be liekanos jis dalijasi iš 6 pirmųjų skaičių, taip pat iš 10, 12, 15, 20, 30. Net ir parą babiloniečiai skirstė į 360 skiltelių. Antikos graikams labai rūpėjo tikslūs jūrlapiai; jų mokslininkai Babilono žinias panaudojo kartografijoje. Genialusis Eratostenas III a. prieš Kristų 60-ies sistemą pritaikė vietovių platumai matuoti. Po šimtmečio Hiparchas įvedė antrąją koordinatę, ilgumą taip pat sužymėdamas laipsniais. Laipsnis lotyniškai yra *gradus*, kuris reiškia žingsnį. Astronomas Klaudijas Ptolemajas savo veikale *Almagestas*, parašytame apie 150 m., pasiūlė ir laipsnius sudalyti į 60 dalių – lotyniškai *partes minutae primae* („pirmąsias smulkias dalis“), o šias – į dar smulkesnes, *partes minutae sekundae* („antrąsias smulkias dalis“). Štai iš kur minutės ir sekundės pavadinimai! O 60-ies sistemos įsitvirtinimui ir paplitimui dar buvo svarbūtai, kad besiilsinčio žmogaus pulsas vidutiniškai tvinksi 60-čia dūžių per minutę. Galima šį biologinį laikrodį „iš bėdos“ panaudoti net ir matavimams. Štai jaunasis G. Galilėjus, nuobodžiaudamas bažnyčios pamaldose, savo pulsą suskaičiavęs sietyno svyravimų periodus, nustatė svarbius švytuoklės dėsningumus. Tik išstobulinus mechaninį laikrodį, laikas pradėtas taupyti, skaičiuojant ir smulkiąsias valandos dalis. XVII a. antroje

pusėje laikrodžių ciferblatuose pasirodė minutinė rodyklė, o XVIII a. pradžioje – jau ir sekundinė.

Kokia stipri įpročių galia! Nors toks laiko vienetų skirstymas labai nesisiderina su dešimtaine matų sistema ir gerokai apsunkina įvairius skaičiavimus, vis dėlto neatsisakome šios praeities išminčių dovanos. Ir tuzinas tebėra skaičiavimo sistema, iki šiol naudojamą kai kuriose šalyse, pagrindas. Tiesa, vykstant 1795 m. Didžiąjai Prancūzijos revoliucijai, dešimtainė sistema buvo pritaikyta taip pat ir laiko matavimo vienetams: para sudalyta į 10 valandų, o metai – į 10 mėnesių. Tačiau kitoms šalims nepriėmus tokios naujovės, po 17-os mėnesių jos atsisakė ir patys prancūzai. Nepavyko ir 1897 m. pakartotinis reformos bandymas. Australijos televizijos vedėjai 1975 m. balandžio 1 d. paskelbė, kad laikas jų valstybėje nuo šios datos bus skaičiuojamas „dešimtainiškai“, tačiau didžiulis visuomenės pasipiktinimas pokštą privertė tuoj pat atšaukti. Betgi įdomu, kad sekundę „smulkinant“, laikomasi būtent dešimtainės sistemos: milisekundė, mikrosekundė, nanosekundė.

Dabartiniai siūlymai reformuoti laiko skaičiavimą ir kalendorių, nors mokslškai ir labai pagrįsti bei galintys teikti didžiulės ekonominės naudos, tikrai nebus priimti, nes žmonija negali atsisakyti istorinio laiko pojūčio, ištrinti kultūrinės atminties ir sugriauti religinių švenčių ciklo.

Viduramžiais nesutarta dėl valandų skaičiavimo pradžios. Į saulės laikrodį žiūrint, būtų tarsi logiška valandas skaičiuoti pradedant nuo saulės tekos. Tokios valandos lotyniškai vadinamos *horae ab ortu solis*. Paros skirstymui į 24 lygias valandas, pradedant nuo tekos, prigijo *babiloniečių sistemos* pavadinimas. Tačiau Italijos vienuolynuose imta valandas skaičiuoti nuo vidurnakčio. Pirmiausia dėl to, kad para baigiasi ir ją reikia palydėti malda; o antra dėl to, kad prieš didžiąsias krikščionių šventes būtina tam tikrais intervalais skaityti vigilines maldas ir naktį. Žodis „vigilija“ atėjęs iš romėnų paveldo, jie taip buvo įvardiję naktinių sargybų karo stovyklose laiką. Lygios 24 valandos, skaičiuojamos nuo vidurnakčio – tai *horae ab occasu solis*. Europoje jos vadintos *itališkomis*. Garsiam laikrodininkais ir kitais meistras Niurnbergo mieste būta mišrios sistemos: diena skaičiuota babiloniškai, naktis – itališkai. Todėl ir laikrodžio ciferblate, su retomis išimtimis, žymimas tik 12 valandų „puslaikrodis“.

Šiandien žodžiu pasakomos ar skelbime užrašomos valandos vienose šalyse skaičiuojamos pradedant nuo vidurdienio, kitose, – kaip Lietuvoje, – nuo vidurnakčio. Tačiau ir mūsų šnekamojo kalboje vis būna patikslinama,

kokios – dienos ar nakties – valandos turimos galvoje. Lietuviams žodis „valanda“ senovėje reiškė laisvą nuo darbų laiką, poilsį. Jį pasiskolinę kaimynai žodžio prasmę kiek pakeitė: latviškai *valuoda* reiškia pokalbį, šneką, ar net plepalus, o rusiškai *valanda* vadinamas gaislys, bastūnas, dykinėtojas. Garsiojo Michailo Bulgakovo romano „Meistras ir Margarita“ pagrindinis veikėjas yra vardu Volandas.

Senovinių laikrodžių apdailoje užfiksuoti įvairių praeities epochų esetiniai idealai ir meno kryptys. Laikrodžio meninę formą kuriantį meistrą įkvėpdavo visa tai, ką jis siedavo su gyvenimiškąja ir filosofine laiko samprata. Todėl čia ypač jaučiama žmogaus rankų šiluma. Dažnai jie yra unikalūs auksakalystės, taikomosios dailės šedevrai. Tai – spintiniai, židiniai, konsoliniai laikrodžiai, dvarų ir rūmų puošmenos. Jais šiandien didžiuojasi taikomosios dailės muziejai! O štai nešiojamus laikrodžius juvelyriškai išgražinti, inkrustuoti juos deimantais, emalės miniatiūromis, kabinti ant brelokais papuoštų grandinėlių buvo pradėta apie XVI a. vidurį. Legenda byloja, kad po to, kai griežtasis bažnyčios reformatorius Žanas Kalvinas 1541 m. uždraudė nešioti brangenybes. Tada vieninteliu asmeniniu prabangos daikteliu ir tapo laikrodis. Įdomu, kad rankinis mechaninis laikrodis, pagamintas garsiose Šveicarijos firmose, ir šiandien tebėra prestižo visuomenėje rodikliu. Juos išdidžiai nešioja šio pasaulio galingieji ir patys turtingiausieji. Apie tokių laikrodžių kainą geriau neužsiminti.

Globalėjant pasauliui

Išradus geležinkelį ir išplėtojus jo tinklą, pasauliui iškilo problema, kaip sudaryti traukinių eismo tvarkaraštį, jeigu kiekvienoje tolimesnėje stotelėje laikas – vietinis, atskaitomas pagal vidurdienio saulę. 1884 m. kanadiečio inžinieriaus Sandfordo Flemingo pasiūlymu buvo įvestas juostinis laikas, Žemės rutulį sudalinus pagal dienovidžius į 24 juostas, besiskiriančias viena nuo kitos valanda. Juostos skaičiuojamos rytų kryptimi, pradedant nuo Grinvičo nulinės.

Dėl laiko suskirstymo juostomis pasitaiko įdomių situacijų. Prisiminkime kad ir Žiulio Verno herojaus džentelmeno Filijaus Fogo kelionę aplink pasaulį per 80 dienų, jos metu „sutaupyta“ vieną dieną ir laimėtas lažybas. Šių dienų kelionė, tarkime, lėktuvu iš Kopenhagos į Čikagą trunka 5 valandomis trumpiau negu atgal. Telefonu galima paskambinti vakarų kryptimi į vakardieną. Todėl vis garsiau kalbama, kad laiko juostos yra anachronizmas

modernioje visuomenėje. Gal pasinaudoti astronomų patirtimi ir visame Žemės rutulyje įvesti tą patį laiką? Juk laiko momentų atskaita – kada keltis, kada dirbti, kada gultis – tėra sutartinis ir įpročių dalykas. Kitados Parvyžiaus geležinkelio stoties laikrodis tyčia kiek vėluodavo – iš paslaugumo keleiviams.

Pirmasis pasaulinis karas išpopuliarino ant riešo segamus laikrodžius. Tokius laikrodžius pirmiausia įvertino lėktuvų pilotai, jais sekdami kuro bako tuštėjimą pakilus į orą. Gulint apkasuose taip pat labai keblu raustis kišenėse. *Apkasiniais* vadinamų rankinių laikrodžių užvedimo galvutė buvo perkelta iš 12-tos valandos pozicijos ir įtaisyta ties 3-čia valanda. O pats mechanizmas tapo plokštesnis, labiau priglundęs prie riešo. Patogumas buvo toks akivaizdus, kad kišeninių laikrodžių greitai visai atsisakyta. Tarpukariu jau ir damos ėmė nešioti imantresnio dizaino rankinius laikrodukus.

Inžinierius Vorenas Marisonas garsiojoje „Bell Telefon“ laboratorijoje dar 1927 m. sukonstravo laikrodį su elektriniu osciliatoriumi. Tam buvo panaudota pjezoelektrinė kristalinio kvarco savybė elektriniame lauke virpėti pastoviu dažniu. Tačiau pirmąjį kvarcinį laikrodį „Astron“ į rinką išleido japonų firma „Seiko“ tik 1969 metais. Toliau įvykiai klostėsi taip audringai, kad Šveicarijoje jiems prigijo *kvarco krizės*, o Japonijoje – *kvarco revoliucijos* pavadinimai. Atpigęs rankinis laikrodis tapo bene artimiausiu kiekvienam žmogui daikteliu. Žinia, kol jo funkcijos matuoti laiką nepagrobė mobilusis telefonas. Betgi inžinierių išradingumui nėra ribų: laikrodis, pavadintas išmaniuoju, ėmė matuoti oro temperatūrą ir slėgį, žmogaus kraujo spaudimą ir pulso dažnį, nueitų ar nubėgtų žingsnių skaičių, GPS koordinates, palaikyti ryšį su mobiliuoju telefonu ar personaliniu kompiuteriu.

Pirmųjų mechaninių bokšto laikrodžių tikslumas tesiekė ketvirtį valandos per parą. Sieniniai švytuokliniai laikrodžiai per parą gali paskubėti ar atsilikti iki 20 sekundžių; anglų meistrų astronominių laikrodžių tikslumas pasiekė vienos minutės per savaitę ribą. Elektrinio švytuoklinio laikrodžio, kurį pagamino Viljamas Hamiltonas Šortas, tikslumas buvo 0,01 sekundės per parą. Mechaninio rankinio laikrodžio balansyras suvirpa 5 kartus per sekundę, padarydamas 18 tūkstančių osciliacijų per valandą. Kvarciniame laikrodyje įvyksta iki 100 tūkstančių virpesių per sekundę, tad jis „paklysta“ vieną sekundę per 30 metų. XX a. viduryje fizikai sukūrė atominį cezio laikrodį, kuris atsilieka ar paskuba vieną sekundę per 138 milijonus metų. Laiką ten matuoja elektronų šuoliai tarp energetinių atomo lygmenų. Tad ir sekundės – bazinio laiko vieneto tarptautinėje matų sistemoje – dydis

apibrėžiamas nebe paros dalimi, o atomo virpesių skaičiumi. Etalono nenaikintų jokia kosminė katastrofa. Šiuo metu sukurtas atominis iterbio laikrodis, kuris sekundės tikslumą išlaiko ilgiau nei Visatos amžius – 13,8 milijardų metų. Tokie laikrodžiai – tai visa fizikos laboratorija, aptarnaujančio personalo juokais vadinama „laiko fabriku“. Kokia praktinė nauda iš tokio tikslumo? Atominių laikrodžių reikia fizikams tikrinant pamatinius Visatos sąrangos dėsnius; jie taip pat efektingai panaudojami telekomunikacijose bei navigacijoje, gerinant globalią padėties nustatymo sistemą. Naudojantis atominiais laikrodžiais 1961 m. buvo sudarytas naujas nulinės laiko juostos standartas, kuris vadinamas *suderintuoju pasauliniu laiku* ir žymimas santrumpa *UTC* (angliškai: *Universal Time Coordinated*). Pasaulinis laikas yra suformuojamas remiantis 650 atominių laikrodžių, veikiančių 78 šalių metrologijos institutų laboratorijose, rodmenimis. Visi šie laikrodžiai veikia savarankiškai, bet ryšių palydovais yra sujungti į sistemą. Lietuvos Fizinių ir technologijos mokslų centro Metrologijos skyriuje veikiantys du atominiai laikrodžiai taip pat yra įtraukti į UTC laiko formavimą.

Aptarus laiko matavimo prietaisų raidą, dera paminėti ir šios srities viešųjų erdvių „čempioną“. Patį didžiausią pasaulyje laikrodį šveicarų meistras įrengė 425 m aukštyje viešbučio „Fairmont“ bokšte Mekoje. *Karališkuoju Makkah* vadinamo milžiniško laikrodžio keturi ciferblatai, sudėlioti iš 90 mln. spalvotos mozaikos gabalėlių, yra 45 m ilgio ir 43 m pločio. Laikrodžio valandinės rodyklės yra 17 m, o minutinės – 22 m ilgio. Kad rodyklių neblaškytų vėjas, buvo sukurtas specialus mechanizmas, išlaikantis jas vienodu atstumu nuo ciferblato. Laikrodis praneša ir musulmonams privalomų penkių per parą maldų laiką, įžiebdamas dešimtis tūkstančių baltų ir žalių LED lempučių.

Europoje didžiausiu išlieka Vestminsterio abatijos Londone laikrodis, įrengtas 1859 m. karalienės Elžbietos II bokšte 55 m aukštyje. Šio laikrodžio keturių ciferblatų skersmuo yra 7 m, o minutinė rodyklė – 4,2 m ilgio, skaitmenys – 60 cm aukščio. Laiką jis praneša ir balsu, išgaunamu smogiant į 14,5 tonų varpą Big Beną.

Garsusis rašytojas, fizikas ir JAV valstybės veikėjas Bendžaminas Franklinas dar XIX šimtmečio viduryje ištara: „Laikas – pinigai!“. Verslas laiko turinį įvertino pinigais ir eliminavo iš jo tikėjimą amžinybe. Ilgainiui tai atvedė prie Europos modernizacijos, pasireiškusių esmingais pokyčiais gamybos technologijose bei socialinėje visuomenės organizacijoje. Šie procesai vyksta vis greitėdami: pramonėje technologijų kaita vertinama jau kaip

ketvirtoji revoliucija, o visuomenė nuo agrarinės, industrinės, postindustrinės, informacinės ir žinių pakopos žengia į kūrybos ir idėjų pakopą. Vakarų civilizacijos raidos graži ateities vizija – visuotinės gerovės visuomenė. Deja, realus tebėra ir juodasis žmonių ateities scenarijus – civilizacijų susidūrimas ir branduolinis karas.

Vakarų Europos šalyse per pastaruosius pusantro šimto metų žmonių gyvenimo trukmės vidurkis padvigubėjo, o jų darbo laikas žymiai sutrumpėjo. Mažiau laiko užima ir kelias į darbo vietą – transportas juda sparčiau. Tarsi turėjo atsirasti daugiau laiko ir sau. Betgi pokyčių sparta! Šiuolaikinis žmogus stengiasi nuo jų neatsilikti, todėl nuolat skuba, vis pasiteisindamas – „neturiu laiko“, „nėra kada“, „gal rytoj“. Elektroninį paštą jis tikrina autobuse, telefonu kalba vairuodamas, valgo prabėgomis „greitą maistą“. Skaito ne tekstus, o jų santraukas, nes darbuose planai ir projektai jam grąsina terminais ir „dedlainais“. Todėl ėmė trumpinti netgi miego laiką, o per atostogas ne tiek ilsėtis, kiek „vykdyti“ vasaros planus. Žinoma, yra ir tokių žmonių, kurie laiko neturėjimu tik pridengia savo neveiklumą, tinginystę ar atsakomybės kratymąsi. Tačiau daug žmonių ištis jaučiasi slegiami laikrodžio diktato, gresiančio perdegimo sindromu. Tiesa, įtampą kasdienybės reikaluose dabar kiek švelnina internetas: nemažai darbo užduočių ir kitų rūpesčių galima išspręsti būnant namuose ir bet kuriuo paros metu. Tačiau internetas atėmė betarpiško bendravimo džiaugsmą ir net malonumą gauti ranka rašytą laišką, kurio vokas papuoštas spalvinga miniatiūra – pašto ženkle. Modernieji laikai primygtinai reikalauja lankstesnio santykio su laiku! O greitėjančio tempo gyvenimo tėkmėje labai pravartu kartas nuo karto surasti lėto laiko salelę. Puiki priebėga – persikėlimas į kito laiko erdvę, paėmus į rankas grožinės literatūros knygą, poezijos tomelį ar „Varpų“ almanachą.

Libertas KLIMKA

VYTAUTAS ALMANIS

APIE RAŠYTOJUS IR KNYGAS

LITERATŪROS MOKSLAI PO SNIEGU

Per susitikimus su skaitytojais sakau:

– Esu baigęs dvi akademijas...

Jie žiūri į mane pagarbiai, pasigirsta: O! O!

– Vieną – meškų, kitą – taigos, – patikslinu.

Klausytojai smarkiai nusivilia.

1964 metų pats viduržiemis. Nuo Uralo ligi Ochotsko siaučia pūga. Pūga sumaišė per vieną žemę ir orą, užpustė namus, nieko nebematyti, tik mūsų traukinys, kaip koks vienišas vilkas, beribiuose toliuose suūkia: ū!ū!ū! Vagonuose ant suolų, grindų, lentynų žmonių kaip pilietinio karo metais. Moterys su 5-6 vaikais, kitos čia pat žindo kūdikius, pervynioja į sausesnius vystyklius, medinkojis invalidas, pritardamas bajanu, nesustodamas šniaukruojančiu balsu dainuoja apie karą.

Geležinkelio stotys tiesiog prislėgtos keleivių, kurių iš praeinančių traukinių vis daugėja ir daugėja. Kada nustos pūgos, atsiras šiokia tokia žiemkelio vėžė, gal po savaitės, dviejų ar trijų, niekas nežino, vis tiek reikės

kažkaip patekti į užkištus savo kaimus kažkur stepėje ar taigoje. Kampe, prie bakelio su vandeniu, kur prie storos grandinės didele spyna prirakintas aliumininis puodukas, visą laiką stovi eilė.

Kai kurie rašytojai, ar iš mandrumo, ar šiaip sau kartais vietas, kaimus, miestą ar žmogaus vardą pavadina viena raide N. Iškart manėme, kad išlipome plyname lauke, tarp pusynų, tik vėliau pamatėme, jog iš po sniego kyšo kaminai, aplink juos, kad sušiltų, glaustėsi šunys ir rūko dūmai. Tas visas kraštas – žmonės, taiga, gyvenimo būdas, girininkija, į kurią niekas nepalydėjo, kelias be vėžių ar kokių nors kitų žymių, kurį reikėjo susirasti patiems, ir buvo tas N – nežinomas ir nepažįstamas.

Jau visai naktį mūsų arkliukas, pakinkytas į roges, pats rado giliai apsnigtą, apipustytą, nukištą į patį Salairo keteros vidurį Taigos Sungajaus kaimą. Kaip toliau ten reikėjo verstis be jokio ryšio, be kelio, be nieko, čia jau būtų panašu į kokį nors užsienio autoriaus trilerį.

Kadangi sniego prikrito gal visus tris metrus ar dar aukščiau, takus sumindavome savo kojomis, o žiemkelį – traktoriais. Pavasarį, kai jau sniegas nutirpdavo ir pražysdavo visos jėlanės, mes vis dar važiuodavome žiemkeliu per tvirtai suspaustą sniegą, pakilusį gal porą metrų virš sogrų (kalnų pelkių), suvirtusių taigos medžių, neatitirpusių upių.

Artimiausioje Alambajaus gyvenvietėje, maždaug už 70 kilometrų, kur reikėdavo vykti su ataskaitomis į gamybinius pasitarimus, buvo biblioteka. Bibliotekinėinkė užpustytame name, apsirėdžiusi pūkine skara ir storais namų darbo pimais (veltiniais), glausdavosi prie šilto radiatoriaus, laukdama per atkastą sniego tunelį pasirodančio kokio nors vienišo skaitytojo. Ant tvirtų lentynų radau nesulankstytais puslapiais, kietais viršeliais, nenučiupinėtą visą (beveik) pasaulinę literatūrą. Vien Levo Tolstojaus čia buvo 90 tomų!

Dar ne viskas. Fedia, mūsų laiškanėšys ir radijo taško vedėjas, beveik visą laiką įdrėkęs, žiemą slidėmis per pusnis, pavasariais raitas ant arkliuko per patvinusias upes pargabendavo mūsų užsakytus „Literatūrą ir meną“, „Pergalę“, Nemuną“, „Kultūros barus“, nenuskandintus, nepamestus, karštais tik sušlapusius ir aplamdytus.

Turėjome savo elektrą, kuri šviesdavo iki 12 valandos nakties. Iš tikrųjų ta šviesa tiek ilgai neištempdavo. Sėdi sau prie knygos, kur neužilgo jau esi toli nuo čia, kokioje nors senoje pilyje ar šiltose salose, ten, kur yra keliai, kur tau visiškai nerūpi ar yra krautuvėje miltų, druskos, ar nėra, kur nereikia organizuoti ištisos ekspedicijos, gabenant ligonį per pūgą, pusnynus

iki ligoninės, kaip, koku būdu atsigabenti „iš žemyno“ dyzelinio kuro, kur reikės gauti atsarginių dalių sunkvežimiui, traktoriui ar elektros stotelei, ir matau, kaip lemputė sumirksi keletą kartų ir užgesa. Žiūriu viltingai į elektros lemputę, o gal? Kur tau! Belieka tuoj pat grįžti iš knyginio pasaulio. Mūsų trobos durys atsidaro į vidų, nes kitaip jas iš lauko pusės mirtinai prispaustų sniegas. Imi kastuvą, jei reiktų prasiskverbti į paviršių, ir eini į elektros stotelę, jausdamas, kad ten atsitiko kažkas negero.

Kaip tyčia (rado tinkamą laiką) siauru sniego takeliu priešais eina, pakraipydamas užpakaliu, ir šonus sau plakdamas uodega, bendruomenės jautis. Kaimelio žmonės jaučio prisibijodavo ir tankiai, patys duodami jam kelią, nuslysdavo nuo tako giliai, kaip į kokį šulinį, purų sniegą. Man jautis visuomet užleisdavo taką (gal žinojo, kad esu girininkas?), tad visas pats prasmego po pusnimis. Ne pirmas kartas, kaip nors išsikaptys.

Strokovas, mūsų elektrikas, pasidėjęs alyvuotą vatinuką po galva, miegojo. Žiūriu – kuras pasibaigęs, tepalo kiekis arti nulio, dar kiek ir elektros stotelė būtų suvis nusigalavusi. Strokovas kiekvieną dieną būdavo išgėręs, kartais daug, o kartais šiaip sau, vidutiniškai. Dabar jis išgėrė vidutiniškai ir, po ilgo instruktažo su trumpais, įtaigiais ir gerai suprantamais žodžiais, pasižadėjo daugiau (mažiau – irgi ne) nebegerti. Dar, beveik cituodamas Lenino žodžius apie raudonąją armiją, prigrasinau, kad elektros stotelę saugotų kaip savo akies vyzdį!

Kai grįžome į Lietuvą, tuo metu išprusę skaitytojai, inteligentai, manė pasiekę literatūros aukštumas ir stebino vieni kitus, gavę pasiskaityti ką tik išleistą lietuvių kalba Kobo Abės „Moterį smėlynuose“. Pamanykit tik! Mes kur kas anksčiau už juos, apsnigti ir užpustyti Salairo keteros juodojoje taigoje, skaitėme Kobo Abę, ir ne vieną jo knygą, o daugiau...

NAKVYNĖ

Visi anų laikų Sibiro „atradėjai“ buvo kaip du vandens lašai panašūs vienas į kitą. Jiems jau iš anksto svilo padai, įsivaizduojant, kaip vaikščios iš žvėrių kailių pasiūtais apdaraais, avės šiltais untais (žiemos avalynė), gyvens evenkų čiumuose ir čiukčių jarangose.

Patys nekantriausieji, kurie nesustodami nubėgo iki evenkų ar čiukčių žemės, rado anuos prilipusius prie parduotuvių durų, dėvinčius nailonines striukes ir guminius batus. Aš irgi buvau iš tų nekantriųjų, tad visur – iš knygų, žurnalų, dar iš kur nors perskaičiau, įsiminiau taigos žvėrių – didelių

ir mažų, aprašymus, kokio jie yra aukštumo ir ilgumo, kiek turi dantų, kaip atrodo pėdos, kur gyvena, ką valgo, kiek veda vaikų. Pasirodo, niekas čia tokių taigos gyvūnų bei jų pėdų nėra matę, tik senoliai kaip per miglas prisiminė, kad tie mano jiems nupasakoti žvėrys jau seniai, prieš daug metų pasipustė padus nuo kaimų bei gyvenviečių į tolimas taigas ar prie pačių belokų, kur jaunimas tingi vaikščioti, o seniai, kad ir labai norėtų – nebegali.

Deja, tie mano mintinai išmokti žvėrys bei žvėreliai, jų pėdos čia neturėjo jokios vertės. Užtat reikėjo viską žinoti apie karbiuratorius, filtrus, frikcionus, reduktorius, kardanus, paskirstymo velenus, krumpliaračius, greičio dėžės pirmąjį velenėlį ir dar daug ką. Vietiniai mechanizatoriai tą gausybę gelžgaliukų vadindavo tik vienu trumpu žodžiu su įvairiausiomis jo variacijomis. Maža to, dar reikėjo parodyti, kaip juos įstatyti variklyje ar kitur, kad judėtų ir dirbtų, nes mūsų traktorininkas ir vairuotojas inkštė nežiną kaip tą padaryti...

Ir vėl su talpia Abalakovo kuprine (kaip sakė vienas keliautojas, joje telpa visas vagonas daiktų) šliuožiu slidėmis iš Tiagūno bibliotekos, kitame Salairo keteros pakraštyje, kur knygų buvo dar gausiau. Kuprinėje – 25 knygos, katiliukas arbatai virti, kirvis, duona, arbatos pakelis. Prie diržo mediniame dėkle kabo peilis. Mano kelioninės slidės plačios, kad nenugrimzčiau į purų sniegą, iš šermukšnio medžio, apkaltos briedžio kailiu nuo jo šlaunų, neleidžiančios slysti atgal, lipant į patį stačiausią kalną.

Vis tiek pusiaukelėje sutemo, tad teko nakvoti po kėniais. Pasiruošimas nakvynei užima daug laiko: reikia sutrypti sniegą, prilaužyti kėnio šakų, nukirsti ir atitempti kelis sausus rąstus taigietiškam laužui – nodjai, kuris nekurstomas rusena visą naktį. Tokį laužą užsikurti išmokau iš knygų, kur buvo ir paveikslukas, kaip jis atrodo.

Dar dieną, prieš renkantis nakvynei vietą, tai šen, tai ten, pasirodė ne-gausios žvėrių pėdos. Tik niekur nepastebėjau didelių, plačių paties taigos šeimininko pėdų. Stora, riebi, graži meška žiemą nevaikšto, o miega. Tik koks nors nevykėlis jos giminaitis, nors tokių retai pasitaiko, nesukaupęs taukų, piktas, nervuotas, priekabus, valkiojasi alkanas, ir vargas tam, kas pasitaikys jo kelyje. Šiaip taip, vis pasislinkdamas arčiau nodjos, nes laikas sustojo lyg ir vietoje, sulaukiau aušros ir tuoj susiruošiau į kelią.

Tik dabar, stojęs ant slidžių, visai netoliese pastebėjau aukštą kėnių sąvartyną, jame nemažą apšarmojusią landą. Kas ten gyvena, nereikėjo nė spėlioti. Pasirodo (apie tai ėmiau galvoti, nušliuožęs nemažą kelio gabalą),

jog miegojome beveik suglaudę nugaras. Vienas, šaldamas prie vos ruse-
nančio laužo, o kitas (ar kita) šiltame guolyje po sniegu sausoje irštvoje.

APUTIS APIE ŠUKŠINĄ

Man Vasilijus Šukšinas buvo tikras atradimas, tad skaitau ir skaitau jį, norisi su kuo nors pasidalinti tokiu džiaugsmingu atradimu, ir kaip tik sutinku Juozą Aputį. Aš jam vėl apie tą patį, apie Šukšiną. Tik Aputis neleido toliau kalbėti:

– Pas mus tokių pilna, kas antras rašo geriau už Šukšiną, tad nėr čia ko!

NEIGIMAS

Einame su Apučiu Lenino (dabar – Gedimino) prospektu. Pavasaris, danguje nė debesėlio. Gražu. Aš ir sakau:

– Saulė šviečia.

Aputis:

– Nei čia saulė, nei čia šviečia!

Visiems yra saulė, kuri dar ir šviečia, tik vienam Apučiu nėra nei saulės, nei ji šviečia, ir per daug nepasiginčysi, kad viskas yra atvirkščiai.

NOBELIO PREMIJA

Aputis kalba apie savo kūrybą, ką parašė, ir ką dar žada parašyti. Aš ir sakau:

– Gausi Nobelio premiją!

– Ar tikrai? – sunerimsta Aputis.

Kur jau čia bus tikrai, tą ir aš suprantu, tad pasakyti, kad leptelėjau nei šį, nei tą, taip pat nebeišėina.

Šįkart Aputis nepyko, neprieštaravo, o priėmė mano pasakymą, kaip gana rimtą dalyką – o gal?..

NEGALI BŪTI

Pasakoju vienam tokiam pusiau pažįstamam rašytojui, jog vakar smarkiai susiginčijome su Apučiu. Šis netgi supyko.

– Negali būti, – sako man pusiau pažįstamas rašytojas. – Gal ten buvo ne Aputis?

– Aputis, Aputis! – jau imu nervintis.

– Aputis, – kantriai aiškina man rašytojas, – jei ginčijasi ar pyksta, dažniausiai dar ir mušasi. Užtat abejoju, jog ten tikrai buvo Aputis...

SVAJONĖS

– Važiuojam į Dzūkiją, – svajodavo J. Aputis, – tu dirbtum girininku, o aš padėjėju. Tuomet tai vogtume lėtas!..

Tikrai žinojau, kad Aputis nevogė ir niekad nenorėjo iš tikrųjų jų vogti, tik nesuprantu, iš kur kilo tokia keista svajonė – vogti lėtas?

Girininkas lėntų nevagia, nes girininkijoje nėra lėntpjūvių, o jeigu kažkas panašaus ir pasitaiko, tai su tokiu girininku ar jo padėjėju yra trumpa kalba. Mūsų lietuviškoje literatūroje apie miškininkus – tamsi naktis. Lyg tai jie, miškininkai, kažkur bimbina, rimtesnio darbo nenusitverdami, visai neskiriamas girininko ar eigulio užsiėmimas, dar (būtinai) pas eigulį yra graži dukra, kuri vaikšto basa, yra didelė naivuolė ir iškart įsimyli kokį nors atvykėlį iš miesto.

Girininką ar eigulį tiesiog siutina, kai jų paklausia, kur čia yra grybų ar žemuogių? Šie sakosi, jog be grybų ir uogų dar turi tūkstantį (tikra tiesa – tūkstantį!) darbų, o kai jų, grybų ar uogų reikia, nusiperka.

Gal tada iš tokio nesusigaudymo ir kyla pačios fantastiškiausios svajonės – vogti lėtas...

ŽALČIAI

Pasakoju įdomų atsitikimą (kaip man atrodo) J. Apučiiui ir sakau:

– Reiktų tą istoriją papasakoti kokiam nors rašytojui.

Aputis energingai:

– Nieko nepasakok, nieko! Tuoju, žalčiai, pavogs.

...Prie pat kelio, važiuojant iš mūsų namų į Žagarę, stovėjo žydo Mikelio smuklė šalia didžiulio alyvų krūmo. Prie vartų stovėdavusi smuklininko dukra ir klausinėdavusi pro šalį važiuojančių laukiniečių, ar kas nematęs jos sužadėtinio?

Kadangi jos sužadėtinis buvo katalikas, o ji žydų tikėjimo, tad tėvai neleido jiems ženytis. Žydaitė po to ir išprotėjusi...

Man apie tai pasakodavo mama, kai važiuodavome pro šalį didelio alyvų krūmo. Tą pačią istoriją iš dainininko Vaclovo Daunoro išgirdo rašytojas Vytautas Rimkevičius. Tuoj ją tas „žaltys“ pavogė ir parašė gražią novelę...

SURUKĘ OBUOLIUKAI

Susiruošiau į Vilnių. Namuose, girininkijoje, atrodo, turėjau visko – ir apsirengti, ir apsiauti, tik žiūriu – ogi mano žieminiai batai (būdavo tokie – „proščiaj molodostj“) ten, sostinėje, gal ir ne visai tiktų. Dar pastebėjau, kad jų padai atsiknoję. Tada uošvis juos dailiai susiuvo, uždėdamas ant atšivėpimų po odos gabalą. Nevažiūsio rankas į kišenės susikišęs, o mano senam portfeliui iš grynios odos visai subyrėjo spyna, tad vėl radau išeitį – nusipirkau du šuns diržiukus ir jais visai tvirtai užsegiau portfelį. Įsidėjau butelį stiprios švarios naminės ir obuolių, kurie, nors ir kiek pašalę, atrodė kaip vakar skinti. Važiuojant traukiniu vienam keleiviui (matyt, vilnietis) taip patiko mano portfelis, jog visaip kusijo (įkyriai siūlė) gerą kainą, kad jį parduotų.

Sėdime rašytojų kavinukėje – Aputis, Geda, Martinaitis ir aš. To mano butelio buvo per mažai, paėmėme dar kitą, o užkandos – jokios. Gal tiks tie obuoliai, todėl atsegiau portfelį. Vajetau, kol buvo sušalę, tai dar nieko, o dabar išrodė surukę, rudi, kaip ir apipuvę. Aš greit uždarau portfelį, bet Geda tik žvilgt į vidų ir sako:

– O, man tokie kaip tik labai patinka. Duok juos šen!

Surukusius obuoliukus sutriauškėme visus ligi vieno.

GERIAUSIA KAVA – BARŠČIAI

Tai buvo seniai, apie septyniasdešimtuosius praėjusio amžiaus metus. Žurnalas „Švyturys“ išspausdino straipsnį apie kavos gėrimą – kas, kada ir kaip ją geria. Vienas šmaikštuolis dar pridėjo, kad rašytojui Avyžiui geriausia kava yra barščiai.

Panašiai atsitiko ir mums. Ankstų rytmetį parskridome į Vilnių, iš aerodromo nukakome į geležinkelio stotį, kurios restorane panorome papsūryčiauti. Po geros valandėlės prie mūsų staliuko smulkiais žingsniukais pričiuožė toks lankstus vaikis su bloknotėliu ir pieštuku rankoje ir klausia, ko norėtume užsisakyti pusryčiams.

– Barščių, – sakau. Korgono kalnų vanduo ir badano lapų arbata išplavė per tą mėnesį mūsų skrandžius iki blizgėjimo, tad dabar barščiai būtų kaip tik.

Vyrukas sustingo, o atsigavęs ėmė ant visos salės plonu balsu bliauti:

– Restorane?! Barščių?! Iš pat ankstyvo ryto?!

Jis bliaua lyg skerdžiamas, kai kas nustoja valges ir atsisuka į mus: gal tą jaunuolį ruošiuosi pjauti?

Nieko nesuvokiu ir stebiuosi: kas yra? Kodėl jam barščiai yra negerai? Vaikis dingo ir daugiau prie mūsų staliuko nebeprėjo.

Dabar jau ir aš, kaip visi kiti, geriu kavą, nors iki šiol man dar ne visai aišku, kodėl rytais reikia gerti kavą, jeigu aš, pavyzdžiui, vietoj jos norėčiau barščių?

SALDAINIAI

V. Šukšinas viename iš savo apsakymų rašo apie tokį žmogų, kurį jo žmona vadina Keistuoliu. Kartą jis susiruošė aplankyti brolių, gyvenančių Urale. Pasiekęs geležinkelio stotį, savo kelionės pradžią, užėjo į netoliese esančią parduotuvę, kad nupirktų brolio vaikams saldinių. Sumokėjo už saldinius ir mato, kad po kojomis voliojasi 50 rublių. Keistuolis sumanė pajuokauti, kad visi atkreiptų į jį dėmesį:

– Pas mus, pavyzdžiui, tokiais popierėliais nesimėto!- ir padėjo tuos 50 rublių prie kasos, kas pametė, gal ateis atsiimti.

Išėjo gerai nusiteikęs, kokių šmaikštuoliu pasirodė, kaip jis gražiai pajuokavo! Tik staiga dingtelėjo tokia negera mintis, juk kasoje jam kaip tik davė du banknotus – 50 ir 25 rublius. Čiupt už pinginės – ogi tų 50 rublių kaip tik ir nėra, kažkaip iškrito perkant saldinius. Atgal negrįši, visi pagalvos, kad vyrelis susigundė svetimais pinigais ir nori juos pasiimti sau. Teko grįžti atgal į savo kaimą.

Ši istorija tikra. Kartą V. Šukšinas skrido iš Maskvos į Srostkus ir užėjo į tą pačią parduotuvę (Bijske) nupirkti brolio vaikams saldinių. Toliau buvo lygiai taip pat, kaip tame apsakyme: ant grindų voliojosi 50 rublių, paties rašytojo pašmaikštavimai, apėmęs drovumas, kaip čia grįši atgal į parduotuvę pasiimti savo pinigų.

Toje pačioje parduotuvėje, dideliame, niūriame pastate, mes visuomet pirkdavome krakmolingus saldinius su popieriukais, dėl kurių tiesiog

alpdavo mūsų pažįstamų vaikai ar anūkai, nors tie patys tėvai ar seneliai galėjo, jei vaikai būtų užsimanę, išmaudyti juos meduje!

MOTERS PORTRETAS VASILIJAUŠ ŠUKŠINO KŪRYBOJE

Kartą Maskvoje, lankantis Novodievičjės kapinėse prie ką tik supilto V. Šukšino kapo, mūsų pažįstamas iš „Ogonioko“ žurnalo tarė:

– Šukšinas literatūroje yra genijus, dar aukščiau Levo Tolstojaus!..

Ėjo metai. Daug kartų skaičiau Šukšiną, tad palyginti, apskaičiuoti ar apmatuoti niekaip neišeina, nes jis yra pats sau, kaip atskira planeta.

Ir skaitant kilo toks noras – įkyrus, nepraeinantis, lyg koks niežėjimas. Kenčiau, kenčiau ir vieną sykį, paėmęs popieriaus lapą, surašiau, ką Šukšinas rašo apie moteris. Ne apie senutes, kurios karo metais pačios traukdavo plūgą vietoj arklių, pagyvenusias kaimo darbstuoles, o tas, kitas. Tos kitos apibūdinamos trumpai ir aiškiai:

„Greibenščikova Ala Kuzminična, molodaja, gladkaja dura“ (Greibenščikova Ala Kuzminična, jauna, glotni kvailė).

„Sytaja ležit, tolstaja, i nesiot ot niejo kak ot parfumernoj farbriki“ (soti guli, stora, ir trenkia nuo jos, lyg iš parfumerijos fabriko).

„Vsie krugom govorili, čto u Serioği Bezmenova zlaja žena. Zlaja, kapriznaja i dura“. (Visi aplink kalbėjo, kad Seriogos Bezmenovo pati yra pikta. Pikta, kaprizinga ir kvailė).

Autorius netuščiažodžiauja, apibūdina trumpai ir aiškiai. Užtat kokį nors Vasių iš vidaus ir iš viršaus matai kaip gyvą – nediduką, liesą, su plaukų kuokštu iš po kepurės ir saga jos viršugalvėje, šiek tiek išsišovusiais skruostikauliais ir šiek tiek įkypom akim. Vasiai skauda sielą, kurią iki pačių jos gelmių, pačių subtilybių aprašo Vasilijus Makarovičius Šukšinas. Vasia dažnai būna nervuotas, nesuprastas, neįvertintas, tad pasiėmęs bajaną, įsispyręs į kambarines šlepetes, nusileidžia iš penkto aukšto į kiemą, kur susirinkusiai publikai groja ir šoka. Žmona su uošve koliojasi per atvirą langą. Visiems labai linksma.

Kartais jis sakydavo žmonai:

– Štai, prapjaučiau peiliu sau krūtinę, išimčiau iš ten sielą ir, padėjęs ant delnų, parodyčiau. Tu gi vis tiek sakytum – mėsos gabalas!

V. ŠUKŠINO SKAITYMAI

Čiujsko traktas yra vienintelis kelias į Kalnų Altajų, toliau į Mongoliją, Kašgarą, Sinzianą ir į didžiuosius Azijos tyrus. Važiuojant tuo traktu, maždaug 30-ame kilometre, kur tolių toliuose jau ima ryškėti melsvų kalnų juosta, stovi Srostkai, kur gimė, augo, ėjo į mokyklą ir netgi buvo vakarinės vidurinės mokyklos direktoriumi, nors ir nebaigęs vidurinio mokslo, rašytojas V. Šukšinas.

Greta kaimo ant aukšto Katunės kranto yra Piketas, kur kartą metuose susirenka rašytojai paminėti V. Šukšino. Kartą (gal jau kokį 30-ąjį) važiuojame autobusu, ir aš netoli to Piketo lengvai prisnūdau. Girdžiu, kaip kažkas skaito Šukšiną, tokiais paprastučiais, tik visai ne prastais, žodžiais kažką iš jo kūrybos.

– Mano dukra dirba traukinių palydove tarp Maskvos ir Leningrado, – girdžiu moterišką balsą, – tad ji man rašo: mamyte, ką tau atsiųsti – ar daržovių iš Leningrado, ar ką nors mėsishko iš Maskvos? Aš jai ir atsakau: dukrele, nieko man nesiųsk. Nueinu į daržą, prisiraunu daržovių, štai tau ir Leningradas. Nueinu į tvartelį, nukertu žąsiai galvą – štai tau ir Maskva!

Atsibundu. Jokio skaitovo nematau, o prieky manęs garsiai šnekučiuojasi vietine tarme (čia maskvietiškos šnektos nemėgsta) dvi moteriškės, kalba, išvaizda, drabužiais tarsi atsiradusios iš V. Šukšino apsakymų.

Toliau matyti Katunė, už jos juostiniai pušų šilai, ežerai, vėl miškai, tolių toliai, kuriems nėra nei pradžios, nei pabaigos, ir tik čia, o ne kur nors kitur, galėjo gimti toks rašytojas, kaip V. Šukšinas.

BULVIŲ MAIŠAS

Vienas V. Šukšino pažįstamas vis zirzdavo. Štai, sakydavo jis, jei turėčiau pinigų pragyvenimui, aš irgi rašyčiau. Ne prasčiau už kitus, o gal man dar geriau išeitų?

– Jeigu nori būti rašytoju, – mokė jį V. Šukšinas, – tai nusipirk maišą bulvių už 7 rublius, jų tau turėtų užtekti visam mėnesiui, ir rašyk!

– Ką tu, – vėl toliau zirzdavo būsimasis rašytojas, – juk man vaikus reikia išlaikyti, mokėti už butą, žmoną aprengti. Negaliu aš vien bulvėmis maitintis!

Kokie negudrūs ir neišmanūs buvo kūrėjai seniau. Dabar jau ne tas. Sakykim, žmogus išėjo į pensiją, namuose veikti nėra ko, tad užsimanė (ar

būtų geriau, jei gertų?– sakydavo žmona) išleisti savo poezijos knygą. Nueina pas merą, o ne į turgų bulvių pirkti, ir prašo pinigų. Meras sako: jei stosi į partiją, duosim. Žmogus stoja ir vargo nežino, leisdamas poezijos knygas viena po kitos. Tik kartais nebeprigalvoja naujų eilėraščių. Tada surankioja visus, parašytus nuo pat penktos klasės...

RAŠYTOJAS POCIUS GĘSINA MIŠKO GAISRĄ

Kai dirbome prie Vilniaus, maždaug apie 1980 metus į mūsų girininkijos kiemą įsuko automobilis, iš jo išlipęs rašytojas Algirdas Pocius sako:

– Netoli jūsų užgesinau miško gaisrą. Žmogus su savo mašina įstrigo smėlyje, ratai ilgai sukosi vietoje, užsidegė variklis ir viskas aplinkui.

Rašytojas dar atidarė bagažinę ir parodė kastuvą, kuriuo gesino gaisrą. Eik tu sau! Mes su eiguliais po gaisro tapdavome panašūs į tikrus velnius: paišini, pradegusiom kelnėm, ištrūkusiom švarkų sagom, prakaituoti ir nusigalavę! Tuo tarpu Pocius atrodė kaip iš paveiksliuko, nors į prezidiumą sodink kokiam nors svarbiame susirinkime. Kelnės kantuotos, taisyklingai parištas kaklaraištis, batai blizga, švarkas be mažiausios dėmelės, veidas švariai nuskustas. Kastuvas po gaisro, kuriuo reikėjo kasti griovelius ugniai sulaikyti, švariai nuvalytas. Tik kažkiek visą tą darną gadino rašytojo nosis, gerokai pasukta į šoną.

Nuvažiavome apžiūrėti gaisrą vietę. Ugnis užplakta šakom, aplinkui iškasti grioveliai, nepalikta rusenančių anglių. Sudegusios mašinos šeimininkas vaikšto apie ją piktas ir susirūpinęs. Kad sudegė automobilis, jam mažai rūpi, didžiausias rūpestis – ką reikės sakyti žmonai, nes šiuo metu jis yra komandiruotėje Joniškėje, o ne greta ežerėlio prie pat Vilniaus.

Vėliau kai kas pasakojo, kaip vienas garsus rašytojas skyrėsi su žmona ir jai paliko butą. Po to nedelsdamas nuėjo į Rašytojų sąjungą pas Pocių, kuris tuo laiku buvo prie valdžios, ir pareikalavo naujo buto. Buto jam tuoj pat nedavė, paprašė palaukti, tik rašytojas laukti nenorėjo, susinervino ir trenkė Pociui per nosį, kažkiek ją pakreipdamas į šoną.

Panašias istorijas klausytojai labai mėgsta, tik jos dažniausiai būna priglautos, smarkiai padidintos, fantastiškos, per šviesmetį nutolusios nuo tikrovės, tad tą istoriją apie Pocių ir garsų rašytoją užmiršau. Ir visai neseniai matau per televiziją, kaip tas pats rašytojas, prašęs kažkada buto, o dabar sulaukęs daug metų, sveikas, žvitrus pasakoja apie save ir ką dar manęs nuveikti. Balsas skardus, tvirtas ir duotum jam tik pusę tų metų, kurie yra iš

tikrųjų. Ne, pagalvojau, ta istorija apie Pocių ir jo nosį yra tikrų tikriausias dalykas.

TOMAS VENCLOVA TRIS KARTUS NUSISKUTO BARZDĄ

Tėvą Stanislovą Paberžėje lankydavo įvairūs žmonės. Vieni šiaip sau, iš įdomumo, – visi ten važiuoja, tai kaip čia atsiliksi. Disidentai ir kandidatai į disidentus ten atvažiuodavo būtinai, lyg kokią prievolę atlikdami. Tėvas Stanislovas neskirstė atvykėlių nei į tokius, nei į kitokius, o kai jų susirinkdavo geras būrys, kad mažiau kalbėtų, liepdavo ką nors nuveikti, dabar sakyti – pasiūlydavo darbo terapiją.

Žiūriu – toks vyrukas vaikšto po pievelę, reikšmingai žiūrėdamas kažkur į tolią tolius. Pašnekinau. Teikėsi atsakyti, o pamatęs mano barzdą, ir pats prašneko:

– Aš irgi turėjau barzdą. Tris kartus užauginau ir tris kartus nusiskutau.

Pagalvojau: turbūt žmogus tris kartus vedė ir tris kartus skyrėsi.

Vėliau sužinojau, kad mano sutiktas vyras (tai buvo Tomas Venclova) kaip tik taip ir darė, kaip spėjau.

Man patikdavo iš žmogaus išvaizdos, elgesio, kalbos ir kitų požymių nustatyti, kas, kur ir kaip. Beveik visuomet būdavo taip, kaip spėdavau. Tik tuomet buvau jaunas ar bent apyjaunis, ir save pagirti, – žiūrėkite, koks esu lietuviškas Šerlokas Holmsas, – drovėdavausi. Kur jau ten! Verčiau būčiau liežuvį nusipjovęs nei pasigyręs. Vėliau mane vienas žmogus mokė: „Jeigu pats nepasigirsi, tai niekas kitas už tave to nepadarys!“

Taip ir reikėjo daryti, kaip mokė tas žmogus, o ne laukti beveik šimtą metų.

POETAS

Ak, kur dingo tos nutolusios dienos, kai mes, rajonų (tada nesakydavo – provincijos) skaitytojai jau iš anksto rinkdavomės į kultūros namų salę ir laukdavome Poeto iš Vilniaus. Ir gerokai po sutarto laiko scenoje pasirodydavo Jis. (Gal dar kas atmena tokį rusų dailininko Ivanovo paveikslą „Javlenijie Christa narodu“ (Kristaus pasirodymas žmonėms)?) Nėdėdukas, stamantrus, ilgais, sulig pečiais ne visai sušukuotais plaukais, nutįsiais švarko skvernais, nutampytu megztiniu ir išduobtom per kelius kelnėm. Skaitytojai ilgai ploja, kol sutinsta delnai.

Susirinkusieji žino Poetą, kai kas moka jo eiles mintinai. Dauguma poetų yra išleidę 1–2 minkštais viršeliais, sutelpančias į kišenę knygeles, kai kurie, o tokių nedaug, jau turi po 3–4. Dabar ant scenos kaip tik toks ir stovi, kuris ilgai kuičiasi, kažko ieškodamas švarko viršutinėse ir apatinėse kišenėse, kiša pirštus į mažą kišenaite, – neranda.

Salėje stingdanti tylą, atrodo, jog kas nors ims ir nualps, kol pagaliau Poetas ištraukia iš užpakalinės kelnų kišenės siaurą, nušiuurintą popierėlį, iš kurio skaito savo eiles. Jis visai nesistengia deklamuoti raiškiau, kažką murma po nosimi, kur pirmos dvi eilės dar kažką girdi, o tolimesnius klausytojus pasiekia tik atskiri žodžiai. Staiga Poetas nustojo skaitęs: ties ta vieta kaip tik nutrūko nuo popierėlio geras galas, traukiant jį iš kišenės.

Dar paskaito iš jau išleistos poezijos knygelės, pakalba, atsako į skaitytojų nedrąsius klausimus, tuomet nekantraujančios bibliotekininkė ir kultūros namų vedėja, stuomeningos, stambiom krūtinėm moteriškės (menkesnio pavidalo laikosi atokiau) vežasi Poetą į savo kaimą pavalgydinti ir pagirdyti. Vieno laukiniečio ilgos trobos svečių gale paruoštas ilgas, tvirtas stalas, gale aukštu atlošu senoviška kėdė Poetui, o iš šonų sustatyti suolai čia priderantiems žmonėms. Ant stalo butelis prie butelio gardžiausių gėrimų ir aukšti kalnai skaniausių valgių, kurių užtektų pamaitinti koikia nors nedidelei Himalajų karalystei.

Moteriškės stovi už Poeto nugaros ir kartas nuo karto, kaip ir netyčia, prisispaudžia, pila gėrimus į jo stiklainaitę, kurios nevalia padėti ant stalo, ir deda į lėkštę naminę dešrą, iš dar neseniai nieko neįtariančio, kad jis bus taip pagerbtas pačiame gražume, meitėlio. Kai važinėji su visu būriu poetų, tad visiems kalbėti ir išsikalbėti laiko neužtenka. Čia esi vienas, ką tik pasakytum, yra priimama kaip evangelinė tiesa, kurią už stalo sėdintys vėliau perduos kitiems, šie dar kitiems, liežuvis juda pats, be Poeto pastangų. Apie kolegas, kurių vienas kitas, važiuojant į poezijos šventes, atsilieka nuo autobusiuko ir pernakvoja kur nors laukų tyruose šiaudų kaugėje, kad būtų juokingiau, dar apie Baltušį...

Iš ryto prasiblaivęs Poetas skambina telefonu ir susirūpinęs klausia:

– Ar aš ten vakar vakare ko nors per daug neprikalbėjau apie valdžią?

Prikalbėjo, kur čia neprikalbėsi, – ir apie valdžią, ir apie kolegas, apie daug ką, tik juk nebūsi paskutinis paršas, kad apie tai sakytum Poetui ir gadintum jam pakilią nuotaiką.

BESTSELERIS APIE KARVĘ IR VERŠĮ

Skaitau vieno garsaus (nors visi yra garsūs ir talentingi) rašytojo knygą ir po kurio laiko randu vardą Tomas. Man kyla kažkoks neaiškumas – buvo tas Tomas ankstesniuose puslapiuose ar nebuvo. Verčiu lapus atgal, pasirodo, kad buvo, tai kodėl aš jį spėjau pamiršti?

Drausminu save už tokį nedėmesingumą, nes toliau kaip iš prakiurusio vandens vamzdžio veržiasi autoriaus išmintis ir visokios literatūrinės išmonės, tad reikia sekti, kad vėl ko nors neužmirščiau.

Knyga įveikta, šiek tiek nuvargau ją skaitydamas. Žiūriu – po ranka guli kita, dar neskaityta. Žvilgtį į paskutinį knygos viršelį: ant jo – pats autorius, tokiu paprastu, visai ne svarbiu veidu, kažkur iš Škotijos kaimo, ir dar veterinaras. Nei jokių literatūrinių premijų, nei kitų nuopelnų – veterinaras, ir tiek. Veterinaro ir rašytojo James Herrioto knygos veikėjai turi tik vardus, be pavardžių. Pavardės jiems nepriklauso, nes tai yra paprasčiausi keturkojai – karvė su savo vaiku – veršiu, paršai, šunys, katinai, arkliai. Tarp jų taip pat šmėkščioja ir žmonės, visokie – nuo paprasto samdinio iki lordo. Nepajutau, kaip pradėjau skaityti ir vis su baime, kad tik knyga greit nesibaigtų, kad puslapiai netirptų kaip sniegas per pavasario potvynį. Jeigu vieną kitą sakinį perskaitai apie šunį ar paršą (visi jie turi vardus), vis tiek juos ilgam atsiminsi. Netgi nuėjęs į skiedryną malkų kapoti, galvoji apie šunį Skiperį, karvę Neli ar šakėmis mėžiantį lordą Blekberną.

Autorius rašo: „Neli (karvė) nemokėjo kalbėti, bet šitie lėtai judantys žandikauliai pasakė man viską, ką norėjau sužinoti.“

Kitas anglų ūkininkas Džonas Seimuras rašo (tada jam buvo 80 metų), kaip pragyventi ant dviejų hektarų žemės. Jis sako: „Be to, arklys gali atsivesti kitą arklį. Nepanašu, kad kada nors bus išrastas traktorius, kuris atsivestų kitą traktorių.“ Džonas Seimuras toliau rašo: „Kažin, ar turėčiau daugiau laiko knygoms rašyti, jeigu nereikėtų melžti karvės? Tiesą sakant, pasaulyje jau yra per daug knygų, o aš daug ko mokausi iš Polės (karvės), kurios filosofija gerokai logiškesnė, negu daugelio mano pažįstamų filosofijos daktarų.“ Tikra teisybė, aš pats laikydavau karvę ir galiu tik pritarti Džonui Seimurui.

MISLĖ

Štai jums klausimas:

– Ką saugo ginkluoti sargybiniai, kur už spygliuotos vielos yra nuteistieji?

– Durnas klausimas, – tuoj pat nesusimąstę atsakysite, – aišku, kad kalinius!

Štai ir neatspėjote, visiškai ne kalinius, o ką, tuoj sužinosite.

Kadaise be karvės, veršio, vištų dar būtinai laikydavome ir paršą. Jo pusryčių, pietų ir vakarienės meniu būdavo toks: miežinių kruopų košė, pienas, švariai nuplautos bulvės ir daržovės. Rudenį – arbūzai, kriaušės, slyvos ir daug obuolių. Ir dar šis tas, kas likdavo nuo pietų stalo. Visus tris kartus per dieną, kai nešdavome paršui kibirą jovalo (ar miežių košė su šviežiu pienu yra jovalas?), galvodavau vis apie tą patį: jeigu taip porevoliucinėje Rusijoje būtų maitinę kalinius, kaip aš savo paršą, gyventojai patys grūstųsi į milžinišką eilę, kad patektų į kalėjimą ar koncentracijos lagerius.

Rusų (Sibiro) rašytojas V. Megrė savo išgarsėjusiose knygose apie Anastasiją rašo, jog kaliniams reikia duoti po hektarą žemės (aš apie tokį dalyką mąstydavau dar iki V. Megrė), aptverti visą teritoriją spygliuota viela, tegu jie kiekvienas sau pasistato po nedidelį namelį-kamerą, dirba žemę ir gyvena ten jiems skirtą kalinimo laiką, sočiai ir be jokių rūpesčių. Pagal V. Megrė kaliniai, kurie dirba (dirbtų) žemę ir pragyvena patys, yra saugomi nuo laisvėje pasilikusių giminaičių, nes jie tarpais bando pasikasti po spygliuotos vielos užtvara, kad patektų pas nuteistuosius, nes pastariesiems yra geriau, negu likusiems laisvėje šeimynykščiams.

IR AŠ TAIP PARAŠYČIAU

„Vasara buvo. Pačiame gražume, pačiame augime ir brandyje“, – rašo Marius Katiliškis romane „Miškais ateina ruduo“.

Kartais klausu kokio nors išmanančio, vertinančio knygą skaitytojo: ar jis sąžiningai perskaito aprašymus apie gamtą, gal kartais praleidžia? Matau, kaip žmogelis muistosi, nori sumeluoti, tad prašau sakyti tiesą, juk esame mes tik dviese, daugiau niekas negirdi. Šis tada prisipažįsta:

– Kartais (ką ten kartais!) praleidžiu...

Čia skaitytojas yra visiškai nekaltas. Jei autorius pripaisto visokių niekų apie gamtą, kuri reikalinga tik jo knygos storumui, tai kam tuos gamtos aprašymus ir skaityti? M. Katiliškio gamtos aprašymus gali skaityti ne viena, o du, tris kartus, taip jie yra savo vietoje, gyvi, veikiantys, tokie pat, kaip knygos veikėjai ar įdomūs nutikimai.

– Ir aš taip parašyčiau, – sakytų kai kas iš rašančiųjų. – Pamanykit, tik pusantro sakinio!

O kodėl tu neparašei, žmogeli, to pusantro sakinio? Ir atrodo, kad nebeparašysi...

Ir taip apie viską – žmones, gamtą, viensėdijas ar miškus autorius savo kieta literatūrine ranka, beje, kuria laikė ne vien tik plunksnakotį, o ir kirvį, plūgo rankeną ar pjūklą, pačiumpa tave ir veda pakniopstom paskui save. Nors neužilgo ir paleidžia iš savo gniaužtų, o tu jau nebegali sustoti, bėgi paskui autorių ir esi nepatenkintas bei piktas, kai romanas baigiasi, o taip norėtum, kad jis tęstųsi be galo.

NIEKAS NEIŠGIRDO

Geras veterinorius James Herriotas, vėliau tapęs geru rašytoju, rašo, kaip kadaise aplankė tokį rėksnį fermerį, kuriam kalbant balsas skardėdavo už poros kilometrų. (Pas mus gyveno lygiai toks pat). Tam griausmakalbiui susirgo paršas ir reikėjo jį apžiūrėti. Šis išrodė gana liūdnai, tad veterinorius davė kažkokių miltelių ir išvažiavo pas kitą. Kitas buvo kitoks. Šis šnabždėdavo prisikišęs prie pat ausies, jau už žingsnio nieko nebegirdėdavai. Jam sunegalavo jautukas, lyso akyse, tiesiog buvo nebe šio svieto gyventojas. Čia veterinorius irgi paliko vaistų, pamokė, ką toliau daryti.

Po savaitės James Herriotas sumanė aplankyti kaimo turgų. Ten susitinka tą griausmakalbį, kuris, pamatęs veterinorių, rėkia ant viso turgaus:

– Nieko gero iš tavo gydymo neišėjo! Praeitą savaitę kaukštelėjau paršui kirvio pentimi per galvą, o jo mėsa tinka tik šunims šerti!

Visas turgus puikiai girdi kiekvieną žodį, yra patenkinti, kad nusibaigė fermerio paršas, kad vaistai nepadėjo, o pats veterinorius, pasirodo, irgi ne kažką išmano.

James Herriotas sprunka iš turgaus, nemalonu klausytis tokių žodžių ir beveik atsitrenkia į kitą, šnibždžių, kurio jautukas irgi tuomet atrodė netoli baigties. Šis prisikiša visai prie ausies ir tylutėliai sako:

– Nežinau, ką jūs jam davėte, bet tai nuostabūs vaistai, jautukas akyse ėmė taisytis.

Veterinorius labai norėtų, kad turgaus žmonės visa tai išgirstų ir prašo:

– Kalbėkite garsiau, aš nieko negirdžiu!

Tada jautuko šeimininkas visai prispaudžia lūpas prie ausies:

– Jūs sugebate padaryti beveik stebuklą!

Vilnius. Rašytojų sąjunga. Kažkaip patekau į susirinkimą, kur žymus kritikas Kęstutis Urba aptarė rašytojų išleistas knygas jaunimui. Jis kalba tyliu balsu, sako vieno rašytojo, kito pavardes, ir girdžiu minint mano parašytą nuotykių apysaką apie Altajų „Audra susitelkė Korgone“.

– Be galo gera knyga, – vos iškvėpė jis.

Aš žvilgt į kairę, į dešinę, visi tarpusavyje šnekučiuojasi, kruta, juda, ir niekas neišgirdo K. Urbos žodžių.

BŪSIU RAŠYTOJA

Pasodinti virš dvidešimt tūkstančių ąžuoliukų – ne juokai! Reikia juos, einant apie kilometrą į kalną, nunešti iki sodinimo vietos, kasti kietame molyje duobes, taisyklingai ištiesinti šaknis ir gerai apmindžioti aplinkui. Pačiu laiku pasisiūlė į pagalbą toks pagyvenęs kauniškis, subūręs jaunas žmones į „Ąžuolo“ draugiją. Jie kaip tik užsiima ąžuolų sodinimu, tad geriau ir nesugalvosi.

Parodžiau, kaip reikia sodinti ąžuoliukus, visi šiaip bei taip pradėjo darbą, tik viena mergužėlė sėdi ant akmens ir nekruta. Aš sodinu vienas, tad man kaip tik reikia talkininkės, kuri bent paduotų medelius. Kviečiu ant akmens sėdinčią į pagalbą. Jos draugai mane perspėja:

– Ji negali dirbti. Ji dabar medituoja!

Aš nepaklausiau patarimo ir vis tiek einu jaunosios medituotojos kviesiti prie ąžuoliukų sodinimo. Klausiu, kur mokosi, ką žada dirbti, tik jai mano klausimai nepatinka, nervina.

– Aš būsiu rašytoja! – staiga pareiškia.

Apsidžiaugiau. Bus su kuo dirbant pasikalbėti. Toliau klausiu, kokias knygas ji mėgsta skaityti.

– Nieko neskaitau. Man nereikia skaityti!

Išėina, kad aš savo rašytojišką „karjerą“ būsiu beviltiškai sugadinęs. Visą gyvenimą dirbau – vien pasodintų medelių plotas užimtų nemažą

girininkiją, suręstos kokios 5-6 pirtys, gal visas tūkstantis nuveikta kitų darbų. Perkaitytas visas vagonas knygų. Kiek žinau, Marcelijus Martinaitis pasistatė prie Vilniaus gražų namą iš nugriautos tėvų sodybos. Juozas Aputis gaišdavo laiką remontuodamas sudėtingiausiu radijo aparatus, ko nemokėjo daryti niekas kitas. O čia, pasirodo, nereikia nei mokytis, nei dirbti, nei skaityti, kažkas uždėjo tau štampą ir eik sau, – esi rašytoja!

Kartą užėjome prie Katunės į altajiečio Kabudykovo bityną. Kabudykovo žmona tuoj pastatė mums ant stalo pilną dubenį maralienos. Mes suvalgėme po gabaliuką, ir viskas. Tada jų šešiametis sūnus, mažo ūgio, plačiapetis, stiprus, trumpom kojom, prisitraukė dubenį prie savęs ir visą maralieną, padūsaudamas ir stenėdamas, suvalgė iki paskutinio kąsnelio.

Klausiu mažojo stipruolio:

– Kai užaugs, būsi bitininku?

– O kam man juo būti?– sako šis.– Aš ir dabar esu bitininkas.

STANDARTAS

Skaitytojas, paėmęs rusų kalba parašytą knygą dar iš tarybinių laikų, nori tuoj pat sužinoti, apie ką bus joje rašoma.

Knygos paskutiniame puslapyje mažomis raidelėmis gali perskaityti vieną ir tą patį: knyga – apie „stanovlienijie sovietskogo čelovieka“. Tai būtų kaip ir formavimas, lipdymas, lyg kokia keturkampė, geležinė forma, į kurią reikia pripilti skysto betono. Kai betonas sukietėja, išeina gatavai suformuotas standartinis tarybinis žmogus.

Tie žmonės, deja, būdavo ne autoriaus sugalvoti, o tikrų tikriausi. Panašių sutikdavau daug ir visur.

Prie mažo nuzulinto kasos langelio stovi kilometrinė eilė. Stovėti reikės visą pusdienį, o gal ir daugiau, tad su kaimynu, nori ar nenori, tenka kalbėtis. Jauna moteriškė pirmoji neiškenčia ir, sužinojusi, kad esu iš Vakarų, tai yra iš Pabaltijo, klausia manęs:

– Kodėl ten, Amerikoje, žmonės nesukyla?

– O kodėl turėtų?

– Mūsų laikraščiai („Krasnaja zvezda“, „Altajskaja pravda“) rašo, jog ten moterys pardavinėja savo vaikus, kad nusipirktų duonos.

Neiškentęs imu moteriškai aiškinti, kaip ten žmonės gyvena iš tikrųjų. Ji klausėsi, klausėsi, nes laiko buvo į valias ir pagaliau pavirko:

– Tai ko jie mus apgaudinėja, kodėl meluoja, kuo mus laiko?..

Pasirodo, jog mano kaimynė eilėje prie kasos buvo geografijos mokslų kandidatė.

Kitą kartą važiuojame Čiuisko traktu kabinoje kartu su pagyvenusiu vyru, kuris Bijsko machorkos fabrike dirba vyr. buhalteriu. Šis irgi manęs klausia:

– Kodėl niekas nenušauna Niksono, to tarptautinės darbo klasės išdaviko?

Aš vėl mėginu žmoguiui aiškinti, kad Niksono nušauti nereikia, nes jis nėra ir nebuvo darbininkas, todėl negalėjo išduoti jokios tarptautinės darbo klasės. Ne, sako vyr. buhalteris, kuris dar prieš karą baigė pusės metų buhalterių kursų ir, žiauriai taupydamas, iš stipendijos nusipirko kelnes, – reikia nušauti Niksoną!

Korgone karvių fermas, kai jose prisikaupia sulig lubom mėšlo ir prisipildo srutų duobės (ten vos nenuskendo rajono partijos sekretorius), jas palieka ir toliau stato kitas, sausesnėje vietoje. Kartą į Korgoną atvažiavo broliška čekoslovakų delegacija. Vienas iš delegacijos dalyvių žiūri į fermas, į viską aplinkui ir sako:

– Ne kažkaip čia jūs gyvenate...

Tai nugirdusi melžėja tuoj atrėžė:

– Todėl mes blogai gyvename, kad jums viską atiduodame!

Eilinis rusas šventai tiki, kad visą likusį pasaulį maitina, girdo, aprengia ir sušildo, neimdami už tai nė kapeikos, veltui.

Taigos Sungajaus girininkijoje paprašiau vieno žmogelio, kad priskaldytų girininkijai malkų. Pagal įkainius už 13 metrų suskaldytų malkų galėjau mokėti tik 1,87 rublio (lygiai tiek, kainavo degtinės butelis). Žmogelis tą krūvą rąstigalių įveikė per 4 dienas. Pusė rublio į dieną mažai, tad parašiau kitoje paskyroje, jog žmogus dar dirbo kitus darbus, kad daugiau išeitų.

Malkų skaldytojas, sužinojęs, kad jam prirašiau kelis rublius viršaus, supyko. Pagal jį, jeigu koks nors nevisprotis, gyvenime nelaikęs kirvio rankoje, sudarė tokią normą, tai tegu taip ir būna, jam nereikia neuždirbtų pinigų.

Dabar tas pats skaitytojas, paėmęs dabartinio lietuvių autoriaus knygą, irgi jos gale ras tokią pat žinutę, apie ką čia bus rašoma. Ten parašyta, kad knygos autorius ir pagrindinis veikėjas ieškos savęs. Čia jau yra žymiai sudėtingiau, negu kadaise apie tarybinio žmogaus formavimą. Jeigu storos knygos autorius ir jos pagrindinis veikėjas dar nesurado savęs, tai gal man kol kas neskaityti, palaukti. Kai suras, tada ir skaitysiu.

O vis tik, kas tai yra savęs ieškojimas? Gal kada žmogus smarkiai „prišimorija“ ir neberanda kelio namo, arba jam su galva yra ne viskas gerai?

Kartą pasamdžiau tokį žmogų, kad sutvarkytų šilumos vamzdį. Jo pati mane įspėjo, kad jam neduočiau nė lašo gėrimo, tik šis zyzė, knerkė, grasino čia pat galą gausiąs, jei neduosiu bent alaus butelio. Atnešiau jam tą butelį, ir to meistrui užteko. Pradėjo šnekėtis pats su savimi, kumščiu daužyti orą, sakydamas, kad muša save. Manau kad tas meistras geriausiai ir tiktų savęs ieškotojo portretui.

VARTO AKIS

Jeigu dar knygų leidyklas įmanoma kaip nors suskaičiuoti, tai pačių knygų skaičiaus nė nemėgink. Dauguma jų verstos iš užsienio kalbų, tai vėlgi vertėjų reikia daug ir visokių. Maža to: jei tikėtum, kas parašyta ant tų išverstų knygų paskutinio viršelio, – visos jos yra šedevrai, bestseleriai, pasaulinio lygio, kiekviena išversta į 40 kalbų, išleista po 40 milijonų egzempliorių ir autorius uždirbo irgi maždaug 40 milijonų dolerių. Aišku, tokią knygą tuoj čiumpi ir skaitai.

Truputį nustumbi pradėdamas skaityti, prisiminęs, kas ten buvo parašyta ant tos knygos viršelio, bet vis tiek skaitai. Visi knygos veikėjai – policininkai, sekliai, vagys, serijiniai žudikai, verslininkai ir santechnikai *varto akis*. Šiaip jau, kai autorius pasakoja apie kokią pamaivišką panelę, rašo, kad šioji varto akis. O čia gi – vagis prieš prokurorą, verslininkas prieš vai-ruotoją, policininkas prieš santechniką varto akis. Tik nežinia ar autorius irgi rašė vartydamas akis, o gal tai darė vertėjai, nežinodami kito žodžio? Atsakyti galėtų tik knygos redaktorius.

Dažnokai tokiose knygose galybė suveltų sakinių. Panašių į sudėtingus matematikos uždavinius iš mokyklos laikų. Skaitai keletą kartų, iš tikrųjų vartai akis, kol šiaip taip perpranti sakinio mintį.

MENIU GURMANAMS

Kritikė labai giria (pas mus sakytų – giria susiriesdama) viename literatūriniame žurnale vieno autoriaus novelių knygą. Knyga esanti ne šiaip gera, o pati geriausia, talentingiausia, net praturtinusi lietuvių kalbą. Ant galo recenzentė iš anksto pykteli ant tų skaitytojų, kurie galėtų tinkamai

nejvertinti autoriaus kūrybos ir sako, kad knyga esanti ne visiems, o tik literatūros gurmanams.

Čia jau šiek tiek nusiminiau. Kiek žinau, gurmanai valgo labai išrankiai, ne lietuviškus, o prancūziškus, itališkus, kiniškus patiekalus. Mano mėgstami valgiai – barščiai, kopūstienė, silkė su bulvėmis, dar pienas, tad prie tikrų gurmanų niekaip nepritapsiu. Kadangi recenzentė rašo apie literatūros gurmanus, tuoj pat susiradau minimą knygą ir kuo dėmesingiau pradėjau ją skaityti. Matyt, ką iki šiol skaičiau, buvo paprastos, ne gurmaniškos knygos. Tikriausiai per darbų gausybę atsilikau nuo tikros literatūros, tad mėginu garsiai paskaityti Julijai, kuri gerai tuos dalykus išmano. Gal ką patars? Ši kažkodėl visai mane (ne autorių) išvadina, liepia nešdintis į kiemą ir greit negrįžti.

Knygą vis tiek perskaičiau ir pagal ją sudariau MENIU GURMANAMS:

PIRMAS PATIEKALAS. „Didžiuliame apskritame baseine – žalsvame tirpale visaip vartosi ir maknojasi šiurpi daugybė kojų, rankų, plaučių, pilvų, raktikaulių, plastikinių indelių su akių obuoliais, ausimis, dantimis.“

ANTRAS PATIEKALAS. „Tas, kam pavyksta kartimi, skintuvu, žeberklu ar dar kuo nors užkabinti ir išsikelti reikiamą galūnę, kaulą ar organą.“

TREČIAS PATIEKALAS. „Į tarpus prikaišioti namus b..., p... ir k...“
Skanaus! (Meniu iš V. Morkūno knygos „Reportažas iš kiaušinio“).

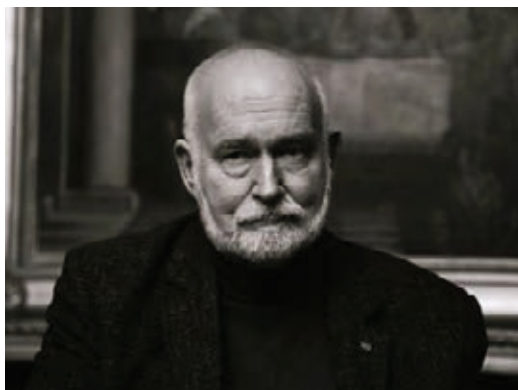
NEPAŽINO

– Ar pažinojote Joną Avyžių? – klausiu vienos pagyvenusios skaitytojos, kurios gretimame kaime gimė ir augo rašytojas.

– Ne, nepažinojau, – sako ši. – Jis ne iš mūsų kaimo.

Dabar kiekviename Lietuvos kaime yra vidutiniškai po 3–4 rašytojus bei poetus, tai kur čia visus pažinsi. Dar iš svetimo kaimo.

Vytautas ALMANIS

JONAS LINIAUSKAS

IŠ RAŠOMOS KNYGOS „PLETKAI APIE VALSTYBĘ IR JOS GYVENTOJUS“

Pletkas apie gimimą

Seniai seniai, labai seniai, dešimt metų po karo, beveik XX amžiaus viduryje man teko laimė apsilankyti tokiame nedideliame miestelyje, kuriame gyveno vos virš keturių tūkstančių gyventojų ir staiga tapti vienu iš jų, – aš gimiau. Niekas neklausė nei mano noro, nei nuomonės – ji buvo lygi nuliui, nederino nei laiko, nei vietos, – gal aš kaip mano sesuo norėjau gimti sostinėje? O čia – Nalšios žemėse... Nors skųstis ir nederėtų, – vos gimęs sulaukiau didžiausio visuomenės susidomėjimo. Pasirodo, sumušiau visus visų laikų rekordus, – buvau pats sunkiausias ir pats ilgiausias kūdikis per visą netrumpą ligoninės gyvavimo istoriją. Manęs plūdo pasižiūrėti visas medicinos personalas – gydytojai, seselės ir sanitarės, aplankė ir du sanitarai iš prozektoriaus. Susidomėjimą parodė net ligoninės pečkuryš Juzefas. Lankė visos kitos gimdyvės, užjausdamos mano motiną. Rekordas yra rekordas, – tuo metu lankymo sanitarinės normos buvo liberalesnės,

ypač tokiam mažame miestelyje, kur ne kasdien pasitaikydavo ką šviežiai apkalbėti.

Jaučiausi šlykščiai, lyg koks zoologijos sodo gyvis, kurį visi apžiūrinėja ir aptarinėja, nė neįtardami, kad tas viską girdi, supranta ir atsimena. Jiems užteko, kad esu suvystytas ir nieko negaliu padaryti, nebent riktelėti, bet suaugusieji vaikų kalbos nesupranta. Pavyzdžiui, tais laikais visų tautybių kūdikiai, nepriklausomai nuo savo tėvų kalbos, riedančią mašiną vadindavo „di-di“, nes jie buvo įsitikinę, kad mašina tikrai yra didi. Tiek tų mašinų tada ir tebūdavo – viena dvi per dieną, todėl kiekviena būdavo verta dėmesio ir pasididžiavimo, kad ją pamatei. Dabar panašią euforiją sukelia karšto oro balionas tavo kieme arba virš namo, – juk tikrai ne kasdien... Dabartiniai kūdikiai, kiek girdėjau, mašinų taip nebevadina, – pasikeitė jų žargonas ir supratingumas, kas yra didu, o kas – ne. Nenustebčiau, jeigu dabar „didi“ yra planšetė.

Taigi, mano lankytojai pasidalino į dvi skirtingas stovyklas, – pirmoji teigė, kad toks ilgas neišgyvensiu, neatlaikys širdis, ar dar kas nors. Bet nieko juk baisaus Žemėje neatsitiks, nes esu vienas iš bjauriausių kada nors matytų kūdikių: nosis iki smakro, lūpų visai nematyti, kakta per pusę galvos. Kita stovykla vilčių teikė daugiau: iš visų bjauriųjų ančiukų išauga gulgės, o neeilinis gimimas reiškia ir neeilinį gyvenimą. Šitos nuomonės laikėsi ir kartu su mano motina gimdžiusi romė, kuri vis bandė mane nusavinti, savąjį kūdikį geranoriškai atnešdama mano motinai pamaitinti.

Ar aš esu aš, ar nesu sumainytas, – tuo motina garsiai abejojo dar ke- liolika metų, nes nebuvau panašus nei į ją, nei į tėvą. Sesuo – šviesiaplaukė, o mano juodi lyg juodvarnio, net žvilgantys, banguoti, beveik garbanoti plaukai. Ir charakteris...

Vėliau lyg rado pasiteisinimą prieš save ir kitus, kad nėštumo metu gal per dažnai žiūrėjo į Bairono portretą, tai vaizdas kaip ir atsispaudė per šimtmečius. Nors aš tuo labai abejoju, bet Graikiją mėgstu.

Bet vieną gražią dieną tėvas, negavęs mašinos, pasirodė ligoninėje su rogutėmis. Įsisodino motiną, sukrovė jos daiktus ir mane, ir prie minus dvidešimt kelių laipsnių šalčio, partempė visus namo. Taip prasidėjo mano gyvenimas laisvėje, o gandas apie neeilinio kūdikio gimimą nuskambėjo taip plačiai, kad nesulaikė net „geležinė uždanga“. Manau, tik todėl airių alaus daryklos „Guinness Brewery“ valdytojas Chju Biveris sumanė išleisti Gineso rekordų knygą. Žinote, gandai yra gandais, pletkai – pletkais, o rekordus reikia patikrinti ir užfiksuoti...

Pletkas apie kelionę į Vilnių

Per pirmuosius mano gyvenimo metus mes tiek daug kraustėmės lyg tikri romai. Nesupratau, ar tėvai mėto pėdas nuo persekiotojų, ar nori savo vaikams parodyti visą programą, – pažink gimtąjį kraštą. Įkalti į galvą, kad viskas yra Lietuva ir ji yra įvairi ir įvairiakalbė. Man tada atrodė, kad vienas iš šeimos baldų yra konteineris į kurį tėvas sukraudavo išrinktus baldus: dvigulę lovą, dvi spintas, sofą, kušetę, virtuvinį stalą, keturias taburetes, keletą kėdžių, dar bufetą ir virtuvinę spintelę, gal dar kokią smulkmeną... Pirmąsias naktis naujoje vietoje tekdavo miegoti ant grindų, kol tėvas vėl iš konteinerio gelmių grąžins visas lovas. Pabrudė, Vilniaus Lapų gatvė, Skuodas, – ten tėvas gavo darbą. Apsigyvenome name, kurio kiemas ribojosi su ligoninės kiemu. Teko apsižiūrėti aplinką ir įvertinti išlikimo galimybes, nes žemaitiškai nei mokėjau, nei supratau. Aplinka, kaip man pasirodė, buvo visai tinkama ir žaisti, ir augti, nes ligoninės šiukšlių krūvoje buvo pilna tuščių buteliukų nuo vaistų, tinkamų įvairiausiems žaidimams, – nuo kareivėlių iki pieno bidonų išvežiojimo. Buvo ir tuščių ampulių, bet jos buvo nelabai stabilios ir nenorėdavo stovėti, bet buvo visai valgomos. Kai mama pamatė, kuo maitinuosi, ji pirmą ir paskutinį kartą gyvenime nepradėjo rėkti, tik tyliai pasakė:

– Viską išspjauk, tuoj pat!

Tuomet stvėrė už rankos ir po akimirkos buvau daktaro kabinete. Tais laikais gydytojų dar nebuvo, – buvo tik daktarai, šundaktariai ir mokslininkai. Šundaktariai tai tikrai ne veterinarai. Daktaras išklausė mamos ir ramiai tarė:

– Pastebėkite porą parų, kaip tuštinasi, – jeigu be kraujų, tai viskas gerai. Ir taip nesijaudinkite, – vaikas geriau žino ką valgyti, kokių medžiagų jam trūksta.

Iš daktaro žodžių supratau, kad badu tikrai neprazūsiu ir galiu gyventi savarankiškai. Todėl kitą dieną, kol tėvų nebuvo namie, kad nekeltų dramatiškų atsisveikinimo scenų, pasiėmiau už virvutės traukiamą savo mėgstamiausią medinį sunkvežimiuką, įsidėjau keletą buteliukų nuo vaistų, kelias saujas guminių kamštelių nuo tų buteliukų, tinkamų stalo žaidimams, keletą spalvingų akmenukų ir Daukanto keliais patraukiau į Vilnių. Kodėl ne į Liepoją, juk arčiau? Buvau jau uostęs svaigaus Vilniaus kvapo ir jis kvėpėjo mokslais. Žinojau, kad nuo šito gėrio neišsisuksiu, todėl geriau pradėti

anksčiau... Tiesa, man kompaniją palaikė rudas meškiukas, bet kaip jis įsiprašė į kompaniją, – neatsimenu. Gal pagąsdino, kad viską pasakys tėvams, tai pasiėmiau, kad neliktų liudininkų. Pagavo mane už trijų kilometrų ir grąžino tėvams, – visi kaip vienas tvirtino, kad dar esu per mažas ir reikia paaugti, kad reikia susipažinti su Skuodu ir jo gyventojais, plėsti akiratį, pagaliau pradėti mokytis žemaitiškai. O man buvo skaudu ant širdies, – man po keleto mėnesių bus dviejų metų sukaktis, kurią ir vėl turėsiu minėti provincijoje, o ne sostinėje. Ir vis per darbinius tėvų įsipareigojimus...

Pletkas apie meilę, skaičius ir tvarką

Tėvas su mama grįžo į Vilnių, išsinuomojo kambarį su veranda pas lenkus Šeškinės kalvose ir kibo į mokslus, o mes su sese išėjome į darželį Pilies gatvės kiemuose. Tai buvo Universiteto dėstytojų darželis, bet kažkodėl priimdavo ir studentų vaikus. Anksčiau nebuvo jokių darželių „pagal gyvenamą vietą“ ar bendrą eilę, o tik žinybiniai, pagal sritis arba pramonės šakas. Matyt, profesijai ruošdavo nuo lopšelio ir nekildavo jokių abejonių, kas kuo gali būti, ar kur įstoti...

Darželyje susipažinau su pirmąja meile. Vaikščiodavome susikibę už rankučių, kartu žaisdavome smėlio dėžėje, žaisdavome mamą ir tėtį darželio tualete arba daktarę ir ligonį. Jausmų stiprumą pagelbėjo išlaikyti trys veiksniai, kurie vienija visas šeimas. Piešdavau gražiausius paukščius ir kasdien jai dovanodavau. Atnešdavau saldinių, kuriuos atmesdavo „Pergalės“ fabriko darbuotojos per aukštą tvorą su spygliuota viela viršuje. Gaila joms būdavo tų mažų vaikų, kurie vieni du dar ryto prieblandoje skubėdavo į Žvėryno troleibusų žiedą. O trečia priežastis – aš buvau jos didvyris ir kankinys. Dėl jos susimušdavau su visais darželio vaikais, net didesniais ir vyresniais. Todėl dažnai stovėdavau kampe, o ji galėdavo slapta guosti. Vėliau dar nuo motinos gaudavau į kailį, nes, pasirodo, primušiau vaikus tų dėstytojų, pas kuriuos jai reikės laikyti įskaitas ir egzaminus. Turėdavau nupiešti savo stebuklingus paukščius, padovanoti savo nuskriaustiesiems ir dar atsiprašyti, kad ji galėtų ramiai savo dėstytojams žiūrėti į akis. Buvo nesvarbu, kad man kliūdavo daugiau, – aš buvau studentės vaikas, todėl visada neteisus. Todėl prievartos paukščiai niekada nebūdavo tokie gražūs, kaip meilės.

Darželyje išmokau skaičiuoti ir skaityti. Skaitydavau gatvių pavadinimus ir užrašus ant parduotuvių, – keisčiausias man buvo „Bakalėja“, – nejaugi

ten balėjomis prekiauja? Su skaičiavimais buvo nuobodžiau, – negi skaičiuosi: vienas namas, antras namas, arba – vienas medis, antras medis, trečias... O apie mašinas tuo laiku buvo populiarius anekdotas:

– Kodėl nebuvai mokykloje?

– Taigi pati liepei palaukti, kol pravažiuos mašina ir tik tuomet bėgti į mokyklą.

– Ir?

– Nė viena mašina nuo ryto nevažiavo, o kai pravažiavo, tai pamokos buvo pasibaigusios.

Šeškinėje tarp namo ir ūkinio pastato buvo nedidelis kiemas, tvorele atitvertas daržas, o prie ūkinio glaudėsi vienas avilys. Pradėjau skaičiuoti bites. Bitės, kaip man pasirodė, buvo chaotiškai netvarkingos, – suskrisdavo prie laktos iš įvairių pusių, nutūpdavo, lisdavo vidun, o kitos tuo pat metu bandydavo išlysti lauk, –vyko susistumdymai ir susigrūdimai, kartais net lipdavo vienos kitoms per galvas. Per tą netvarką net pamečiau skaičių, atrodė, kad daugiau išlindo, negu sulindo, o to negalėjo būti.

Štai darželyje mes tvarkingai susikibę po du už rankučių, išsirikiavę kolona, prieidavome prie darželio tvoros vartelių, – čia mus suskaičiuodavo auklytė. Tuomet lėta ir iškilminga eiseną Pilies skersgatviu traukdavome į Bernardinų sodą. Apžiūrėdavome pirmo aukšto lange įsikūrusių nematytų balandžių būrį, – baltų, ir apžėlusiomis kojomis, ir vėduoklinėmis uodegomis. Matyt, vienas kambarys buvo paverstas balandine. Prie to lango ilgiausiai užtrukdavome. Tuomet aptardavome kitame kieme po suoliuku matomą Dariaus ir Girėno bareljefą. Ant suoliuko visada sėdėdavo senučiukas. Dar toliau prie Šv. Mykolo bažnyčios mūsų laukdavo baidė, kuri susikišdavo į burną saują saulėgrąžų ir po akimirkos dviejų metrų spinduliu skriedavo lukštai. Mes tikėjome, kad ji yra ragana, nes kiek patys bandėme taip padaryti, nė vienas nepavyko. Vienas kitą gąsdindavome, kad jos seilės yra nuodingos. Tuomet pereidavome gatvę ir palei Vilnelę pasiekdavome vaikų žaidimų aikštelę Bernardinų sode, nors tuomet ji vadindavo Jaunimo. Buvo trejos sūpynės, – ilgos ir pora trumpų, karuselė ir dvi smėlio dėžės. Buvo dar bėgimo ratas, bet mums per didelis, todėl ant jo neužsikardavome. Buvo gal dviejų metrų medinis dramblys, kurio straubliu, iškalto skarda, galima nušliuožti žemyn. Ant jo neleisdavo, nes dažnai iš skardos išlindusios vynos suplėšydavo ne tik kelnaites, bet ir užpakaliukus. Ant trumpųjų sūpynių tilpdavo keturi vaikai ir jie supdavosi taip greitai, lyg loštų stalo tenisą, – taukšt vienas lentos galas į žemę, taukšt – kitas, taukšt, taukšt, taukšt... Ant

ilgųjų sūpynių vieno galo tilpdavo keturi vaikai, o ant kito – auklytė, nes vos palikdavo vien vaikus, du paskutiniai nusirisdavo ant žemės, o du priekiniai tada išlėkdavo lyg paleisti iš katapultos. Gal ir negražu taip daryti, bet tokios buvo tradicijos. Į karuselę tilpdavo šeši vaikai, o likusieji žaisdavo smėlio dėžėse. Tvarka buvo tokia, – pasisupę eidavo į karuselę, o tada apsisukusiomis galvomis, svirduliuodami į smėlio dėžę, kur su malonumu griaudavo kitų pastatytas pilis ir pradėdavo savo statybas. Kai visi gaudavo visus įmanomus žaidimų aikštelės malonumus, tuomet vėl visi, suskaičiuoti, už rankučių po du atgal į darželį plautis rankų, valgyti pietų ir miegoti. Tvarka buvo visame kame.

Paėmiau žemių ir užlipdžiau avilio laktą, palikdamas tik kraštuose po tarpelį – įlįsti ir išlįsti. Bitės iš pradžių nesuprato ir dūzgė visas kiemas, o vėliau tvarkingai rikiavosi prie paliktų skylių ir aš jas beveik visas buvau suskaičiavęs, kai į kiemą išlėkė šeimininkė ir pradėjo rėkti, kad žudau jos bites. Motina rėkė, kad mane tuoj mirtinai sugels. Niekam nerūpėjo, kad bitės beveik suskaičiuotos, nes aš, kad nepasimesčiau, po kiekvieno bičių dešimtuko ant žemės nubrėždavau brūkšnelį. Teko paklusti mamos valiai ir ateiti pas ją, nors žinojau, kad gausiu į kailį. Ir gavau, nes mama manė, kad vieša egzekucija yra pats geriausias šeimininkės atsiprašymas. Tuomet aš pradėjau verkti, o šeimininkė rėkė ant mamos, kad vaikų negalima mušti, o reikia juos auklėti, antraip iš jų išaugs banditai. Tas „auklėti“ buvo baisus žodis, baisesnis už „mušti“, nes atrodė, kad už jo slypi dar didesnė nepažinta prievarta. Bitės supyko, kad niekas jų nebeskaičiuoja, dvi įkando rėkiančiai šeimininkei, todėl visi suaugusieji sulėkė į namą. Buvau paliktas verkiantis vienas ir su pagaliuku, su kuriuo skaičiavau bites, vis atsiprašinėdamas iškrapščiau žemes iš laktos. Bitės visai pasiuto, kad suardžiau naują nusileidimo tvarką, todėl visas būrys atlydėjo į verandą ir viena dar įkando mamai.

Kadangi padorūs žmonės asmenims, auginantiems būsimus banditus butų nenuomoja, – kitą dieną būsto nuomos sutartis buvo nutraukta, bent aš taip maniau. Gali būti ir taip, kad per tą ginčą apie mano auklėjimą mama su šeimininke viena kitai pasakė tokių žodžių, žodelių ir žodelyčių, kad bendrabūvis toliau buvo nebeįmanomas. Mums išsikraustant, šeimininkė savo kaimynams vis rodė į mane ir kartojo:

– Koks keistas vaikas, jo net bitės negelia. Įdomu, kas iš jo išaugs...

O aš supratau, kad baigėsi nemokami saldainiai iš „Pergalės“ saldainių fabriko ir visai nežinojau, ar mano meilė tai ištvers.

Pletkas apie skausmo užkalbėjimą

Vaikystė buvo kaip amžinybė, metai – be pabaigos, kasdien nutikdavo tiek įvykių, tiek naujo sužinodavai, – negirdėto, neregėto, net nesuprantamo. Tarkim, per radiją dažnai skambėdavo tokia daina:

*Aš esu žmogus
Didžiai turtingas,
Nieko nebijau,
Ba išmintingas.
Turiu arklį, gražų palvą,
Mokslas nelenda į galvą,
Ko man daugiau reik? (...)*

*Gavau pasogos
Atmuštą kaltą,
Kaciuką juodą,
Šuniuką margą.
Kaltu žuvis meškerioju,
Pačiai šonus išvanoju,
Dailiai gyvenu!*

Čia ir dabartiniams išmaniesiems vaikams reiktų ne vien vertėjo, bet ir psichologų paaiškinimų, – o ką kalbėti apie mus – anų laikų neišmanėlius, kuriuos turėdavo tenkinti sena patarlė „Daug žinosi, greit pasensi.“

Vilniaus gatvėse ir kiemuose skambėjo lenkų, rusų, jidiš kalbos, todėl visko suprasti buvo neįmanoma, o ir lietuvių kalboje buvo pilna nesuprantamų žodžių, tarkim, tokia skaičiuotė:

*Eni, deni, diki, daki,
Urmu, šurmu, šmiki, šmaki...*

Nors nė vienas vaikas nesuprato, bet kažkodėl visi vaikai mokėjo, kai žaisdavo slėpynės dabartinio „Congreso“ viešbučio pusrūsyje, kur tuo metu buvo bendrabutis. Slėpynės vykdavo ilguose ir menkai apšviestuose koridoriuose. Vos įsikraustėme, susipažinau su elektra, kai pasiėmęs šluotą, kotu braukdamas per sienasėjau aplink kambarį, dainuodamas jo dydį šlovinančią dainelę ir pataikiau į atvirą rozetę. Sieną sukibirkščiaavo, elektra dingo, o aš atsidūriau kitame kambario gale, sėdėdamas ant žemės. Sėdėjau ir žiūrėjau į vieną tašką – rozetę, o mama purtė mane, dejuodama:

– Vaje, nutrenkė vaiką, jau nebekalbės.

O aš pravirkau dėl baisios neteisybės, – kodėl man taip reikėjo trenkti, jeigu aš šlovinau visas kambario sienas – ir su rozetėmis, ir be. Gal ne nuo tos sienos pradėjau, tai išsžeidė. Ar nuo elektros, ar ne, bet naktį pradėjo skaudėti dantį ir kitą dieną aplankėme dantistę. Tais laikais jokių odontologų nė su žiburiu nebūtum radęs.

Laukiamasis buvo didelis ir tamsus. Už kabineto durų girdėjosi garsas, panašus į valties motoro ir garsūs riksmi. Visi sėdėjo įsitempę, išplėstais iš baimės ir skausmo vyzdžiais. Kai kurie buvo apsimuturiavę galvas tvarsčiais, kurie prilaikė kompresus. Kiti tik žiūrėjo prieš save ir iš akių ritosi ašaros. Pamatęs, kur patekau, sušnabždėjau:

– Mama, man danties jau nebeskauda.

– Kad jau atėjome, tai ir eisime. Nemanyk, kad visiems dantis grėžia, – tau tik pažiūrės ir uždės vaistų.

Kabinetas buvo didelis, aukštomis lubomis, bet prigrūstas didelių mašinų su skriemuliais, pedalais ir fotelių-lovų. Prie kiekvieno fotelio stovėjo spjaudyklės, pilnos kruvinų ir pūlingų tamponų. Pajutau, kad tuoj nualpsiu. Tokį mane išblyškusį įkėlė į tą fotelį-lovą, įjungė prožektorius ir pradėjo rakinėti skaudamą dantį. Deja, teko jį gręžti. Ne nuo triukšmo ir skausmo, o nuo sklindančio iš burnos degančio kaulo kvapo nualpau. Gavau pauostyti amoniako, spiritu buvo patrinti smilkiniai. Kai atsipeikėjau, ašaros bėgo upeliais.

– Kai užaugsi, sėdėsi tuose rūmuose už lango, – kartojo mama. – Neverk, pakentėk, juk ne kasdien...

– Kas tuose rūmuose?

– Rašytojų sąjunga.

Susimąsčiau, nes mama tikėjau... Tik kas yra tie rašytojai?

Pletkas apie atsisveikinimą su Vilniumi, ir ne tik

Per pirmuosius penkerius metus teko pagyventi Pabradėje, Vilniuje, Skuode ir vėl Vilniuje. Sesuo dar spėjo anksčiau pagyventi Rygoje. O ir Vilniuje nebuvo prie ko priprasti, amžinai susidraugauti, – Liepų gatvė, Šeškinės kalvos, Žvėrynas, Centras, Žvėrynas. Todėl ir naujas persikėlimas į Kretingą nebuvo nei keistas, nei netikėtas, – žinojau, kad gyvenime nieko nėra pastovaus. Sesei buvo sunkiau išsiskirti su mokyklos draugėmis ir pirmąja meile – ji baigė pirmą klasę.

Tėvai prie centrinės aikštės išsinuomojo dviejų kambarių butelį. Tenai su kiemo vaikais buvo viskas gerai, kaip miestelio centro gyventojai jie truputį suprato lietuviškai, todėl man išversdavo, ką jie sako ir siūlo, o mano kalbą išversdavo kitiems, nesuprantantiems. Sunkumai prasidėjo, kai po nepilnų metų tėvas gavo naują butą naujų namų kvartale, vadinamajame Kazachstane. Šildymas – krosninis, vanduo – šulinys, tualetas – lauko. Vos pirmą dieną išėjau į kiemą, pribėgo vienas toks, atsiskyręs nuo būrelio vaikų, ir rimtu veidu tarė:

- Etampakniausalot.
- Ką? Nesupratau.
- Etampakniausalot.
- Apsisuko ir žvangdamas nubėgo atgal:
- Onsneikanasupront.

Mama nieko negalėjo pagelbėti, teko sulaukti vertėjo – žemaičio tėvo. Paaikšėjo, kad vilnietiškais terminais kalbant, buvau sulaukęs kvietimo eiti žaisti slėpynių arba kavonių. Teko skubiai mokytis žemaičių kalbos, nes miestelio pakraštyje niekas nekalbėjo lietuviškai. Pritapti prie bendraamžių pagelbėjo paprasta aplinkybė – mano sesuo Audra tapo kiemo vadeivos Bladžio drauge. Panelė iš Vilniaus kėlė ir jo autoritetą, o pasiutimu jam prilygo. Laikas tęsėsi lyg amžinybė, nors Kazachstane gyvenome ne daugiau poros metų, o galėčiau prisiekti, kad ne mažiau penkmečio. Žiūrėdavome visas futbolo rungtynes, nes stadionas buvo per gatvelę. Eidavome į medelyną vogti obuolių, – ne dėl vitaminų trūkumo, o iš azarto, – pagaus ar nepagaus sargas. Rausėme už sandėliukų žeminę, kurioje turėjo tilpti visi kiemo vaikai ir kad niekada nerastų suaugusieji, bet iš jų pasaulio pasiskolinus keliolika lentų žeminės stogui, buvome susekti. Rūkėme parke ažuolo lapų suktines. Lydėdavome vakarais mamą, o kartais ir vieni du eidavome parsinešti pieno už poros namų. To namo kieme buvo supynės ir sesuo įsisupdavo iki stogo, o man nepatiko tas kritimo pojūtis. Aš beveik kiekvieną naktį sapne skraidydavau, o kartais ir krisdavau, apsunkęs nuo savo kūno. Dažnai naktį pažadindavo gaisrinės sirenos, – netoliese buvo teatrinių kėdžių fabrikėlis, kuris vis degdavo ir degdavo. Atsimenu vienišos močiutės laidotuves, į kurias susirinko pusė miestelio, nes paėjo kalbos, kad ji – šventoji, nes mirė lygiai per savo šimtąjį gimtadienį. Deja, tenai sužinojau, kad nesu toks, kaip visi mano bendraamžiai. Kiemo viduryje šulinys buvo gilus ir niekas nesivargindavo nešti tik vieną kibirą vandens, todėl kartais ta vandens pasisėmimas virsdavo kaimynių pasiplepėjimu, – paleidi rentinį su kibiru lėkti žemyn, o

pati pasakoji naujienas, nes keldama kibirą labiau linkusi tik atsakinėti, o ne pasakoti. Taigi, pro tokią besisukančią rentinio rankeną visi kiemo draugai ramiai prabėgo, o aš su rankena gavau į antakį, – buvau beveik visa galva už visus aukštesnis. Įdomiausia, kad iš pradžių nieko neskaudėjo, tik smarkiai plūdo kraujas. Per sekundę atsidūriau ligoninės, kuri buvo už stadiono, operacinėje, antakis susiūtas, galva subintuota, aš išbartas dėl neatidumo, taip pat, kaip ir neprižiūrėto rentinio veikėja. Toks ir pasitikau motiną, kuri labai nustebė, kad ir vėl kažkas man atsitiko. Bandė išsiaiškinti, kuri čia kaimynė kalta, bet aš buvau tvirtai įsitikinęs, kad gavau nuo rentinio rankenos, o ne nuo kaimynės.

Pletkas apie kelią į poeziją

Nors mama buvo literatė ir dažnai savo ką tik parašytus eilėraščius skaitydavo mums – tėvui, sėsei ir man, bet manęs tai nežavėjo, nes reikėdavo pasakyti savo nuomonę, – kas patiko ir kodėl. Tėvas nesuprasdavo meilės lyrikos, – kas čia per nauja meilė, kai yra šeima? Aš nesuprasdavau, kodėl reikia rašyti apie tai, ko seniai nėra, – gimtoji pirkia, seneliai, – o neparašyti apie tai, kas dar bus, nes tuo metu domėjausi fantastika. Bet mamos eilėraščius vis spausdindavo ir rajoninė, ir respublikinė spauda, o ir pati dažnai viešai skaitydavo per mokyklos ir rajonines šventes ir susilaukdavo plovimų. Ar honorarai, ar plovimai susuko sėsei galvą, nes ji pabandė žengti mamos keliu. Deja, pirmi bandymai buvo taip negailestingai mamos sukritikuoti, kad sesė metė šį užsiėmimą, nors, kaip vėliau supratau, pradėjo žymiai geriau už mane. O aš, pasimokęs iš sesers debiuto, visai nesileidau į kalbas, kad reikėtų ir man pabandyti. Rašyti išprovokavo paprastas išskaičiavimas, – reikėjo namuose parašyti rašinėį pagal Juozą Tumą–Vaižgantą „Graži pieva vasarą“, – arba vieną lapą, arba vieną keturių posmų eilėrašį. Paskaičiuokite patys, kuriame iš variantų didesnė klaidų tikimybė ir laiko sąnaudos, todėl pradėjau savo poetinį kelią:

*Rasa nukrito nuo žolių,
Išsiskleidė jau gėlės, –
Ir margaspalviai dobilai,
Ir rausvos ašarėlės.*

Ir taip toliau, ir taip toliau. Nudardėjau tuo pačiu ritmu ir gavau geriausią pažymį su pagyrimu prieš klasę. Patiko. Kiek buvo galimybių vietoje rašinio rinktis eilėraščio rašymą, tiek ir pasinaudojau. Nesvarbu, kokia buvo

tema, bet tuo pačiu ritmu dardėjau laimingas, sutaupydamas pamokų ruošimo laiką. Ir stop – sužinojo mama. Teko perskaityti, ką buvau parašęs. Sulaukiau pastabų, bet nelabai ėmiau į galvą, nes jau buvau už tą patį sulaukęs kitos mokytojos pagyrimų.

– Ji nerašo eilėraščių, tai ką ji supranta apie poeziją, – atkirto mama.

Aišku, galėjau ginčytis, kad eilėraščiai ir rašomi tiems, kurie nerašo eilėraščių, nes tie, kurie rašo, gali pasirašyti sau kokią nori ir apie ką nori, bet supratau, kad pakliuvau.

– Mama, pamokas paruošiau, ar galiu eiti į lauką?

– Geriau parašyk eilėraštį, laukas be tavęs nenumirs.

Tokį atsakymą girdėjau ne kartą. Ir rašiau... Iš pradžių kūryba atsidūrė rajoniniame laikraštyje, mokyklos sienlaikraštyje, vėliau nusiunčiau į „Lietuvos pionierių“. Netrukus gavau atsakymą iš Jono Šiožinio, kad du eilėraščiai tinkami spaudai, reikėtų dar bent dviejų. Buvau devintame danguje ir niekaip nesugalvojau, apie ką čia dar parašyti. Po mėnesio vėl gavau laišką iš Jono, kad, deja, eilėraščiai netinkami publikuoti. Tragedija, nes kai kuriems buvau per anksti pasigyręs.

Gal po dvidešimties metų prisėdau prie Jono Rašytojų sąjungos kavinėje ir pasipasakojau apie tokio atsakymo kančias. Jono atsakymas nustebino:

– Ir beždžionė gali nutapyti Moną Lizą, – taip mokslininkai sako, atsitiktinai. Norėjau pažiūrėti, ar tu neatsitiktinis. Džiugu, kad klydau...

Pletkas apie autorių teises

Seniai seniai, labai seniai, kai dar kiekvienuose namuose, kur sukirodavosi mažyliai, dažnai lankydavosi „Genys“, niekas niekam neaiškindavo apie kūrybiškumo ugdymą. Tas kūrybiškumas atsirasdavo pats savaime, tiesiog užsikrečiant nuo draugų ir aplinkinių, – nereikėjo jokių nuotolinių kursų ir sertifikatų, kad jau esi kūrybingas. Arba esi, arba – ne ir, kaip mėgdavo per pamokas cituoti Juozą Baltušį mano literatūros mokytoja Bronė Liniauskienė, kurios šimtmetį šiemet minės Kretinga, o gal ir Gargždai, kuriuose mokytojavo, o gal ir šeduviai, – arba yra duobutė smakre, arba nėra, – ir gali nebandyti jos prasigremžti su vinimi, – tiktai nušaši. Taigi, vaikučiai, atsivertę „Genio“ žurnalą, pamatydavo, kad spausdinama pirmos – ketvirtos klasių moksleivių kūryba, o ir dar jaunesnių, ir susirūpindavo, o kodėl ne jo? Jis moka dar gražesnių. Tiesa, tada suprasdavo, kad dar nieko neparašė ir niekam nenusiuntė. Tada paimdavo švarų popieriaus lapą ir gražiai

plunksnakočiu parašydavo eilėraščių. Kodėl gražiai? Todėl, kad visi buvo baigę tokią discipliną, kaip dailyraštis. Privalomai, nuo pirmos klasės, net su dalyvavimu mokyklos varžytuvėse ir diplomų laimėjimais, o ne vien pažymiais. Linksmiausia šitoje istorijoje, kad maži vaikai nesupranta, kad ką jie turi ir moka, gali būti ne jų. Todėl, kaip guodėsi dirbė „Genyje“, atsiusdavo Anzelmo Matučio, Martyno Vainilaičio bei kitų rašytojų eilėraščių ir stebėdavosi, apkaltinti plagiatu, – kaip, aš tą eilėraščių moku mintinai, jis yra mano galvoje, aš pats jį dailyraščiu užrašiau, tai kaip jis gali būti ne mano?

Kita istorijos dalis kiek jaunesnė, – anksčiau Seimo nariai būdavo žmonių išrinkti ir Seime būdavo daugiau žmogiškumo. Ir pamatė nariai, kad kažkaip per daug demokratijos, neįmanoma nei susitarti, nei nutarti, – vienos atstovauja moteris, kiti vyrus, vieni jaunimą, kiti – bočius, dar kiti – dainininkus, žemdirbius, prekybininkus... Kiek profesijų – tiek atstovų ir dar pagal viską, dėl ko negalima diskriminuoti, – religiją, amžių, tautiškumą, belytę orientaciją ir t. t. Vieni rėkia, – reikia stadiono, kiti – pirma baseinai, treči – krepšinio mes šalis... Vieni reikalauja ant kiekvieno kampo ligoninės, kitiems reikia paštų ir bibliotekų, yra manančių, kad geriausia būtų grįžti į Daraktorių laikus, kai mokytojas buvo kiekvienam kaime. Pritariu tiems, kurie, kaip Antanas Šurna, manė, kad atlyginimus reikia mokėti tik grynais ir tik pasirašytinai. O tada kur nori, ten ir dedi savo pinigus, – į stiklainį, kojine ar banką. Seimas nebegalėjo sekti ir pildyti visų žmonių pageidavimų, todėl nusprendė tapti savotiška sekta. Pirma nusprendė, kad reikia atstovauti ne žmonių, o partijų interesus, todėl turi būti sąrašai, reitingai ir apklausos tik pagal partiškumą, kad nesikartotų tokios nesąmonės, jog Lietuvą geriausiai atstovauja Justinas Marcinkevičius. Tada liepdavo iškilmingai prisiekti, kad klausys tik partijos vado ir jo žodžio, o kitu atveju lėks į gatvę. Dar juos psichologiškai paruošdavo ir lyg užhipnotizuodavo, išduodami pažymėjimą su įrašu, – Tautos išrinktasis.

Kažkada, kai dar Darius Jasaitis buvo paprastas žmogus, nesusitepęs biografijos partiškumais, sėdėjome prie jo buto kieme ir vakarieniavome. Kad nebūtų nyku, Darius papasakojo tokią istoriją:

– Vos atgavus nepriklausomybę, mano kolegai (o Darius tuo metu dirbo lyg ir miškų ūkyje) paskambino jo antros eilės pusbroliui iš Amerikos. Čia taip ir taip, kaip nuostabu, kad galima skambinti ne per Maskvą, tai dabar galėsime dažniau bendrauti ir ne laiškais, – kuo dirbi?

– Eiguliu...

– O kokie žvėrys pas jus?

– Na, visko yra, – ir briedžių, ir stirnų, ir šernų, ir vilkų...

– O meškų?

– Retkarčiais užklysta.

– Kaip gaila. Pas mus meškų licencijos tokios brangios, virš dešimt tūkstančių, jeigu pas jus būtų meškų ir būtų galima nusišauti už penkis, tai visi Amerikos medžiotojai skraidytų pas jus, nes net ir su kelione apsimokėtų.

– Galiu paieškoti tų meškų, pasiklausinėti kolegų, gal kur laikosi.

Ir sutarė, kad pusbrolis perveda avansą – tūkstantį dolerių, nes reikia apmokėti meškos paieškas, o likutį – po medžioklės. Ir gavo avansą eigulys ir užgėrė kaip niekad gyvenime, nes tais laikais doleris buvo brangesnis už auksą, – už penkis galėjai baliavoti su kompanija per naktį. Po mėnesio vėl skambutis:

– Kur meška, kaip sekasi?

– Tuoj, tuoj, jau sakė, kad vienam rajone pėdsakus matė, tai dabar seka...

O pats į tarnybinį gaziką ir į Rygos zoologijos sodą – pirkti meškos. Neparduoda už jokių pinigų, net per ekonominę blokadą. Kaliningrado zoosodas irgi neparduoda. Šiaip ne taip gavo Minsko cirke, tiesa, pensininkę, jau išėjusią į užtarnautą poilsį, bet mešką. Įtaisė mešką ant užpakalinės sėdynės ir miškais, miškais grįžo namo, – skylėtos tuomet buvo sienos. Mešką uždarė buvusio kolūkio daržinėn laukuose, už poros kilometrų miško pakraštyje medyje sukėlė iš lentų aikštelę, kopėčias pastatė. Kas vakarą pradėjo vedžioti mešką prie to medžio ir šerti, kol meška suprato, kur visada laukia skani vakarienė ir pati noriai pradėjo į ten risnoti.

Atvažiavo tas svetimšalis medžiotojas ir pusbrolis už vertėją. Nuvedė abu į medžioklės vietą, – laukite, sėdėkite tyliai, o pats – namo ruošti vakarienės, – reikės gi mešką aplaistyti, sėkmingą medžioklę pažymėti. O iš tikro, – per aplink apvažiavo, paleido mešką ir tada namo. Meška tikrai žinojo, kur jos laukia vakarienė. Bėda, kad pusiaukelėje pasipainiojo ant dviračio moteris, važiuojanti melžti karvės. Pamačiusi mešką, metė tą dviratį ir bėgte namo, kad vyras ją ir karvę gelbėtų, kol meška nesusėdė. O meška visą gyvenimą cirke mynusi dviratį, labai apsidžiaugė, kad dabar dar gaus ir skanėstų, – sėdo ant dviračio ir numynė link savo vakarienės. Amerikonas, pamatęs mešką ant dviračio, iškrito iš medžio ir susilaužė raktikaulį, pusbroliui neatlaikė viduriai. Vargšą eigulį apkaltino visais dar negirdėtais dalykais, kad čia – machinacija, afera ir prigrasino tarptautiniais teismais. Eigulys nepasidavė, – meška buvo, buvo, o iš kur jis galėjo žinoti, kad atvažiuos, o neateis? Kad nenorėjote šauti, – jūsų problemos, mokėkite sutartą likutį.

Likučio, aišku, negavo, amerikietiškas biznesas baigėsi vos prasidėjęs, visi išsiskirstė pikti ir nelaimingi...

Aš taip juokiauusi iš tos medžioklės, kad atrodė – tuoj plyš žandai. Įdomiausia, kad ir visiems kitiems, kuriems pasakodavau tą istoriją, nurodydamas pirmą šaltinį – Darių, – ji atrodė juokinga, negirdėta, netikėta, kol neatsirado vienas estas, kuris pareiškė:

– Jo, žinau, čia pas mus Estijoje visi laikraščiai rašė, dar teismas buvo. Jo, beveik prieš dvidešimt metų...

Po tokio pareiškimo pasakodamas nurodydavau dvi autorystes, – Dariaus ir estų spaudos, kol vėl „neužsiroviau“. Po kažkokio susirinkimo Rašytojų sąjungoje pasakoju aš tą meškos medžioklės istoriją, visi žvengia, o toks klaipėdietis rašytojas, visuomenės ir politinis veikėjas, dukart Seimo narys Vytautas Čepas žiūri į mane lyg į nusikaltėlį ir nė šyp. Tada nuėjo į biblioteką už sienos, atnešė savo romaną, atvertė reikiamą puslapį, – skaityk. Na, istorija tikrai panaši, tik rašytojo parašyta moksliniu stiliumi, psichologiškai argumentuojant kiekvieną iš veikėjų poelgį, todėl užsitęsusi per penkis lapus. Nusispjoviau aš į tą meškos medžioklės istoriją ir niekam nebepasakoju, tuo labiau, kad visi, kam reikėjo, jau žino. O man aiškinti šitų visuomenės veikėjų autorystę nėra noro, – ar Darius papasakojo Vytautui ir tas istoriją įtraukė į romaną, ar Vytautas perskaitė estų spaudoj, – niekam nežinoma. Bet jeigu kam labai svarbu pirmieji šaltiniai, tai istoriją pasakojo Dariaus tėvas...

Pletkas apie berazumių gyvenimą

Algimantas Zurba dažnai mus, jaunesnius kolegas, pavadindavo berazumiais, tardamas, kad tas šiaurės Aukštaitijos žodis reiškia gudruolį, kuris apsimeta durneliu, kad nereikėtų daryti nemielų širdžiai darbų. Mano kaimo kaimynas sugalvojo visai protingai, – pasiremontuoti butą Kaune, kol dar neatjungtas šildymas, – greičiau tinkas išdžius, dažai ir lakai išsibezdės. Problema, kad nelabai vienas ką padarysi, – ar gipskartonį laiptais užsinešti, ar ant netvirtų kopetėlių lubas gruntuoti ir dažyti, vis antros poros rankų reikia. Pasikvietė talkon kaimyną. Vieną dieną viskas puiku, – nusipirko gipskartonį, glaistą, gruntą, dažus, armavimo tinkliuką ir t. t., viską susinešė į n-tą aukštą, vakare, kaip priklauso pagal talkos tradicijas, – butelaitis ir miegoti. Antrą dieną pasidarė karkasą, išlygino, prisuko plokštes, užglais-tė, – viskas puiku. Trečią dieną gruntavo. Bet kiek tu vargšas rankas į viršų iškėlęs gali išbūti, – valanda ir reikia kavos pertraukėlės. Bet kiek tos kavos

per dieną gali išgerti, kad skrandis neapsiverstų, – keturis-penkis puodelius, bet ne dvylika. Visi žino, kad talkos tęsiasi po dvylika valandų, – nuo aštuonių iki aštuonių su pietų pertrauka. Teko kai kurias kavos pertraukėles pakeisti vakariniu gėrimu. Ketvirtą dieną, kol kaimyno žmona suvaikščiojo į parduotuves kažką nupirkti pietums, vyrai suprato, kad rankos iki lubų dažymo nebepakyla, o ir gruntas po vakar nei ant lubų, nei viduje dar neišdžiūvęs. Todėl pabandė atgauti jėgas, bent kaip aiškino grįžusiai žmonai, – beržų sula. Gal tas gėrimas ir buvo darytas prie beržų, bet tikrai ne iš beržų, nes už sulą buvo stipresnis. Žmona, pamačiusi, kad tą dieną vyks tik balius, o ne darbai, išsitraukė per gyvenimą neatliktų darbų sąrašą ir pradėjo vardinti, – garsiai, prie kaimyno pagalbininko. O mano kaimynas – tikras menininkas, todėl labai jautrus žmogus, neapsikentęs tokio pažeminimo, trenkė durimis. Kaimynas buvo senbuvis, seniai buvęs Kaune, todėl nuo senų laikų išsaugojo senuosius ryšius ir kanalus, – per penkiolika minučių teleportavosi atgal į kaimą su visa mašina, tiksliau, transportavosi. Kaimyno talkininkas apsižiūrėjo, kad liko ant ledo. Likti miegoti pas kaimynę, kai vyras išvažiavęs, na jau ne. Ir savo žmonai truputį kitaip buvo žadėjęs grįžti... Kelionė iki Druskininkų kainavo šimtą dvidešimt pinigų. Dabar visas kaimelis sprendžiame, – kas yra tie šimtas dvidešimt? Nenumatytos remonto išlaidos? Gyvenimo infliacija? Ar durnių laivo administracinės išlaidos? Paklausiau, kodėl nepaskambino man, – būčiau dykai parvežęs. Pasakė, kad nepagalvojo, gal – kitą kartą...

Pletkas apie šaltą prakaitą

Kretingoje augau tarp kapinių, – pro miegamojo langą matėsi senosios, kur ilsisi Jurgis Pabrėža, o pro visus kitus – naujosios, dar veikiančios, su grafų Tiškevičių koplyčia. Ruošiant pamokas prie lango pasigirsdavo dūdų orkestro garsai. Pakeldavau galvą ir žiūrėdavau, iš kurios pusės pasirodys. Jeigu nuo mūsų, tai šizofreniškai skaičiuodavau nešamus vainikus, jeigu nuo miestelio, tai nelygu, kurioje kapinių pusėje laidodavo, – kartais matydavosi, kartais tik girdėdavosi. Anais laikais prieš laidotuvių procesiją vyrai nusiimdavo kepures, visi stabdydavo savo darbus, mašinos stodavo šalikelėje, – neduok Dieve aplenkti, pirmiau už velionį nukeliausi į aną pasaulį. Pro senąsias kapines eidavome į upę žvejoti, gatvele tarp abiejų kapinių – į mokyklą. Kur ten gatvele – centrine Kretingos gatve. Per Vėlinės kambariuose būdavo taip šviesu, kad galėdavai skaityti, neužsidedamas šviesos.

Po to visi namai dvi savaites kvėpėdavo vašku. Visi žinojome, – iš kapinių nieko negalima imti, jokių gėlyčių, žemuogių, nieko. Negalima triukšmauti ir lakstyti, o ramiai praeiti, nuleidus galvą. Taip ir augome, globojami mirusiųjų pasaulio, – kapinių vaikai.

Gana anksti, dar prieš mokyklą teko pačiam pradėti dalyvauti giminių laidotuvsė, – nepatiko. Prie senelio karsto turiu dvi skirtingas nuotraukas, – pirmoje šypsaisi nuo ausies iki ausies, kaip buvau išmokytas, ir laukiu, kol išskris paukščiukas. Antroje per skruostus ritasi pupelės dydžio ašaros, nes ką tik gavau per ausį, kad nesivaipyčiau prie mirusiojo. Per močiutės laidotuves savo mėgstamiausia manų koše su vyšnių uogiene išsidedinau burną, – per godžiai susikišau visą šaukštą, – Šeduvoje, pas Tumasonius. Gėdą apturėjau ir per tetos laidotuves Klaipėdoje, – procesija traukė per visą miestą, lėtai, žingsnis po žingsnio paskui vežamą karstą. Pusiaukelėje pradėjau intensyviai žvalgytis į šonus, – gal kur nors pamatysiu tualetą, arba nors krūmelį. Deja... Prie kapinių vartų, kai lydintieji pradėjo rikiuotis procesijai, – kas su kuo ir kas po ko, kur gėlės, o kur vainikai, – prisipažinau motinai, kad į kapines neisiu, nes... Už ausies buvau palydėtas iki kapinių tvoros ir teko nusišlapinti visų akivaizdoje. Keista, kad dabar už tai skiria baudą, tiesa, – nebandžiau...

Vienas iš rašytojų, kurį teko savo rankomis nešti į kapines, buvo Antanas Miškinis. Anksčiau visi jaunieji rašytojai, dar nepriimti į Rašytojų sąjungą, turėjo pareigą išlydėti vyresnius kolegas į paskutinę kelionę. Tie, kurie nedalyvaudavo, buvo laikomi ne visuomeniškais ir stojimas į sąjungą be jokių paaikškinimų vis atsidėdavo. Todėl Vilniaus jaunųjų rašytojų sekcijoje buvo ir penkiasdešimtmečių su visai nemažu išleistų knygų kiekiu. Antano Miškinio nešimui buvau pastatytas į paskutinę porą su Eugenijumi Ignatavičiumi, – ne pagal žanrą, o pagal ūgį. Nusistebėjau, kodėl nešime aštuoniese, – Poetas buvo smulkaus sudėjimo ir neaukštas. Visi išėjo iš Vilniaus universiteto Aulos, išnešė gėles, vainikus, likome tik mes – karsto nešėjai. Užlipome ant sukaltos medinės pakylės, uždengtos kiliminiais takais ar kilimu, išsirikiavome karsto šonuose ir pagal komandą užsikėlėme karstą ant pečių. Karstas buvo ažuolinis. Po pirmo žingsnio mes su Eugenijumi tiesiogine to žodžio prasme prasmegome skradžiai. Karsto ir mūsų svorio neatlaikė pakylės lentos, – gal buvo per dideli tarpai tarp atramų. Gerai, kad buvome aštuoniese ir gerai, kad buvo kilimai, nes pojūtis buvo toks, kad pasviręs karstas mus sukaltė į žemę. Bendromis pastangomis kilimu išrėpliojome ant pakylės, vis dar laikydami karstą. Džiaugėmės, kad minia

išlydinčiųjų, išsirikavusių su vainikais kieme, nieko Aulos prieblandoje nepastebėjo. Tarpduryje pirmą kartą gyvenime ant kaktos pajutau šaltą prakaitą, – matyt, su Eugenijumi panašiai ir atrodėme, nes mus iš karto pakeitė kiti nešikai.

Pletkas apie indėnų arklių

Kad šunys turi gerą atmintį, žinojau, nes niekada nepamiršta savo skriaudėjų, bet kad tokią... Į tą istoriją papuoliau vieną rytą, kai vedžioju savo airių seterį po Sereikiškių parką, – mes tuo metu gyvenome Literatų gatvėje. Atlikome visus reikalus, susirinkome, ką reikia susirinkti, nuleidome, kur reikia nuleisti ir namo, nes man laikas į darbą. O iš Užupio per tiltelį atbėga toks mažiukas jaunas šuniukas, baltas, tik išmargintas rudomis ir juodomis dėmėmis lyg indėnų arklys to meto filmuose. Ir kad pradės draugauti su mano seteriu, kad pradės, aš jam ir šiaip, ir taip, – varyk pas savo mamą, o tai priduosiu nepilnamečių apsaugos tarnybai, kad vienas po parką bastaisi, užtenka žaisti, man laikas į darbą. Ne, priskreto visai, juk nepradėsiu tokio su pagaliu mušti, taip ir grįžau namo su dviem šunimis. Vos atidariau duris, tas iš karto į kambarį ir ant sofos, – dabar aš čia gyvensiu ir dar uodegą vizgina. Nuo žmonos atsiėmiau, kaip pridera. Aiškinu, – na, nekalbinau aš jo, neglosčiau, čia mūsų seteris sugyventinį susirado. Nežinau, ar dabartinis partnerystės įstatymas numato, kad ir šuo gali susirasti partnerį, bet teko susitaikyti su faktu. Galvojom, gal per kitus vedžiojimus grįš namo, arba atsiras jo šeimininkai, nes šuo simpatiškas, prižiūrėtas, bet ne, tas indėnų arklys pasigerino socialinę padėtį, – iš tuo metu apleisto ir griūvančio Užupio persikėlė į Senamiestį. Nežinau, kokie čia giminystės ryšiai, bet išsiaiškinome, kad žmonos sesers anyta su malonumu apturėtų šunį, tik vyras griežtai prieš. Aš jį puikiai supratau, nes su šunimis gyvenimas keičiasi, negali virtuvėje ant stalo palikti dešros ir išeiti į kambarį, tarkim, pasikalbėti telefonu arba ko nors atsinešti, – dešra dingsta akimirksniu ir tai nelabai priklauso nuo šuns dydžio. Planas buvo toks, – vieną vakarą sutartu laiku paskambiname prie durų: aš, žmona, svainė ir, aišku, šuo, – taip ir taip, mes trumpam visi išvažiuojame, va – pasaitėlis, va – dubenėlis, va – maistelis... Ir išvažiuome. Pasirodėme gal po metų per kažkokią giminės šventę. Šuo buvo gerokai paaugęs ir iš karto pabandė man įkąsti. Ir taip kiekvieną kartą, kiek susitikdavome, – negalėjo man atleisti, kad pabloginau jo socialinį statusą ir iš Senamiesčio perkrausčiau į Žirmūnus. Bet planas tai buvo ne

mano. Ne mano žmonos anyta ir šešuras, kurio geriausiu draugu ir numylėtiniu jis iš karto tapo.

Pletkas apie fotografus ir poetus

Seniai, seniai, kai dar dirbau ir ne bent kur, o kultūriniame leidinyje, įsiveržė į kabinetą pažįstamas fotografas ir pradėjo rėkti:

Kas čia per nesąmonės, aš laimėjau aukso medalį parodoje, o spaudoje – kapų tylą. Bet kažkoks nupiepęs poetukas atspausdino kelis eilėraštukus ir kritikai visur tik svarsto, tik vertina, tik lygina...

Ko toks piktas, ko čia rėki, gal pinigų neturi, gal alkanas?

Turiu aš tu pinigų socialiai, dar vakar vestuves fotografavau...

Matai, o tas poetas neturi pinigų ir vestuvėms nieko nerašo. Suprask, kur pinigai, ten garbė nelabai lankosi, o kur garbė ir šlovė, ten dažniausiai tik skurdas ir vargas.

Ačiū, paguodei...

Algimantas Zurba pasakojo, kad anksčiau į Poezijos pavasarį poetai važiuodavo vagonais tiesiogine to žodžio prasme. Suformuoja tokį bukiečių, – poetai, poetės (privalomai), užsienio svečiai, jų vertėjai, žurnalistas ir fotokorespondentas, ir iš tokių grupių suformuoja visą sąstatą, – grupę į Kauną, grupę į Radviliškį, Šiaulius, Telšius, Plungę ir paskutinę – į Klaipėdą, – pilnas vagonas vien poetų ir žurnalistų, todėl atmosfera visai kūrybinė.

Fotokoras Chanonas Levinas vėl pradėjo tą amžiną pokalbį, – ir už ką čia jus taip vertina, už ką taip ploja? Juokų darbas tas jūsų eilių rašymas, ne taip, kaip mūsų, – ir ekspoziciją suderink, ir ryškumą suvesk.

– Sakai, juokų darbas, tai ko nerašai?

Tuo metu traukinys važiavo pro paukščių fermą:

– *Lekia traukinys laukais,*

Antys krutina plaukais... –

išpyškino Levinas...

Nors ne visada poetai sulaukdavo plojimų, kaip A. Zurba pasakojo, – pilna salė moksleivių, visi atidžiai klausosi, o viena moterėlė pirmoje eilėje kad verkia pasikūkčiodama. Po poezijos vakaro klausia tos moterėlės, kas jai taip buvo graudu. – Vaikeliai, taigi jums kurčnebylių internatą žiūrovais atvežė, nieko jie negirdėjo, nieko jie nesuprato... Tada jau mes supratome, kodėl salėje buvo taip tylu, niekas nesikalbėjo, nekommentavo, o poetams plojo į viršų pakėlę rankas.

– Skiedi, Algimantai, – tada pasakiau, bet neužilgo pats patekau į panašią situaciją. Su Vladu Braziūnu per Majakovskio dienas apsilankėme vienoje Kutaisio mokykloje pabendrauti su moksleiviais. O moksleiviai tokie žingeidūs, tokie drąsūs, – visi po pamokos susirinkome maloniai nustebinti, nors vieni buvo susitikę su penktokais, kiti su kitų klasių moksleiviais. Kažkas susiprotėjo, kaip gali būti pilna mokykla moksleivių, jeigu dabar moksleivių vasaros atostogos. Pasirodo, suvežė iš aplinkinių vasaros poilsio stovyklų...

Pletkas apie Motinos dieną

Kažkada užėinu į darbą, o bendradarbė Rūta kad žvengia ant viso sekretoriato, net langai dreba. Klausiu: kas atsitiko? Sako: „Paskambinau motinai, o toji inkščia per telefoną. Klausiu: kas yra, mam? Kas, kas? Vyras – durns, ors – šūds, ko dar reikia?“

Dar ne prie Pinskuvienės sugalvojo Širvintos paminėti Motinos dieną, gal pirmą kartą po daugelio užmaršties metų. Jeigu minėti, tai tikrai iškilmingai, – sukvietė visas įmanomas žvaigždes iš visos Lietuvos, kaip reikalavo renginio režisierius Sigutis Jačėnas. Tuo metu Sigutis pats buvo pirmo ryškumo žvaigždė, – vedė sveikinimų koncertus, loterijas, renginius per visas TV. Ėmė jis ir prigalvojo, kad koncertai ir poezijos skaitymai vyks visose miestelio erdvėse, o Gala koncertas – Kultūros namuose. Kultūros skyrius tokį scenarijų patvirtino, bet sporto skyrius, nenorėdamas atsilikti, pasiuntė tokį orą, kad lijo nuo ryto iki vakaro ir pirmą dieną, ir antrą, ir trečią, bet tik Širvintose, nes bardų vakaras Kernavėje prie laužo praėjo be lietsargių. Renginiai vyko pagal planą, – aktoriai-skaitovai ir poetai nušokuodavo per balas iki mikrofono ir po lietsargių, kurį patys ir laikydavo, žerdavo poezijos perlus į mikrofoną. Kartais sustodavo pravažiuojantis automobilis, atsidarydavo žingeidus žmogus langą pasiklausti, apie ką čia tas nesankcionuotas mitingas, kaip prie Mickevičiaus paminklo, bet, supratęs, kad čia nieko daugiau, o tik motinos, moterys, meilė, – nuspjauodavo, uždarydavo langą ir nuvažiuodavo. Ko gero, tądien sumušiau savo poezijos klausomumo rekordus, – sustabdžiau tris mašinas. Kaip man pasirodė, tos visos pravažiuojančios mašinos važiuodavo į stadioną patikrinti, ar tikrai ten nevyksta varžybos, – prie jų pagal tradiciją turėtų būti šašlykų ir alaus, nes po kurio laiko grįždavo, bet jau nebestodavo. Tik bardai griežtai atsisakė laistyti lietumi savo gitaras.

Teko apsistoti kartu su Virgiu Stakėnu, matyt, dėl pažinties nuo Palangos pliažinėjimo laikų, ir kartu dalintis šeiminių vedybinę lovą, o ką padarysi? Sunkūs laikai buvo, ne visi namie turėdavo dvigules lovas, todėl niekas į tokias smulkmenas nekreipdavo dėmesio. Atsilygindami už sveitingumą šeiminiui užtaisėme tokį bosinį knarkimo duetu koncertą, kad iš ryto jį radome ne salone, kur palikome, o virtuvėje su pradėtu buteliu degtinės. Pasakojo, kad mes su Virgiu gal dar ir nieko, bet kaimynai pradėjo belsti į radiatorius...

Į antrą dieną mūsų gretas dar papildė Gasparas Aleksa, atvežęs Algirdą Verbą. Kadangi lijo ir lijo, tai apdžiūvimui-apšilimui buvome okupavę mus maitinusią kavinę-bufetą. Stalai kaip per vestuves sustatyti pasagos forma, kad vieni kitus matytume. Sigutis Jačėnas rūpinosi, kad per tuos apšilimus išlaikytume sceninę formą, nes kompanija tikrai buvo surinkta šauni, – ir Stakėnas, ir Eurika Masytė, kuri tik po kelerių metų atliks garsiąją „Laisvę“, ir Valdemaras Kukulas, ir dar, ir dar... Po pietų tarpduryje pasirodė Vaiva Mainelytė.

– Voblia, ir Mainelytė čia, – ant visos salės ištarė Verba.

Vaiva nepasimetė, išdidžiai perėjusi visą salę, priėjo prie Algirdo ir tarė:

– Aš, aišku, džiaugiuosi, kad mane iš karto pažinote, bet kodėl jūs manote, kad esu kurva?

Reikėjo tada matyti Algirdo veidą, – apibėgęs visus stalus, jis puolė Vaivai bučiuoti rankas, lankstytis iki žemės ir atsiprašinėti. Tiesa sakant, nieko įdomaus daugiau Širvintose ir nevyko, – įsikirtęs Vaivai į parankę, visur raišavo Verba – mažesnis, susivėlęs, bet sklidinas tik Vaivai skirtų ir ką tik sukurtų eilių. Visu būriu juos lydėdami vis spėliojome, ar tik nesibaigs ši spontaniška meilė vedybomis, – na, kuri moteris atlaikytų tokį meilės poezijos srautą? Vaiva tiesiog spindėjo, – nė viena iš renginyje dalyvavusių moterų tokio riterio neturėjo ir pastovių komplimentų nesiklausė. Bet atėjo diena, kai teko su visais atsisveikinti ir skirstytis po savo autobusus, – kam į Kauną, kam į Šiaulius, kam į Vilnių. Kai kurių pasiimti atvažiavo automobiliai, Vaivos, sakyčiau anais laikais neregėtas „amerikonas“, – didelis, žvilgantis, nikeliuotas. Vairuotojas irgi buvo atitinkamas, – aukštas, sportiškas, gražus. Reikėjo tada matyti Algirdo veidą, kai Vaiva, pasibučiavusi su vairuotoju, – gal savo vyrą, įsėdo į automobilį ir nuvažiavo. Tokio niūraus Algirdo Verbos dar nebuvau matęs, o juk kurį laiką dirbome vienoje redakcijoje, – keikėsi visais įmanomais daugiaaukščiais iki pat Vilniaus. Ir vis per tas moteris...

Pletkas apie Krinčino verdenes

Seniai seniai, labai seniai, kai visoje Lietuvoje klestėjo muitinės ir muitininkai bei vizų išdavėjai, kai apie Šengoną dar tik svajojome, nes mūsų lietuvių tvirtai saugojo sienos, todėl su malonumu minėdavome ne gimimo, o mirties metines. Todėl puikiai supratau, kai Mykolas Karčiauskas pakvietė sudalyvauti Eugenijaus Matuzevičiaus mirties metinių minėjime Krinčine, tuo labiau, kad birželio pabaiga, tai ne Kalėdos, kai gimė poetas. Tokių kaip aš prisirinko pilnas Rašytojų sąjungos klubo autobusiukas ir išdardėjome per pusę Lietuvos paskaityti savo kūrybos ir susipažinti su vietinių ūkininkų produkcija, – pieno, mėsos gaminiais, ir ne tik. Atvažiavo pilnas mokytojų autobusiukas iš Latvijos, susirinko tiek pat vietinių ir aplinkinių, prisidėjo mūsų autobusiukas, taip ir užsipildė pievelė tarp namo ir upelio. Paminėjome, paskaitėm poezijos, o tada – kas kaip, nes visi į rengiamą muziejų netilpome, kai kurie užsilaikydavo ilgam, nes vis turėjo prisiminimų ir komentarų. Aš patekau gal tik su ketvirta grupe, todėl visi kantriai savo eilės laukėme prie stalo, prie alučio ir vaikštinėdami nuo namo iki upelio, kur krūmuose suokė lakštingalos. Latvių mokytojos nepaleido Jono Strielkūno, Mykolas rezgė ateities planus su vietiniais, kiti vis smagiai bendravo, jau pradėjo skambėti „žemėj Lietuvos ąžuolai žaliuos, ąžuolai žaliuos žemėj Lietuvos“ ir tol be pertraukos skambėjo, kol pradėjo temti. Buvo laikas namo. Henrikas Algis Čigriejus atsigulė ant žolės ir nusirideno po stalų:

– Girti svečiai po stalais voliojasi, o niekas neprašo namo...

Išlydim latvių mokytojas, žiūrim, bando išvažiuoti pasigrobusios Joną Strielkūną, – kad kelionė būtų linksmesnė. Vieną poetę vaduojame nuo jos pačios meilės jaunam ūkininkui, – ji pasilieka, niekas jos Vilniuje nelaukia, o čia – žmonės geri, nuoširdūs. Ji pagelbės prie ūkio, o jis vakarais klausysis jos eilėraščių. Šiaip ne taip vieni kitus pasaugodami prieš vidurnaktį išriedėjome namo. Vairuotojo tris kartus perklausėme, ar tikrai teisingai važiuoja, nes lyg ir ne į tą pusę, – gal verta pasiimti žemėlapi. Vairuotojas mus užtikrina, kad čia netoli yra jo uošvija, todėl visus kelius ir keliukus mintinai žino. Dabar tik nukerta gabalą kelio, kad nereikėtų daryti didelio lanksto – bus greičiau. Po gero pusvalandžio pamatome Lietuvos – Latvijos pasienio ženklus, o mes be pasų, be jokių dokumentų. Apsisukę dar po valandos kitu keliu vėl bandome kirsti sieną. Priverčiame vairuotoją išsitraukti žemėlapi ir dar po geros valandos grįžtame į Krinčiną. Yra norinčių patikrinti, gal dar liko alaus, kurio tikrai buvo verdėnė. Bet nugali blaivus protas ir su pirmais

saulės spinduliais pasiekiamo Vilnių. Manau, visi puikiai suprantate, kodėl visokiems vakarams, vakaronėms ir minėjimams yra tinkami tik penktadieniai ir šeštadieniai.

Pletkas apie skolų grąžinimą

Gal viskas būtų gerai su Kūčiom ir šventomis Kalėdomis, jeigu ne tie baisūs, sakyčiau, pagoniški papročiai, – pasikalbėti su gyvulėliais tvartelyje ir grąžinti skolas. Mieste kaip ir viskas tvarkoje, – su bent koku gyvuliu, išlindusiu vidurnaktį iš restorano, gali pasikalbėti rimtai, o ir bobutės su dieduku paskola veikia ištisą parą, o kaimelyje? Artimiausia karvutė už keturių kilometrų gretimame kaime, ten pat ir arklys, o avelės dar toliau, pagaliau ir šeimnininkai turi savo nuomonę apie svetimų žmonių apsilankymus tvartuose. Todėl mūsų kaimelyje nuo seno pokalbiams susirenka žvėrys. Žvėrys yra žvėrys, nėra čia jokių mekenimų kaip Seime, – susirinko ir kad pradės riaumoti ant mūsų dėl plynų miško kirtimų, kad pradės, maniau, viskas, baigtos visos mūsų šventės. Gerai, kad kaimynas prisiminė Simoną Gentvilą, tokį kaip ir atsakingą už kažką aplink ar aplinkoje, – tik nebeatsiminė, ar už smurtą artimoje aplinkoje, ar už smurtą prieš aplinką. Tada kiti pradėjo staugti apie naktinius taikiklius, – tuos visus pasiuntėme pas kaimiečių reikalus tvarkančius Prancietį su Navicku, kurie be optinių naktinių taikiklių nei pieno ūkių, nei runkelių nemato. Po tokių pokalbių jau šventės beveik ir sugadintos, bet kad nepasirodytų per maža, pradėjome prisiminti ir priminti skolas. Ir paaiškėjo, kad aš skolų niekaip iki Kalėdų negrąžinsiu, nes tam skolingas gerą žodį, kitam – gerą darbą, žmonai – dėmesį, vaikams – rūpestį, anūkams – bendravimą, o kolegoms vis dar, atrodo, skolingas esu savo patirties, išminties ir žinių.

Kolegė Violeta Šoblinskaitė prieš šventes nusiminė, kad Kultūros taryba nefinansuos jos romano leidybos, su kuriuo norėjo pasitikti savo septyniasdešimtmetį. Nenusimink, Violeta, septyniasdešimtmetis nėra jubiliejus, o tik data, – jubiliejai yra penkiasdešimtmetis ir septyniasdešimt penkeri, o tada jau dažniau ir dažniau, – tą seniausiai patvirtino Rašytojų sąjungos valdyba, kad nebūtų jokių ten pseudojubiliejų, minėjimų ir susireikšminimų bei lėšų švaistymo. Aš irgi negavau, nei šešiasdešimtmečiui, nei šešiasdešimt penkmečiui jokio finansavimo naujoms knygoms, turėčiau negauti ir septyniasdešimtmečiui, – reikia žiūrėti skaičiukams į akis ir skaityti tarp eilučių, ką sako Taryba. Taigi, kaip senas analitikas, tau ir skaitau faktus,

kas yra padaryta: Taryba nusižengė Šventam Raštui ir paneigė, kad pirma buvo Žodis. Pagal finansavimą daugiausia pinigų skirta vizualiesiems menams – 1 087 148 eurais, literatūra ir knygų leidyba gavo beveik perpus mažiau – 57,7% nuo tos sumos, vos 627 300, o jeigu skaičiuoti nuošimčius nuo bendrų 4,2 mln. eurų, tai jau nebejuokinga. Scenos menams ir muzikai taip pat buvo skirta virš milijono, už literatūrą mažiau gavo tik taikomasias menas. Pirmininkė aiškina, kad čia kaltos kvotos, kodėl tokios iškreiptos kvotos tarp menų, jau turėtų aiškintis Rašytojų sąjungos pirmininkė, čia jos darbas. Taigi, miela Violeta, jeigu kvotos būtų visiems menams lygios, mes visi būtumėm gavę finansavimą, – toks yra pirmas atsakymas, bet ne vienintelis. Pažiūrėkime tolesnę pinigų skirstymo struktūrą ir jos prioritetus. Originali literatūra vaikams, manykime, investicija į Lietuvos ateitį, – penkios knygos už 24 200 eurų. Lietuvių sielos gelmės – poezija, – vienuolika knygų už 41800 eurų. Lietuvos esatis – proza, – penkiolika knygų už 68 400 eurų. Ir viskas, su originalia lietuvių literatūra baigta, – trisdešimt viena knyga už 134 400 eurų. Oi, atsiprašau, matyt, pagal savitarpio pagalbos sutartį su Mokslo taryba yra finansuotos septynios mokslinės knygos už 39 400 eurų. O tada liūto dalis yra skirta Gėtės institutui, italų, Šiaurės kraštų, užsienio literatūros populiarinimui ir sklaidai Lietuvoje, aišku, už mūsų biudžeto pinigų. Likusi dalis – projektų finansavimui, o čia jau gūdi paslaptis. Leidiniai ir žurnalai praranda savo kūną ir projektuojasi vėl į užsienio vertimus, – kodėl jie ganosi Kultūros tarybos lankose, o ne savo rėmimo fonde – nežinau, bet tegu ir ganosi, nes vis tiek yra sklaida, nors ir svetimos literatūros. Tik gal reikėtų pervadinti į užsienio literatūros informacinius biuletenius? Faktas yra toks, – dabar tu, Violeta, turi neišleistą romaną ir, ko gero, rašysi dar ir dar, kaip sovietmečiu – „į stalčių“, ir čia tikrai nėra kalta cenzūra, arba kad tu ar aš, ar kiti, negavę paramos, rašo blogai, o kalta kultūros politika, – gali ją vadinti nesubalansuota arba su iškreiptais prioritetais. Bet išeitis ir čia yra – per Seimo rinkimus balsuoti tik už tas partijas, kurios programose žadės grąžinti lietuvišką turinį į mokyklas ir į viešą gyvenimą. Kad nebūtų taip liūdna tarpušvenčiu, galima užsiimti, kaip įprasta, burtais, – pasisemi į saują kūčiukų ir skaičiuoji, kiek procentų indeksuos pensiją, – ne vidutiniškai, o tau asmeniškai. Arba gali spėti iš Gasparo saujos, gal dar labiau pakels nuotaiką.

Jonas LINIAUSKAS

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

DEVYNIOLIKA IŠ SLĖPININGOJO VOKO

Asmeniniame archyve yra vienas storas vokas, kuriame – įžymių asmenybių autografa. Ne bet kokie, ne tik jų parašai. Didžiąją dalį sudaro ranka užrašyti populiariūs eilėraščiai ar puslapinės ištraukos iš prozos kūrinų, yra ir kolegoms rašytų atvirlaiškių, vienas kitas įdomesnis laiškas.

Įvairiais keliais visa tai atsidūrė šių eilučių autoriaus archyve. Didžioji dauguma – literatūros almanacho „Varpai“ autorių kūryba ir laiškai. Tačiau yra ir retesnių egzempliorių, pavyzdžiui, tokių asmenybių, kaip Miglovaros, Radžvilo, Aisčio, Petrėno, Magdalenos Mykolaitytės-Slavėnienės ir kt., kurių gyvųjų tarpe jau neteko sutikti. Atrinkau iš didelio pluošto devyniolika. Kodėl devyniolika? Gal kad šis skaičius ganėtinai mistinis. Viliuosi, kad skaitytojams jie bus įdomūs.

*

Šitą atvirlaiškį parsivežiau iš Amerikos. Jis adresuotas garsiąją Venclauskių dukrai Danutei. Tai – krikšto tėvo, poeto, knygnešio Juozapo Miliausko-Miglovaros (1845-1937) padėka, rašyta 1908 m. kovo 20 d.:

„Acziu tau, Danuta, už pasveikinimą,
Mana varda dienos meilu atsiminima.

Veliju asz, tavii: spierei, derlei augti;
Man' gi – tava laimes dar giivam sulaukti.

Linksmus tava tievelis

Jozapas Miglovara.

Sziaulei.“

Laiško apačioje – dar keturios eilutės lenkų kalba.

Būsimai teisininkei tuomet ėjo šešti. Susitikome JAV 1989-aisiais. Į Ameriką kartu su mama – pirmąją lietuvių aktore profesionale Stanislava Jakševičiute-Venclauskiene – atvyko pokaryje. Drauge su jomis buvo ir du jauniausi augintiniai – paskutiniai iš daugiau kaip šimto per pusę amžiaus Šiauliuose priglaustų, užaugintų, išmokslintų svetimų vaikų. Tuose svetinguose namuose baigiau rinkti medžiagą knygai, pradėtą giliu sovietmečiu, kai dar nebuvo jokio aiškumo, kad ją bus lemta išleisti. Stebuklas vis dėlto įvyko 1991-aisiais.

*

O šie du Kaune tarpukaryje – 1934 m. balandžio 9 d. – rašyti rašytojos Halinos Nastopkaitės-Korsakienės (1910-2003) ir literatūros tyrinėtojo Kosto Korsako (1909-1986) laišakai pusę amžiaus buvo saugomi poeto Stasio Anglickio (1905-1999), kuriam jie ir buvo skirti, asmeniniame archyve. Jie buvo „pasislėpę“ tarp poeto įteiktų spaudai dienoraščio puslapių.

Pirmoje to laiško pusėje – H. Korsakienės autografas. Ji rašo:

„Sveikas, Stasy,

Negalėjau tau iš karto padėkoti, jog nepamiršai manęs ir atsiuntei savo tokių gražų eilėraščių rinkinį. Kuo mane tikrai labai nudžiuginai, nes nežinojau ar Velykų atostogų metu buvai Šiauliuose ar ne. O dabar mano laiškas tikrai ras tave Berniukų gimnazijoje.

Nors daugumas eilėraščių man buvo jau žinomi iš periodikos, tačiau su dideliu įdomumu perskaičiau juos antrą, o kai kuriuos ir trečią, ketvirtą kartą. Matyt, Šiauliuose atsiranda žmonių, kurie tave įkvepia?

Grįždama dabar iš Biržų norėjau tave Šiauliuose aplankyti, bet nežinojau, kur gyveni. Taip ir prasėdėjau visas keturias valandas Šiaulių stoty. Būtų buvę įdomiau

su tavimi po Šiaulių miestą pavaikščioti, pasišnekėti ir pasižiūrėti, kaip tu ten įsitaisęs. Bet ką paveiksi, užmiršau Natalijos tavo adreso paklausti.

Šiaip pas mane nieko naujo, o visokių rūpesčių ir klapatų labai daug.

Šio laiško antrą pusę palieku Korsakui, nes jis taip pat nori tau keletą žodžių šia proga prirašyti. Linkiu tau netrukus trečią rinkinį išleisti dar geresnį ir taip pat manęs nepamiršti! Viso geriausio *Halina*."

Kritiku, kuris nesvyravo, tituluotas K. Korsakas savo laišką pasirašęs J. Radžvilo slapyvardžiu, kaip ir daugelį tarpukaryje rašytų straipsnių. Štai jis:

„Su pasigėrėjimu, kylančiu tiek iš dėkingumo, tiek iš „kriticizmo“, skaičiau aš Jūsų paskutinįjį eilėraščių rinkinį. Jame iš tikrųjų yra puikių daiktų, užimančių mūsų naujojo poezijos, žinoma, toj jos krypty, kurią Jūs atstovaujat, vieną pirmųjų vietų. Man, žinoma, ideologiškai nėra artima Jūsų poezijos mintis ar emocijos, tačiau aš su dideliu malonumu galėjau gėrėtis tos minties ir tų emocijų išreiškimo nuoširdumu, jėga ir meniškuoju pilnumu. Aš jau seniai ruošiuos parašyti eilę straipsnių apie naująją mūsų poeziją, kuriuose pirmoj eilėj žadu paliesti Kossu, Brazdžionį ir, be abejonės, Jūsų eilėraščius. Džiaugsiuos, jei laikas leis man tą mano užsimojimą ištesėti artimiausioj ateity. Trumputės recenzijos nenoriu rašyti, nes gaila gadinti temą.

Geriausi mano linkėjimai tiek kūrybos darbe, tiek gyvenimo keliuose.

Draugiškai Jūsų *J. Radžvilas*."

Kaip jau šiais, nepriklausomais laikais prisiminė S. Anglickis, tąsyk netesėjo kritikas savo pažado.

*

Šis Jono Aisčio (1904-1973) atvirlaiškis, į Los Angeles išsiųstas iš Brooklyno 1954 m. lapkričio 12 d., buvo skirtas žurnalo „Lietuvių dienos“ redakcijai. Išsaugojo jį Bernardas Brazdžionis. Tai – labai trumpi poeto atsakymai į dešimt redakcijos užduotų klausimų. Kadangi patys klausimai čia nepakartoti, kai kurie atsakymai gali būti suprasti tik iš dalies:

„Labai gaila, kad Jūs negalėsite man būti dėkingi. Neturiu noro atsakyti, nes kiekvienas klausimas yra atskira tema ir aš negaliu kitaip atsakyti, kaip tik labai lakoniškai..

1. Veiksniai ir šiaip pasiimtos naštos nepavelka, tai netikslu ant jų sprandų kultūrą užkrauti.
2. Reikia bandyti visas priemones ir visiems.
3. Vertimas į svetimas kalbas visai nenaudingas, nes lietuviškai skaitytus dalykus reikia dar skaityti svetima kalba tiems patiems.
4. Nežinau – kurie.
5. Labai galimas daiktas, kad kenkia, nes tai turi skaityti tik tie, kurie skaito.
6. Ne. Jei būtų buvę galima, tai būtų, nes išbandyti jau net vagystės ir plėšikavimo būdai, o ir tai leidėjams turtų nesukrovė.
7. Nenumanau, kaip sakote „dailioji literatūra“ – ironiškai (juokais) ar rimtai. Pirmu atveju – sakyčiau: gerai vertinu.
8. Būkime kuklūs: ne koks jau tas mūsų skonis – tai ir nėra kas gadina.
9. Blogiau negu čia. Originalių knygų nedaug, ir jos menkos.
10. Šį bei tą, bet nieko rimtesnio.

Jonas Aistis.“

*

Rašant monografiją apie Didžiojoje Britanijoje gyvenusį Kazimierą Barėną (1907–2006), teko nemažai išgirsti ir apie „Keturių vėjų“ redaktorių, originalų prozininką Juozą Petrėną (1896–1980), pasirašinėjusį Petro Tarulio slapyvardžiu. Autografams skirtame voke – keletas buvusio keturvėjininko laišku, iš Amerikos išsiųstų į Angliją. Siūlau tuos, kurie labiausiai susiję su literatūra:

„Mielas Prieteliau ir Redaktoriau,

Su mano kūryba yra tokia bėda: apyskaitė parašyta, bet aš esu labai lėtas darbininkas. Turėsiu tą apyskaitę dar perrašyti, jaučiu, kad kai kurias vietas net ne vieną kartą. Mano toks senas papratimas – dirbti iš lėto, pagalvoti, vėl pataisyti. Ir kol dar turiu abejonių, nenoriu savo darbą išleisti į pasaulį. Taigi. Todėl ir užtruks ta visa istorija dar nemažiau dešimties dienų. Bijau, kad Pačiam bus jau per vėlu. Todėl nusprendžiau įspėti.

Iš viso nuotaikos pas mus labai liūdnos – ketvirtadalis stovyklos jau išvežta į Angliją. Kiti taip pat ruošiasi. Ima baimė, kad ir pas Jus vyks lygiai tas pats. Ar tai nesutrukdys Jūsų darbo?

Tą savo apysakaitę, kuri, tarp kitko, vadinasi „Kunigo Mamerto pamokslas“, aš vis tiek nusakytu laiku baigsiu. Jei manytum, kad dar galėsi pasinaudoti, tai parašyk nors atvirutę.

Turėjau sumanymą ištisą knygūkę vardu „Mažoji širdis“ išleisti. Bet dabar, kai viskas eina velniop, tai turbūt ir aš su visa savo kūryba ta pačia kryptim nekeliausiu.

Mano geriausi linkėjimai

J. Petrėnas

Lübeck 1947.IV.16.“

„1962 m. rugsėjo 5 d.

Malonus Prieteliau:

Daug vandens nubėgo... O mes abu kiekvienas nuosavuos syvuos verdame. Dažnai išgirstu apie Patį, esi, galiu spręsti, didelis veikėjas ir plačiai pasireiški toje aplinkoje, kurią likimas norom ar nenorom paskyrė. Norėtau ką nors gyvo iš Paties išgirsti. Galiu prisipažinti, pasiilgau. Draugų arba žmonių, su kuriais galėtum artimai bendrauti, taip nedaug tėra.

Girdėjai, mes čia turėjom žurnaliuką „Darbas“, kuris eilę metų buvo man artimas. Buvo susidariusi net tam tikra bendrija, ir mes džiaugdavomės, kad galim toje aplinkoje šį bei tą padaryti. Vadinamoji mūsų visuomenė turi palinkimą nykti ir grimzti į banališką, sustingusią rutiną. Pagadą padaro žmoneliai, galvojantieji senomis kategorijomis, bet kiek judresni, nes tokių tebėra dauguma. „Darbas“ iš visų leidinių išsiskyrė ir darydavo tam tikrą įtaką, ypač į jaunesnius. Betgi, žinai, kas su tuo mūsų leidiniu atsitiko. Po to išsisklaidė ir tie žmonės, kurie prie „Darbo“ buvo susispietę. Tiesa, dar bandome šį reikalą atgaivinti, bet vilčių nėra daug. Mes branginom šio leidinio tam tikrą savarankiškumą, o dabar yra pavojus, kad leidėjai, kurie pinigų turi, bet pasiryžimo jiems trūksta, mėgina įvesti „Darbą“ į bendrą visuotinai viešpataujančią srovę. O tada, bent man asmeniškai, jau visas reikalas pasidarytų mažiau įdomus.

Aš pats... Nepasiduodu. Pirašiau visą eilę kūrinų. Galėtų susidaryti net trejetas knygų. dėl juoko paminėsiu: yra tokios apysakos – „Kauno gubernatoriaus pusryčiai“, „New Yorko žvirbliukas“, komedija vardu „Komedija be pinigų“. Na ir pagaliau štai pirmas mano rašytojiškam kelyje romaniukas „Švento Stanislovo ploščius“.

Apie šį pastarąjį kūrinį, būtent apie romaną, noriu kelis žodžius Pačiam parašyti. Veiksmas vyksta Vilniuje, nepriklausomybės laikotarpiu. Aprašau tokį gogoliško stiliaus avantiūristą, kuris iš Vilniaus gabena per vadinamą demarkacinę liniją „relikvijas“ – Šventojo apsiausto atkarpas ir pardavinėja žmonėms. Gali spėti, kad čia pasidaro satyrinis laukas, kuriame pasireiškia ir fantazija, ir psichologiniai paieškojimai ir bandymai sukurti liaudies charakterius, kokie buvo anos aplinkos pagimdyti. Dirbau dideliu atsidėjimu ir užtrukau porą metų, perrašydamas puslapius po kelis ir keliolika kartų. Romano apimtis apie 260, o gal kiek daugiau puslapių.

Šitokiam leidiniui leidėjų nesimato, nes gali pabūgti kontroversinių baidyklų. Kaip ten pas Jus? Girdžiu, turit Knygos Klubą. Ar kartais nepamėgintum šiuo reikalu pasiteirauti. Tikiu, kad skaitytojai vis tiek susidomės, nes ir tema kiek šviežesnė ir savotiškas prie medžiagos priėjimas.

Noriu palinkėti Pačiam ir tiems visiems, kurie dar manęs nepamiršo, geriausios sėkmės. O taipogi laikiu atsiliepimo. Bet rankraštį Jums pasiųsti būtų prasmės tik tuo atveju, jeigu susidarytų aiškiai palanki nuotaika šiam rašiniui. Čia turiu galvoje tiktai principinį nusistatymą, nes pačiupinėjus tik bus galima padaryti galutiną sprendimą.

Viso geriausio *Juozas Petrėnas*

P. S. Kipras Bielinis specialiai kreipėsi į mane prašydamas, kad ką nors parašyčiau „Darbininkų Balsui“. Davė ir to žurnalo komplektą paskutinių metų. Pavarčiau. Ir nežinau, kokios rūšies rašiniai būtų reikalingiausi. Patark. *J. P.*“

Dėl įvairių priežasčių apysaka „Kauno gubernatoriaus pusryčiai“ ilgokai nepasiekė Londono. Didelė ištrauka iš knygos galų gale išspausdinta literatūros metraštyje „Šeštoji Pradalgė“, kurios viršelyje 1969 metai. Tas tomas ir pradedamas P. Tarulio kūrinium, kuris tikrai vertas dėmesio. Suintriguoja paskutinio carinės Rusijos gubernatoriaus Kaune Veriovkino kelionė į dvarą prie Utenos, jo galvojimas minkštoje kariatės pasostėje ir siaurojo geležinkelio traukinuke. Įdomus taruliškas sakinytis intrigą tik

padidina. Vienas svarbiausių keturvėjininkų teoretikų vėl, kaip ir romane „Vilniaus rūbas“ (1965) ar avangardinių apsakymų rinkinyje „Mėlynos kelnės“ (1927), sušvyti prozininko talentu.

*

Poeto Vinco Mykolaičio-Putino sesers Magdalenos Slavėnienės (1908–1984), gyvenusios Australijoje, laišką, skirtą „Lietuvių dienų“ redaktoriui Juozui Tininiui (1907–1971), šių eilučių autoriui perdavė Bern. Brazdžionis, radęs jį a. a. kolegos asmeniniame archyve:

„Auburn, 1965 m. vasario 11 d.

Gerbiamas Kolega,

seniai Jums berašiau. Tai vis kaltas tas „Plunksnos Klubas“. Tikrai labai norėjau atsižvelgti į Jūsų pageidavimą – duoti žinių „Lietuvių Dienoms“ apie šį Sydnėjaus kultūrininkų sambūrį. Kadangi aš pati iš jo esu iškritus dėl nesilankymo į susirinkimus (man vienai moteriai tarp vyrų kažkaip lyg nejauku...), tai ir reportažą man parašyti beveik neįmanoma. Kreipiausi į kai kuriuos klubo narius (J. A. Jūragį, V. Kazoką, A. Laukaitį), perduodama Jūsų pageidavimą, bet jie, ilgai reikalą užvilkinę, man atsiuntė tik dalies klubo foto ir P. Sirgedo straipsnį, tilpusį „Naujienose“ (1963 m. rugpj. 31 d.). Manau, kad tą straipsnį Jūs patys turite, todėl man nėra prasmės juo naudotis. Vis dėlto žiupsnelį siunčiu kaip medžiagą. Kadangi Jums, kaip „Plunksnos Klubo“ nariui (J. Tininis į Ameriką persikėlė iš Australijos – L. P.-K.), klubo veikla, bent ankstyvesnioji, taip pat žinoma, tai ir reportažą bus nesunku „sulipdyti“. Be to, siunčiu mažą informacijėlę apie Literatūrų Būrėlį. Jei Jums atrodytų, kad verta paminėti – prašau. Būrelio foto įdedu Jums asmeniškai. Na, bet jei tiktų, ir „L. Dienoms“...

Kiek apie Putiną. Jis, vargšas, jau labai nestiprus. Kaip jis pats rašo, žiemą iš kambario beveik neišeina. Net jo poezijos vakare, įvykusiame pereinamųjų metų gruodžio 7 d., negalėjęs dalyvauti. Vakaras buvo surengtas Lietuvos TSR Teatro Draugijos Respublikinių Aktorių Namų (koks pavadinimas!). Kaip iš programos matyti (brolis man ją atsiuntė), vakaras turėjo būti tiesiog grandiozinis, nes skaityta net 50 Putino eilėraščių. Visus skaitė vienas aktorius Laimonas Noreika. Kaip Jums patinka? Jei kartais pas mus kyla klausimas, ar rengti literatūros ir muzikos vakarą, tai dauguma pasisako neigiamai, motyvuodami, kad nebus publikos, esą tokiais vakarais niekas nesidomi. Taip nė vieno vakaro ir nesame surengę. Šiaip,

Putinėlis vis dar kuria, daugiausia poeziją. Numato išleisti dar vieną rinkinį, vardu „Nenoriu išnykti“. Dėl „Sukilėlių“ II tomo. Mane yra pasiekusios žinios, kad antras tomas spausdinti neleidžiamas. Aš tuo tikiu, nes ne brolio charakteriui taip ilgai tęsti. Kai aš jį laišku užklausiau dėl II tomo išleidimo, tai jis tvirtina, kad jis bus parašytas, tik esą sunku medžiagą aptvarkyti...

Dabar dar man vienas rūpimas klausimas dėl Putino. Čia, Australijoje, vienas kultūrininkas norįs rašyti Putino monografiją. Jis prašo mane nekurios medžiagos ir „intymesnių“ žinių apie Putiną. Teigiamo atsakymo jam pakol kas nedaviau. Man nelabai patinka, kad jis iš „kairiojo sparno“. Bijau, kad jis Putiną gali nušviesti per daug šališkai, kaip tikrą bedievį, koku iš tikrųjų Putinas nėra. Užtenka jau Lankučio „dainelių“ (Įvade prie rusiškojo „Altorių šešėly“ vertimo Lankutis įrodinėja, kad Putinas gimė jau beveik komunistu). Man daug mieliau būtų, kad jeigu jau iševijoj monografiją apie Putiną rašyti, tai kad šio darbo imtųsi buvę jo studentai „dešinieji“, dabar gyvenantys Amerikoje. Iš tikrųjų aš turiu nemažai apie Putiną archyvinės medžiagos, atsiminimų, daug įdomių laiškų, fotografijų ir kt. Tačiau ją bet kam patikėti nenoriu.

Na, nevarginsiu Jūsų, kolega Juozai, savais „klapatais“. Leiskite žinoti ir šį tą apie save. Kartu siunčiu foto: „Plunksnos Klubo“ L. Dienoms ir Literatų Būrelio mūsų sodely Jums asmeniškai.

Mudu su vyru linkime Jums daug visokeriopos sėkmės ir laimės! *M. Slavėnienė.*

*

Šis laiškas – iš kultūros žurnalo „Aidai“ redaktoriaus Juozo Girniaus ((1915–1994) archyvo, 1966 m. lapkričio 21 d. adresuotas K. Barėnui. Iš jo akivaizdu, kad įžymusis filosofas paskendęs darbuose. Kelios ištraukos:

„Atleiskite, kad tik dabar atsiliepiu. Susidėjus keliagubiems darbams, paskutinis pusmetis man buvo tiesiog nebepakeliamas, o nuo laiškų turėjau beveik iš viso atsisakyti.

Bebaigiant tomą spausdinti (J. Girnius, be kita ko, dar buvo ir „Lietuvių enciklopedijos“ redaktorius – L. P.-K.), buvo nutarta papildymus (jų buvo jau iki K surinkta) atidėti atskiram tomui. Tuo būdu niekas nebus pavėlavę, ką gavau.

(...)

Beje, Nidos leidiniai „Aidams“ nesiunčiami. Paminiu tuos, kuriuos gaunu tiesiog iš autorių. Tik tiems galiu ieškoti ir recenzentų, išskyrus, kai patys tą ar kitą knygą turi. Žinoma, recenzijas išpešti yra sunkiausia, bent iš tų, kurių žodis atrodo labiau pasveriamas. O kai gauni recenziją, tai vėl vargas – ar autorius ją pakels?

Buvote pagerbė ir mane, kviesdami į „Pradalges“. Deja, visu šiuo metu neturėjau laiko nė galvai pakelti nuo kasdieninių pareigų. Svarbiausia, literatūra man yra tik mėgiama, o ne sava sritis. „Žemei“ įvadą kažkaip parašiau. „Lit. Lankuose“ rašiau nebe literatūrinėmis, o filosofinėmis temomis, tik iš tolo susijusiomis su literatūra.

Su gerais linkėjimais

J. Girnius.

*

Tarp man adresuotų poeto Leonardo Andriekaus (1914-2003) laiškų yra ir vienas oficialus dokumentas, pasirašytas jo, kaip Lietuvių Rašytojų Draugijos (LRD) pirmininko. Tai – pranešimas Nr.2, iš Brooklyno kolegoms išsiųstas 1971 m. sausio 10 d. Su juo susipažinus, nesunku susidaryti vaizdą, kuo prieš pusę amžiaus išsiskyrė išeivijoje gyvenusių kūrėjų kasdienybė:

„Įžengus į 1971 metus, LRD valdyba visiems nariams linki kūrybinių polėkių ir asmeninės laimės. Valdyba tikisi, kad Nauji Metai bus našūs literatūrai knygomis, rečitaliais ir premijomis.

Praėjusieji metai šiuo atžvilgiu buvo geri. Pažymėtini keli žymiausi literatūriniai įvykiai. LRD 1000 dol. premija teko Henrikui Nagiui už poezijos knygą „Broliai balti aitvarai“. Premija, kurios mecenatas Lietuvių Fondas, įtektą literatūros vakare Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavime Toronte. Į vakarą susirinko virš 400 žmonių. Monrealio Lietuvių Akademinio Sambūrio 500 dol. literatūrinę premiją laimėjo Kazimieras Barėnas už romaną „Tūboto gaidžio metai“. Premijos įteikimo pobūvis įvyko Monrealy spalio 24 d. LRD narys prof. dr. Antanas Maceina buvo pagerbtas Ohio Lietuvių Gydytojų Draugijos 1000 dol. kultūrine premija. Prie 1970 m. literatūrinių laimėjimų priklauso Bernardo Brazdžionio rinktinės „Pilnatis“ išleidimas jo gerbėjų aukomis.

LRD valdyba liūdi, kad praėjusiais metais mirtis pasiėmė du mūsų draugijos narius. Poetas Henrikas Radauskas staiga mirė Vašingtone rugpjūčio 11 d. Pulgis

Andriušis, kiek ilgiau sirgęs, atsiskyrė nuo gyvųjų Adelaidės mieste Australijoje gruodžio 19 d. Abu rašytojai iškilūs talentais ir pajėgūs amžiumi.

Valdyba 1970 m. visom jėgom stengėsi stiprinti Draugiją naujais nariais ir jos atstovavimu lietuvių bei kitataučių kultūriniuose suvažiavimuose. Taip pat Draugijos vardu buvo pasisakoma ten, kur skatino ypatingi lietuvių tautos reikalai. Praėjusių metų valdybos planuose vyravo troškimas atkviesti seniau išstojusius narius, bet, deja, be vaisių. Lygiai sielotasi į LRD įjungti visus literatūroje pasižymėjusius asmenis. Bet ir čia pilnai nepasiekta tikslo.

Dabar LRD valdybos į mūsų Draugiją rekomenduojami šie asmenys:

ALGIRDAS TITUS ANTANAITIS, per 20 metų pasižymėjęs literatūrinėmis temomis, ypač knygų recenzijomis periodinėje spaudoje. Pasirašo pavarde ir slapyvardžiais: Titas Guopis, Kęstas Reikalas, Titas Alga ir kt. Algirdo Titaus slapyvardžiu yra spausdinęs eilėraščių periodinėje spaudoje. Dabar jis vienas iš kultūros žurnalo „Metmenys“ redaktorių.

KĘSTUTIS KEBLYS (chemijos daktaras), daug rašęs literatūriniais klausimais periodinėje spaudoje, ypač žurnaluose. Jo studija apie romaną buvo veikale „Lietuvių literatūra svetur“ (84–212 p.).

VYTAUTAS BAGDANAČIUS, kunigas, MIC, per daug metų be religinių bei kultūrinių temų rašo lituanistiniais-literatūriniais klausimais. 1966 m. išspausdino knygą „Kultūrinės gelmės pasakose“.

ILONA GRAŽYTĖ, literatūros daktarė ir profesorė Monrealio Marguerite-Bourgeoys kolegijoje, reiškiasi literatūros kritika mūsų periodinėje spaudoje.

Pr. J. NAUMIESTIŠKIS (med. dr. Pranas Bagdas) Amerikoje pasireiškęs kaip dramaturgas, 1965 m. išspausdino dramų knygą „Baisusis Birželis“, vaizduojančią sovietų okupaciją Lietuvoje.

MARIJA SAULAITYTĖ – poetė. Specialybė – anglų literatūra. Eiles spausdina periodikoje. 1967 m. išleido eilių rinkinį „Kai mes nutylam“.

RIMVYDAS ŠILBAJORIS – literatūros daktaras, istorikas ir kritikas. Literatūriniais klausimais rašo lietuvių žurnaluose. Praėjusiais metais išleido literatūrinę studiją „Perfection in Exile“ – Fourteen contemporary Lithuanian Writers / University of Oklahoma Press/. Paskelbė studiją apie novelę veikale „Lietuvių literatūra svetur“ (213–299 p.).

JULIJA ŠVABAITĖ (Gylienė), poetė, nuo 1935 m. skelbianči savo poeziją periodinėje spaudoje. 1963 m. išleido poezijos rinkinį „Vynuogės ir kaktusai“.

LRD narių pritarimui gauti į šį laišką įdedamas specialus antspauduotas vokas ir lapelis su kandidatų į LRD pavardėmis. Atitinkamai išreiškus savo nuomonę, lapelis be parašo įdedamas į antspauduotą voką ir kitame voke, jau su siuntėjo pavarde ir adresu pasiunčiamas šiuo adresu: Lithuanian Writers Association, 910 Willoughby Ave., Brooklyn, N. Y. 11221. Tai padaryti LRD valdyba Jus prašo tuojau.

Baigiant malonu pranešti, kad LR Draugijos literatūrinei premijai už 1970 m. kūrinį Lietuvių Fondas jau yra pažadėjęs 1000 dol. Valdyba už tai yra giliai dėkinga. Dabar bandoma sudaryti jury komisiją 1970 m. išspausdintoms literatūrinėms knygoms vertinti.

Taip pat šiais metais valdyba stengsis sutelkti visus puoselėjančius grožinį raštą asmenis į Lietuvių Rašytojų Draugiją, kelti Draugijos reikšmę bei orumą visuomenėje, tiesti kelią lietuvių literatūros knygai į skaitytoją, atstovauti Draugijai visuose reikšminguose lietuvių suvažiavimuose, žodžiu bei raštu primenant jos siekimus. Pagaliau bus ir toliau mezgiami kontaktai su kitataučiais rašytojais bei jų draugijomis. Būtume laimingi, kad bent dalinai tie užmojai išsipildytų.

Leonardas Andriekus, LRD pirm.“

*

O šis ranka rašytas Vytauto Alanto (1902-1990) laiškelis skirtas Alei Rūtai:

„Detroitas, 9.X.72

Brangi Kolege Ale,

Siunčiu antrą „Amžinojo Lietuvio“ tomą, linkėdamas malonaus pasiskaitymo.

Netrukus atsiųsiu „Šventaragio“ pirmąjį tomą.

Mano minėjimas Čikagoje praėjo karališkai. Kaip man liepei džiaugtis, taip ir džiaugiausi ir, žinoma, jaudinausi, nes kažkaip nesijaučiau vertas visos tos pagarbos.

Irena ir aš bučiuojame visus.

Tavo *Vyt. Alantas*.“

*

Su JAV gyvenusia rašytoja Ale Rūta (1915–2011) susipažinau Lietuvai tapus vėl nepriklausoma. Dabar gerai neatmenu, kokia intencija iš jos archyvo į manąjį persikėlė kelių žymiausių išeivijos rašytojų laišakai, tarp jų ir poeto Antano Gustaičio (1907–1990), kuris iki šiol niekur neskelbtas, o jį išskyrčiau iš daugelio, nes jame labai jau *tikras* poetas satyrikas. Laiškas skirtas Alei Rūtai ir jos vyrui architektui Edmundui Arbui-Arbačiauskui (1915–2004):

„Bostonas, 1984.VI.25.

Brangūs Bičiuliai Rūtele ir Edmundai,

Nuoširdžiausias ačiū už visus Jūsų draugiškus žodelius, sveikinimus ir linkėjimus, už mielojo Edmundo šviesią ir šiltą ateitį pranašaujantį „pekliškąjį abrozda“, švelniosios Rūtelės žygiui į garbę gundantį Hollywoodo garsenybių magaziną, o svarbiausia – už dar nenublėsusį mūsų kūnų ir sielų prisiminimą.

Deja, tenka prisipažinti, kad, skaitydami spaudoje Rūtelei premijos įteikimo aprašymą, gerokai susigraužėme, nes pasijutome lyg ir apsikaulinę. Ypač kad nesame žemaičiai ir negalime teisintis nei Valančiaus ar Simano Daukanto pavaižduotu būdo lėtumu, į tą žanro įvykį nė tradiciniu „Ar mun saká?“ neatsiliepe. Bet patikėkite, kad mudu su Aleksandra kiekvienu Rūtelės pasisėkimu tikrai broliškai džiaugiamės. Be to, manau, kad daug geriau tyliai ir iš širdies gilumos linkėti bičiuliui gero, negu garsiai ir skambiais žodžiais meluoti, kaip tai daroma net prie grabo galugalio. Dabar lauksime knygos, kuri turbūt turėtų netrukus pasirodyti.

Šiaip dar tvirtokai remiamės abiem kojom į žemę ir dar nežiūrime abiem akim į dangų, kaip jau daugelis senų draugų ir pažįstamų. Ir dar: aplinkybės neužiom nustūmė į žurnalisto profesiją. Bernardo pagundytas, pradėjęs nuo Krėvės pašlovinimo, pastaruoju metu gaunu vis daugiau gyvųjų ir mirusių interesantų pasiūlymų. Net eilėraščių dabar jau niekas neprašo, nes, matyt, nekrologai yra geresni ir reikalingesni. Gaila, kad anksčiau to savo talento nebuvau atkasęs ir sugaišau visą savo jaunystę niekdariams, eiliuodamas tik savo alkanas mintis.

Žinoma, šis literatūrinis žanras ir man pačiam įvaro liūdesį, žadina nihilistinius mąstymus, blėsina humorą ir temdo veide šypsena. Taigi kartais jaučiuosi

prasčiau negu graborius, nes tasai už kūno apgarbstymą ir palaidojimą gauna bent stambų atlyginimą, o aš už apšlovintą išgarsėjusią tautiečio vėlę – nė konjako taurelės. Tad užpylus baltai dūšelei ant galvos paskutinį juodo rašalo lašą, kartais belieka ir pačiam skeptiškai atsidūsėti:

Ką bedarytum – viskas paika,

Tai per vėlai, tai per anksti:

Gyvenime juokies prieš laiką,

O pavėluotai pravirksti.

Rašai krauju, net širdį sopa,

Kad liktų vardas po mirties,

O velnias paspiria kanopa,

Ir gyvas užmarštin rities...

Bet jūs nesikraukite į galvą mano kreivų samprotavimų, būkite optimistai, puoselėkite giedresnio rytojaus viltį ir veikloje nepraraskite karingumo.

Jeigu būtų proga, perduokite mūsų laiminimus Brazdžioniams, Railams ir Ramunėlei, o Juozą Andrių nuo mūsų pabučiuokite nors į kaktą, nes telefonu pasikalbėti jis jau nebeturėjo pajėgų. Ir pasveikinkite jo ištikimą žmonelę.

Trokšdami dar kada nors šiose atkalnėse paspausti vieni kitiems baltas rankes, -

Jūsų *Antanas Gustaitis*

su šv. *Aleksandra*."

O čia dar vienas Antano Gustaičio laiškas, rašytas beveik porą dešimtmečių anksčiau ir skirtas K. Barėnui:

„Boston, 1966.XII.15.

Brangus Bičiuli,

Patikėk, jog sąžinė jau baigia man pragaužti krūtinėje skyles, kad iki šiol vis negaliu Tavo Pradalgių tinkamai paremti. Viena, perėdamas tą užkeiktą „varną“, nenorėjau visus eilėraščius kur nors kitur iš anksto išspausdinti, nors ten jau ir taip yra daug spausdintų. Antra, nesu iš tų rimtųjų poetų mūzų palaimintos

giminės, kurie per vieną vakarą mažiausiai centnerį balto popieriaus gali prirašyti. Aš esu tik paprastas mėgėjas ir vieną kitą nieką pasirašau tik gerai ar blogai nuotaikai aplankius, o dar dažniau – tik kokio reikalo pjaunamai verčiamas. Sakysim, tenka dalyvauti kokiam literatūriniam kermošiui ar šiaip kokio nors koncerto pajamas padidinti, – na, tada jau būtinai reikia ką nors nauja nuvapėti, kad nuo publikos mušti negaučiau. Taigi, kartais turiu susilipdęs šioją tokią repertuarą, kurį tik žodžiu apsakinėju, bet nespausdinu, idant jis nepasentų. Ir taip vis kenčiu amžiną tos vadinamosios „kūrybos“ trūkumą, nors, atrodo, ir leidėjų, ir spaudos puslapių netrūksta.

Šį kartą pridedu Tau porą dar niekur nespausdintų blevyzgų, kurias sunaudok, kaip Tavo ausis ir akis lems. Tuo tarpu nieko geresnio neturiu. Jei norėtum užpildyti puslapį, galėtum pats vieną ar kitą eilėrašį pasiimti iš „Varno“ pasparnės, nes tos knygos tebuvo išspausdinta tik 500 egzempliorių ir per pustrečio mėnesio nė vieno neliko. Dabar aš pats ieškau pirkti ir negaunu. O Anglijoje, Europoje ar Australijoje jos beveik niekas ir nematė, tai jei ką dar perspaustum, gal dar ir neatrodys lyg seną anekdotą pasakotum.

Karštai Tau dėkoju už tikrai šiltą ir draugišką žodį, kuriuo tą mano juodvarnį sutikai ir spaudoje palydėjai. Tiesiog graudu, kad negalime vėl senoviškai akis į akį susitikti ir dar anas priešistorines dienas kunigaikštiškai pakartoti. O jei po dešimtmečio likimas kur ubagyne ir suvestų, tai gal jau išvirtę dantys nepajėgs suglamžyti bulvių košės, šnapsas bėgs laukan pro bambos skylutę, o galva bus tokia durna, kaip tenoro. Tada geriau jau ir nesusitikti, nes iš liūdesio galima numirti.

Tiesa, jei šiuos mano moralus vis dėlto spausdinsi, tai turiu ir porą mažų prašymų. Vieną – būk geras, peržiūrėk pats atidžiai korektūrą, nes humoristiniame ar satyriniame eilėraštyje tik viena klaida yra visam bizniui dalgis po kaklu. Tada tik pats autorius gali atrodyti kvailai juokingas. Tikiu, kad šį pavojų pats gerai supranti.

Antras prašymas – kur tik bus reikalo, rašyk Antanas Gustaitis, o ne tik A, nes, kaip matau, Pradalgėse spausdini ir Algirdo Gustaičio kūrybą. O kai parašai tik A, tai ir nežinia kurio. Matai, tasai Algirdas gali kartais užsigauti, kad aš jo kūrybą savinuosi, ar kad jam savo niekniekius prie tos pačios pavardės prikergiu.

Jei kada turėtum kiek laiko, parašyk, kaip jūs ten krutate toje anglių šalyje. Parašyk, kaip ant ilgų kojelių dar pasilaiko mano gerų dienų bičiulis Fabijonas Neveravičius, kuris, JAV buvodamas, visai pas mus neužsuko, o praleido niekais laiką tik su kažkokiais veikėjais ar kuo ten kitu. Negi jis, tvirtas ir senos giminės

šveitris, šoble papuoštas bajoras, jau taip kokios podagros sukratytas, kad nė žąsies plunksnos pirštuose nenulaiko?

Nuo pat šio laiškelio teikis priimti ir mano Kalėdų švenčių ir Naujųjų Metų palaiminimus, geriausius linkėjimus ateičiai sau ir artimiesiems.

Spaudžiu Tavo abi rankes ir pasilieku Tavo *Antanas Gustaitis*.“

*

O čia – rečiau pasitaikantis laiškas – beveik išpažintis, Alės Rūtos adresuota K. Barėnui:

„1986.X.2.

Malonus Kolega Barėnai,

seniai gavau Jūsų laišką, ir mano sąžinė vis nerami: dar neatsiprašiau už mano klaidas (rašiny, ne studijoje, apie Barėną-Dautartą).

Dėl „Kilogramo cukraus“, matyt, neapsižiūrėjau, sumaišiau su kitos knygos išleidimo vieta.

Dėl dialogų, pagal mane tarytum užrekorduotų... Gal Jūs užsigavot? O aš tuo norėjau pasakyti Jums didžiausią komplimentą! Kad Jūsų knygoje dialogai tokie tikri, gyvi, atitinką charakterius. Bet gal mano palyginimas su „rekordavimu“ ir netikęs... Rašai žmogus ir išeini iš krašto.

Už tuos netikslumus – atleiskite.

Kodėl Barėnas – Dautartas?

Kai prof. kun. Liuima paprašė literatūrinės paskaitos L. K. M. Akademijos suvažiavimo metu, leisdamas laisvai pasirinkti temą, tuoj man išryškėjo, kad pakalbėsiu apie K. Barėną, nuo seniai mėgiamą rašytoją. O VI. Dautarto buvau neseniai perskaičiusi „Senojo gluosnio pasaką“, kuri man labai patiko (besigilindama į Dautarto kūrybą, pamačiau, kad gal tik ta jo „pasaka“ ir tepatiko!). Taip ir susigundžiau... palyginti.

Kaip Jums ir Poniai sekasi? Jūs turbūt rašote ką didesnio? Nes mažiau rodotės periodikoj. Ponia nedalyvavo jūsų ten didžiojo skautų stovykloj (skaitau „Europos lietuvi“). Tikiusi, kad esate abu užimti kūrybos darbais. Pas mus viskas neblogai: krutame. Su gerais linkėjimais, - *Alė Rūta*.“

*

Vienas iš visada labai lauktų Petronėlės Orintaitės (1905–1999) laiškų:
„1996.I.12

Būk sveikas, gerb. Leonai!

Dėkui, „Baltas lapas“ įdomi knyga, juoba, dauguma man pažįstamų asmenų įvaizdinta. Ir moderni forma – pokalbiai, tai gyvų veidų profilis. Nenuobodu skaityti. Pagirtinas ir „Ryto“ darbas, ypač man patiko šriftas.

Mane nustebino O. Šilėnienė: ne kokia ypatinga literatė, o gabiausiai (tiksliai, taupiai ir konkrečiai), net vaizdingai išsako mintis. Jokių skystų frazių nei savi-gyros. Jos tėvas Pranas mano mamos pusbrolis, ir ūkių laukai mūsų buvo gre-tom. Tai tvirtų šaknų kultūringa šeima, knygnešiai, net jų mama buvo areštuota (sėdėjo belangėje), o vaikų ar ne penketas turėjo bėgti į Ameriką. Vyriausias Kas-tas, šlubas, rašė poeziją, pjeses, mūsų kaimo Demskio kluone daug syk žiūrėjom (ypač „Pirmąjį degtindarį“). Labai puikiai išverstas jo iš rusų kalbos „Arkliukas kupriukas“. Jo poezija buvo apylinkėse daugelio atmintinai cituojama.

Jums dėkoju, gėriuosi gabių užmojų vykdymu. Ir laikiu, kuo vėl taip origi-naliai kultūros darbų dirvose pasirodysite! Sėkmės! *Petronėlė Orintaitė.*“

*

O šito laiško autorius – ilgametis „Varpų“ bičiulis Bern. Brazdžionis (1907–2002):

„Nuoširdžiai dėkoju už mano 90-tojo gimtadienio sveikinimą ir linkėjimus.

Liūdna būtų tokią šventę švęsti vienam, visų užmirštam ir neaplankytam, lyg kiekvienas mąstytume tik apie save ir pasaulis vaikščiotų aukštyn kojom, lyg ne-rūpėtų, kad kažkur gyvena tau žinomas asmuo, tavo geras pažįstamas ar draugas, su kuriuo galėtum jo ilgo gyvenimo šventę kartu atšvęsti.

Šventėje buvo asmenų, atstovaujančių aukštąsias Lietuvos vyriausybės, mokslo, meno institucijas, mokslo, meno kūrėjų, to paties pašaukimo ir skirtingų profe-sijų, jaunų ir vyresnių, profesorių, mokytojų ir mokinių, artimųjų, pažįstamų ir nepažįstamų, bet mielų ir savų. Šventė skirtinga tuo nuo kitų, kad svečiai neišsi-skirstė, bet visi pasiliko širdy ilgam.

Vienas iš artimiausių svečių esate ir Jūs, daug kartų „Varpuose“ davęs vietos ir taręs gerą žodį, arba šiais metais „Lietuvos aide“, rašinyje „Vorkutos ir Mordovijos lageriuose“ suartinęs mane su tremtiniais tolimam Sibire.

Atsiprašau, kad nesuskumbu tuojau atsiliepti, bet ką esu pažadėjęs apie Būdavą, rengiu, ir gausite sekančiam „Varpų“ numeriui.

Šią vasarą rengiamės lankyti Lietuvoje, tat, be abejo, teks susitikti.

Bernardas Brazdžionis

Los Angeles, Calif.

97.IV.20.“

*

Tai – vienas paskutinių „Varpų“ bičiulio fotomenininko Kazio Daugėlos (1912-1999) laiškų:

„Mielas „Varpų“ redaktoriau,

Kiekvieną kartą, kai gaunu naują „Varpų“ almanacho numerį, ieškau jame savo jaunų dienų. Skaitau apie Šiaulius ir to judraus miesto žmones, tarp kurių pradėjau bręsti lankydamas prieškarinę Berniukų gimnaziją. Ieškau ir randu tas auklėtojų ir žymūnų pavardes, kurių ir šimtą metų gyvendamas nepamirščiau, nes tie žmonės plėtė mano galvojimo akiratį, formavo mano charakterį, supažindino mane su tuo pasauliu, kuriame turėsiu gyventi. Skaitau apie Šiaulius, jų dabar vadinamus tėvynainius ir tas miestas atgyja mano vaizduotėje toks, koks jis buvo prieš 1930-tuosius, kai aš, penktosios klasės mokinukas, gyvendamas Dvaro gatvėje pas senutę Dichavičienę, dalinausi mažo kambarėlio plotu su vyresnių klasių mokiniais Jasiukaičiu ir Albinu Briedžiu.

Atgyja vaizdai, kuriuose aš, vaikščiodamas Vilniaus gatve, užsuku į Kavaliausko kepyklą ir už 10 centų perku bulkutę su varške, o kitą dieną „Rūtos“ krautu-vėje moku 15 centų už šokoladinių saldainių nuotrupas, vadinamas „ulonais“. Stebiuosi, kad su „Varpais“ vaikščiodamas senomis Šiaulių miesto gatvėmis, esu paliekamas prie smulkiausių, tik man vienam žinomų detalių keturiolikmečio jaunuolio gyvenime.

Atverčiu „Varpų“ 1996 metų numerį. Jame mano buvusio anglų kalbos mokytojo Herlito nuotrauka ir Eduardo Budreikos prisiminimai apie jo originalią kalbos

dėstymo metodiką. Gyrė Budreiką už antikinės poezijos vertimus, o aš neužmiršiu savo laisvos temos rašto darbo anglų kalba apie „galvojantį“, ant saulėtos palangės gulintį pribrendusį obuolį, Herlito įvertintą penketuku su pliusu. Niekuomet neatspėčiau, kad po 20-ties metų man teks dėstyti tą pačią anglų kalbą, naudojant to paties Herlito vadovėlį Bavarijos išvietintųjų stovyklos gimnazijoje.

Esu dėkingas „Varpų“ redaktoriui, kad mane įterpė į savo knygos „Baltas lapas – lyg altorius“ puslapius. Nesu įsitikinęs, kad esu vertas, kad būčiau įterptas į šaunių šiauliečių tarpą tik dėl to, kad savo tėviškės žmones ir gimtąjį kraštą Lietuvą mėginau parodyti savo nuotraukose su susižavėjimu.

Mielas Redaktoriau Leonai, - ištvermės kaupiant medžiagą tolimesniems almanacho numeriams.

1998

Kazys Daugėla.“

*

Taip jau susiklostė, kad, lankantis Amerikoje, likimas padovanojo pažintį su profesore Vanda Sruogiene (1899-1997). Labai apgailestavau, kad tąsyk šalia nebuvo Sruogų dukters Dalios (1925-2015), neakivaizdžiai jau senokai pažįstamos. Tačiau gerokai vėliau ji pati susirado šių eilučių autorių. „1999.09.29.

Liūnė Sutama paskolino man Jūsų knygą „Pirmiausia kraujas, o paskui žodžiai“. Mane labai maloniai nustebino ir nudžiugino, kad joje prisiminėt mano Motiną – Dr. V. Sruogienę. Tikrai esu Jums dėkingas, nes, atrodo, tik Lietuvos žmonės jai – jos asmeniui ir jos darbams skiria pagarbų dėmesį. Čionai jau ji pamiršta, tarsi niekad nedirbusi, nebuvusi, nerašiusi, nesijaudinusi dėl įvykių Lietuvoj.

Priimkite mano gilią padėką ir pagarbą.

Dalia Sruogaitė.“

*

Tai – fotomenininko, eseisto Algimanto Kezio (1928-2015) laiškas: „2002 geg. 23 d.

Jūsų „Varpai“ (2002–16) jau ant mano rašomojo. Stebiuosi Jūsų energija, kruopštumu bei kūrybingumu. Ačiū už Artūro Tereškino straipsnio publikaciją. Teks jam atskirai padėkoti. Jis – visapusiškas kūrėjas: poetas, kūno žymių tyrinėtojas, na ir fotomeno kritikas. Mudu susidraugavome jam dar skrajojant po Ameriką.

Prisėdau prie naujo tomo apie Čikagos miestą. Tai bus „apžvalginė“ fotografijų serija, pradedant šešiasdešimtuosiu dešimtmečiu ir baigiant dabartiniu. Apsikroviau darbu iki ausų. Teks pašvęsti visą mielą vasarėlę.

Linkiu geros sveikatos (ar jau spėjote atsigauti po tos nelemtos avarijos?) ir geros nuotaikos.

Su pagarba

Algimantas Kezys.

*

O čia – paskutinis Kanadoje gyvenusio prof. dr. Ginočio Procutos (1933–2018) laiškas:

„Toronto, 2017 sausio 3 d.

Mielas ir gerbiamas p. Leonai,

čia bus labai trumpas laiškas, nes mano sveikata yra labai prastam stovyje, jei pasitaisys, daugiau parašysiu. Paskutinę 2016 m. dieną gavau Jūsų siuntinėlių su taip man brangiom knygom – „Knygnešys iš Toronto“ ir 35-uoju „Varpų“ almanacho numeriu, apie mano knygnešystės darbą ir bendrai apie mano gyvenimą bei kitus atsiekimus.

Kad ir be mano pagalbos (kurios dėl silpnos sveikatos negalėjau suteikti) Jūs parašėte labai įdomią mano biografiją, kuri gal ir ne tiesiogiai, bet, manau, tikrai paveikė Lietuvos Prezidentę, J. E. Dalią Grybauskaitę suteikti man ordiną „Už nuopelnus Lietuvai“. Deja, labai gaila, bet vasario 16 dieną jokia būdu negalėsiu atskristi į apdovanojimo ceremoniją. Atskris mūsų dukra Eglė ir jaunesnysis vaikaitis Julius ir paims tėvo ir senelio ordiną.

Džiaugiuosi ir liksiu Jums dėkingas, kad per Vytautą O. Virkau susipažinom, kad atradot mane ir įtraukėte mano gyvenimą ir darbus į pynę šalia kitų karo metu į Vakarus pasitraukusių lietuvių dailininkų ir rašytojų ir parašėte knygą „Knygnešys iš Toronto“.

Dar kartą esu likimui dėkingas, kad teko Jus pažinti. Viso, viso geriausio. Linkiu parašyti dar daug įdomių ir vertingų knygų, išleisti kuo daugiau „Varpų“ numerių. Lai ponas Dievas laimina Jūsų šeimą. Ilgų, darbingų, sėkmingų metų.

Genius–Ginutis Procuta.“

*

Voke, kuriame daugiau kaip per trejetą dešimtmečių apsigyveno nemažai įžymių žmonių autografų, gera kompanija. Deja, visi jie jau sėdi ant vėlių suoloelio, kaip pasakytų Bern. Brazdžionis. Atveriu tą voką tik išskirtinėmis progomis – pavyzdžiui, vienai ar kitai asmenybei sulaukus apvalaus jubiliejaus. Na, o šįkart tiesiog norėdamas drauge su jumis prisiminti keletą rečiau prisimenamų kūrėjų.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

1968 m. „Vilniaus
bokštų“ diplomantas
Ričardas Dailidė

MENAS PRIČIUPTI AKIMIRKĄ

Su šiauliečiu fotomenininku Ričardu DAILIDE kalbamės kambaryje, kuriame karaliauja jo kūriniai. Spintose, ant stalo, fotelių, ant grindų – didžiausi gyvenimo turtai: šūsnys dėklų su fotografijomis, pilnutėliai segtuvai straipsnių, prabangūs foto albumai, knygos, apdovanojimai...

Nors kovidas šiek tiek „apkarpė ragelius“, elegantiškas, žvalus vyriškis dar vis nelabai panašus į devintą dešimtį įpusėjusį senjorą. Vos prisilietus prie fotografijų, Ričardo akys nušvinta, emociškai liejasi prisiminimai. Kaipgi kitaip? Juk iš nuotraukų į mus virpindamas sielos stygas žvelgia laikas. Sustabdyta akimirka nuskaidrina atmintį, pasakoja apie mūsų miestą ir jo žmones, nutiesia ryšius su tolimesiais kraštais, nukelia į užburiantį muzikos pasaulį. Autorius kaip šventenybę pakelia fotografijos lakštą, tarsi griežtas egzaminatorius klausinėja, ką matau kadre, primindamas: „Ne žiūrėti reikia, o skaityti!“ Kartkartėmis išdrįstu šį įdomų žaidimą sutrikdyti savo klausimais.

*Ričardas Dailidė parodos
atidaryme 2021 m.*

Čia ištisas lobynas, išduodantis, kaip Jūsų gyvenime susipynė daugybė skirtingų interesų. Vien fotografijos temų įvairovė glumina: portretai, kelionės, gatvės gyvenimo akimirkos, etnografiniai motyvai, džiazas... O dar tūkstančiai straipsnių... Ar užteks kantrybės visa tai sutvarkyti?

Foto archyvus surikiuoti – jau užduotis neįveikiama. Visą gyvenimą dirbau medicinos srityje, trūko laiko archyvą sutvarkyti. Vien nuotraukų – šimtų šimtai. Daugelio darbų amžius – 40-50 metų. Dabar ieškau kokio negatyvo dvi savaites. Tačiau kiekviena peržiūra skatina diskusiją, nuskaidrina protą. Pasakoti jau sunkoka, minties siūlas trūkinėja – juk nesyk išgyvenau savo mirtį... Bet kam kalbėti – tegu fotografijos pasakoja.

Kur mokėtės fotografijos meno?

Fotografija nėra mano profesija, jos niekada niekur nesimokiau, aš – absoliutus diletantas.

Tačiau esate Lietuvos fotomenininkų sąjungos narys, triskart apdovanotas Šiaulių miesto kultūros ir meno premija. O nuotraukos eksponuotos ne tik parodose Lietuvoje, bet ir Latvijoje, Estijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Čekijoje, Bulgarijoje, Švedijoje, Vokietijoje, Kuboje, JAV, Brazilijoje. Pelnyta per 30 apdovanojimų parodose ir konkursuose. Jūsiskiai darbai drauge su Lietuvos kolekcija dalyvavo net vienoje reikšmingiausių vaizduojamojo meno parodų – 54-ojoje pasaulinėje Venecijos bienalėje ...

*Ričardas Dailidė
retrospektyvinės
parodos atidaryme
Šiaulių fotografijos
muziejuje 2017 m.
lapkričio 9 d.*

Na, taip, visko būta. Gražių akimirų būta.

O mokėmės vieni iš kitų. Foto klubas suvienijo. Mano karta neturėjo priėjimo prie informacijos, paprastais aparatais dirbo, o juk ne vieno kolegos kūriniai – pasaulinio lygio klasika. Tobulinome ir techniką, ir fotografavimo metodus. Labai naudingi Nidos seminarai. Bene 43 metus iš eilės važiauvau. Ten įdomūs dalykai, susirenka fotografai iš viso pasaulio. Kaip lygūs susitikome su A. Macijausku, R. Požerskiu, R. Dichavičiumi.

Neseniai buvo atvažiuavę kauniškiai, lyg ir fotografijos žinovai. „Jūsų darbai nemodernūs“, – pasakė. Tačiau dabartinė fotografijos metodika man nepriimtina. Meninėje fotografijoje nebėra gyvenimo, nebėra žmogaus. Fotografija dažniausiai kompiuteriu apdorota, skaitmeninėmis technologijomis.

Tikra fotografija sustabdo akimirką ir pateikia ją grynuoju pavidalu. Mano supratimu, tikra fotografija parodo gyvenimą ir gyvenime žmogų. Vienintelė nieko nepakeičia. Tai – ne grafika, ne akvarelė, kurią gali perpaišyti, pataisyti. Į fotografiją žiūri ir... Juk tai menų menas – yra du turiniai: vaizdas ir fantazija. Sokratas yra pasakęs, kad save pažinsi tik tada, kai pažinsi pasaulį. Abu šitie santykiai glaudžiai susieti. Šis metodas, kuriuo fotografuoju, man leidžia giliau pažinti pasaulį, žmones ir patį save. Kūryba tampa esminiu pasauliu, kuriame žmogus gyvena tarp džiaugsmų, skausmų, nevilties, atsitiesimų.

Kaip pavykdavo rasti fotografijos temą, personažą?

Mano darbai labai skiriasi nuo studijoje darytų „imitacijų“. Fotografuoju be jokio pasiruošimo, nenaudoju dirbtinės šviesos, nerežisuojau. Niekada iš anksto nežinau, ką fotografuosiu. Man nepatinka, kai nuotraukoje matyti kas nors gražaus. Imuosi filosofinių temų. Rūpi žmogaus likimas ir jo santykis su žeme, laiku. Objektų neieškodavau, gyvenimas pats juos pasiūlydavo. Štai fotografija „Prie šaltinio“ (1962). Vaizdas – simboliškas, bet visai natūraliai mano brolio žmona palinko prie vandens. „Cirkas mieste“ daryta prieš 40 metų. Ta maža mergaitė žengia į paslaptį. Viena, atitrūkusi nuo suaugusiųjų. Bandėme su laikraščio redakcija ieškoti, įdomus būtų jos likimas. Neatsiliepė. Kuo toliau, tuo daugiau save pagaunu galvojant, ką tas konkretus, kartais pažįstamas, bet dažniau visai nepažįstamas žmogus veikia šiandien, po daugelio metų. Vadinasi, fotografija bėgant laikui tampa gyvenimu, jungiančiu nuotraukos objektą ir patį autorių.

Pažvelkite, šios nuotraukos pilnos šešėlių žaismo. Šešėliai kuria metaforas. Norėję parodyti būties, egzistencinius dalykus. Kol fotografuoji, šito nepamatysi. Grožis atsiskleidžia gerokai vėliau. Bet turi jį nujausti, pagauti.

Lentynoje matau prieš kelis metus pasaulį išvydusią Arvydo Juozaičio knygą „Kauno saulė“. Pasak autoriaus, tai yra miesto epas, kuriame žaisminga kelionė laiku supažindina, kaip Kaune subręsta laisvės idėja. Tarp asmenybių, kurios pažadino Kauną, ir Jūs – šiaulietis Ričardas Dailidė. Kaip sutikote šią žinią?

Buvau priblokštas, kai sužinojau tapęs vienu iš knygos herojų. Atsidūrus veikale šalia tokio aukšto lygio asmenybių, kaip J. Herbačiauskas, J. Keluotis, Vaižgantas, J. Zikaras, B. Sruoga, nejauku darosi. Nesu vertas šalia tokių korifėjų stovėti. Nemaniau, kad beprisimena kas 50 metų senumo įvykius, įspūdingą koncertą 1969 metais Kauno halėje, kai atlikau Dž. Morandžio dainą „Buvo toks vaikinąs“... Daug geresnių už mane buvo dainininkų, – V. Malinauskas, N. Klimenko, bet mane pasičiupo... Skaitau 13 vigiliją ir vis dar netikiu. Juk su „Vilniaus aidais“ koncertavau tik du sezonus.

Minėtas koncertas knygoje aptariamas su patosu: „Tas vaikinąs buvo angelas ir tapo laiko ženklu. Jį sužeidė – jis dainavo, jį užmušė – jis dainavo. Už sienų komunistai valdė visą Lietuvą, bet tą valandą halė buvo išplėsta iš jų valdžios ir virto laisvės sala.“ A. Juozaitis teigia, kad tai buvo lūžio momentas – „laisvės vėjas per estradą įsiveržė į žmonių širdis. 7 bisai po dainos – kažin ar kas nors

Jaunieji ansambliciai ir solistai:

(stovi iš kairės) Stasys Liupkevičius, Lena Lesnikova, Marja Kuut ir Ričardas Dailidė

Lietuvoje tu galėtum pasigirti? Jei televizija tuomet būtų veikusi kaip dabar – R. Dailidė būtų tapęs pirmo ryškumo žvaigžde. “Kaip šį momentą prisimenate Jūs?

Man buvo svarbu dainos tekstas, egzistencinės problemos, mirtis. Šioje dainoje pasakojama apie Vietnamo kovotoją, bėgantį nuo persekiotojų. Aš ją savaip perdainavau. Mikrofono stovas – tarsi prisirišimas prie sovietinio laiko griežtų reikalavimų. Atlikėjas nuo jo neatsitraukia, leidžiami tik šiokie tokie rankų judesiai. Negalima scenoje vaikščioti, nei nugaros žiūrovui atsukti. Aš nesilaikiau šių taisyklių. Ir nugarą atsukdavau, ir kitaip mizanscenas sukurdavau. Buvau susitaręs, kada turi šviesą išjungti. Pasirodymo pabaigoje krentu: aš – nušautas. Išjungia šviesą ir vėl įjungia. Aš taip įsijautęs mirdavau scenoje – pusvalandį negaliu į save sugrįžti. Publikai tokia įtaiga, kad septyniskart bisavo. Halė klykia, ploja. Išeinu į sceną vieną kartą, antrą, trečią, penktą.... Po septinto į sceną nebegrįžau...

Ričardas DAILIDĖ.
Langas į Kubą, IV. 1988

Bet iki tokio pripažinimo, iki dramatinio dainos atlikimo turbūt nueitas ilgas kelias?

Mane daina traukė nuo mažumės. Tai paveldėjau iš mamos. Kai tikrindavo balsus, berniukai tyčia stengdavosi dainuoti kuo blogiau, kad nebūtų atrinkti į chorą. O aš, atvirkščiai, troškau, kad tik priimtų. Chore dainavau mokymdamasis Šiaulių J. Janonio gimnazijoje, paskui Kauno upeivių technikos mokykloje. Kai dirbau Leningrade (Sankt Peterburge) upių uosto kapitono padėjėju ir kai mokiausi medicinos mokykloje, lankiau vokalo studijas. Grįžęs į Lietuvą, nuo 1963 metų dainavau Šiaulių kultūros namų Vinco Masionio estradiniame ansamblyje. Mėgau dainuoti „Signalą“ iš E. Dimitrovo repertuaro. Didžiausią pasisekimą turėjau su minėta Dž. Morandžio daina. Laužiau standartus, ieškojau naujų ekspresijos formų. Kartą filmavimo metu buvau įspėtas, kad čia ne aerodromas, nes stacionaria kamera sunku mane „pagauti“.

Dainininko talentas įvertintas net dviejuose konkursuose?

Dvejus metus iš eilės (1966 ir 1967) tapau tarptautinio festivalio „Kauno pavasaris“, vėliau perkrikštyto į „Gintarinę triubą“ laureatu, o 1968 m. buvau diplomu apdovanotas „Vilniaus bokštų“ konkurse. Baigiamajame konkurso ture Vilniuje, Profsąjungų rūmuose, dainavome grojant Lietuvos televizijos

Ričardas DAILIDĖ.
Dailininkas, pedagogas
Gerardas Bagdonavičius. 1981

ir radijo lengvosios muzikos orkestrui. Tai – didelė garbė ir atsakomybė, bet galėjau sudainuoti geriau. Konkurse atlikau dainas, turinčias stiprų psichologinį užtaisą – T. Makačino „Lyja“ (žodžiai D. Pročkytės) ir B. Gorbulskio „Kelionė į kalnus“ (ž. V. Palčinskaitės). Diplomantais be manęs tada dar tapo O. Valiukevičiūtė, E. Ivanauskas, S. Povilaitis, laureatais – J. Miščiukaitė ir V. Vaškas. Pirmojo festivalio dalyvių balsai išliko vinilinėje plokštelėje, o kitų dainų neišsaugojau.

Konkursai atvėrė kelius dainininko karjerai. Kodėl ji nutrūko?

Teisutis Saldauskas pakvietė į „Vilniaus aidus“. Tuo metu ansamblyje dainavo Z. Jurgutytė, B. Gadeikis, J. Mažeika, V. Malinauskas. Per mėnesį „Vilniaus aidai“ surengdavo po keliasdešimt koncertų, visuose skambėjo tik gyva muzika. Įsiminė kultūros ir meno dekada Tadžikijoje kartu su Jūrate ir Česlovu Norvaišomis, trijų mėnesių gastrolės Vidurinėje Azijoje. Alma Atoje koncertai vyko visą savaitę pilnutėliuose 10 tūkstančių vietų sporto rūmuose. Llive gastrolės užsitęsė beveik visą mėnesį. Suzdalėje, Gorkyje vykdavo trys koncertai per dieną. Kelionių įspūdžiai nepakartojami, bet išvargindavo. Kartą dainuodamas populiariąją „Buvo toks vaikinąs“, nesėkmingai parkritau ant kelių, sąnaryje išsiliejo kraujas, teko nutraukti gastroles ir grįžti namo... Kitąsyk, po 3–4 mėnesių gastrolių, dainavau labai atsakingame

Ričardas DAILIDĖ. „Garbės ratas“. 1969

koncerte Vilniuje, o galvoje vienintelė mintis: kad tik nenugriūčiau scenoje. Dabar galvoju, jog reikėjo dar bent penketą metų pašėlioti. Tačiau Šiauliuose pasiūlė butą, dantų techniko darbą. Susigundžiau. Be to, nusprendžiau, kad dainuoti turi profesionalai. Jei galėčiau pakartoti, ko gero, likčiau scenoje, nors nesu klasikinis dainininkas, siečiau dainavimą su aktoriaus veikla.

Baigęs dainininko karjerą susidomėjote fotografija?

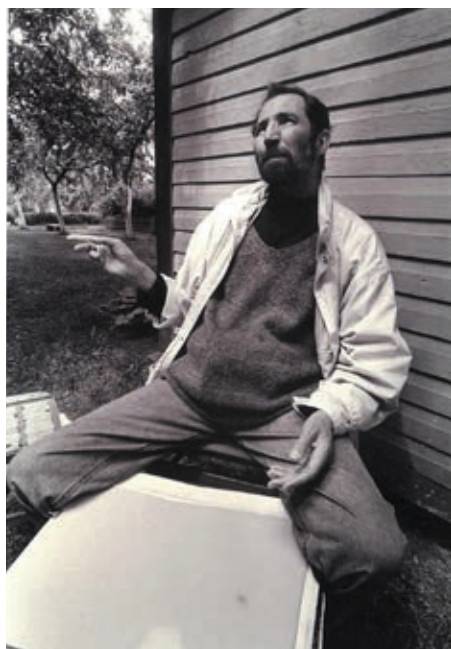
Ne visai. Nuo jaunų dienų fotografavau. Kelionėse domėjausi viskuo. Fotografija vis ėjo šalia. Pavyzdžiui, lankantis Rusijos aukso žiede – Suzdalėje žavėjo architektūra, nepaprasto grožio cerkvės, daugybė dailininkų šedevrų. Esu parašęs straipsnių, padaręs keletą nuotraukų, kai kurie kadrai pateko į parodas. Spaudos fotografija turi būti informatyvi ir aiški. Mano keli šimtai darbų, kuriuos matote, padaryti vos per kelias sekundes. Kokia reikalinga dėmesio, sąmonės koncentracija... Gera fotografija turi pateikti kelis planus, sukelti abejonių, interpretacijų.

Štai kokia pranašiška nuotrauka („Garbės ratas“, 1969). Jau nepamenu, kokiame mieste. Tokių leninų juk visur būdavo, tik šitas ranką ne ištiesęs, o prie širdies pridėjęs. Atvažiuoja dviratininkai, suka ratą aplink Lenino

paminklą, padangos purve, aplinkui medžiai – kaip numirę. Beprasmybės ratas... Jau pildosi...

Kitoje fotografijoje merginos plauna batelius („Rytinė higiena Saranske“, 1969). Atsitiktinis vaizdas, o labai iškalbingas. Čia yra sudėtingi dalykai. Dirbi, nematai, kas išeis.

Savo profesiją mėgau. 30 metų dantų techniku išdirbau, bet darbas laboratorijoje draskė krūtinę, nes troškau dalyvauti, fotografuoti. Kartais bėgdavau iš darbo, kad nufotografuočiau. Spontaniškai. Išgirstu, kad M. Rostropovičius atvažiuoja, paskutinis jo koncertas Šiaulių pedagoginiame institute. Kaip nenuėisi? Vilniuje Maja Pliseckaja pasirodo. Privalau jos jubiliejui straipsnį parengti. Likimo pirštas – atsidurti tinkamoje vietoje.

Ričardas DAILIDĖ.
Algimantas Švėgžda kuria ciklą
„Čiurlionio obelys“. 1994 m. birželis

Sukūrėte labai daug portretų. Tai visa mūsų menininkų plejada, nacionalinės kultūros turtas. Pradedant Gerardu Bagdonavičiumi, Juozu Miltiniu... Kaip sekėsi užmegzti ryšį su žmonėmis?

Aš jiems netrukdydavau. Daug žymių žmonių teko fotografuoti. Esu per mažas, kad nurodinėčiau, kaip turi atsistoti, tarkim, popiežius Paulius II, į kurią pusę galvą pasukti, kur žiūrėti. Turiu pats atsidurti laiku, pagauti akimirką, kuri iškalbingiausia.

Kūrėjai – įdomi kariuomenė. Man tokie žmonės patinka. Prasta tauta negali turėti Čiurlionio. Mes ne prasta tauta. Štai atpažįstate? Visų laikų garsiausias šiaulietis Gerardas Bagdonavičius, ekslibrisų meistras. Netiesioginę įtaką jis padarė beveik visiems savo mokiniams – rašytojams, dailininkams, architektams. Buvo geras fotografas, vienas iš *pinhole* fotografijos propaguotojų, mokė iš kartono, iš faneros pasidaryti fotoaparatus. Turiu ciklą jo portretų. Kai jam sukako 80, surengėme parodą. Jis verkė, apie mano darytą portretą parašė, kad niekas Lietuvoje jo tokio puikaus nufotografavo. Štai

Ričardas DAILIDĖ. *Skrydis*. 1987

kitas šiaulietis – dailininkas ir rašytojas E. Juchnevičius, garsūs režisieriai A. Ragauskaitė, J. Miltinis, aktorius P. Piaulokas, pianistas P. Jaraminas, skulptorius M. Gaubas. O čia galima sakyti genijai, – Giedrius Kuprevičius, Augustinas Savickas, Leonidas Donskis, Henrikas Nagys, Antanas Šabaniauskas, Lionginas Šepka...

Fotografijų ciklas „Gyvenimas džiaze“ sukelia pojūtį, kad festivalio vaizdus ne matai, o girdi. Sugebate net muziką fotografuoti?

Birštono džiaz festivalį fotografavau 40 metų. Nuo pat pirmojo. Festivalį fotografuoja ne vienas fotografas, kai kurie jų geresni už mane, bet svarbiausia – aplinka ir buvimas su muzika. Džiazas – ne šiaip sau aistra. Rūpėjo išlaikyti būseną, jausmą, apimantį klausant džiaz. Čia nesvarbūs konkretūs muzikantai ar klausytojai. Muzika privalo įkvėpti. Vizualiai tai sunku perteikti. Ten galima gyviausiai pajusti muzikanto prakaitą, energiją, jaudulį, muzikos instrumentų metalą ir stygas. Nelieta nei erdvė, nei laiko. Man tai – būtina fotografavimo sąlyga. Tai mano grįžimas į sceną, kurioje

Ričardas DAILIDĖ.
Romo Kalantos tėvas. 1990

taip pat mėgau improvizuoti. Fotografuodamas džiazą, fotografuoju muziką. Ne žmones, ne instrumentus. Scenoje fotografuoti sudėtinga. Aš darau procesą – gyvenimas džiaze. Susimąstymas, pasirengimas, kaip jaučiasi ruošdamasis koncertui. Galiu ant kelių klūpėdamas ieškoti gražiausio momento. Galbūt tas klūpėjimas prieš muziką man atleis visas nuodėmes, kokias turėjau gyvenime...

Koks įsimintinas nuotykis, patirtas fotografuojant?

Jau sakiau – gyvenimą valdo atsitiktinumai. Visų nesuskaičiuosi. Tai, kas matoma fotografijose, patirta ir išgyventa. Niujorke turėjau parodą „Veidai ir kaukės“ – vaizdai iš Užgavėnių Kurtuvėnuose, bet prasmė gilesnė – mes visi su kaukėmis. Suėjo tiek pažįstamų, kiek Šiauliuose nesutinku. Prisistatė vienas žmogus, kad jis esąs fotografijoje su kauke. Pasirodo, džiazio muzikantas.

Anais laikais manęs, kaip buvusio policijos karininko, tremtinio sūnaus, į užsienį neišleisdavo, o kaip žurnalistui (tada bendradarbiauau „Komjaunimo tiesoje“) pavyko išvažiuoti į socialistinę Kubą. Įdomi patirtis. Skurdus gyvenimas, o žmonės gatvėse šoka, linksmi atrodo. Štai šitą vaizdą pakomentuokite, kaip supratote („Langas į Kubą IV“, 1988). Kalėjimas? Arti tiesos, nors fotografuota tiesiog gatvėje. Tvorelė kaip grotos. Tie vyrukai tarsi uždaryti, vienas išėjo, bet negali atsiplėšti. Galbūt mintimis jis dar už grotų, kaip visi. Komunizmas, atsilikimas, dvasios nelaisvė. Mintį skaityti reikia, ne žiūrėti.

Ričardas DAILIDĖ.
*Dailininkas Eduardas
Juchnevičius. 1983*

Mergaitė su obuoliu prikaustė žvilgsnį? („Langas į Kubą VIII“, 1986). Juokinga istorija. Viename Kubos mieste vaikštinėjome gatve. Su šita kompanija, matoma nuotraukoje. Staiga pamatau mergaitę, laikančią rankoje obuolį. Kokia simbolika. Šoku jai priešais, fotografuoju. Žinoma, vaikas nutėro, išsigando. Koks išraiškingas žvilgsnis, gyvybę saugantis judesys...

Taip atsirado fotografijų ciklas „Langas į Kubą“. Mane pakvietė į Lietuvos kultūros dienas Maskvoje. Važiavome per 40 žmonių – „Žuvėdros“ ansamblis, nemažai mokslininkų ir menininkų. Maskvos „Draugystės“ namuose pristaciau tris fotografijų parodas apie Lietuvą ir Kubą. Nepamirštami susitikimai su kosmonaute V. Tereškova, pasaulinio garso šokėju M. Asambajevu.

Įdomi jau šiais laikais Paryžiuje darytos nuotraukos istorija („Laiko burė virš Eifelio“). Bendradarbiaudamas žurnale „Kelionių magija“ buvau pasiųstas į Paryžių Eifelio bokšto fotografuoti. Laukiau per naktį, kol pagavau tokį vaizdą, kai bokštas burinį laivą primena, tarsi skrenda. Patys prancūzai tokio nebuvo matę.

Lemtingas galėjo būti paskraidymas malūnsparniu MI-8 virš Zoknių oro uosto 1997 metais. Dariau Laisvosios ekonominės zonos reklaminę fotografiją. Aukščio visada bijojau, bet – ką darysi? Aš diržais pririštas, durėlės atdaros. Vakaras gražus. Skrendame į kitą tako galą, posūkis ir... pradėjo tas sraigtasparnis kristi. Laimė, nedidelis aukštis, lėktuvėlis rėžėsi šalia tako, ne į betoną, ant dirvos, lakūnas sugebėjo sušvelninti smūgį. Uodega lūžo, bakas sulindo į vidurį. Stoviu degalų baloje, bet lėktuvas neužsidedė. Grįžtu namo – žmona skaito laikraštį. „Aš – gyvas, – sakau, – spėjau išlikti.“

O ji nesupranta nieko. Neblogai išgyventi savo mirtį. Liko nuotrauka, daryta prieš patį kritimą.

Išbandėte save daugelyje veiklos sričių: tūkstančiai straipsnių, galybės fotografijų, reikšmingi apdovanojimai, kūrybą aukštai vertino ne tik Lietuvos, bet ir užsienio žinovai. Ypač iškalbingas įvertinimas – Kultūros ir meno premija „už gyvenimo eleganciją ir bendravimo meną, neišsenkančią žmogiškos šilumos sklaidą fotografinėse akimirkose.“ Ar laikote save laimingu žmogumi?

O žmogui kiek reikia iki laimės? Beveik nieko. Tik atrasti, kur save realizuoti. Skausmingas dalykas – gyvenimas trumpas, o taip ilgai klaidžiojame, kol atrandame savo kelią. Kol jaunas, nežinai, kas tau duota... Man gyvenimą norėjosi pažinti iš visų pusių, bet... nesijaučiu pažinęs. Gal per daug užsibrėžiau...

Na, taip, esu sukūręs ne vieną įsimintiną fotografijų ciklą: „Laikas eina per miestą“, „Užgavėnės Kurtuvėnuose“, „Prarasti laiko labirintai“, „Lietuvos atgimimo kronika“, „Kolegos“, „Gyvenimas džiaze“, „Langas į Kubą“, „Dagėstanas“, „Amžino įšalo žemėje“, „Skrydis į nemirtingumą“ ir kt.

Dar pamiršote paminėti kūrinius, pristatytus Lietuvos fotografijos almanachuose, metraščiuose, albumuose. O juk išleidote ir solidų autorinį albumą „Laiko labirintuose“... Ruošiantis šiam pokalbiui, teko perskaityti ne vieną įsimintiną įvertinimą. Štai filosofas J. Dieľiautas Jūsų fotografijoms paskyrė ne vieną išsamią recenziją, menotyrininkas V. Kinčėnaitis vadina Jus kasdienybės estetu, šviesios atminties R. Ozolas rašė, kad R. Dailidės darbai stoja vienon greton su A. Macijausko, R. Požerskio kūryba. O prancūzų dailininkas Jean'as Lancrė kai kurias Jūsų fotografijas palygino net su fotografijos legendos A. Cartier-Bresono kūryba.

Vis dėlto menininku savęs nelaikau. Mano foto – dokumentinė, su gyvenimo druska...

Esu įsitikinęs – jei fotografija būtų išrasta prieš Kristų, pasaulis būtų kitoks. Fotografijos priedermė atspindėti laiką, tad esu dėkingas likimui, kad pavykdavo pagauti svarbius atsitiktinumus. Patirtys, susitikimai, darbai liudija, kad gyvenimas yra kažkas daugiau negu praeinanti kasdienybė. To, kas padaryta, tikrąją vertę nustatys laikas...

Kalbėjosi Teresė HOKIENĖ

TENKA SUVALDYTI DVI KŪRYBINES PATIRTIS

*Martynas Juchnevičius.
Autoportretas pagal austrų dailininką
Egon Schiele. Drobė, akrilas. 2015*

Dalinuosi atradimu: tai – pokalbis su žymaus dailininko ir poeto Eduardo JUCHNEVIČIAUS (1942–2011) sūnumi Martynu, taipogi jau žymiu menininku ir žinomu ne tik Lietuvoje.

Kadangi kartas nuo karto pabendraudavome su Jūsų tėvu, būdamas jūsų namuose esu matęs ir porą berniukščių, kurių vienas, be abejo, buvo Martynas. Kad tapote menininku, šito ir reikėjo tikėtis. Dialogą norėčiau pradėti nuo klausimo, koks Jūsų požiūris į kūrybos fenomeną?

Kūryba tikrai yra fenomenas, tą galiu lengvai pripažinti. Ar galima kūrybą pasirinkti visapusiškai, dalinai ar negalvojant? Matyt, būna visaip, bet net studijuodamas Šiaulių universiteto Dailės fakultete dėl pasirinkimo nebuvau iki galo tikras. Laikmetis buvo toks, kai tarsi viskas prasideda nuo nulio ir čia atsiveria daug kelių, vienas kurių buvo susijęs su muzikos kūrimu. Taigi teko suvaldyti dvi pagrindines kūrybines patirtis. Ir to negalima numatyti iš anksto. Nežinomybė prieš savo pasirinkimus vis dar buvo gaji, tačiau kurti norėjosi ir ta linkme buvo daromi energingi veiksmai.

Kada toks požiūris atsirado, kas jam padėjo atsirasti ir kiek kartų keitėsi, jei keitėsi, žinoma?

Požiūris gali formotis ilgą laiką, taip pat jis gali keistis ar būti papildytas atsirandančių aplinkybių. Pradžioje jis turėjo susiformuoti, o prieš tai juk būna paieškos, bandymai suprasti, kas vyksta ir kokie vyrauja norai.

Kažkiek pažinodamas Eduardą Juchnevičių, bandau spėti, kad daugelį menininkui būtinų savybių paveldėjote iš tėvo su genais, o visi kiti susiformavo matant, kaip atkakliai, pagal savo susikurtą sistemą dirbo tėvas. Buvo vieša paslaptis, kad jis kas rytą tuo pačiu metu išeidavo į kūrybinę dirbtuvę, kurioje ne tik piešdavo, ražydavo, bet ir būtinai parašydavo eilėraštį. O vakare laukdavo užsiėmimai Vaikų dailės mokykloje. Ar tokioj dienotvarkėj sūnums vis dėlto atsirasdavo laiko? Apie ką tokiomis akimirkomis būdavo kalbama? Ar tėvui buvo svarbu, kad bent vienas iš jo vaikų pasuktų jo pėdomis?

Tėvas norėjo, kad kažkas perimtų dailės mokytojo specialybę, kai baigsis jo paties kadencija, tačiau mes, visi trys broliai, buvome įnikę į savo pasaulėlius, dar nesinorėjo daryti labai konkrečių apsisprendimo žingsnių. Be to, toks noras būtų buvęs per ankstyvas, nes ir pats tėvas tuo metu dar dirbo dailės mokykloje.

Jūsų tėvo–dailininko braižą atpažinsi iš tūkstančių, jo niekaip nepakartosi. Kaip Jūs jį vertinate? Ar su tėvu esate apie tai kalbėję?

Pamačius Eduardo Juchnevičiaus grafiką, vėliau neįmanoma jos su kuo nors sumaišyti, tas tiesa. Žinojau ją atmintinai. Vertinau kruopštumą ir linijų preciziškumą, taip pat lino ražinio autentiškumą. Ypač dabar suvokiu, koks tai aukštas lygis. Autorius pats yra teigęs, kad viskas jau sukurta ir praktiškai neįmanoma perspėjauti anksčiau kūrusius menininkus. Man patiko toks savotiškas racionalus jo kuklumas savo talentui. Aptarinėti tėvo darbus šeimoje nebuvo madinga. Mes nesikišome į kūrybinio proceso ar gyvenimo tėkmę. Tai buvo labai individualu. Tėvo kūrybą ypač vertinu iš laiko perspektyvos, įsitikinu jos unikalumu ir didžiuliu raiškos užtaisu ne tik Lietuvos, bet ir pasauliniame meno kontekste. Pirmas toks gal artimesnis prisilietimas prie tėvo kūrybos, – gyvenant Budapešte, dviejų jo akvarelinės kolekcijos parodų surengimas. Tai buvo pirmas kartas, kai sugalvojau paprašyti duoti darbų parodoms, kad galėčiau pristatyti juos vengriškai publikai. Pirmoji buvo Tarptautinės bibliotekos salėje, Vengrijos lietuvių

bendruomenės renginyje, kurios metu sužinojau iš ten atvykusio Pauliaus Normanto, jog tėvas yra dovanojęs apie keturiasdešimt estampų Batoro muziejui, kuris yra Nyirbatoro mieste.

Tarp kitko, 2017-aisiais, po aštuonerių metų pertraukos, aplankius mūsų draugus Vengrijoje, tuo pačiu nuvažiavome ir į Nyirbatoro miestelį paieškoti tų dovanotų estampų. Atvykę į muziejų, buvome maloniai sutikti jo direktoriaus ir, nors jis buvo naujas žmogus ir Eduardo Juchnevičiaus nepažinojo, visgi mums parodė keturis estampus, garbingai kabančius ant vienos iš muziejaus sienų.

Norėčiau plačiau parodyti tėvo kūrybą, ne tik Lietuvoje ir nuolat galvoju apie tai, juolab yra išleistas puikus visaapimantis dailės albumas, kurį išleido „Kultūros barai“.

Dera pažymėti, kad ir Juchnevičius–poetas bei dramaturgas – nepakartojami, tačiau daugelis bevelija apie tas kūrybos sritis verčiau nutylėti. Esu matęs bent keletą paties Eduardo dailiai įrištų sąsiuvinų su žodine kūryba, kuri, dera pripažinti, isties „įkandama“ ne kiekvienam. Esu ją spausdinęs „Varpuose“, tačiau prisipažinsiu, jog stiprioji Eduardo Juchnevičiaus kūrybos pusė – dailė. O kaip Jūs vertinate tėvo žodinę kūrybą?

Tenka pripažinti, jog Eduardo, kaip rašytojo, poeto ir dramaturgo, kūrybinė pusė gerokai mažiau žinoma platesnei publikai. Ir nors ji gan sunkiai įkandama intelektualiai nepasiruošusiam, po kurio laiko visgi ėmiausi viešinti jo žodinę kūrybą tiek savo muzikiniuose projektuose, tiek socialinėse erdvėse, tiek ir dovanodamas jo pirmąsias poezijos knygeles, kurių dar iki šiol nemažai likę. Kurdamas savo solo muzikos projektus, prisiminiau tokį tėvo norą – sujungti jo tekstus su muzika. Tai ir darau.

Iš sovietinių laikų atsimenu istoriją, susijusią su paroda, iš kurios buvo išimtas Eduardo kūrinys. Regis, toks atvejis buvo ne vienintelis. Kaip tėvas reaguodavo?

Teko girdėti apie tokius atvejus, tačiau tai būdavo aptarinėjama tėvo draugų apsuptyje, mes, vaikai, buvome per jauni apie tai kalbėtis ar suprasti, kas įvyko. Ar tėvas pergyvendavo, manau, mama galėtų apie tai daugiau papasakoti, nors šiaip jau tėvo būdas buvo tarsi tam tikras uždaras kūrybinis procesas. Jis nemėgo kalbėti apie tai labai atvirai, galimai net nereagavo į tokius dalykus, o tiesiog koncentravosi į naujų darbų kūrimą.

Sovietmečiu Eduardas vis pasidžiaugdavo, kad Karaliaučiaus srityje, prie vandens turi galimybę praleisti vasaras. Turbūt ir vaikai turėjo tokią galimybę?

Taip. Tai buvo dažniausias vasaros praleidimų būdas. Gilijos kaimas tapo tėvo laivų prieglobsčiu ir vieta, kurioje gimdavo nauji akvareliniai ciklai ir visokios edukacinės veiklos idėjos. Norėta net įkurti lietuvišką mokyklėlę Didžiuosiuose Lapynuose, taip tarsi didinant lietuvišką koloniją, kurios pradžia, galima sakyti, buvo dailininkų grupelė iš Šiaulių ir jos realus kūrimasis Gilijos kaime. Ir to iniciatorius, be abejo, buvo tėvas. Nors vietos valdžia nesipriešino tokiai idėjai, deja, Lietuvos dėmesio tam pritrūko.

"HOMINES HISTORIARUM IGNARI SEMPER SUNT PUERI"

Martynas Juchnevičius. Jonas Basanavičius. Grafinis portretas. 2018

Be to, jam visada labai svarbi buvo prūsų tema, Prūsijos likimas, tai atsispindi ir jo dailės darbuose, ir žodinėje kūryboje. Turbūt ir su vaikais apie tai ne kartą kalbėtasi?

Be visų kitų idėjų tėvas viename interviu išreiškė norą matyti mus ar bent kažkurį iš mūsų toliau vienaip ar kitaip tęsiant buvimą Gilijos kaime, taip palaikant jo nuoseklią veiklą Prūsų Lietuvoje. Tačiau visi supratome, kad, kaip benorėtume, be jo paties greičiausiai mums nepavyks toliau reziduoti toje žemėje, o ir politinis Rusijos režimas beveik nepaliko tam didesnių šansų. Visgi tiek jauniausias brolis Julijus, tiek vyriausias Saulius tęsia laisvalaikio buriavimus Kuršmarėse ir Mingės kaime, o Saulius net įsikūrė Mažojoje Lietuvoje, Juknaičiuose, galbūt tokiu būdu maksimaliai priartėdamas prie tėvo idėjos apsigyventi Rytprūsčiuose.

O kada ir koku būdu prasidėjo Martyno–menininko karjera? Kaip žingsnius į kūrybinį pasaulį vertino tėvas?

1988 m. Inžinierių namų iniciatyva buvau pakviestas dalyvauti tarptautiniame karikatūrų konkurse „Velocartoon“, kuris įvyko Šiauliuose ir kurio karikatūros buvo eksponuotos bulvaro vitrinose. Tema, aišku, buvo apie dviračius. Tapus dailės fakulteto studentu, teko bendradarbiauti kuriant Amalijaus Narbuto humoro žurnalą „Titnagas“. Tuo metu tai buvo savotiška atsvara „Šluotai“. Viena kita iliustruota knygelė peraugo į natūralų ėjimą animacijos pasaulin, su kuriuo susipažinau Vilniuje, pradėjęs dirbti kuriant Jungtinei Karalystei skirtus animacinius serialus. Muzikanto karjera tuo metu buvo aprimuši. Dar vėliau buvau pakviestas į Vengriją – animuoti legendinį pono Byno personažą.

Projektai keitė vienas kitą, nepertraukiami darbai tęsėsi apie aštuonerius metus.

Paraleliai pradėjau kurti savo personažų kolekciją, kurių vienas pagrindinių tapo barzdotas škotų veislės terjeras. Manau, tėvui būtų labiau patikę, kad visi darbai būtų susiję su Lietuva. Bet negaliu nepažymėti įdomių sutapimų. Juk tėvas ir pats kažkiek susijęs su Vengrija – 1988-aisiais Pauliaus Normanto kvietimu jam teko viešėti Nyiregyhaza mieste, kur anuomet gyveno Paulius. Taigi Vengrija mūsų gyvenime turi jungiamąjį elementą, susijusį su kūryba.

Trys kartos viename kadre. Martynas prie tėvo kūrinio su nuotrauka, kurioje Eduardas su savo tėvu Vladu Juchnevičiumi

*Martynas Juchnevičius.
Eduardo Juchnevičiaus
portretas, sukurtas
gimtadienio proga. 2016*

*Martynas Juchnevičius.
Gerardas Bagdonavičius.
Skaitmeninė iliustracija.
2021*

*Martynas Juchnevičius.
Ieva Simonaitytė. Grafinis
portretas. Skaitmeninė
iliustracija. 2022*

*Martynas Juchnevičius.
Andrius Mamontovas. 2015*

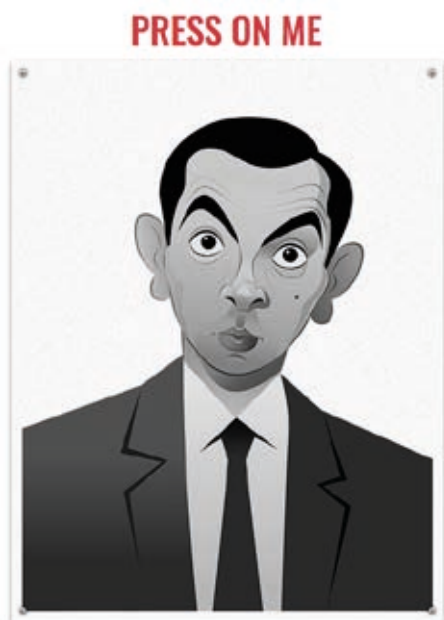

*Martynas Juchnevičius.
Algirdas Kaušpėdas. 2015*

*Martynas Juchnevičius. The
Beatles. 2018*

Pats parodų nedariau kaip menininkas, nes, dirbant animatoriumi ar iliustruojant, darbas dažniausiai vyko užkulisiuose. Tiesa, teisybės dėlei reikėtų pasakyti, kad su kitais projektais – bandant įsitvirtinti individualiame atviručių versle – teko keletą kartų dalyvauti didžiulėse šios krypties parodose Londone ir Birminghame, kur renkasi ieškantys įdomių projektų užsakovai. Ši veikla prasidėjo persikėlus gyventi į Londoną. Kurį laiką

*Martynas Juchnevičius.
Mr. Bean-ponas Bynas. 2019*

*Martynas Juchnevičius.
Leonard Cohen. 2016*

Martynas Juchnevičius. Juodieji medkirčiai. 2019

*Martynas Juchnevičius.
NATO. Karikatūrinė iliustracija,
Facebook socialinėje platformoje išrinkta
populiariausia konkurse „NATO-10“.
2014*

atviručių kūrimas tapo dar viena iš mano kelių veiklos sričių. 2017 metais dalyvavau jungtinėje lietuvių, gyvenančių Londone, parodoje, Notting Hill'o galerijoje. Rodydavau dažniausiai skaitmeninius POP ART stiliaus žinomų pasaulio aktorių ir muzikantų portretus ir kitose galerijose, kuriose galima buvo juos įsigyti. Šiuo metu tai pasiekama internete, skaitmeninėse prekybos erdvėse. Mano puslapis: www.groovyart.co.uk

Būdamas Vakarai.us korespondentu, beveik prieš porą dešimtmečių Jus yra kalbinęs mano sūnus. Tuomet jis Jus įvardijo kaip vieną įdomiausių šiuolaikinės muzikos kūrėjų, žinomų slapyvardžiais „Marts“ ir „Animatik“, grojusių legendinėje roko grupėje iš Šiaulių „Lygiaiilyja“, dalyvavusių projektuose „Sweet Energy“ ir „Nuotaikos donoriai“. Tarp nuopelnų – ir darbas animatoriumi Vengrijos sostinėje Budapešte, kur prisidėjote prie žymiojo animacinio serialo „Ponas Bynas“ kūrimo bei įsteigėte internetinę įrašų leidyklą „Hammerdrum“.

Eduardas Juchnevičius.

Daiktų epigonas. Lino raizžinys, 1985. Grand Prix pagrindinis prizas Talino grafikos bienalėje (1986)

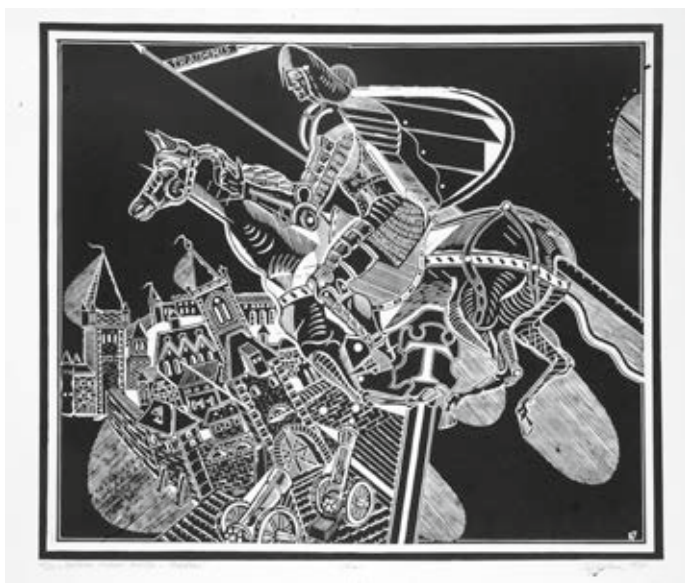

Eduardas Juchnevičius.

Visuomeninio produkto paskirstymas. Lino raizžinys, 1980

Prabėgo labai daug laiko. Ką per tuos beveik porą dešimtmečių pavyko nuveikti? Kur šiuo metu Jūsų namai?

Dar gyvendamas Budapešte, sugalvojau elektronikos projektą „Animatik“, taip po truputį grįždamas prie savo muzikinės kūrybos. Kartu pradėjau galvoti ir apie idėją, dar tėvo pasufleruotą, - panaudoti savo muzikoje jo žodinę kūrybą. Rimtesnio turinio projektus pasirašinėju slapyvardžiu MARTS. Pirmuosius tokius bandymus visgi spėjau ir tėvui parodyti. Jis nebuvo labai prieš, nors dėl prastos sveikatos ypatingo džiūgavimo ir neparodė. Taip atsirado albumas „Semba“, kuriame skamba paties tėvo balsas, kurį pats kažkada įrašė magnetinėje juostoje. Radęs tokias juostas, ėmiausi jas restauruoti, ir gan sėkmingai, visa tai panaudojau, skambant mano kurtam muzikiniam fonui. Kaip tam tikra duoklė tėvo žodinei kūrybai, atsirado muzikos albumas „Šv. Roko šuo“, kurio tekstai panaudoti iš to paties pavadinimo poezijos knygelės. Albumą 2021-aisiais išleido leidybinė kompanija „Dangus“, atstovaujanti baltiškos kultūros garsinę kūrybą. Nepopuliarios, labiau nišinės muzikos aplinkoje, albumas buvo gan gerai

*Eduardas Juchnevicius.
Iš ciklo „Mažosios
Lietuvos krikštai“.
Traidenis. Lino
raižinys, 1987*

įvertintas. Kritikai pastebi tekstų sudėtingumą, kuris kartais jų nuomone kiek apsunkina klausytoją, bet visa kita įvertinta teigiamai. Šiuo metu vyksta dar vieno albumo viešinimas socialinėse muzikos platformose, remiantis dar viena, ankstesnių metų tėvo poezijos rinktine „Vilkolakiai“.

Visa tai galima rasti platformoje, kurioje skelbiu savo muzikinę kūrybą: <https://martsmusic.bandcamp.com/>

Šiuo metu viskas gimsta Londone, kur esame apsigyvenę su žmona. Kartu dirbame ir su čia gyvenančiais lietuvių vaikais, dailės būrelyje suteikdami jiems meno technikos paslapčių. Užsiėmimų metu stengiamės kalbėti lietuviškai, tai – svarbu, galvojant apie kalbos išlaikymą užsienyje gyvenantiems vaikams. Toks mūsų nedidelis indėlis. Keletą metų iš eilės mūsų vaikai atrenkami ir dalyvauja Karališkosios Menų Akademijos kasmet organizuojamoje jaunųjų dailininkų parodoje „Young artist summer show“. Tai – prestižinis renginys, nes patekti į Karališkosios Akademijos Menų Akademiją kaip autoriui, ypač suaugusiam, praktiškai nerealu. O ši graži Akademijos iniciatyva atrenkant ir rodant platesnei publikai įvairių Jungtinės Karalystės mokyklų ir dailės būrelių vaikų darbus yra puikus augančios jaunimo kūrybos propagavimo pavyzdys.

*Taip atrodo grupės „Lygiai“
vinilinė plokštelė*

*Po vinilinės plokštelės pristatymo
Šiaulių fotografijos muziejuje. 2024*

Kokie kūrybiniai planai? Kiek jie susiję su Lietuva?

Visada esant progai stengiuosi dalyvauti renginiuose ar parodose Lietuvoje. Šiais laikais galima dalyvauti ir neakivaizdiniu būdu. Vis pateikiu darbų karikatūrų konkursams, tai darau jau daug metų. Kuriu modernią muziką, tačiau tekstai ir kontekstai vėlgi labai lietuviški. Esu pasirengęs ir toliau propaguoti tėvo kūrybą, tiek rodydamas jo paveikslus, tiek bendradarbiaudamas su leidyklomis ir muziejais, kurie laikas nuo laiko pasidomi Eduardo darbais. Viliuosi vis labiau sudominti bei supažindinti besidomintčius su vis dar iki galo neatrasta tėvo įvairialype kūryba tiek Lietuvoje, tiek ir už jos ribų.

Na, o kaip su muzikos karjera?

Muzikos kryptis lieka panaši, o gausūs poezijos klodai verčia juos atverti platesniam klausytojų ratui. Be kita ko, 2024-aisiais perleidome savo grupės „Lygiai“ pirmąjį albumą „Stillalive“ vinilinės plokštelės formatu. Teko ir pačiam dalyvauti jį pristatant radijo laidose ir Vilniaus knygų mugės muzikos salėje. Susidomėjimas tuo, kaip skambėjo muzika prieš tris dešimtmečius, nemenkas.

Kalbėjosi **Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS**

MUZIKINIS KŪRINYS „PURUSHA“ DEDIKUOTAS MINDAUGO PELECKIO ATMINIMUI

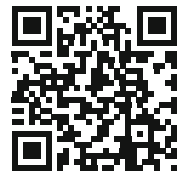
Anglijoje gyvenanti kompozitorė Egidija Medekšaitė dedikavo savo muzikinį kūrinį „Purusha“ Mindaugo Peleckio (1975–2023) atminimui. Styginis kvartetas 2023 m. lapkričio 24 d. jį atliko Škotijos menų klube (*Scottish Arts club*), o gruodžio 8 d. – Edinburge. Kūrinys sutiktas su didelėmis ovacijomis. Kompozitorė įrašė šį kūrinį su orkestru, nusiuntė konkursui *Global Music Awards* ir pelnė pasaulio muzikos apdovanojimą. Tarptautinį pripažinimą pelniusi kompozitorė teigia „Purusha“ parašiusi vienu įkvėpimu, „tarsi Mocartas“. Savo feisbuko paskyroje pažymi, jog „naujasis kūrinys skirtas mylimo draugo Mindaugo Peleckio atminimui, kurio vardas neturi būti užmirštas. Draugo, kurio aistra ir atsidavimas muzikai buvo beribis ir neįkainojamas.“ Anot kompozitorės, kūrinys remiasi dvejų tonų pavyzdžiu, kuriems vystantis perauga į džiaugsmą, liūdesį, aistrą ir atsidavimą. Pats terminas *Purusha* – sudėtingas konceptas, kurio reikšmė vystėsi Vedų ir Upanišadų laikais. Priklausomai nuo šaltinio ir istorinio laikotarpio, jis reiškia kosminę esatį arba savastį, sąmonę ir universalų principą. Ankstyvosiose vedose *Purusha* buvo kosminė būtybė, kurios auka dievams ir sukūrė visą jos gyvenimą. *Purushos* konceptas labai iškalbingas.

Pasaulio muzikos apdovanojimuose aukso medalius Egidija Medekšaitė pelnė ir 2021 bei 2022 metais. Pirmasis jų prestižiniame konkurse *Global Music Awards* skirtas už kompoziciją „Amit-haba“, antrasis – už kompoziciją „Malakosha“. Kasmet muzikiniai pasaulio nobeliai įteikiami devyniems laureatams.

Kompozitorė Egidija Medekšaitė

Kauno technologijos universitete baigusi dizaino studijas, būsimoji kompozitorė studijavo Vilniaus muzikos ir teatro akademijoje (Ryčio Mažulio kompozicijos klasė), stažavosi Štutgar-to muzikos akademijoje. Yra pirmoji lietuvių kompozitorė, įgijusi daktaro laipsnį Daramo universitete (Jungtinė Karalystė). 2017 m. gavo prestižinį George'o Butterwortho apdovanojimą. Yra pelniusi ne tik tarptautinį, bet ir Lietuvos pripažinimą – 2022 m. Daugiausia kuria kamerinę muziką, dažnai derindama akustinį ir elektroninį skambesį. Anot muzikologės Astos Pakarklytės, „klausantis jos muzikos, neatrodo, kad ji sukonstruota griežtais struktūralistiniais principais, veikiau ji skamba kaip hipnotiškas, ambientinis garsų fluidas, tekantis erdvėmis.“

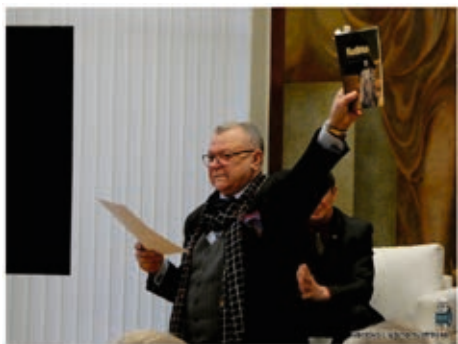
Šio kūrinio galima pasiklausyti:
<https://on.soundcloud.com/WGaHZjAcaUQQG1hGA>

Onutė Gaidamavičiūtė

PAGARBA DRAMOS AUTORIUI

Tikra sielos puota tapo 2024 m. kovo 6-ąją Šiauliuose įvykęs vakaras, paskirtas Vincui Kudirkai. Arvydo Juozaičio nauja knyga ne šiaip pristatyta, o labai gerai pasiruošus, surežisavus, talentingai suvaidinus. Su ašaromis akyse

klausytojai-žiūrovai, kurių buvo per šimtą, o papildomas kėdes vis nešė ir nešė, priėmė ne tik to grandiozinio vakaro vedlį ir režisierių Vladą, bet ir jaunuosius aktorius Modestą, Karolį, Sandra, Gintarę, Liną, kurie tiesiog žydėjo. Povilas

Višinskis (Modestas) žemaičiavo. Autentika buvo nepaperkama. Vakaro pabaigoje, žinoma, sugiedotas himnas. Įspūdžių daug ir ilgam.

O štai ką savo feisbuko paskyroje apie tai parašė LR Seimo kultūros komiteto pirmininko pavaduotojas dr. Stasys Tumėnas: „Vincas Kudirka – tautos didžiavyris. Šiaulių apskrities P. Višinskio bibliotekoje įvyko filosofo, rašytojo, Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nario, olimpinių žaidynių prizininko A. Juozaičio naujos knygos „Kudirka – buvau atėjęs“ pristatymas, į kurį susirinko didžiulis būrys A. Juozaičio gerbėjų. Akivaizdu, kad mūsų piliečiai, gyvenantys tarp kalbų apie karą ir taiką, neramiai išgyvena dabartinį laiką, yra susitelkę, dažniau mąsto apie Valstybės likimą, prisimena tautos egzistencinius lūžius. Pjesė skirta XIX a. pabaigos lietuvių tautiniam prisikėlimui ir vienam žinomiausių lietuvių tautinio atgimimo atstovų Vincui Kudirkai. Klausytojus mąsliai nuteikė solidus A. Juozaičio kalbėjimas apie savo pjesę, jos atsiradimą, apie V. Kudirkos

Vakaro, skirto knygai apie Vincą Kudirką, akimirkos

asmenybės svarbą istorijai ir dabarčiai. Autorius jautriai kalbėjo, kaip tvirtai V. Kudirkos sukurta „Tautiška giesmė“ jau per šimtą metų jaugusi į lietuvių sielas. Ta giesmė – tai Tautos ir Valstybės likimas. Renginio metu knygos ištraukas skaitė Valstybinio Šiaulių dramos teatro aktorius Vladas Baranauskas ir gražus būrelis jaunuųjų aktorių. Pagarba dramos autoriui A. Juozaičiui, nuosekliai bandančiam visuomenę vesti Kudirkos keliu.“

„Varpų“ inf.

„ATRANDANTYS“ – PAVYZDŽIO NETURINTI KNYGA

„Saulės Titnagas“ išleido dviejų Lietuvos rašytojų sąjungos narių Mindaugo Peleckio (1975–2023) ir Algimanto Lyvos knygą „ATRANDANTYS“, kurios paantraštė – „Didysis žaidimas“. Nedažnai du autoriai ryžtasi tokiai kūrybai. Pavyzdžiu galėtų būti Petras ir Povilas Dirgėlos, iš dar ankstesnio amžiaus – Lazdynų Pelėdos slapyvardį pasirinkusios dvi seserys. Šis atvejis – išskirtinesnis.

Tos knygos parašytos 2015–2020 metais. „Nurgija“ ir „Atrandantys praradimai“ pristatomi kaip

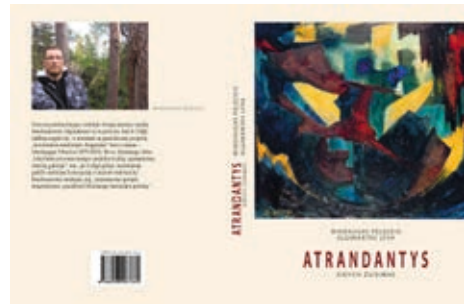
romanai, „Sukapotos kometos“ įvardintos kaip tolimi orbitiniai romanai, „Kosmosas yra čia“ – kaip žaidimas, o „Pandemija“ – kaip karantino kronikos. 388 puslapiuose – daug dviejų originalių herojų nuotykių bei išgyvenimų.

Nors tų penkių knygų viršelyje dviejų autorių vardai, bendraautoris A. Lyva pažymi, kad ir *Didįjį žaidimą* sugalvojo, ir užrašant tą grandiozinį projektą „šios keistos simfonijos dirigentas“ buvo vienas – Mindaugas Peleckis. Be to, Mindaugas

dėka „kūrybinis procesas netapo padrika įvykių, apmąstymų, minčių galerija“, nes „jis žvelgė giliau, norėdamas pakilti aukščiau koncepcijų ir siužeto traktuočių.“ Bendraautoris neslepia, jog „neįmanoma aprėpti neapreiškiamo, paaiškinti Mindaugo fantazijos gelmių.“

A.D.

Nuotraukoje: *Knygos viršelis*

MINDAUGO PELECKIO BIBLIOTEKOS KNYGOS – PILAITĖS GIMNAZIJOJE

2024 m. gegužės 7 d. Vilniuje Pilaitės mikrorajono bendruomenės nariai, gimnazistai pažymėjo Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos dienos 120 metų jubiliejų. Renginio metu Pilaitės gimnazijai perduotos šviesios atminties pilaitiško poeto, rašytojo, mokslininko Mindaugo Peleckio asmeninės bibliotekos ir jo autorinės knygos.

Aktyvi Pilaitės bendruomenės narė dr. Angelė Šarlauskienė, pasveikinusi susirinkusius su Spaudos atgavimo, kalbos ir knygos diena, priminė svarbiausius su šia diena susijusius faktus, o po to plačiai pristatė sunkiai įreminamą neordinarinę kūrybingą M. Peleckio asmenybę, jo didžiulį, nepaprastai spalvingą kūrybinį palikimą. Rašytojas šiame mikrorajone apsigyveno po studijų, per ketvirtį amžiaus Pajautos gatvėje sukurti reikšmingiausi kūriniai, parengti moksliniai darbai, čia gražiai bujoja ir jo su tėvu sodinti medžiai. Kalbėtoja atkreipė dėmesį, kad Mindaugas buvo ir aktyvus Pilaitėje vykstančių poezijos pavasarių dalyvis, jo kūryba skelbta net aštuoniose pilaitiškių parengtuose almanachuose.

Publicistas Kazimieras Seibutis pasidalijo prisiminimais, susijusiais su Mindaugo monografijos

„Naujieji religiniai judėjimai Lietuvoje: tarp tradicijos ir kosminių religijų“ pristatymu, - jis buvo vakaro Vilniaus A. Mickevičiaus apskrities bibliotekoje, tapusio paskutiniu kūrėjo vakaru jam gyvam esant, moderatoriumi. Atkreiptas dėmesys į išskirtinę to leidinio, kuriam autorius paskyrė net porą dešimtmečių, reikšmę.

Renginio metu pademonstruota filmuota medžiaga – pokalbis su M. Peleckiu iš Knygų mugės.

Susirinkusiems perskaitytas ir paskutinis rašytojo eilėraštis „Skristi“, parašytas likus porai savaitių iki netikėtos mirties.

Gimnazijos bibliotekoje nukirpus tautinį kaspiną, renginio dalyviai turėjo progą susipažinti su 150 rašytojo ir mokslininko asmeninės bibliotekos leidinių bei 22 jo autorinėmis knygomis, kurias gimnazijai dovanojo šviesios atminties kūrėjo tėvai (didžioji asmeninės bibliotekos dalis - 1410 leidinių –praėjusį rudenį dovanto Žemaitiją ir Lietuvą garsinančiam S. Daukanto bibliofilų klubui). Gimnazijos direktorius Mindaugas Briedis pasidžiaugė dovana – dauguma leidinių labai reti, parsivežti iš tolimiausių kelionių.

G. O.

ŽINOMAS NEŽINOMAS PELIKSAS BUGAILIŠKIS

2024 m. gegužės 15 d. Šiaulių apygardos teisme vyko konferencija „Žinomas nežinomas Peliksas Bugailiškis“, skirta paminėti teisininko, muziejininko gimimo 140-ąsias metines.

Sveikinimo žodį tarė Šiaulių apygardos teismo pirmininkas Gražvydas Poškus. Simboliška, kad ir pats renginys suorganizuotas šios istorinės asmenybės vardu pavadintoje teismo posėdžių salėje, vienintelėje tokioje šalies teismų sistemoje.

*Konferencijos moderatorius
Grazvydas Poškus ir
„Aušros“ muziejaus
direktoriaus pavaduotoja
Virginija Šiuksčienė*

„Vykdydami savo pagrindinę misiją – teisingumą – išliekame ištikimi pareigai būti aktyvia ir visuomeninio gyvenimo dalimi, – sveikindamas konferencijos dalyvius, kalbėjo teismo pirmininkas. – Stengiamės su visuomene dalytis teismo istorinės praeities faktais, čia veikusių asmenybių darbais. Esame tikri, kad šiandien vykstanti konferencija mums padės plačiau pažvelgti į šio veikėjo profesinę, visuomeninę veiklą, jo, kaip istorinės asmenybės, indėlį į bendrą valstybės gyvenimo kontekstą“.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos mokslo darbuotoja Rasa Sperskienė parengė pranešimą „Pelikso Bugailišio rankraštinio darbo paveldas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje“, susirinkusiems papasakodama apie jo, kaip rankraščių tyrėjo, palikimą. LMA Centrinės bibliotekos Rankraščių skyriuje šį paveldą sudaro P. Bugailišio sutvarkyti, aprašyti bei sukataloguoti M. Petrausko (F130), „Darbininkų balso“ redakcijos (F49), „Echo“ redakcijos rankraščių (F50), „Varpo“, „Ūkininko“, „Naujienu“ archyvo fragmentų (F56), „Vilniaus žinių“ redakcijos dokumentų (F57) fondai, Žemaitijos dvarų dokumentų kolekcija (F37), P. Bugailišio fondas (F87). Jo atliktas senųjų dokumentų archeografinis darbas svarbus dabarties tyrėjams.

Šiaulių „Aušros“ muziejaus direktoriaus pavaduotoja Virginija Šiuksčienė pranešime „Pelikso Bugailišis: kraštotyros ir muziejininkystės teorija ir praktika“ akcentavo, kad P. Bugailišio nuopelnai kraštotyroje ir muziejininkystėje ženklūs

ne tik Šiauliuose, bet ir visoje Lietuvoje. Pasak V. Šiuksčienės, P. Bugailišis, prigimties apdovanojamas įvairiaisiais talentais, galėdamas padaryti puikią teisininko karjerą, daug pasiekti valstybės tarnyboje, būti puikiu žurnalistu, pragyvenimo šaltiniu pasirinko teisę, o širdžiai mielu užsiėmimu – kraštotyrą ir muziejininkystę. Būdamas šios srities savamokslis, ne tik inicijavo Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Šiaulių kraštotyros draugijos įsteigimą, rūpinosi, kad Šiauliuose būtų pastatytas modernus muziejaus pastatas, siekė įsteigti skanseną, bet ir kūrė teorinius muziejininkystės pagrindus. Savo veikla P. Bugailišis įrodė, kad ir provincijoje gali kurtis ir klestėti muziejai, kad jie turi būti tvarkomi ne mėgėjiškai, bet profesionaliai. Visoje Lietuvoje steigiant kraštotyros draugijas, nebuvo centrinės vienijančios institucijos, todėl Šiaulių kraštotyros draugija su P. Bugailišiu priešakyje atliko idėjinio vedlio vaidmenį: inicijavo tris Lietuvos muziejinių ir kraštotyrininkų suvažiavimus, leido žurnalą „Gimtasai kraštas“, pirmąjį Lietuvoje periodinį leidinį, skirtą kraštotyros ir muziejininkystės reikalams. Vertinant P. Bugailišio indėlį į Lietuvos muziejininkystę, jis stoja į vieną gretą su garsiausiais to meto muziejininkystės korifejais, o Lietuvos muziejininkystės tyrinėtojos dr. Nastazijos Keršytės įvardijamas, kaip „pagrindinis kraštotyros regioninio visuomeninio judėjimo ir kraštotyros muziejų koncepcijos ideologas“.

Advokatas Jonas Nekrašius parengė pranešimą „Pelikso Bugailišis – advokatas ir žmogaus teisių gynėjas“, kuriame atskleista išklausyto teisininko

bei tautinio atgimimo veikėjo įvairiapusę veiklą iki Nepriklausomos valstybės atkūrimo. Jis papasakojo, kad P. Bugailiškis dirbo advokatu vokiečių okupacijos valdžios teisme. Vertėsi iš konsultacijų įvairiais teisės klausimais, tarpininkavo tarp vietos gyventojų ir vokiečių administracijos. Šiauliuose užsiimdamas advokato praktika, gynė kaltinamuosius bylose dėl ginklo laikymo, belaisvių slėpimo ir šėpimo, dėl pasipriešinimo, sabotazo ir t. t. 1915 m. spalio mėn. kartu su P. Klimu ir J. Smilgevičiumi, kaip Lietuvos draugijos komiteto nukentėjusiems nuo karo šelpiti pasiuntinys keliavo po Lietuvą, tyrė kokioje padėtyje atsidūrė vokiečių okupuotas lietuvių kraštas. P. Bugailiškis savo, kaip teisininko karjerą Šiauliuose pradėjo 1909 m. ir iki 1914 m. dirbo kaip prisiekusiojo advokato padėjėjas, o 1916–1918 m. užsiėmė advokato praktika. Tai – svarbus jo, kaip teisininko, profesinės veiklos etapas. Būdamas prisiekusiojo advokato padėjėju ir užsiimdamas advokato praktika, buvo aktyvus žmogaus teisių gynėjas.

Kadenciją baigęs teisėjas, vienas iš šios konferencijos rengėjų Alfredas Vilbikas pranešime „Pelikšas Bugailiškis Temidės tarnyboje“ kalbėjo apie šio, pirmojo nepriklausomos Lietuvos teisėjo, profesinę veiklą, moralines nuostatas, pažymėjo,

kad jis buvo tvirtos moralės, teisingumo jausmu vadovavęsis žmogus. Teisėjaudamas nešykstėdavo kritikos savo kolegoms, nuolat primindavo, parodydavo teisininkų bendruomenei jos ydas ir skatindavo spręsti kylančias problemas. P. Bugailiškis sakė, jog „tikras teisininkas <...> neprivalo niekuomet užmiršti, kad Temidė tik užrištomis akimis sprendžia, gi teisininkas, būdamas tų ar kitų vėjų flugeriu, ne tik nustoja jai tarnauti, bet padaro žalos teisingumo darbui, iškreipdamas jo tiesiąją vagą, griaudamas pasitikėjimą“. Šiaulių apygardos teismo teisėjo, vicepirmininko, pirminninko, pirmojo Vilniaus apygardos teismo pirmininko P. Bugailišio beveik prieš šimtą metų pasakyti žodžiai aktualūs ir šiandien. Teisėje nėra nieko garbingesnio ir atsakingesnio už teisėjo darbą. Tačiau užimamos pareigos automatiškai neužtikrina garbingo teisėjo vardo ir padėties visuomenėje. Jį kiekvienam teisėjui reikėjo ir reikia išsikovoti savo darbu, atliekant jį sąžiningai, kruopščiai.

Konferencijos dalyviai aplankė Šiaulių apygardos teisme esantį Teisėjų istorijos muziejų, vienintelį tokį Lietuvoje.

Alfredas Vilbikas

NOVELEČIŲ RINKTINĖ

Baigiantis 2024-iesiems „Saulės Titnagas“ išleido Silvijos Peleckienės novelečių rinktinę – 314 puslapių dailių leidinį, sudarytą iš geriausių šios autorės kūrinių.

Jau iš Rimanto Dichavičiaus viršelio akivaizdu, kad skaitytojų laukia eleginė nuotaika, pilna paslapčių erdvė minčiai, o atsivertus knygą – tarp trapių eilučių ir emocinės įtampos – daug prasmingų akimirų, subtilumo. Tai patvirtina ir nugarėlėje savo atsiliepimus apie autorės kūrybą išsakę žymūs rašytojai ir literatūros kritikai.

„Kiekvienas S. Peleckienės noveletės gyvas su-tvėrimas, didelis ir mažas Dievo tvarinys, gražiai inkrustuotas į savo išgyvenimus, jausmų bei minčių pasaulį, spindi ilgalaikę šviesa tarsi inkluzas gintaro gabale“, – tvirtina Nacionalinės premijos laureatas Jonas Mikelinškas.

Anot žymaus išeivijos prozininko ir mokslininko Vytauto Volerto, „novelečių autorė – stebėtoja ir mąstytoja, individualizmo ir ramybės šalininkė. S. Peleckienė suranda paslaptis, suranda ir žodžius, kupinus prasmų ir bedugnio gilumo.“

Lietuvių novelei pritaikęs santūrią pasakojimo manierą, Romualdas Lankauskas buvo įsitikinęs, kad ir „iš Silvijos novelečių sklinda dramatiška, skaudoka, bet brangias žmogiškas vertybes skleidžianti šviesa.“

Prozos klasiko Mykolo Sluckio teigimu, „turime lyriškai romantišką ir sykiu proziškai precizišką kūrybinę manierą.“

„Tai – labai intensyvaus dvasinio gyvenimo paliudijimas, neramus skverbimasis į savo vidaus pasaulį, vertybių apmąstymas, tinkamiausio žodžio paieškos“, – tokio vertinimo, koku S. Peleckienės

noveletes apibūdina prof. dr. Petras Bražėnas, gali pavydėti dažnas plunksnos meistras.

O poetui Algimantui Baltakiui atrodė, kad „auto-rės proza artima poezijai. Noveletėse gausu meditavimo, ramybės, gerumo. Bandymas sugrąžinti į mūsų prozą kai kuriuos romantizmo dalykus – novatoriškas, drąsus.“

Panašiai S. Peleckienės noveletes vertina ir poetas, eseistas, knygų leidėjas Viktoras Rudžianskas: „Postmoderniame pasaulyje tokių subtilių knygų nėra daug. Silvijos noveletės yra geras vaistas surambėjusiai sielai gydyti, apnašų nualintai atminčiai gaivinti, vidinei harmonijai atstatyti.“

V. V.

*Knygos viršelio
autorius –
Rimantas
Dichavičius*

BIBLIOFILŲ KONFERENCIJA „ŽEMAIČIŲ KNYGA – VII“

Spalio 5 d. Plungės vaikų ir jaunimo bibliotekoje įvyko konferencija „Žemaičių knyga – VII“, skirta S. Daukanto bibliofilų klubo 40-ties metų veiklos sukakčiai paminėti. Pranešimus skaitė šalies bibliofilai, knygotyrininkai ir bibliotekininkai. Tai jau dešimtoji bibliofilų organizuota konferencija, kurios tikslas tęsti pradėtą kryptingą žemaičių knygų tyrimą.

Susirinko gausi ir suinteresuota auditorija, pasiruošusi išklausyti lektorių pranešimus apie žemaičių knygas, žemaičių knygius, jų asmenines bibliotekas, žemaičių raštą ir S. Daukanto bibliofilų klubo vaidmenį Žemaitijos bibliofilų sąjūdyje. Renginio pradžioje knygiai užtraukė bibliofilų klubo himną „Atverkime duris į Lietuvą“. Plungės Mykolo Oginskio meno mokyklos kanklininkų ansamblis, vadovaujamas muzikos mokytojos Jūratės Zubienės, sudainavo žemaitišką dainą „Ožaugagėrelė“. Ištrauką iš Richardo de Bury (1287 – 1345) lietuviškojo „Philobiblon, arba apie meilę knygoms“ skaitė Kristijono Donelaičio draugijos pirmininkė iš Marijampolės Vida Mickuvienė. Plungės viešosios bibliotekos direktorė Gintarė Gurevičiūtė perskaitė atsiųstą S. Daukanto bibliofilų klubo Garbės nario prof. Domo Kauno sveikinimo laišką, kuriame rašoma: „Tai, kad jūsų sambūris išlaikė taktą bei neramius lyg Babrungas laiko išbandymus ir su iškelta lietuviškos knygos kultūros vėliava drąsiai žengiate į ateitį, yra didelis Žemaičių žemės kultūros laimėjimas. Knygos visada buvo ir išliks

jūsų tėviškės žmonių dvasios ir kūrybos atrama, susikaupimo ir polėkio skrydžio sparnai. Bibliofilija remiasi savanoryste ir pasišventimu, už ką ji kupinai atsilygina. Ji budina asmenybę, nes uoliai kaupia svarbiausią visų epochų kapitalą – žodį. Gyvą, spausdintinį ir jau nepailstamai plevenantį skaitmeninės knygos erdvėje, dosniai maitinantį sielą ir rodanti teisingiausią gyvenimo kelio kryptį. Jūsų laukia dar daug atradimų ir uždavinių, kuriuos įveikę galėsite Plungę paskelbti Lietuvos bibliofilijos sostine. O kad laikas pakeliui nepabostų, siūlau vieną užduotį: pasismailinę pieštuką ir žymėdami lakias mintis, įsismelkdami perskaitykite ką tik pasirodžiusią nuostabios rašytojos ir filosofės Viktorijos Daujotytės knygą „Kai rašau, nebijau“. Tada, suglaudę savo ir plungiečių šviesuomenės gretas, į jos sutiktuves pasikvieskite autorę ir išsikalbėkite. Neabejoju, po šio įvykio pasijusite lyg atsidūrę kitame pasaulyje. Gražios ir prasmingos šventės, bičiuliai.“

Bibliotekos direktorė pristatė konferencijos dalyviams atvykusius svečius ir suteikė jiems žodį. Sirdingai Plungės bibliofilus su brandžiu veiklos 40-mečiu pasveikino ir turiningo darbo konferencijai palinkėjo Lietuvos Respublikos Seimo narys Jonas Varkalys, kuris ne kartą finansiskai rėmė laikraščio „Žemaičių bibliofilas“ leidybą. Plungės rajono savivaldybės vicemeras Žydrūnas Purauskis sveikino knygius žemaitiškai ir savivaldybės mero Audriaus Klišonio padėkos raštais apdovanojo už

knygos kultūros sklaidą ir aktyvų dalyvavimą Žemaitijos bibliofilų sąjūdyje S. Daukanto bibliofilų klubo narius Ritą Ringienę, Aistę Talijūnienę ir Agnė Staupelytę. Bibliofilų klubo vadovas Gintautas Černeckis dėkojo už finansinę paramą Plungės verslininkams – UAB „Plungės Jonis - S“ direktoriui Vidmantui Jonikai, UAB „Verslo stimulus“ direktoriui Romui Remėzai, UAB „Plungės baldai“ vadovui Kęstučiui Buivydai, įmonės UADBB „Draudima“ vadovui Antanui Milvydai bei Alfredui Stropui.

Dalyviai tylos minute pagerbė Anapilin išėjusius klubo narius Albiną Žlibiną, Povilą Grigolą, Jadvygą Čekavičiūtę, Garbės narę Eleonorą Ravickienę ir rašytoją, poliglotą Mindaugą Peleckį.

Renginio programoje buvo numatytos dvi dalys: lektorių pranešimai ir bibliofilinių eksponatų paroda. Pirmajai konferencijos daliai vadovavo S. Daukanto bibliofilų klubo narys Mindaugas Talijūnas.

G. Černeckis savo pranešime „Plungės S. Daukanto bibliofilų klubo 40-ties metų veiklos apžvalga“, remdamasis archyviniais ir publikuotais šaltiniais bei asmenine patirtimi, analizavo bibliofilijos sąjūdį Žemaičiuose, kaip savitą Lietuvos knygų kultūros reiškinių, kurio pradžia sietina su S. Daukanto bibliofilų klubo veikla Plungėje. Jis apžvelgė bibliofilų klubo raidos laikotarpius, veiklos modelį, statusą, struktūrą, narių skaičių, bibliofilijos periodiką ir kitą leidybinę veiklą bei ryšius su visuomene. Pranešėjas pažymėjo: „Plungiešių bibliofilų klubas yra Žemaitijos regiono knygos kultūros centras; sovietmečiu pasireiškė autonomiškai, kaip nesisteminė knygos bičiulių organizacija ir lietuviškos bibliofilijos kultūros apraška Žemaičiuose; veikia kaip savaimė susikūrusi, atvira visuomenei laisvųjų knygų sąjunga; tęsia lietuviškos knygos kultūros tradiciją naujomis sąlygomis; atlieka Žemaitijos bibliofilijos sąjūdžio vedlio vaidmenį; ugdo pagarbą knygai ir skleidžia pasaulinės knygos kultūros patirtį; sudaro sąlygas klubo narių saviugdai, saviraiškai ir savikūrai; patrauklus jaunimui, kaip visuomenei naudingos veiklos pavyzdys; leidžia vieninteli Lietuvioje bibliofilijos laikraštį „Žemaičių bibliofilas“; laiko dvasinį tobulėjimą per knygą esminiu saviugdės principu.“

Kretingos pranciškonų vienuolyno bibliotekos bibliotekininkė Nijolė Raudytė skaitė pranešimą

Bibliofilas ir kolekcininkas Žilvinas Januška (dešinėje) pristato žemaičių periodikos rinkinį

„Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos asmeninės bibliotekos tyrimas“. Pranešėja su prof. dr. Arvydu Pacevičiumi yra išleidusi knygą „Žemaičių daktaras Faustas: Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos bibliotekos kilmė, raida ir paveldas“ (Vilnius, 2023). Jos tyrimas atskleidė botaniko, pamokslininko, žemaičių kultūrinio sąjūdžio dalyvio, mokslo terminijos ir žemaičių bendrinės kalbos kūrėjo, kunigo pranciškono J. A. Pabrėžos (1771 – 1849) asmeninės bibliotekos spaudinių likimą ir jo neeilinę asmenybę.

Prof. dr. Juozas Pabrėža savo pranešime „2024-tieji – žemaitiško rašto metai“ skyrė dėmesį žemaičių kalbos grožiui ir žemaitiško rašto aktualumui. Konferencijos dalyviai susidomėję klausėsi jo pasakojimo apie Antuano De Sent-Egziuperi vertimo į žemaičių kalbą subtilybes. Buvo galimybė įsigyti autoriaus knygą „Žemaičių kalba ir rašyba“ (2023).

Akmenės gimnazijos lietuvių kalbos mokytoja, S. Daukanto bibliofilų klubo narė Rita Ringienė pranešime „Kaliksto Kasakausko gyvenimas ir veiklos ženklai Akmenėje“ pasakojo apie katalikų kunigą prelatą, gramatikos autorių K. Kasakauską, kuris prieš 200 metų atsivežė į Akmenę savo parašytą gramatiką „Kalbrėda liežuviu žemaitiško“ (1832 m. išleista lenkiškai) ir pasiliko su visam. Tai – kunigas turėjęs asmeninę biblioteką, kurios knygos buvo ženklinamos specialiu antspaudu.

*Konferencijos
pranešėjai ir
dalyviai*

Anot pranešėjos, esminga tai, kad kalbininkas K. Kasakauskas buvo susirūpinęs gimtosios kalbos likimu ir siekė kurti bendrinę rašomąją kalbą. Bibliofilų klubo nariai Aistė ir Mindaugas Talijūnai perdavė pranešėjai dovaną – dailininko Augustino Virgilijaus Burbos sukurtą ofortą „Esu čia, arba Žemaitija“, perskaitė menininko jai skirtą įrašą.

Dr. Tomo Petreikio, kuris dėl rimtų priežasčių negalėjo atvykti, pranešimą „Žemaitijos dvarų bibliotekų likučiai bibliofilo lentynoje“ perskaitė Žemaičių dailės muziejaus vyr. bibliotekininkė Dalia Šimkutė. Pranešimo tikslas – supažindinti su nagrinėjamų Žemaitijos dvarų istorija. Aptartos knygos iš Tučių, Birbiškių (Mažeikių r.) ir Plūšių (Kelmės r.) dvarų. Vertingiausia jo turimo rinkinio knyga – iš Tučių dvaro bibliotekos. XIX a. pr. Tučių dvarą valdė Feliksas Kontrimas, kuris buvo baigęs Vilniaus universitetą. Dvaro biblioteka garsėjo istorinių Žemaitijos dokumentų kolekcija.

S. Daukanto bibliofilų klubo narės A. Talijūnienės pranešime „Plungės S. Daukanto bibliofilų klubo laikraštis „Žemaičių bibliofilas“ ir kita leidybinė veikla“ nušviesta pirmojo Lietuvoje bibliofilijos laikraščio istorija, pristatyti kiti klubo leidiniai bei išskirti reikšmingi straipsniai.

Skuodo r. savivaldybės R. Granausko viešosios bibliotekos vyriausiosios bibliotekininkės kraštotyrai Monikos Untulytės-Padolskienės pranešimas „Pasaulio žemaičių leidinių fondas Skuodo r. R. Granausko viešjoje bibliotekoje“ buvo skirtas šio fondo įkūrimo prielaidoms ir uždaviniams atskleisti. Pranešėja supažindino su fondo buveine, leidinių kaupimo tvarka ir esamais spaudiniais.

Kadangi šiuo metu S. Daukanto bibliofilų klubo narė, VDU Švietimo akademijos studentė Agnė Staupelytė studijuoja ir dirba Balyje, jos pranešimą skaitė A. Talijūnienė. Pranešime kalbama apie knygos vaidmenį mokytojo kelyje. Aplankiusi per 20 šalių, Agnė domėjosi jų kultūra, trijose iš jų – Japonijoje, Ispanijoje, Indonezijoje – gyveno, dirbo mokyklose bei vizitavo universitetuose. Magistro studijoms pasirinkusi kultūros sritį ir VDU tęsdama mokslus Lyginamųjų kultūrų programoje, jaunoji pedagogė tikisi praplėsti savo akiratį ir dvasiškai praturtėti. Jai knyga – ištikima pakeleivė. Mokytojas – kūrėjas, pamoka – lyg meno kūrinys. Pasak jos, tik vertingos knygos duoda pasaulio reiškinių matymą ir matmenį.

Bibliofilas ir kolekcininkas Žilvinas Januška iš Vilniaus pristatė žemaičių periodikos rinkinį, kurio leidiniai buvo reti ir daug kam pirmą kartą matyti. Kolekcininko ekspozicija susilaukė ypatingo susidomėjimo, jos savininkui užduota nemažai klausimų.

Kavos pertraukėlės metu dalyviai turėjo progą apžiūrėti bibliofilų klubo parodą „S. Daukanto bibliofilų klubui – 40“, įsigyti rašytojo M. Peleckio knygą „Esiniai“ (2024). Dailininkas Algirdas Bosas iš Klaipėdos bibliofilų klubo pirmininkui padovanojo J. A. Pabrėžai sukurtą atminimo medalį ir Pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpio leidinių. Sukaktuvininkams bibliofilams kūrybos metų linkėjo Plungės literatų klubo „Vingiorystė“ atstovės Adelė Daukantaitė ir Lina Macijauskienė bei kiti bendraminčiai.

*Gintautas Černeckis,
Plungės S. Daukanto bibliofilų klubo pirmininkas*

PRIE IMANUELIO KANTO STALO

Džiugina žinutės iš Pilaitės gimnazijos bibliotekos vadovės Birutės Norkuvienės: pavasarį dovanotos knygos iš rašytojo, filosofo, žurnalisto Mindaugo Peleckio asmeninės kolekcijos neužsiguli gimnazijos bibliotekoje. Jos skaitomos ir gimnazistų, ir pedagogų.

2023-iaisiais NVO „Pilaitės bendruomenė“ už viso gyvenimo kūrybą pristatė Mindaugą Peleckį Nacionalinei kultūros ir meno premijai. Bet sėkmė jam nenusišypsojo.

Pilaitės bendruomenė surado būdą kaip šį plačios erudicijos kūrėją, gyvenusį Pilaitėje, kurios gatvėms, alėjoms, infrastruktūros įstaigoms suteikiami Mažosios Lietuvos autentiški vietovardžiai bei lietuviybės išsaugojimo vardan triūsusių iškilių asmenybių vardai, įamžinti savo internetinėje svetainėje. Vilniaus m. savivaldybės lėšomis 2024-aisiais iškiliojo mąstytojo iš Mažosios Lietuvos Imanuelio Kanto 300-ųjų gimimo metinių proga pilaitiškų iniciatyva nutarta pastatyti pažintinę atminimo lentą jo vardo alėjoje. I. Kantas mėgo bičiulių draugiją, kurią nuolat kviesdavosi prie pietų stalo. Kiekvienam būdavo suteikiama teisė pasisakyti. Tai prisiminus nutarta tokį simbolinį stalą sukurti ir mūsų svetainėje. Prie jo pakviesti šie pilaitiškiai. Tai – I. Kanto alėjoje gyvenęs filosofas, Vilniaus universiteto Filosofijos katedros vedėjas Arvydas Šliogeris, kurio aukšto įvertinimo susilaukusiuose veikaluose netrūko I. Kanto įžvalgų aptarimo. Tai – Gintaras Beresnevičius: istorikas, religijotyrininkas, rašytojas, humanitarinių mokslų daktaras. Tai – Mindaugas Peleckis; ne tik dėl I. Kanto filosofinių įžvalgų aptarimo nesusėpėje apginti disertacijoje „Mula Sadro būties filosofija (lyginamuoju požiūriu)“,

Šalia gimnazijos bibliotekai dovanotų Mindaugo Peleckio asmeninės bibliotekos knygų – NVO „Pilaitės bendruomenė“ pirmininkė Janina Gadliauskienė

kurios vadovas buvo šviesios atminties filosofas prof. Algis Uždavinys (1962–2010), bet ir dėl savo drąsos kalbėti apie tai, kas, jo manymu, svarbu šių dienų žmogui, siekiant bendražmogiškų vertybių, taip pat ir dėl savo žiūros bei veiklos lauko platumo, savitumo ir universalumo. Be kita ko, Mindaugas – vienintelis HYPIA (Tarptautinės hiperpoliglotų asociacijos) narys Lietuvoje ir Baltijos šalyse, ketinęs perduoti tarptautinės poliglotų bendruomenės poreikį mokytis lietuvių kalbos kaip vienos gražiausių pasaulio kalbų.

Visas tekstas, siejamas su I. Kanto jubiliejui skirtos pažintinės atminimo lentos įrengimu, prieinamas svetainėje NVO „Pilaitės bendruomenė“: <https://www.pilaitesbendruomene.lt/> (rubrika „Daugiau apie Pilaitę“, nuoroda – Imanuelis Kantas).

Pilaitės kronikininkė dr. Angelė Šarlauskienė

Varpai-2025 (49): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2025. – 244 p., 76 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:

Vytauto ALMANIO (41),
Zenono BALTRUŠIO (168),
Ričardo DAILIDĖS (211, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222),
Rimanto DICHAVIČIAUS (240),
Antano DILIO (51, 52(2), 53(1),
Onos GAIDAMAVIČIUTĖS (243),
Ramūno GUIGOS (62),
Gintarės GUREVIČIUTĖS (241, 242),
Janinos JAKŠEVIČIENĖS (53(2), 55),
Martyno JUCHNEVIČIAUS (224, 227, 228, 229(6), 230(3), 231, 232(2), 233, 234(2),
Gitanos KAVALIUSKAITĖS (45),
Mildos KIAUŠAITĖS (36, 73),
iš Liberto KLIMKOS asmeninio archyvo (28(4), 29(4),
Boriso KUZMINO (147),
Vaclovo LIUBINO (236(3),
Onos PAJĖDAITĖS (34),
Stasio PAŠKEVIČIAUS (103),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo 237,
iš Mindaugo PELECKIO asmeninio archyvo (50, 51(2), 2(1), 58(2), 59(2), 60(4), 61(2),
Romualdo STRUOGOS (212, 213),
iš Šiaulių apygardos teismo archyvo (238),
Vytauto ŠLIŪPO (53(3),
Jono VAPSVOS (94),
Algimanto ŽIŽIŪNO (58(1), 59(1).

Maketavo Linas JANONIS.

Pirmajame viršelyje – Juozas BAGDONAS (1911–2005). *Tėviškė. Akvarelė. 27x29 (privati kolekcija).*

Ketvirtajame viršelyje – Juozapo Miliausko–Miglovaros atvirlaiškis krikštadukrei Danutei Venclauskaitei. 1908.

Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: varpai@splius.lt Internetinis psl.: www.radikalai.lt/varpai Už savo teiginius atsako autorius. Spausdino UAB „Saulės Titnagas“, Vasario 16-osios g. 52, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2025 (49). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943.
Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.